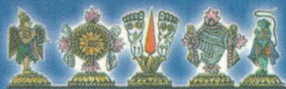
శ్రీమతే రామానుజాయ నమః

శ్రీ పరాశర భట్టరనుగ్రహించిన

శ్రీ గుణరత్నకోశము

జ్యోతిష్మతీవ్యాఖ్యాసమేతము

శ్రీశ్రీశ్రీత్రిదండి శ్రీరామచంద్ర

రామానుజ జీయరు స్వామి వారి

మంగళాశాసనములతో

భగవద్రామానుజులు

శ్రియై నమః

శ్రీరంగనాథ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ పరాశర భట్టరనుగ్రహించిన

శ్రీగుణరత్న కోశము

జ్యోతిష్మతీ వ్యాఖ్యాసమేతము

(సంస్కృత వ్యాఖ్యతో సహా)

వ్యాఖ్యాత :

వాచస్పతి, పండితరత్న

శ్రీమాన్ కె.వి. రాఘవాచార్యులు

ప్రచురణ

తిరుమల చారిటబుల్ ట్రస్టు

హైదరాబాద్, తెలంగాణ

శ్రీ పరాశర భట్టర్ అనుగ్రహించిన

శ్రీ గుణరత్న కోశము (జ్యోతిష్మతీ వ్యాఖ్యాసమేతము-సంస్కృత వ్యాఖ్యతో సహా)

వ్యాఖ్యాత	:	**శ్రీమాన్ కె.వి.రాఘవాచార్యులు** c/o. **డా॥ కె.వి. రమణాచార్యులు** ఐ.ఏ.ఎస్. (రి) ప్రభుత్వసలహాదారు, తెలంగాణ రాష్ట్ర ప్రభుత్వం సి-501, నఫీజ్ రెసిడెన్సీ, ఏ.సి. గార్డ్స్ హైదరాబాద్- 500 028. ఫోన్: 040-2330 6899
కాపీరైట్	:	సర్వహక్కులు గ్రంథకర్తవి
ప్రథమ ముద్రణ	:	మన్మథ, చైత్రం-2015 మహాలక్ష్మీయాగం-తిరుపతి
ప్రతులు	:	500
మూల్యము	:	₹100/-
ప్రాప్తిస్థానము	:	**శ్రీ మాలోల గ్రంథమాల** శ్రీ అహోబిల మఠము, 2-2-20/28. డి.డి. కాలనీ, హైదరాబాద్-500 013
ముద్రణ సహకారం	:	**"పుస్తకశిల్పి" తాళ్లపల్లి మురళీధర గౌడు** సెల్: 9393 176 552
ముఖచిత్ర రూపకల్పన	:	**టి. మల్లేశ్**
అక్షరాలంకరణ	:	**కె.బి.టి. కొండయ్య**
ప్రచురణ	:	**తిరుమల చారిటబుల్ ట్రస్టు** హైదరాబాద్, తెలంగాణ
ముద్రణ	:	**కర్షక్ ఆర్ట్ ప్రింటర్స్** విద్యానగర్, హైదరాబాద్-500 044 ఫోన్ : 040-2761 8261

ఆత్మీయులు సమర్పించిన పవిత్ర ద్రవ్యంతో ఈ గ్రంథం ముద్రింపబడింది.
శ్రీశ్రియఃపతులు వారిని కటాక్షింతురు గాక.

శ్రియై నమః
శ్రీరంగనాథ పరబ్రహ్మణే నమః
శ్రీ పరాశర భట్టరనుగ్రహించిన

శ్రీగుణరత్న కోశము

జ్యోతిష్మతీ వ్యాఖ్యాసమేతము

శ్రీ పరాశర భట్టార్యః శ్రీరంగేశ పురోహితః।
శ్రీవత్సాంక సుతః శ్రీమాన్ శ్రేయసేమేఽస్తు భూయసే॥

అర్థం: శ్రీవత్సాంకసుతః= శ్రీవత్సం సంజ్ఞగా కలిగిన కూరత్తాళ్వాన్ యొక్క పుత్రులును; శ్రీరంగేశ పురోహితః= శ్రీరంగనాథ దివ్యక్షేత్రానికి సర్వదా హితమొనర్చు వారును; శ్రీమాన్= సంపద కలవారునైన; శ్రీపరాశర భట్టార్యః= పూజ్యులైన శ్రీపరాశర భట్టర్ వారు; మే= నాకు; భూయసే= అధికమైన; శ్రేయసే= ఇహపరాభ్యుదయం కోసం; అస్తు= ఉందురు గాక.

తా॥ శ్రీ కూరేశుల కుమారులైనట్టి, శ్రీరంగనాథాలయ పురోహితులైనట్టి, సంపన్నులైన శ్రీపరాశర భట్టర్ అనబడే ఆచార్యులు నాకు ఐహికాముష్మిక సుఖాన్ని చేకూర్తురు గాక.

వివరణం:

1) కూరం అనే అగ్రహారానికి అధిపతులు కూరత్తాళ్వాన్. వీరు సకల వేద వేదాంత శాస్త్రజ్ఞులే కాక గొప్ప ఐశ్వర్యం కలవారు. నిరతాన్నదాతలు. వీరు తమ సర్వస్వాన్ని దానం చేసి శ్రీరంగ క్షేత్రమందు భగవద్రామానుజులకు అంతరంగ శిష్యులై భిక్షాటనంతో కాలం గడిపినారు.

శిష్యలక్షణం సంపూర్ణంగా కలవారు. వీరి ధర్మపత్ని ఆండాళమ్మగారు. ఈ పుణ్యదంపతులకు శ్రీరంగనాథుని ప్రసాద మహిమవల్ల ఇద్దఱు కవల పిల్లలు జన్మించారు. పెద్దవారి పేరు 'పరాశర భట్టరు'. చిన్నవారి పేరు 'వ్యాసభట్టర్'. రామానుజ దర్శన స్థాపనం కోసం తమ నేత్రాలను బలిదానం చేసిన చారిత్రక పురుషులు శ్రీకూరేశులు. విష్ణుమూర్తి యెదలో పుట్టుమచ్చయైన శ్రీవత్సం యొక్క అంశచేత అవతరించినందువల్ల శ్రీవత్సాంకులు, శ్రీవత్స చిహ్నామిశ్రులు అనే ప్రసిద్ధమైన పేర్లతో వీరు వ్యవహరింపబడినారు.

2) శ్రీమన్నారాయణుడు, చతుర్ముఖ బ్రహ్మకు నిత్యం ఆరాధించుకోవడానికి ఇచ్చిన మొట్టమొదటి అర్చామూర్తియే శ్రీరంగనాథుడు. తర్వాత ఇక్ష్వాకు మహారాజు తపస్సు చేసినందున భగవదాజ్ఞననుసరించి బ్రహ్మదేవుడు ఆ మూర్తిని అయోధ్యాధిపతికి సమర్పించాడు. ఇక్ష్వాకువంశమందు అవతరించిన శ్రీరాముడు తన పట్టాభిషేకానంతరం తన కులదైవమైన శ్రీరంగనాథ విగ్రహాన్ని భక్తుడైన విభీషణునికి సమర్పించాడు. విభీషణుడు లంకానగరానికి పోతుండగా సాయం సంధ్యావందన మాచరించడానికి ఆ మూర్తిని కావేరీ నదీ ద్వీపమందు ఉంచినాడు. తర్వాత ఆ మూర్తి ఆ ద్వీపమందే నివసింపదలచి అక్కడనే నిలిచినాడు. ఆ దివ్యక్షేత్రమే శ్రీరంగం.

"పెణ్ణాళన్ పేణుమూర్ పేరు మరంగమే"- (నాచ్చితి.మొ. 11-9)

'అరంగం' అంటే 'పెరియ పిరాట్టియార్క్కు నృత్తస్థానమ్'. శ్రీరంగనాయకి యొక్క నృత్తరంగమని పెరియవాచ్చాన్ పిళ్ళై తెల్పినారు. అరంగ శబ్దానికి ద్రావిడ భాషలో 'శ్రీరంగ ద్వీపం' అని (మఱొక) అర్థం. ఉభయ కావేరీ మధ్యదేశమందు శ్రీరంగనాథస్వామి బ్రహ్మాది దేవతలచే ప్రతిష్ఠింపబడి, ఆరాధింపబడినందున (ఈప్టే) శ్రీరంగేశ నామం ప్రసిద్ధమని ఐతిహ్యం.

శ్రీవత్సాంకుల పుత్రరత్నమైన 'శ్రీపరాశర భట్టర్'ను బాల్యమందే తమ దత్తపుత్రునిగా స్వీకరించారని గురుపరంపరా ప్రభావాది గ్రంథాలవల్ల

తెలుస్తున్నది. శ్రీమద్రామానుజులవారి కటాక్ష పాత్రులైన పరాశర భట్టరును పూర్వాచార్యులు శ్రీరంగనాయకీ మానస పుత్రుడని ప్రేమతో పిలిచేవారట.

(పురః హితం కరోతీతి= పురోహితః. శ్రీశ్చరంగేశశ్చ= శ్రీరంగేశౌ; తయోః = శ్రీరంగేశ పురోహితః.)

పరాశర భట్టర్ వారు ఆచార్య పీఠాన్ని అధిష్ఠించిన తర్వాత శ్రీరంగనాథాలయాన అధ్యయనోత్సవ బ్రహ్మోత్సవాదులకు నిర్వాహకులై శ్రీరంగనాథుని వైభవానికి ప్రసిద్ధిని కల్పించినందున 'శ్రీరంగేశపురోహితులు' అని వ్యవహరింప బడినారు.

3) 'శ్రీమాన్' అంటె వైష్ణవశ్రీ కలవాడు అని అర్థం. ఉత్తమ వంశమందు జన్మించడం, ఆచార్య కటాక్ష పాత్రుడవడం, భాగవతార్చన, భగవత్కైంకర్యాన్ని యావజ్జీవం నిర్వహించడమే శ్రీ వైష్ణవ లక్షణ సంపద. ఆ సంపదను కల శ్రీపరాశర భట్టరు 'శ్రీమాన్' అని నిర్దేశింపబడినారు.

4) శ్రీ పరాశర భట్టార్యం– 'శ్రీ పరాశరమహర్షి' యొక్క స్మృత్యర్థం, నామకరణం చేయబడింది. భట్ట, భట్టారక శబ్దాలు సకల వేదశాస్త్రాలను అధ్యయనం చేసి, నిత్య కర్మానుష్ఠానపరులైన మహనీయులనే అర్థాన్ని బోధించడం గమనీయం.

'ఆర్యః'– అతత్త్వేభ్యః ఆరాత్ దూరం యాతి బుద్ధిః యస్యసః= ఆర్యః. తత్త్వంలేని విషయాలకు దూరంగా ఉండే బుద్ధికలవాడు ఆర్యుడు. లేదా, తత్త్వేభ్యః ఆరాత్ సమీపేయాతి బుద్ధిః యస్యసః= ఆర్యః. తత్త్వమున్న విషయాలకోసం దగ్గరగా ఆలోచించే మహనీయుడు ఆర్యుడు.

"ఆరాత్ దూరసమీపయోః"– (అమరం) 'ఆరాత్' అనే అవ్యయం, దూరమందు, సమీపమందు (రెండు) అర్థాలు కలది. ఇక్కడ, పరాశర భట్టరు వారు, ఆర్య శబ్దానికి గల రెండు వ్యుత్పత్తులవల్ల, సంశయ విపర్యాది దోషాలు లేని జ్ఞానాన్ని, నిర్దుష్టమైన ఆచరణాన్ని కలవారని తెల్పబడుతున్నది.

5) 'శ్రీగుణరత్నకోశం' అనే స్తోత్రాన్ని రచించిన శ్రీ పరాశర భట్టర్‌ను స్తుతించే శ్లోకమిది. ముక్తక రూపంగా స్తుతింపబడే శ్లోకానికి సంప్రదాయమందు 'తనియన్' అని పేరు. అంటే, గ్రంథస్థ విషయంకంటె వేరైనదని భావం.

'పరాశర' శబ్దం శత్రువులను ఓడించువాడనే అర్థాన్ని తెల్పుతుంది. కర్ణాటక ప్రాంతమందు మాధవ సూరియనే ఉద్దండ పండితుడుండెను. అతడు షడ్దర్శన పారంగతుడు కాబట్టి, అందుకు గుర్తుగా ఆఱు కాళ్ళ సింహాసనమందు కూర్చొని, గర్వంతో ప్రతివాదులను ధిక్కరించేవాడు. అద్వైత సిద్ధాంతమందు ప్రఖ్యాతి వహించి 'వేదాంతి' అనే పేరుతో ప్రసిద్ధిని పొందినవాడు. పరాశర భట్టరు 'వేదాంతి' దగ్గరికిపోయి, వాద (దాన) భిక్షను కోరి తొమ్మిది దినాలు శాస్త్రార్థచర్చ చేశారు. పదవరోజున వేదాంతిని జయించారు. వేదాంతి ఒప్పందం ప్రకారం, పరాశర భట్టరు పాదాల నాశ్రయించాడు. పంచ సంస్కారాలను పొంది, వైష్ణవోత్తము డయ్యాడు. తర్వాత విరక్తుడైన ఆ వేదాంతి సన్యాసాశ్రమాన్ని స్వీకరించాడు. ముఖ్య శిష్యుడైన 'వేదాంతి'ని ఆచార్యులైన శ్రీ పరాశర భట్టర్ 'నంజీయర్' (మనకు ప్రీతి పాత్రులైన సన్యాసులు) అనే పేరుతో పిలిచేవారు. నంజీయర్ వైష్ణవాచార్యులలో ప్రముఖులై విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంత ప్రచారాన్ని సాగించారు. ద్రవిడ వేదాన్త ప్రవర్తకాచార్యుల పరంపరలో ముఖ్యులుగా పరిగణింపబడినారు. షడ్దర్శన సార్వభౌములైన 'నంజీయరే' "గురుం ప్రకాశయేత్ ధీమాన్" అన్నట్లు తనను వైష్ణవోత్తమునిగా మలచి, తత్త్వ త్రయార్థాలను ఉపదేశించిన శ్రీపరాశర భట్టరు వారిని (స్వాచార్యులను) గూర్చి, ఈ 'తనియ'ను రచించి సుశ్లోకించారు– వారి కీర్తిని ప్రకాశింపజేశారు.

సదాచార్యులను ఆశ్రయించినందువల్ల శ్రేయస్సు కలుగుతుంది అనే దృఢమైన అధ్యవసాయం సూచితం.

1. *శ్రియై సమస్త చిదచిద్విధాన వ్యసనం హరేః।*
అంగీకారిభిరాలోకైః సార్థయన్త్యై కృతోఽఞ్జలిః॥

అర్థం: హరేః= విష్ణుమూర్తి యొక్క; సమస్త చిత్+అచిత్, విధాన వ్యసనం= సమస్త చేతనాచేతన వస్తువులను సృజించడం, రక్షించడం, లయంచేయడం అనే పద్ధతియందున్న దీక్షను; అంగీకారిభిః= ఆమోదించునట్టి; ఆలోకైః= చూపులతో; సార్థయంత్యై= సఫలంచేస్తున్నట్టి; శ్రియై= లక్ష్మీదేవి కొరకు; అంజలిః= దోసిలొగ్గి నమస్కారం; కృతః= చేయబడినది.

తా॥ శ్రీహరికి సృష్టి స్థితి లయాత్మకాలైన కార్యాలయందున్న పట్టుదలను తన చూపులతోనే అంగీకరించి సార్థక పరచునట్టి లక్ష్మీదేవికి నమస్కరిస్తున్నాను.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవియొక్క కటాక్షంచేత శ్రీహరి కృతకృత్యుడవుతాడనే మంగళా చరణ శ్లోకమిది.

ప్రతిభామూర్తులైన శ్రీపరాశరభట్టర్ వారు శ్రీదేవిని స్తుతించిన ఈ స్తోత్రానికి 'శ్రీగుణరత్న కోశం' అని పేరు పెట్టినారు. 'స్తుతి' అంటే, గుణి నిష్ఠ గుణాభిధానమ్. 'స్తోత్రం' అంటే, సమ్యక్ తత్త్వగుణాభివర్ణనమ్.

శ్రీదేవి వైభవం అనంతమైనది. మహిమ అమేయమైనది. ఈ స్తోత్రనామం ఏడు అక్షరాలు కలది. ఈ సోత్రమందున్న శ్లోకాల సంఖ్య (61) అరవై యొకటి. ఇది కూడా (6+1) సప్త సంఖ్యనే తెల్పుతున్నది. కాబట్టి, సప్తప్రాకారాల మధ్యన తామరమొగ్గ వికసిస్తున్నట్లు భాసించే విమానమందు వెలసియున్న శ్రీరంగనాథుని పట్టమహిషియైన శ్రీరంగనాయకి యొక్క సమస్త కల్యాణ గుణాలు అనర్ఘ రత్నాలే. ఆ గుణరత్నాలను భద్రపరచి యుంచిన పేటికయే ఈ స్తోత్రం.

హరేః:- శ్రియం ఆహరతి ఇతి= హరిః. శ్రీదేవి యొక్క మనస్సును ఆకర్షించిన వాడు హరి.

"పశ్యతాం సర్వదేవానాం యయౌవక్షః స్థలంహరేః" (వి.పు. 1.9.105) దేవతలందఱు చూస్తుండగా శ్రీదేవి విష్ణువు యొక్క వక్షః పీఠంపైన అధివసించినది.

"మందిరమిందిరాయాః"- (వైకుంఠస్తవం) లావణ్య జలధియైన విష్ణువు యొక్క వక్షఃస్థలమే 'ఇందిరామందిరం' అన్నారు శ్రీ కూరేశులు. హృదియెదలో వెలసియున్న శ్రీదేవి, "పతిని విడిచి క్షణమైన నుండలేను"- "అకల కిల్లేనిత్తైయు మెన్ఱు"- (తి.వా.మొ.) అని ప్రకటించింది.

"భగవద్దక్షిణేపార్శ్వే శ్రియం దేవీ మవస్థితామ్"- శ్రీదేవి వైకుంఠుని వక్షః స్థలంలో కుడిప్రక్కన వెలసియున్నది.

"వడివాయ్ నిన్ వలమార్బినిల్ వాళ్గిన్ఱ మంగైయుమ్"- అని పెరియాళ్వార్లు, శ్రియఃపతి యొక్క యెదలో కుడివైపున సుఖంగా నివసించిన యువతికి 'పల్లాండు'ను పాడినారు.

హరతి ఇతి హరిః:- బ్రహ్మాండాన్ని హరించువాడు 'హరి'. చరాచర జగత్తును తన కుక్షిలో భద్రంగా నిక్షేపించుకొనువాడు 'హరిః'.

"హరిం ప్రహరంత మనుయంతిదేవాః"- దేవతలు హరిని అనుసరిస్తుంటారు- అనే శ్రుతి, ఇంక,

"బ్రహ్మాణమీశం రుద్రంచ యమం వరుణమేవచ।
ప్రసహ్యాహరతే యస్మాత్ తస్మాద్ధరి రివోచ్యతే॥"

అని స్మృతియు, బ్రహ్మరుద్రేంద్రాది సమస్త దేవతలను తన అధీనమం దుంచుకొని, వారికంటె అధికుడుగా ఉండేవాడు. బ్రహ్మరుద్రేంద్ర యమవరుణాది దేవతలు తాము స్వతంత్ర ప్రభువులమని భావిస్తుంటారు. కాని ఆ దేవతలందఱినీ ప్రళయంలో హరించి తాను ఒక్కడే "దేవ ఏకో నారాయణః"- "న బ్రహ్మో నేశానః" అని శ్రుతులు బోధిస్తున్నట్లు- మిగిలియుండేవాడు 'హరి' అనే అర్థం విశదీకృతం.

"హరిర్హరతి పాపాని దుష్టచిత్తై రపిస్మృతః।
అనిచ్ఛయాఽపి సంస్పృష్టో దహత్యేవ హిపావకః॥"

మనకు ఇష్టమున్నా, లేకున్నా అగ్గిని ముట్టుకొన్నప్పుడు అది కాల్చి వేయునట్లే, దుష్టజనులు కూడా 'హరి, హరి' యని రెండక్షరాలను పలికినట్లైతేవారి పాపాలను బుగ్గి చేసేవాడు. ఇష్టముండి హరి నామాన్ని సంకీర్తించిన వ్యక్తుల సర్వపాపాలను హరించి- ధ్వంసం చేసి, వారికి భుక్తిని, భక్తిని, ముక్తినీ ప్రసాదించే వాడు 'హరి'.

సమస్త చిదచిద్విధాన వ్యసనం:- 'చిత్' శబ్దం జీవరాశిని (ప్రాణులను) తెల్పుతుంది. 'అచిత్' జడ ప్రకృతిని తెల్పుతుంది. (వీటిని తన సంకల్పంచేత) విధానం= చేయబడే ప్రకారాన్ని తెల్పుతుంది. వ్యసనం= దేనిమీదనైనను మనస్సు తగుల్కొనియుండడం. శ్రద్ధ, దీక్ష, పట్టుదల అనే అర్థం.

'సమస్త' శబ్దం, చీమ మొదల్కొని సత్యసీమాధి పతియైన బ్రహ్మదేవుని వరకు ఉండే జీవులకు (ప్రాణులకు) కరణకళేబరాది నిర్మాణ ప్రక్రియనూ, అట్లే జడ ప్రకృతిని ఇరవైనాల్గు (24) తత్వాలు కలదిగా ఏర్పరచడాన్ని తెల్పుతుంది.

చేతనాచేతనాల విషయమై సృష్టి స్థితి లయాత్మకమైన కార్యాలను చేయడమందే బహుశ్రద్ధ కలవాడు హరి.

ఉపహరతి విశ్వం ఇతి= హరిః. శ్రీదేవియొుక్క విలాసం కోసమే ప్రపంచాన్ని సృజించడం భగవానునికి గల వ్యసనం. అందువల్ల, తాను సృజించిన జగత్తును శ్రీదేవికి ప్రియమైన కానుకగా- ఉపహారంగా సమర్పించేవాడు 'హరి'.

భగవానుడు తాను లయంచేసిన- తన బొజ్జలో భద్రపరచుకొన్న- చేతనా చేతనరూపమైన జగత్తును ప్రళయకాలాంతమందు ఉత్పత్తి చేయాలనే దయ కలవాడై సంకల్పించుకొంటాడు. ఆయా జీవ పదార్థాలకు అవి పూర్వం చేసిన కర్మలకు తగిన ఫలాన్ని అనుభవించే రూపాలను మనస్సులో చిత్రించుకొన్న ప్రకారంగా సృజిస్తాడు. సృజింపబడిన జడ జీవ వస్తువులు దేశకాలాలకు అనుగుణంగా మారుతూ పెరిగి పెద్దవై లోకాలకు ఉపయోగపడే రీతిగా చేసే వ్యసనం శ్రీహరికే ఉంది.

"న హి పాలన సామర్థ్యం ఋతే సర్వేశ్వరం హరిమ్"- ఈ వ్యసనం ఎంతో శ్రమ-ప్రయాస-తో కూడియున్నదే, అయినా, సర్వేశ్వరునికి జగత్తును సృజించడం, రక్షించడం అనే ప్రక్రియ ఒక లీల- వినోదక్రీడగా ఉంటుందని మహర్షులు చెప్పిన మాట. "ఇన్బుఱు మివ్విళై యాట్టుడైయాన్"- (ఆళ్వార్ శ్రీసూక్తి.) 'ఇంటికి దీపం ఇల్లాలు'- అనే నానుడి ధర్మపత్ని యొక్క ప్రవర్తనను సమర్థిస్తుంది.

"హరిణీ ప్రేక్షణాయత్ర గృహిణీన విలోక్యతే।
సేవితం సర్వసంపద్భి రపి తద్భవనం వనమ్॥"

సకల సంపదలతో కళకళలాడే భవనంలోనైనా, తళతళలాడే లేడి చూపులవంటి చూపులుగల గృహిణి కనబడకుంటే ఆ భవనం వనంతో సమానం- అడవే కదా!

"నగృహంగృహమిత్యాహుః గృహిణీ గృహముచ్యతే"- గృహమున్నంత మాత్రాన గృహమనబడదు. గృహిణియే గృహం-అని గృహిణియొక్క ప్రాముఖ్యం చెప్పబడింది. జగత్పితయైన శ్రియఃపతియొక్క కార్యవిధానం జగన్మాతయైన శ్రీదేవి యొక్క ముఖోల్లాసానికే హేతువు కాబట్టి, శ్రీదేవి ఆ విధాన వ్యసనాన్ని కడగంటి చూపులతో చూస్తుంది. "ఆ ఓరచూపులు, తన పెనిమిటి సృష్టిస్థితి కార్యాలయందు ఎంతో శ్రద్ధ వహిస్తున్నాడు. ఇది అనన్యార్హమైన విధానం. ఎంతో బాగున్నది"- అనే భావాన్ని ప్రసరింపజేస్తున్నాయి. శ్రీదేవియొక్క అంగీకారాన్ని-ఆమోదాన్ని తెల్పుతున్న ఆమె చూపులు ప్రసరించగానే శ్రియఃపతి యొక్క శ్రమ-అలసట దూరమై, శ్రియఃపతియొక్క సృష్టి స్థితి కార్యాలు సఫలమవునట్లు చేయబడుతున్నాయి.

సార్థయంత్యై శ్రియై అంజలిః కృతః:- "మాతృదేవో భవ"- అనే శ్రుతి పల్కిన రీతిగా, శ్రియఃపతిని కృతకృత్యునిగా జేసే గుణాధికత గల్గి, శుభాశ్రయమైన శ్రీదేవికి అంజలి ఒసగబడినది.

"అంజలిః పరమాముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదినీ"- (పాద్మసంహిత) దేహేంద్రి యాలను ఏకాగ్రంగా ముకుళితం చేసి త్రికరణశుద్ధిగా నమస్కరింపదగిన ముద్ర అంజలి. ఇది ఇష్టదేవతానుగ్రహాన్ని త్వరగా పొందునట్లు చేస్తుంది.

ఆరు వ్యుత్పత్త్యర్థాలు కలది శ్రీ శబ్దం.

శ్లో॥ *శ్రితాస్యన్యైః సర్వైః శ్రయసి రమణం సంశ్రిత గిరః*
శృణోషి ప్రేయాంసం శ్రితజన వచః శ్రావయసిచ।
శృణాస్యేతద్దోషాన్ జనని! నిఖిలాన్ సర్వజగతీం
గుణైః శ్రీణాసిత్వం, తదిహ భవతీం శ్రీరితి విదుః॥

1) అందరిచే ఆశ్రయింపబడుతుంది. 2) ప్రియుడైన విష్ణువును ఆశ్రయిస్తుంది. 3) ఆశ్రితుల మాటలను వింటుంది. 4) ఆర్తుల కష్టాలను భర్తకు విన్నవిస్తుంది. 5) ఆశ్రితుల దోషాలను పోగొట్టుతుంది. 6) తన గుణాలచేత ప్రపంచాన్ని ఆశ్రయించి ఉంటుంది. శ్రీశ్రియః పతులకు జగద్వ్యాపారమందున్న ఐకరస్యం అగ్గలంగా ఉగ్గడింపబడినది.

ఈ స్తోత్రారంభ శ్లోకమందు మొదట రోగఫలకమైన జగణం ప్రయోగింపబడింది.

"దేవతావాచకాః శబ్దాః యేచ భద్రాది వాచకాః।
తే సర్వేనైవ నింద్యాః స్యుః లిపితో గణతో௨పివా॥"

అన్న రీతిగా, స్తోత్రారంభమందు మంగళారంభ సంభవం కోసం దేవతా వాచకమైన శ్రీశబ్దాన్ని ప్రయోగించడం వల్ల జగణ ప్రయోగదోషం నివారింపబడింది. అనుష్టుప్ ఛందస్సు.

2. *ఉల్లాస పల్లవిత పాలిత సప్తలోకీ*
నిర్వాహ కోరకిత నేమకటాక్ష లీలామ్।
శ్రీరంగ హర్మ్య తల మంగళ దీపరేఖాం
శ్రీరంగరాజ మహిషీం శ్రియమాశ్రయామః॥

అర్థం: ఉల్లాస పల్లవిత– లీలామ్/ ఉల్లాస= ఉదయం– సృష్టివలన; పల్లవిత= తీగచ చిగురించినట్లు; పాలిత= పాలింపబడిన; సప్తలోకీ= ఏడు లోకాలయొక్క;

నిర్వాహ= నిర్వహణ-స్థితి-రక్షణ- వలన; కోరకిత= మొగ్గ తొడిగినట్లు ఉన్నట్టి; నేమ= సగమైన; కటాక్ష లీలాం= కడగంటిచూపుల విలాసాలు కల్గినట్టి; శ్రీరంగ హర్మ్యతల మంగళ దీపరేఖాం= శ్రీరంగమందిరమందు మంగళ ప్రదమైన దీపకళిక యైనట్టి; శ్రీరంగరాజ మహిషీం= శ్రీరంగరాజు యొక్క పట్టమహిషియైన; శ్రియం= శ్రీదేవిని; అశ్రయామః= అశ్రయిస్తున్నాం.

తా॥ సమస్త లోకాల సృష్టిచేత చిగురు తొడిగినట్లు, స్థితి వలన మొగ్గవేసినట్లు సగమేయున్న కటాక్ష విలాసాలు కల్గినట్టి, శ్రీరంగభవనమందు మంగళప్రదమై వెలిగే దీపరేఖయైనట్టి, శ్రీరంగరాజుకు పట్టమహిషియైన లక్ష్మీదేవిని అశ్రయిస్తున్నాము.

వ్యాఖ్య: మొదటి శ్లోకంలో చెప్పిన లక్ష్మీదేవియొక్క చూపులను విశేషంగా వర్ణిస్తూ, ఆమె పురుషకారిణిగా సుశ్లోకితం.

శ్రియఃపతి ఇష్టపడి నిలిచిన దివ్యక్షేత్రం శ్రీరంగం.

"క్షీరాబ్ధే ర్మండలాద్భానో ర్యోగినాం హృదయాదపి।
రతింగతః సదాయత్ర తద్రంగం మునయోవిదుః॥"

క్షీర సముద్రంకంటె, సూర్యమండలంకంటె, యోగుల హృదయంకంటెను శ్రీరంగం విలక్షణమైనది. అది శ్రీదేవికి నృత్త స్థానం. విష్ణుమూర్తికి భూనీళాది పత్నులెందరున్నా, లక్ష్మీదేవియే పట్టపురాణి. "కృతాభిషేకామహిషీ"- (అమరం) "అనంత నామధేయాచ శక్తి చక్రస్యనాయికా"- (బ్రహ్మాండ పురాణం) దేవీగణమైన శక్తిమండలానికి నాయకురాలైన లక్ష్మీదేవి అనేక నామాలతో కీర్తింపబడుతున్నది.

శ్రీరంగరాజు చేసే సృష్టిస్థితులవల్ల ఆయన పట్టమహిషియైన లక్ష్మియొక్క కటాక్ష లీల తీగరూపంగా శోభిస్తున్నది. తననాశ్రయించిన తీగ చేత తరువు ప్రకృతి రంజకంగా ఉంటుంది. తీగ ఏపుగా ఎదుగుతుంది. ఇది అన్యోన్య రాసిక్యం, రంజకం.

సప్తలోకాలు అనడంవల్ల భూలోకం తన క్రింది ఏడు లోకాలకు ఉపలక్షణం. భూలోకం, భువర్లోకం, స్వర్లోకం, మహర్లోకం, జనోలోకం, తపోలోకం, సత్యలోకం అనే ఏడు ఊర్ధ్వలోకాలు సూచింపబడినవి. సమస్తలోకాలు- చతుర్దశ (14) భువనాలు అనే అర్థం గమనీయం.

లక్ష్మీకటాక్ష లీలచేతనే సృష్టి స్థితులు జరుగుతున్నాయి. సమస్తలోకాలు ఉల్లసిల్లంగానే- సృజింపబడగానే- చిగురుటాకులు పొటమరించినట్లు లక్ష్మీదేవి యొక్క చూపులు రాగరంజితమైనాయి. ఆ లోకాలను రక్షించేకార్య నిర్వహణవల్ల, మొగ్గలు తొడిగి సగం వికసించినట్లు చూపులు విలసిల్లుతున్నాయి. లక్ష్మీకటాక్ష లీల ప్రకృతి వికాసాన్ని సాక్షాత్కరింప జేస్తున్నది. "నేమ ఇత్యర్థే"- నేమ శబ్దం సగం అనే అర్థం కలది- (సిద్ధాంత కౌముది). సృష్టికంటె స్థితి- పాలన వల్ల కలిగిన సంతోషం లక్ష్మీదేవికి అధికమయిందని సూచితం.

శ్రీరంగహర్మ్యతల మంగళ దీపరేఖాం:- శ్రీరంగధామమందు దివ్యంగా వెలుగుతున్న మంగళదీప కళిక శ్రీదేవి. ఇతర వస్తువులను చూపడానికి దీపం అవసరం. కాని, దీపాన్ని చూపడానికి వేరొక వస్తువు అక్కరలేదు కదా! అట్లే భగవంతుణ్ని ఆశ్రయించడానికి లక్ష్మీపురుషకారం- సహాయం- ఆవశ్యకం. కాని లక్ష్మీదేవిని ఆశ్రయించడానికి మరొకరి సహాయం అవసరం లేదు. కావున, శ్రేయోమూర్తియైన శ్రీదేవిని ఆశ్రయిస్తున్నాము.

కవి ఒక్కడే స్తోత్రం చేసిననూ, భక్తజనాన్ని కల్పుకొని 'ఆశ్రయామః' అని బహువచనాన్ని ప్రయోగించడం ఔదార్యం.

ఉత్పత్తి స్థితులను లక్ష్మీదేవియొక్క అర్ధకటాక్ష లీలా పల్లవ కోరకత్వంగా వర్ణించడంవల్ల సావయవరూపకాలంకారం. 'మంగళదీపరేఖ' అనడంవల్ల నిరవయవరూపకాలంకారం. కాబట్టి ఇందు రెండు రూపకాల సంసృష్టి కలదు.

వసంత తిలకా వృత్తం. 'త భ జ జ' గణాలు, రెండు గురువులు కలది., "ఉక్తావసంత తిలకా త భ జా జగౌ గః".

3. అనుకల తనుకాండా లింగానారంభ శుంభత్
ప్రతి దిశ భుజశాఖ శ్రీసఖానోకహర్ధిః।
స్తన నయన గుళుచ్ఛస్ఫార పుష్ప ద్విరేఫా
రచయతు మయిలక్ష్మీ కల్పవల్లీ కటాక్షాన్॥

అర్థం: అనుకలతనుకాండ-శ్రీసఖానోకహర్ధిః/ అనుకల= ప్రతిక్షణం; తనుకాండ= కాండం వంటి శరీరాన్ని; ఆలింగన+ఆరంభ= కౌగలించే ప్రయత్నంచేత; శుంభత్= ప్రకాశిస్తున్న; ప్రతిదిశ= అన్ని దిక్కులకు వ్యాపించిన; భుజశాఖ= కొమ్మల వంటి భుజాలుగల; శ్రీసఖ, అనోకహ= కల్పవృక్షమైన విష్ణువుయొక్క; ఋద్ధిః= ఐశ్వర్యం కలిగినదైన; స్తన నయన-ద్విరేఫా/ స్తన= స్తనాలు; నయన= నేత్రాలు అనే; గుళుచ్ఛ= గుచ్ఛాలు; స్ఫారపుష్ప= విరిసిన పూలు; ద్విరేఫా= తుమ్మెదలు కలిగినదైన; లక్ష్మీ కల్పవల్లీ= కల్పలతవంటి లక్ష్మీదేవి; మయి= నా యందు; కటాక్షాన్= దయగల చూపులను; రచయతు= ప్రసరింపజేయుగాత.

తా॥ సర్వదా కల్పవృక్షం వంటి విష్ణుమూర్తిని ఆశ్రయించి, స్తన నయనాలు అనే పుష్పగుచ్ఛాల, వికసిత పుష్పాలయందున్న తుమ్మెదల సౌందర్యంచేత శోభించే కల్పలతతో సమానమైన లక్ష్మీదేవి స్వీయ కటాక్ష దృష్టులతో నన్ను అనుగ్రహించు గాత.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీకటాక్షం కవిచేత ప్రార్థితం.

నారాయణుడు కల్పవృక్షంతోనూ, లక్ష్మీదేవి కల్పలతతో పోల్చబడినారు.

"*నిరాశ్రయా నశోభంతే పండితావనితాలతాః*"- పండితులు, స్త్రీలు, తీగలు ఆశ్రయం లేకుండా శోభించవు. నారాయణుని శరీరం చెట్టుకాండంవలె ఋజువుగా నున్నది. నలుదెసల వ్యాపించియున్న కల్పవృక్ష శాఖల్లాగా నారాయణుని చతుర్భుజాలు శోభిస్తున్నాయి. చెట్టును ప్రకాశింపజేసేది తీగ. వృక్షాన్ని ఆశ్రయించి, ఏపుగా ఎదిగి నాలుగు దిక్కుల వ్యాపించియున్న కొమ్మలకు శోభను కలిగిస్తూ, అల్లిబిల్లిగా అల్లుకొనబడిన ఆ వృక్షసంపద తన అధీనమై యున్నందువల్ల లతయొక్క అందంకూడా సముచితంగా పెరిగి చూడముచ్చటగా నున్నది.

లక్ష్మీదేవి నారాయణమూర్తిని ఆలింగనం చేసుకొన్నందువల్ల ఆయన ఆనందంతో స్తబ్ధుడయ్యాడు. "వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివితిష్ఠత్యేకః, తేనైవ పూర్ణం పురుషేణ సర్వం"- ఆ పరమ పదమందు నారాయణుడు ధ్రువమూర్తిగా ఒక్కడే వృక్షంలాగా ఆనందమయుడై యుంటాడు. ఆయనతోనే ఈ చరాచర ప్రపంచం నిండియున్నది- అని ఉపనిషద్వాక్యార్థం.

కల్పవృక్షంగానీ కల్పలతగానీ ఆశ్రయించినవారి కోరికలను సిద్ధింప జేయడం శాస్త్రవిదితం.

"తన్నై తన్ద కఱ్పగమ్"- కల్పతరువు కోరికలను ఇస్తుంది కాని తనను మాత్రం ఇచ్చుకోదు కదా! భగవానుడనే కల్పతరువు ఆశ్రితులకు తననే ఇచ్చుకొంటాడు- అని ఆళ్వార్ల శ్రీసూక్తి. 'విధేయాత్మా' అని (వి.స.నా.) ప్రసిద్ధి. లక్ష్మీదేవి ఆలింగనంవల్ల ప్రకాశించేది నారాయణుని ఐశ్వర్యమే- గుణసంపద అని అర్థం.

ఆత్మగుణాలు, రూపగుణాలు అని గుణాలు రెండు విధాలు. జ్ఞానశక్త్యాదులు ఆత్మగుణాలు; ఔజ్జ్వల్య, సౌందర్య, సౌగంధ్య, సౌకుమార్యాదులు రూపగుణాలు.

శ్రీసఖానోకహర్ధిః- ఈ పదంవల్ల, శ్రీదేవిచేతనే శ్రియఃపతియొక్క స్వరూప నిరూపకత్వమని తెలుస్తున్నది. 'అనోకహ' పదంచేత "వాసదేవ తరుచ్ఛాయా నాతిశీతా న ఘర్మదా!" వాసుదేవుడనే చెట్టునీడ చలిగానీ, వేడిమిగానీ ఎక్కువ ఉండనట్టిది- అని స్మృతి తెల్పుతున్నది.

ఈ సంసార మార్గంలో పయనించే బాటసారుల బడలికను దీర్చే వాసుదేవ తరుచ్ఛాయయే ఆశ్రయించడానికి యోగ్యమైనది. ఇట్టి బుద్ధి కలది లక్ష్మీదేవి. అంటే ఆమె యొక్క స్వరూపస్థితి ప్రకటితమవుతున్నది. లక్ష్మీదేవి స్వాధీన పతిక యని స్పష్టమవుతున్నది. పరస్పరానురాగం, నిత్యదాంపత్యయోగం అనురణిస్తున్నది.

వృక్షాన్ని ప్రకాశింపజేసిన లతాసౌందర్యమూ ప్రకటింపబడుతున్నది. లక్ష్మీదేవి యొక్క అవయవసౌందర్యం నాన్యత్ర దర్శనీయం. 'తనుకాండ' అన్నచోట

కల్పలత వంటి లక్ష్మి యొక్క శరీరం కాండంవలె వంకర టింకరగా లేకుండా, చక్కగా- నిటారుగా నున్నదని కూడా అర్థమవుతున్నది.

లక్ష్మి కల్పవల్లి కదా! ఆమె స్తనాలే పూలగుత్తులు. నయనాలే విరిసిన పువ్వులు. వికసిత పుష్పాలమధ్యన ఉన్న తుమ్మెదలవలె నల్లగా, నునుపుగా ఉన్న కనీనికలు- కనుగ్రుడ్లు కలది లక్ష్మీదేవి. ఇట్లు, లక్ష్మీనారాయణుల దివ్య విగ్రహ సౌందర్య దిదృక్షయే విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయం.

"యద్గతాగత విశ్రాంతి వైచిత్ర్యేణ వివర్తనమ్।
తారకాయాః కళాభిజ్ఞైః తం కటాక్షం ప్రచక్షతే॥" (సంగీత రత్నాకరం)

ఎదలోని భావాన్ని సంతోషంగా ప్రకటించే కనుపాపను విచిత్రంగా కదలించడమే కటాక్షమని నిర్వచింపబడింది.

వాసుదేవ తరుచ్ఛాయ పాంథుల తాపాన్ని శమింపజేస్తే, లక్ష్మీకల్పవల్లీ కటాక్ష వీక్షణాలు సదా హ్లాద జనకాలు కదా! శ్లోకంలో ఉపమాలంకారం ఉన్ననూ, 'ఇవ' అనే వాచకం లేనందువల్ల, ఇందున్నది 'వాచక లుప్తోపమాలంకారం'. మాలినీవృత్తం. 'న న మ య య' అనే గణాలు ప్రతిపాదమందు కలది. 'న న మ య య', యుతేయం మాలినీ భోగిలోకైః- ఈ వృత్త లక్షణమిది.

4. *యద్భ్రూభంగాః ప్రమాణం స్థిర చర రచనా తారతమ్యే మురారేః*
వేదాంతాస్తత్త్వ చింతాంమురభిధురసి యత్పాద చిహ్నైస్తరంతి।
భోగోపోద్ఘాతకేళీ చుళుకిత భగవద్వైశ్వర్యపాన్యాను భావా
సానః శ్రీరాస్తృణీతామ మృత లహరిధీ లంఘనీయై రపాంగైః॥

అర్థం: మురారేః= విష్ణువు యొక్క; స్థిర చర రచనా తారతమ్యే= స్థావర జంగమాత్మకమైన సృష్టి యొక్క ఉచ్చనీచ భావమందు; యత్+భ్రూభంగాః= ఏ లక్ష్మియొక్క కనుబొమల కదలికలు; ప్రమాణం= ప్రమాణమో; వేదాంతాః= ఉపనిషత్తులు; తత్త్వచింతాం= పరతత్త్వ విచారాన్ని; మురభిత్+ఉరసి= విష్ణువుయొక్క

వక్షఃస్థలమందు; యత్పాద చిహ్నైః= లక్ష్మియొక్క పాదాల గుర్తులతో; తరంతి= దూరం చేసుకొన్నవో; భోగోపోద్ఘాతకేళీ- అనుభావా/ భోగ= లక్ష్మీదేవియొక్క సకల కల్యాణ గుణానుభవం యొక్క; ఉపోద్ఘాత= ఉపక్రమమనే; కేళీ= లీలచేత; చుళుకిత= చులుకనగా జేయబడిన; భగవత్= విష్ణువుయొక్క; వైశ్వరూప్య= విశ్వరూపం యొక్క అనుభావా= మహిమకలదియో; సా= అట్టి; శ్రీః= లక్ష్మీదేవి; అమృత లహరి ధీలంఘనీయైః/ అమృత లహరిధీ= అమృత ప్రవాహ బుద్ధిని; లంఘనీయైః= మించిన; కటాక్షైః= క్రీగంటి చూపులతో; నః= మనలను; ఆస్తృణీతామ్= కప్పివేయుగాక.

తా॥ విష్ణువుయొక్క చరాచరాత్మకమైన సృష్టిలో తారతమ్యం ఉండడానికి లక్ష్మీదేవి యొక్క కనుబొమల ముడులే కారణం. హరిహర హిరణ్య గర్భులనే త్రిమూర్తులలో పరతత్త్వమెవరు? అని సందేహం కల్గినప్పుడు ఉపనిషత్తులు, ఎవని వక్షఃస్థలమందు లక్ష్మియొక్క పాదాల గుర్తులు కలవో ఆ విష్ణువే పరతత్త్వమని నిర్ణయించుకొన్నాయి. లక్ష్మీదేవి తన స్వరూపంతో విష్ణువుయొక్క విశ్వరూపాన్ని చులుకనగా జేస్తున్నట్టిది. కాబట్టి, అట్టి లక్ష్మీదేవి అమృత ప్రవాహాన్ని మించిన తన కటాక్షాలను మనమీద ఆచ్ఛాదింపజేయుగాక.

వ్యాఖ్య: అద్భుతశక్తిగల లక్ష్మీదేవి తన సుధాతరంగాంతరంగ కటాక్షాల చేత మనలను అభిషేకించవలెనని ప్రార్థన.

1) సృష్టికార్యమందు శ్రియఃపతికి తోడ్పడుతుంది లక్ష్మీదేవి. జీవుల స్థితి గతులలో దేవతలకు ఉచ్చత్వం, మానవులకు నీచత్వం, పశువులలో సింహశార్దూల గజాదులకు ఉచ్చత్వం, గార్దభ వరాహ శునకాదులకు నీచత్వం, పక్షులలోనూ హంసశుకాదులకు ఉచ్చత్వం, కాకగృధ్రాదులకు నీచత్వం కనబడుతున్నది కదా!

అట్లే స్థావర సృష్టిలోనూ, చందన రసాలాశ్వత్థ నారికేళాది వృక్షాదులకు ఉచ్చత్వం, తుమ్మ మొదలైన ముండ్ల చెట్లకు నీచత్వం తారతమ్య సృష్టికి నిదర్శనం.

శ్రియఃపతి పక్షపాతం, నిర్దయ కలవాడు మాత్రం కాడు. సృష్టిలో హెచ్చుతగ్గులకు లక్ష్మీదేవియొక్క భ్రూవిక్షేపాలే ప్రమాణం. చరాచర పదార్థాల యందున్న కర్మలకు లక్ష్మీదేవియొక్క భ్రూభంగాలే ప్రేరకాలు. కాబట్టి లక్ష్మియొక్క

కనుబొమల కదలికలలో వారి వారి కర్మఫలాలు సూచింపబడినందున వాటి ననుసరించి శ్రియఃపతి విశ్వసృష్టి చేస్తాడు.

2) శ్రుతులు అందటికి సమానత్వాన్ని ప్రతిపాదిస్తున్నట్లున్నాయి.

"హిరణ్యగర్భః సమవర్త తాగ్రే"- మొదట బ్రహ్మ ఒకడే ఉండెను.

"విశ్వాధికో రుద్రో మహర్షిః"- రుద్రుడొక్కడే విశ్వాధికుడు.

"ఏకో హవై నారాయణ ఆ సీత్, న బ్రహ్మనే శానః"- నారాయణుడు మాత్రమే ఉండెను. బ్రహ్మలేదు, శివుడు లేదు. ఇట్లు చెప్పబడినప్పటికీ "అస్యే శానాజగతో విష్ణుపత్నీ"- అనే శ్రుతి స్మృతులు విష్ణుపత్నియైన లక్ష్మిని ప్రతిపాదిస్తున్నాయి. ఎవని వక్షఃస్థలమందు లక్ష్మీదేవి పాదాలయందున్న పారాణి గుర్తులుండునో ఆ విష్ణువే పరతత్త్వమని వేదాంతాలు నిర్ణయించాయి. అందువల్ల, లక్ష్మీదేవికి వేదాంత వేద్యత్వం ప్రతిపాదింపబడింది. అంతేకాదు, "లక్ష్మీచరణ లాక్షాంక సాక్షి శ్రీవత్స వక్షసే"- అని పరతత్త్వ నిర్ణయం చేయు సామర్థ్యం లక్ష్మీదేవికే ఉన్నదని విశదీకృతం.

3) పురుష సూక్తం విష్ణువు యొక్క విశ్వరూపాన్ని "సహస్ర శీర్షుడు, సహస్రాక్షుడు, సహస్ర పాదుడు" అని ఉత్తరానువాకమందు "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" అని వర్ణించింది.

"విష్ణోర్దేహానురూపాంవై కరో త్యేషాఽఽత్మన స్తనుమ్"- విష్ణువుయొక్క శరీరానికి తగినట్లు లక్ష్మీదేవి తన శరీరాన్ని సృజించుకొంటుంది- అని శ్రీస్తుతి. అందువల్ల లక్ష్మీదేవి తన విశ్వరూపంతో అపూర్వమైన విస్మయాన్ని కలిగిస్తూ, విష్ణువుయొక్క విశ్వరూపాన్ని మించిన మాహాత్మ్యం కలది. ఇట్లు శ్లోకంలోని మూడు పాదాలచేత లక్ష్మీదేవియొక్క పరత్వం ప్రతిపాదింపబడింది. 'అజ్ఞాత నిగ్రహా' అని స్పష్టం కదా!

ఆ లక్ష్మీదేవియొక్క కటాక్ష వీక్షణాలు అమృత తరంగాల కంటెను మధురమైనవి. కాబట్టి, ఆ చూపులను మనపైన కప్పవలెను- అని ఆశయం.

ఆజ్ పూర్వకమైన "స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే" అని ధాతువు. "ఆస్తృణీతాం"- లోట్ ఆత్మనే పది ప్రథమ పురుషైక వచనం. ఇక్కడ సౌలభ్యగుణం సూచితం.

జగన్మాతయొక్క చల్లని క్రీగంటి చూపులు అమృత తరంగాలై మనను అభిషేకించవలెను.

స్రగ్ధరావృత్తం- మ ర భ న య య య- గణాలు కలది.

"మ్రభ్నైర్యానాం త్రయేణ త్రిమునియతియుతా స్రగ్ధరా కీర్తితేయమ్".

5. యద్యావత్తవవైభవంతదుచితస్తోత్రాయ దూరే స్పృహా
స్తోతుంకే వయ మిత్యదశ్చ జగృహుః ప్రాంచో విరించ్యా దయః।
అప్యేవంతవదేవి వాఙ్మన సయోః భాషా నభిజ్ఞం పదం
కావాచః ప్రయతామహే కవయితుం స్వస్తి ప్రశస్త్యైగిరామ్॥

అర్థం: హే దేవి= ఓ లక్ష్మీదేవి!; తవ= నీ యొక్క; వైభవం= మాహాత్మ్యం; యత్= ఏదో; యావత్= ఎంత మాత్రమో; తత్+ఉచిత, స్తోత్రాయ= ఈ రెండు విధాలకు తగిన స్తోత్రం కోసమైన; స్పృహా= కోరిక; దూరే= దూరమందున్నది (తగనిది); ప్రాంచః= ప్రాచీనులైన; విరించి+ఆదయః= బ్రహ్మాది దేవతలు; అదః= ఈ (నీ) వైభవాన్ని; స్తోతుం= స్తోత్రం చేయడానికి; వయం= మేము; కే= ఎవరము; ఇతి, చ= అంటూనే; జగృహుః= స్తుతింప గ్రహించారు; ఏవం, అపి= ఇట్లైనప్పటికీ; వాఙ్మన సయోః= వాక్కు, మనస్సులయొక్క; భాషా+అనభిజ్ఞం= భాషకు గోచరం కానట్టి; తవ= నీ యొక్క; పదం= స్వరూపాన్ని; స్తోతుం= స్తుతించడానికి; కావాచః= కుత్సితమైన వాక్కులు గలవారమై; ప్రయతామహే= ప్రయత్నిస్తున్నాము; గిరాం= వాక్కుల యొక్క; ప్రశస్త్యై= ప్రసిద్ధికోసం; స్వస్తి= శుభమగు గాక.

తా॥ ఓ శ్రీరంగరాజ్యలక్ష్మీ! నీ వైభవమెంతో గొప్పది. దాన్ని పూర్ణంగా ప్రకాశింపజేసే స్తోత్ర రచనను మేము కోరడమే తగనిది. ప్రాచీనులైన బ్రహ్మాది దేవతలు నీ వైభవం "మా మాటలకూ, మనస్సుకూ తెలియకుండా ఉన్నది"- అంటూనే, వారు తమ శక్తికొలది స్తుతించారు. ఇక మేము దోషంతో కూడిన

అల్పవాక్కులు కలవారమే, అయినా నీ గొప్ప వైభవాన్ని స్తోత్రం చేయడానికి సాహసంతో ప్రయత్నిస్తున్నాం. నిన్ను స్తుతించే మా వాక్కులకు మంగళమవుగాక- అని భట్టరు ప్రార్థిస్తున్నారు.

వ్యాఖ్య: ఎంత పాండిత్యమున్ననూ బాలుడుగా ఉండడం ఉత్తమ లక్షణం- అని శ్రీ పరాశర భట్టర్, వచ్చీరాని మాటలతో జగన్మాతను స్తుతింప బూనుకొన్నందుకు ఆమె క్షమించి, ఆ స్తోత్రానికి ప్రాశస్త్యాన్ని కలిగిస్తుందనే అధ్యవసాయంతో సుశ్లోకించారు.

లక్ష్మీదేవి వైభవం వాఙ్మనస్సులకు గోచరించనిదని, ఆమె గుణాలను వర్ణించడానికి బ్రహ్మకు కూడా తరంకాదని *"నతే వర్ణయితుం శక్తా గుణాన్ జిహ్వాఽపి వేధసః"*- అని (వి.పు.) వర్ణించింది.

"యస్యాస్తే మహిమాన మాత్మన ఇవత్వ ద్వల్లభోఽపి
ప్రభుః నాలంమాతు మియత్తయా నిరవధిం"- (కాంతాచతుః శ్లోకి).

నీ వల్లభుడైన విష్ణువు తన మహిమను తాను తెలుసుకొనలేనట్లే, నీ మహిమ ఇంతటిదని పరిగణించలేకపోయాడు- అని శ్రీమద్యాముని మునులు స్తుతించారు. పూర్వాచార్యుల ననుసరించి, స్తోత్ర రచనకు పూనుకొన్నందున శ్రీరంగరాజ మహిషి యొక్క అనుగ్రహం అవశ్యంగా కవికి లభిస్తుందని మహావిశ్వాసం ప్రకటింప బడుతున్నది. ఇందు 'వాఙ్మనస' శబ్దం అకారాంతం- 'అచతుర విచతుర' ఇత్యాది సూత్రం చేత నిపతింపబడింది.

కావాచః= కుత్సితవాచః. "ఈషదర్థేచ, ఇతి 'కు' శబ్దస్య "కా" దేశః. ఈ పదంచేత స్తుతిసామగ్రీ వైకల్యం సూచింపబడింది.

వృత్తం:- శార్దూల విక్రీడితం. మ స జ స త త గ- గణాలుండును.

"సూర్యాశ్వైర్మసజస్తతాః సగురవః శార్దూల విక్రీడితమ్॥"

6. *స్తోతారం తముశంతి దేవి! కవయో యో విస్తృణీతే గుణాన్*
స్తోతవ్యస్య తతశ్చతే స్తుతిధురా మయ్యేవ విశ్రామ్యతి।
యస్మాదస్మదమర్షణీయ ఫణితి స్వీకారతస్తే గుణాః
క్షాంత్యౌదార్య దయాదయో భగవతి! స్వాంప్రస్నువీరన్ ప్రథామ్॥

అర్థం: హే భగవతి! దేవి= పూజ్యురాలవైన ఓ లక్ష్మీదేవి!; స్తోతవ్యస్య= సోత్రం చేయదగిన వ్యక్తి యొక్క; గుణాన్= గుణాలను; యః= ఎవడు; విస్తృణీతే= విస్తరింప జేయునో; తం= ఆ వ్యక్తిని; కవయః= కవులు; స్తోతారం= స్తోతగా; ఉశంతి= చెబుతున్నారు; తతః= అందువల్ల; చ= గత శ్లోకమందు చెప్పిన కారణం వల్లను; తే= నీ యొక్క; స్తుతి ధురా= స్తుతిని జేసే భారం; మయి, ఏవ= నాయందే; విశ్రామ్యతి= విశ్రమిస్తున్నది; యస్మాత్= ఎందువల్ల అంటే; అస్మదమర్షణీయ ఫణితి స్వీకారతః/ అస్మత్= నా యొక్క; అమర్షణీయ= సహింపరాని; ఫణితి= వాక్యాల యొక్క; స్వీకారతః = స్వీకరించడంవల్ల; క్షాంతి+ఔదార్య, దయా+ఆదయః= ఓర్పు, ఔదార్యం, దయ, మొదలైన; తే= నీ యొక్క; గుణాః= గుణాలు; స్వాం= తమదైన; ప్రథాం= ప్రశస్తిని; ప్రస్నువీరన్= జనింపజేయనున్నవి.

తా॥ ఓ భగవతీ! దేవీ! ఒకరి గుణాలను విస్తరించే వ్యక్తిని 'స్తోత' అని కవులు చెబుతారు. నిన్ను స్తుతించే భారం నాయందే ఉన్నది. నిన్ను స్తుతిస్తున్నప్పుడు అల్పుడనైన నా మాటలను నీవు సహిస్తున్నావంటే నీ సహనం, దయ, ఔదార్యం మొదలైన గుణాలు తమ ప్రసిద్ధిని చాటుకొంటున్నాయి.

వ్యాఖ్య: స్తుతించేవాడే కవియైనందున లక్ష్మీదేవిని స్తుతించే భారం తనపైన ఉన్నదని కవి ప్రకటన.

"కల్పనా నిపుణః కవిః"– కల్పన చేయడమందు సమర్థుడైన వాడు కవి. ఎవరిని స్తుతింపదలచినాడో, ఆ వ్యక్తియందు లేని గుణాలను కల్పించి స్తుతించే అవకాశం కవికి ఉంటుంది. కాని లక్ష్మీదేవి భగవతి కదా! కల్యాణ గుణాలు కలది. ఉన్న గుణాలనైనా సమగ్రంగా వర్ణించే శక్తి బ్రహ్మాదులకైననూ లేదు.

పరాశర భట్టరు వారు శ్రీరంగనాయకిని స్తోత్రం చేసే భారం తనయందే ఉన్నదని ప్రకటిస్తున్నారు.

లక్ష్మీదేవి "దేవజుష్టాముదారాం"- సకల దేవతలచే సేవింపబడునది. ఉదార గుణం కలది- అని ఋగ్వేద ఖిలమైన శ్రీసూక్తం కీర్తిస్తున్నది. ఆమె జగన్మాత. తాను ఒక బాలుడు కదా! తన దోషయుక్త వాక్కులను వినడానికి స్వీకరించడంవల్ల, లక్ష్మీదేవి యొక్క క్షాంతి, ఔదార్య, దయాది గుణాలు అధికంగా ప్రసిద్ధిని పొందుతున్నాయి- అని కారణాన్ని ప్రకటించారు. కాబట్టి, తమ అహంకారాన్ని నిరసించుకొని, క్రమమైన నమ్రతను ప్రదర్శించారు.

మాతృగుణాలు ఇందు స్తుతింపబడినాయి.

క్షాంతి- తమ వాక్కులలోని దోషాలను, పారుష్యాన్ని వినికూడా శిక్షింపక సహనాన్ని వ్యక్తం చేయడం. ఔదార్యం- యోగ్యత లేకున్ననూ, తమచే స్తోత్ర రచన జేయనీయడమే ఔదార్యం.

దయ- ఇతరుల దుఃఖాన్ని జూచి స్వయంగా బాధపడడం. స్తోత్రంచేసే వ్యక్తి పరిశ్రమకు తాను బాధపడుతూ దయను వ్యక్తం చేయడం. ఆది శబ్దంచేత వాత్సల్యమూ సూచితం. దోషాలను కూడా గుణాలుగా అంగీకరించడమే వాత్సల్యం. ఇందు లక్ష్మీదేవియొక్క గుణ విస్తృతి వ్యక్తం చేయబడింది.

(విస్తృణీతే- వి పూర్వాత్ "స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే" ఇతి ధాతోః "శ్న" ప్రత్యయే 'ఈ హల్యఘోః' ఇతీత్వే త ఇత్యస్య ఏత్వేకృతే 'విస్తృణీతే' ఇతి రూపం.

ఉశంతి- "వశ కాంతౌ" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "గ్రహిజ్యా..." ఇతి సంప్రసారణే "ఝూఽన్తః" ఇత్యన్తాదేశ ఉశన్తీతిరూపం!

ధురా- శబ్దః, ఆకారాంతః। హలంతానా మజన్తత్వం భాగురిః మన్యతే।

ప్రస్నువీరన్- 'ష్ణు ప్రస్రవణే' ఇత్యస్మాద్ధాతోః లిఙాత్మనే పదబహువచనే లిఙః సీయుటః సలోపే ఉవఙి ఝస్య రన్ ఆదేశే 'ప్రస్నువీరన్' ఇతి రూపమ్)

ఈ శ్లోకమందు ముఖ్యంగా స్తోత్రాధికారం సాధింపబడింది. వృత్తం- శార్దూల విక్రీడితం.

7. సూక్తిం సమగ్రయతు నః స్వయమేవ లక్ష్మీః
శ్రీరంగరాజ మహిషీ మధురైః కటాక్షైః।
వైదగ్ధ్య వర్ణ గుణగుంభన గౌరవైర్యాం
కండూల కర్ణకుహరాః కవయో ధయంతి॥

అర్థం: శ్రీరంగరాజమహిషీ= శ్రీరంగేశుని పట్టపురాణియైన; లక్ష్మీః= శ్రీదేవి; యాం= ఏ వాక్కును; వైదగ్ధ్య వర్ణ గుణగుంభన గౌరవైః/ వైదగ్ధ్య= చాతుర్యంగల అర్థగౌరవం యొక్క; వర్ణ= అక్షరాల యొక్క; గుణ= మాధుర్యాది గుణాల యొక్క; గుంఫన గౌరవైః= ఘటనాతిశయంచేత; కవయః= పండితులు; కండూల కర్ణకుహరాః = దురదతో కూడిన చెవులచిల్లులు కలవారై; ధయంతి= త్రాగుతున్నారో; అట్టి, నః= మా యొక్క; సూక్తిం= మంచివాక్కును; మధురైః= కమ్మని; కటాక్షైః= కడగంటి చూపులతో; స్వయం, ఏవ= తనంత తానే; సమగ్రయతు= సంపూర్ణంగా నిర్వర్తింప జేయుగాక.

తా॥ అర్థగాంభీర్యం, మాధుర్యాది గుణాలు, రమణీయ పదాల కూర్పుగల సూక్తులను విద్వత్కవులు చెవుల దురద తొలగే విధంగా వింటారో, అట్టి సూక్తులు గల స్తోత్రాన్ని శ్రీరంగనాయకియే తన కటాక్ష వీక్షణాలతో స్వయంగానే సిద్ధింప జేయుగాక.

వ్యాఖ్య: విద్వత్కవులు మెచ్చుకొను విధంగా ఈ స్తోత్రాన్ని సమగ్రంగా సిద్ధింపజేయు భారాన్ని కవి లక్ష్మీదేవిపై వేశాడు.

స్తోత్ర కావ్యనిర్మాణం సమగ్రంగా ఉండడానికి మూడు లక్షణాలు ఇందు చెప్పబడినాయి.

1) అర్థం గంభీరంగా ఉండడం.

2) అక్షరాల కూర్పు రమ్యంగా ఉండడం.

3) ప్రసాద మాధుర్యాది గుణాలు ఉండడం.

ఇట్టి స్తోత్ర కావ్యామృతాన్ని కవులు, పండితులు తమ కర్ణపుటాలతో పానం చేస్తారు. (ధయంతి-ధేట్‌పానే.)

లక్ష్మీదేవియొక్క కటాక్షం లేకుంటే అట్టి స్తోత్రాన్ని తాను నిర్వహించలేనని నివేదిస్తున్నాడు కవి. జగన్మాతయే స్వయంగానే, కవిచేతిలో నున్న కలంబట్టి, స్తోత్ర కావ్యరచనను జేయిస్తూ- తీర్చిదిద్దుతూ- సమగ్రతను కలిగింపవలెనని న్యస్త భరుడైనాడు కవిప్రవరుడు.

(కండూః ఏషాం అస్తీతి కండూలాని. మత్వర్థేలచ్. కండూలాని కర్ణకుహరాణి యేషాంతే= కండూల కర్ణకుహరాః.)

వృత్తం- వసన్తతిలకం.

8. *అనాఘ్రాతావద్యం, బహుగుణ పరీణాహి, మనసో*
దుహానం సౌహార్దం, పరిచితమివాథాపి గహనమ్।
పదానాం సౌభ్రాత్రా దనిమిష నిషేవ్యం శ్రవణయోః
త్వమేవ శ్రీర్మహ్యం బహుముఖయ వాణీ విలసితమ్॥

అర్థం: హే శ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; అనాఘ్రాత+అవద్యం= దోషవాసనలు లేనట్టి; బహుగుణ పరీణాహి= అనేక గుణాలు, అలంకారాలు, వృత్తి, రీతి, పాకాదులు కల్గినట్టి; మనసః= మనస్సుకు; సౌహార్దం= సంతోషాన్ని; దుహానం= కల్గజేయునట్టి; పరిచితం, ఇవ+అథాపి= తెలిసిన దానివలె ఉన్ననూ; గహనం= గాంభీర్యం కలిగినట్టి; పదానాం= పదాల యొక్క; సౌభ్రాత్రాత్= సహోదరత్వంవల్ల; శ్రవణయోః= చెవులకు; అనిమిష నిషేవ్యం= ఆసక్తితో సేవించదగినట్టి; వాణీవిలసితం= సరస్వతీ విలాసాన్ని; మహ్యం= నాకోసం; త్వం, ఏవ= నీవే; బహుముఖయ= బహుముఖాలుగా వర్ధిల్లజేయుము.

తా॥ దోషరహితమూ, గుణాలంకారాది సహితమూ, రస సమన్వితం, ధ్వని ప్రధానమైన వాక్పాటవాన్ని ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీవే నాకు పలు విధాలూ విస్తరింపజేయుము.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీకటాక్షంవల్లనే వాగ్విలాసం వృద్ధిజెంది, స్తోత్ర కావ్యానికి ఉత్తమత్త్వం సిద్ధిస్తుందని ప్రార్థితం.

ఓ లక్ష్మీదేవీ! నా ఈ స్తోత్ర రచనలో పదవాక్య గత దోషాలు దొరలకుండా కటాక్షించు. కవులు ప్రయోగింపనట్టి, సులభంగా అర్థాన్ని బోధింపనట్టి, అశ్లీల ప్రక్రమభంగాది దోషాలు కల్గిన పదాలను ప్రయోగించడం పదదోషం.

1) అనాఘ్రాతా వద్యం కదా! ముక్కంటి – మూడు కన్నులు కల్గిన శివుడనడానికి మారుగా, 'ద్వాదశార్ధార్ధలోచనుడు'– షణ్ముఖుని కున్న పంద్రెండ్ల కన్నులలో సగంలో నున్న సగం కన్నులు కలవాడు అనడం, అర్థ పుష్టిలేని పదంగా భావింపబడుతున్నది.

2) బహుగుణ పరీణాహి– కావ్యశోభకు ఉపమాద్యలంకారాలే కారణం. అట్లే ఓజః ప్రసాద మాధుర్యాది గుణాలు కూడా కావ్యానికి శోభను సమకూర్చుతాయి.

3) మన సః సౌహార్దం దుహానం– మనస్సుకు సంపూర్ణ రసానందాన్ని సమకూర్చే లక్షణం రసాత్మకం.

4) పరిచిత మివాథాపి గవానం– అర్థం తెలిసినట్లున్నప్పటికీ, ఇంక తెలియకుండా ఉన్న అర్థాల గాంభీర్యం కలది ధ్వని. ధ్వని ప్రధానమైనది ఉత్తమ కావ్యం.

5) పదానాం సౌభ్రాత్రాత్ అనిమిష నిషేవ్యం శ్రవణయోః– పదాల పరస్పర మైత్రి– పొంకంగా పదాల పోహళింపు– 'శయ్య' అనబడుతుంది.

"యా పదానాం పరాన్యోన్య మైత్రీ శయ్యేతి కథ్యతే॥"– దీనివలన, చెవులు అత్యంతాసక్తితో వినే యోగ్యతను పొందుతాయి.

అనిమిషనిషేవ్యం– 'నిమేషత్వం' అంటే రెప్పపాటు. ఇది కన్నులకుండే లక్షణం, కాని చెవులకు కాదు కదా! ఇది కవితా చమత్కారం, కాబట్టి ఈ పంచ లక్షణాలుగల కావ్యాన్ని చెవులు సావధానంగా, సాశ్చర్యంగా సేవిస్తాయని అర్థం.

'అనిమిషులు' అంటే దేవతలు అని అర్థం. దేవతలు కూడా భాషా రూపమైనవిలా సకర్మను శ్రద్ధతో సేవిస్తారని సారార్థం.

'శ్రీ గుణరత్నకోశం'- ఉత్తమ కావ్యంగా శోభింపజేయుమని కవితల్లజుడు లక్ష్మీదేవిని ప్రార్థించడమే ప్రశంసనీయం.

వాణీవిలసితం- వెండి, బంగారంలాగా చూడదగిన భౌతిక వస్తువు కాదు. సరస్వతీ విలాసం జ్ఞానద్రవ్యం. *"శ్రోత్రేణ హితద్విందతే"*- (బృహదారణ్యాకోపనిషత్). చెవులతో సేవించ దగినదే కదా!

"యోవై స్వాం దేవతామతి యజతే"- అనే శ్రుతి రీత్యా, ఉభయ భ్రష్టులు కారు. ఏ దేవతను ఆశ్రయించి ఆరాధిస్తుంటారో, అట్టి భక్తులు ఇతర దేవతలను కోరనే కోరరు. తాను ఆశ్రయించిన దేవతయే సర్వ ఫలప్రదమని విశ్వసిస్తారు.

"సక్తుమివ తితఉనా పునంతో- భద్రైషాం లక్ష్మీర్నిహితాధివాచి". ఇది వేద వాక్కు. పిండిని జల్లెడ పట్టిన రీతిగా పవిత్రీకరించిన ఆర్షవాక్కునందు లక్ష్మి భద్రంగా ఉంటుంది- (శ్రుత్యర్థం).

"భద్రాహ్యేషాం వాచి లక్ష్మీర్నియుక్తా"- (ఉ.రా.చ. 4-18). భగవత్సాక్షాత్కారాన్ని పొందిన వారి వాక్కులో మంగళరూపిణియైన లక్ష్మీదేవి నిత్యం నివసించి యుంటుంది.

శ్రీ పరాశర భట్టరు వారు కోరినట్లే శ్రీరంగరాజ మహిషి ఫలసిద్ధిని కలిగిస్తుంది.

శిఖరిణీవృత్తం. 'య మ న స భ ల గ'- గణాలు కలది. *"రసైరుద్రైశ్ఛిన్నా య మ న స భ ల గః శిఖరిణీ"*.

9. శ్రియః శ్రీః శ్రీరంగేశయ! తవచహృద్యాం భగవతీం
శ్రియం త్వత్తోప్యుచ్చైర్వయ మిహఫణామః శ్రుణుతరామ్।
దృశౌతే భూయాస్తాం సుఖతరళతారే శ్రవణతః
పునర్హర్షోత్కర్షాత్ స్ఫుటతు భుజయోః కంచుక శతమ్॥

అర్థం: శ్రియః= సర్వసమాశ్రయణీయమైన లక్ష్మీదేవికే; శ్రీః= ఆశ్రయమైన వాడా!; శ్రీరంగేశయ= శ్రీరంగరాజా!; తవ, చ= నీకు కూడా; హృద్యాం= హృదయంగమ మైనట్టి; భగవతీం= మహిమతో కూడినట్టి; శ్రియం= లక్ష్మీదేవిని; త్వత్తః, అపి= నీ కంటెను కూడా; ఉచ్చైః= ఎక్కువగా; వయం= మేము; ఫణామః= వర్ణించి చెప్పుతున్నాము; ఇహ= ఇక్కడ; శ్రుణుతరామ్= శ్రద్ధతో వినుము; శ్రవణతః = వినడం వల్ల; తే= నీ యొక్క; దృశౌ= కన్నులు; సుఖతరళతారే= సుఖంచేత ఇటునటు కదులుతున్న కనుపాపలు కలవిగా; భూయాస్తాం= అగుగాక; పునః= మరియు; భుజయోః= భుజాలయందలి; కంచుక శతం= కవచాల పరంపర; హర్ష+ఉత్కర్షాత్= సంతోషాధిక్యంవల్ల; స్ఫుటతు= పిగిలిపోవును గాక.

తా॥ శ్రీరంగరాజా! అందరిచే ఆశ్రయింపబడిన లక్ష్మీదేవికే ఆశ్రయమైన వాడవు. నీ సంతోషం కోసమే ఆమెను నీకంటె నధికంగా వర్ణిస్తున్నాము. అందువల్ల, నీవు కోప పడవలదు. లక్ష్మీదేవి నీకు హృద్యమైనది. ఆమెను వర్ణించిన కొలది నీకు సంతోషం ఎక్కువై నీ కనుపాపలు గిరగిర తిరుగుతుంటాయి. భుజకంచుకాలు క్రమంగా పటపట పగిలిపోతాయి. ఈ స్తోత్రాన్ని నీవు కూడా విన్నందువల్ల మాకు సాక్షివిగా ఉంటావు స్వామీ!

వ్యాఖ్య: భర్త యెదుట భార్యను ఎక్కువగా వర్ణిస్తున్నప్పుడు భర్తకు కోపం వచ్చునేమో అని శ్రీరంగ శాయిని అనునయించే శ్లోకమిది.

శ్రియఃశ్రీః– “భర్తా నామ పరం నార్యాః భూషణం భూషణాదపి”– భార్యకు భర్త సువర్ణ రజిత రత్నాభరణాల కన్న అనర్ఘమైన ఆభరణం. పత్నిని శోభింప జేసేవాడు పతి యని ప్రసిద్ధి.

అందరు లక్ష్మీదేవిని ఆశ్రయించడంవల్ల ఆమెకు ‘శ్రీ’ యనే పేరు శోభిస్తున్నది. ఆ శ్రీదేవి కూడా శ్రీరంగమందు సుఖంగా శయనించిన శ్రీరంగనాథుణ్ని ఆశ్రయించింది. తత్ఫలితంగా, లక్ష్మీదేవికి స్వరూప లాభం సూచింపబడుతున్నది.

లక్ష్మీదేవికి తన భర్త తప్ప తక్కిన వారందరు శేషభూతులే. శ్రీరంగశాయికి లక్ష్మితోపాటు అందఱు శేషభూతులే కదా! శ్రీరంగ క్షేత్రం అందఱు ఆ దివ్య

దంపతులను సులభంగా సేవించదగిన వైకుంఠంగా భావింపబడుతున్నది. శ్రీ పరాశర భట్టర్ ఈ స్తోత్రాన్ని వారిరువురి సమక్షాన అనుసంధానం చేసి ఆనంద పరచారు.

ఓ శ్రీరంగశాయీ! నీ పత్నియైన శ్రీదేవిని నీ ముందే, నీ కంటెను అధికంగా మేము పొగడుతుంటే నీ మనస్సును చిన్నపుచ్చుకోకూడదు. ఎందుకంటే శ్రీదేవి, తనను లోకులు, లోకేశులు అందఱు ఆశ్రయించినప్పటికీ నిన్ను ఆశ్రయించి, మహాసామ్రాజ్ఞిగా ప్రకాశిస్తున్నది.

హృద్యాం- 1) నీ మనస్సుకు చాలా ఇంపైన ప్రేయసి. 2) నీ యెదలోనే నివసిస్తున్నది. నీ యంతరంగమైన శ్రీదేవియొక్క గుణాలను నిన్ను వర్ణించడం కంటెను మించి వర్ణించడంవల్ల నీకే సంతోషమధికమవుతుంది. నీ కనీనికలు తళతళ మెరుస్తూ చలిస్తుంటాయి. ఆమె కల్యాణ గుణాలను పొగడుతున్న కొలది నీ భుజాలు ఎగురుతుంటాయి. నీ ఆకారం ఉబ్బుతుంది. ఒక్కొక్క వర్ణనకు నీవు ధరించిన కవచాలు వరుసగా చినుగుతునే ఉంటాయి. మా శ్రీగుణరత్న కోశ స్తోత్రాన్ని అధిక హర్షంతో విన్న సాక్షివిగా నిన్ను మేము భావిస్తుంటాము.

శిఖరిణీ వృత్తం.

10. దేవి! శ్రుతిం భగవతీం ప్రథమే పుమాంసః
త్వత్సద్గుణౌఘ మణికోశ గృహం గృణంతి।
తద్ద్వార పాటన పటూనిచ సేతిహాస
సంతర్కణ స్మృతి పురాణ పురస్సరాణి॥

అర్థం: హే దేవి= ఓ లక్ష్మీదేవి!; ప్రథమే= మొదటి వారైన; పుమాంసః= పురుషులు; భగవతీం= మహిమగల; శ్రుతిం= వేదాన్ని; త్వత్, సద్గుణ+ఓఘ, మణి కోశగృహం= నీ యొక్క మంచిగుణాల సముదాయం అనే మణులయొక్క భాండాగారంగా; (గృణంతి= చెబుతున్నారు); సేతిహాస సంతర్కణ స్మృతి పురాణ

పురస్సరాణి!; స+ఇతిహాస= రామాయణం మొదలైన ఇతిహాసాలతో కూడిన; **సంతర్కణ**= వేదార్థ విచారణం చేసినట్టి పూర్వ మీమాంసా శాస్త్రం; స్మృతి= మనుమహారాజు మొదలైన వారిచే చేయబడిన స్మృతులు; పురాణ= పరాశర, వ్యాస మహర్షులచే చెప్పబడిన విష్ణుపురాణ, భాగవతాది పురాణాలు; పురః సరాణి= మొదలైన వాటిని; తద్వార పాటన పటూని చ/ తత్= ఆ భాండాగారం యొక్క; ద్వార= కవాటాన్ని; **పాటన**= తెరవడమందు; పటూని, చ= సమర్థమైన కుంచికలుగానూ; గృణంతి= చెబుతున్నారు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! పూర్వులైన ఋషులు వేదాన్ని నీ గుణ సముదాయం అనే రత్నాల కోశాగారం (నిధి) అనీ; రామాయణ భారతేతిహాసాలను, భాగవతాది పురాణాలను, పూర్వమీమాంసాదులను ఆ కోశాగార ద్వారాన్ని తెరచే తాళపు చెవులు అని కూడా చెబుతున్నారు.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి యొక్క గుణాలకు సపరికరమైన వేదమే ప్రమాణమని స్తుతిస్తూ, ఈ స్తోత్రానికి 'శ్రీగుణరత్న కోశ' మనే పేరు సూచింపబడుతున్నది.

వేదం పూర్వకాండ (కర్మకాండ) అనీ, ఉత్తరకాండ (జ్ఞానకాండ) అనీ రెండు విధాలుగా నున్ననూ, ప్రమేయమైన భగవత్తత్త్వాన్ని తెల్పడానికి స్వతః ప్రమాణమై యున్నది. కాబట్టి, శ్రుతికి భగవతి అనే విశేషణం దాని అపౌరుషేయత్వం, నిర్దోషత్వం అనే మహిమను ప్రకటిస్తున్నది.

"ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముప బృంహయేత్।
బిభేత్యల్ప శ్రుతాద్వేదః మామయం ప్రతరిష్యతి॥"

కొద్దిగా వేదాధ్యయనం చేసినవ్యక్తి వల్ల, ఇతడు శబ్దాలకు సముచితమైన అర్థాలను చెప్పజాలక, నన్ను వంచిస్తాడని వేదం భయపడుతుంది. కాబట్టి, పూర్వం ఋషులు, వేదార్థాన్ని విపులంగా తెలిపే ఇతిహాస పురాణాదులను రచించాలని గుర్తించారు.

ఋగ్యజుస్సామాథర్వణమనే వేద సముదాయంలోని వాక్యార్థాలను స్మృతీతిహాస పురాణాదులవల్ల తెలుసుకొన శక్యమవుతున్నదని అర్థం.

వేదం లక్ష్మీదేవియొక్క గుణాలు అనే రత్నాలకు కోశగృహం. ఆ కోశాగార కవాటాన్ని తెరచి చూస్తే అన్నీ జగన్మాతయొక్క గుణరత్నాలే కనిపిస్తుంటాయి ("కోశోఽ స్త్రీ సంచయేఽ పిచ"- అమరం).

"హిరణ్యనిధి" విష్ణువైతే, లక్ష్మీదేవి "హిరణ్మయి". "సమజ్ఞానయే విష్ణవే"- "శ్రద్ధయాదేవో దేవత్వమశ్నుతే!॥" ('శ్రద్ధ' అంటే లక్ష్మియే). "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ।" "హిరణ్య వర్ణాం హరిణీం"- "హిరణ్య ప్రాకారా మార్ద్రాం జ్వలంతీం" (లక్ష్మి జ్వాలా స్వరూపిణియే కదా!)

"దేవజుష్టాముదారాం"- (సర్వదేవ- దేవ వనితలచేతను గొప్పగా సేవింపబడే సామ్రాజ్ఞి.) "ఈశ్వరీం సర్వ భూతానాం" ఇత్యాది వేద వాక్యాలు శ్రీదేవి గుణ వైభవాన్ని ప్రతిపాదిస్తున్నాయి.

ఈ కోశాగార కవాటాన్ని తెరవడానికి సమర్థమైన కుంచె కోలలు- తాళపు చెవులు- పురాణేతిహాసాలు.

"రాఘవత్వే భవత్సీతా, రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని।
అన్యేషు చావతారేషు విష్ణో రేషా నపాయిని॥"

భగవానుడు శ్రీరాముడై అవతరించగా లక్ష్మీదేవి సీతగానూ, కృష్ణునిగా ఆవిర్భవించినప్పుడు ఆమె రుక్మిణిగా అవతరించింది. ఇతర అవతారాలలోనూ విష్ణునితోపాటు, విడువకుండా, అవతరిస్తునే యున్నదని శ్రీ పరాశర మహర్షి విష్ణు పురాణంలో లక్ష్మీవైభవాన్ని ప్రతిపాదించాడు.

వాల్మీకి విరచితమైన శ్రీమద్రామాయణం- సీతాచరితం- వేదమని ప్రసిద్ధి కదా!

"విదితస్సహి ధర్మజ్ఞః శరణాగత వత్సలః।
తేనమైత్రీ భవతు తే యది జీవితు మిచ్ఛసి॥"

ఓ రావణా! శ్రీరామచంద్రుడు ధర్మజ్ఞుడు, **శరణాగత వత్సలుడు**. నీవు

జీవించాలనుకొంటే, అతనితో స్నేహం చేసుకోవడం మంచిది- అని దుశ్చరితుడైన రావణునికి బుద్ధిజెప్పిన సీతమ్మ గుణోజ్జ్వల కదా!

అగ్నిదేవుడు, "పవిత్ర చరిత్రయైన ఈ సీతను గ్రహింపుము, ఈమెను '*నకించి దభిధాతవ్యా, అహమాజ్ఞాపయామి తే*'- ఏమీ అనకూడదు. నేను ఆజ్ఞాపిస్తున్నాను"- అని రామునితో చెప్పిన వెంటనే శ్రీరాముడు, క్షణకాలం కన్నీటి పర్యంతమై, లోకులకోసం జానకిని శోధించకుండా గ్రహించలేకపోతిని కదా! అని విచారగ్రస్తుడయ్యాడు.

నా మనస్సులో మెదలుతుండే సీత నాయందు చాలా భక్తిగలదని నాకు తెలియును.

"న చ శక్తః సుదుష్టాత్మా మనసాపిహి మైథిలీమ్।
ప్రధర్షయితు మప్రాప్యాం దీప్తామగ్ని శిఖామివ॥"

(రా.యు.కాం. 118-18)

దుర్మతియైన ఆ రావణుడు పొందశక్యం కాని ఈ సీతను ప్రజ్వలిస్తున్న అగ్నిజ్వాలనువలె మనస్సుతో కూడా ఎదిరించడానికి సమర్థుడు కాడు. ఇట్లు సీతాదేవిని వాల్మీకి శ్రీరామునిచేత 'అగ్నిజ్వాల' అనిపించాడు కదా! భారతం పంచమ వేదమే- వేద వ్యాస భాగవతమందు రుక్మిణిచేత శ్రీకృష్ణుని దగ్గతికి సందేశం పంపబడిన వ్యక్తి పేరు 'అగ్నిద్యోత'నుడే కదా! ఆ బ్రాహ్మణునితోనే శ్రీకృష్ణుడు "తా మానయిష్యే- ఏధసోగ్ని శిఖామివ॥" రుక్మిణిని 'అగ్నిజ్వాలను వలె' తెచ్చుకో గలను- అని పల్కినాడు. ఇదంతయు వేదార్థ ప్రకాశమే కదా!

"*కుమారి దెత్తు విద్వన్నుత! మానుద్రచ్చినవ వహ్ని శిఖన్ వడి దెచ్చు కైవడిన్॥*"- అని బమ్మెరపోతన కూడా రుక్మిణీ రూప లక్ష్మీదేవిని 'అగ్నిశిఖ' యని వర్ణించాడు కదా!

వేదాలయందలి అర్థాన్ని- స్మృతీతిహాస పురాణాలు లక్ష్మీదేవి గుణవైభవాన్ని విస్తరించి చెబుతున్నాయి కాబట్టి శ్రీగుణరత్న కోశాగార కవాటాన్ని తెరవడానికి ఆ స్మృతీతిహాస పురాణాలు 'తాళపు చెవులు'గా చెప్పబడినవి.

ప్రథమే పుమాంసః- పూర్వఋషులే కాక ఆళ్వార్లు, పూర్వాచార్యులు కూడా చెప్పినవన్నీ శ్రీసూక్తులే- శ్రీగుణ వైభవ ప్రతిపాదకాలే. శ్రీ సంప్రదాయమని గమనీయం. వేదసామ్యం చెప్పబడిన శ్రీగుణరత్న కోశాన్ని అర్థం చేసుకోవడానికి, ఋషులు, ఆళ్వార్లు, ఆచార్యవర్యులు చెప్పిన స్మృతీతిహాస పురాణ, దివ్య ప్రబంధాలు కూడా అధ్యయనం చేసిన మహనీయులకే సుగమంగా ఉండగలదని విశదీకరింప బడినది.

వసన్త తిలకావృత్తం.

11. ఆహు ర్వేదా నమానం కతిచన కతిచా రాజకం విశ్వమేతత్
రాజన్వత్ కేచిదీశం గుణిన మపి గుణై స్తందరిద్రాణ మన్యే।
భిక్షా వన్యే సురాజం భవమితిచ జడాస్తే తలాతల్యకార్షుః
యేతే శ్రీరంగహర్మ్యాం గణ కనక లతే! నక్షణం లక్ష్యమాసన్॥

అర్థం: హే శ్రీరంగహర్మ్య+అంగణ, కనకలతే= శ్రీరంగ భవనం యొక్క ముంగిలి యందున్న బంగారు తీగవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! యే= ఎవరు; తే= నీకు; క్షణం= తృటికాలం కూడా; లక్ష్యం= లక్ష్యం- గురి అయినవారు; న, ఆసన్= కాలేరో; తే= ఆ; జడాః= జ్ఞానంలేనివారు; కతిచన= కొందఱు; వేదాన్= వేదాలను; అమానం= ప్రమాణం కానివాటినిగా; ఆహుః= చెప్పినారు; కతిచ= మరికొందఱు జడులు; ఏతత్= ఈ; విశ్వం= ప్రపంచాన్ని; అరాజకం= ప్రభువు లేనిదానిగా (ఆహుః= చెప్పిరి); కేచిత్= ఇంక కొందఱు జడులు (విశ్వం= జగత్తును); రాజన్వత్= ప్రభువు కలదానిగా (ఆహుః = చెప్పినారు); అన్యే= వేరే కొందఱు; ఈశం= ప్రభువును; గుణినం, అపి= గుణాలు కలవాడైననూ; తం= ఆ సగుణుడైన ప్రభువును; గుణైః= గుణాలచే; దరిద్రాణం= లేనివానిగా (నిర్గుణునిగా) (ఆహుః= చెప్పిరి.); అన్యే= ఇతరులైన జడులు; భిక్షౌ= భిక్షకుని యందు; సురాజం, భవం, ఇతి, చ= రాజు కలదైనదనియు (ఆహుః= చెప్పిరి); (ఏవం= ఈ విధంగా; తే, జడాః= ఆ జడులు); **తలాతలి= తలాతల** యుద్ధాన్ని; అకార్షుః= చేసినారు.

తా॥ శ్రీరంగని విమానం యొక్క ప్రాంగణమందు హేమలతవలె ప్రకాశిస్తున్న ఓ లక్ష్మీదేవీ! క్షణకాలమైనా, నీ కటాక్ష పాత్రులు కానట్టి జడులు వేదాలు ప్రమాణాలు కావు అన్నారు. కొందఱు దేవుడే లేడన్నారు. మరికొందఱు అనుమాన ప్రమాణం చేతనే దేవుడున్నాడన్నారు. దేవుడు సగుణుడైననూ, నిర్గుణుడన్నారు. మఱికొందఱు భిక్షుకుడే దైవమని హేళనం చేశారు. ఇట్లు నీయందు భక్తిలేని జడులందఱు 'తలాతల' యుద్ధాన్ని చేశారు.

వ్యాఖ్య: శ్రీదేవి వైభవానికి శ్రుతియే ప్రమాణం అని చెప్పిన తర్వాత, ఎంతవరకు ఇతర మతం నిరసింపబడదో అంతవరకు తమ మతం– అభిప్రాయం– స్థిరంగా నిల్వదు– అని పరమత నిరసనం చేయబడింది.

'జడులు' అనగా– అజ్ఞాన అన్యథాజ్ఞాన, విపరీత జ్ఞానం కలవారు. వేదాలు, అపౌరుషేయత్వం, నిత్యత్వం, నిర్దోషత్వం, అఖిల పురుషార్థ వేదకత్వం మొదలైన వాటితో ప్రమాణాలుగా నిరూపింపబడుతున్నాయి.

ఇట్టి వేదాలను బౌద్ధులు, చార్వాకులు 'ప్రమాణాలు కావు' అన్నారు. మఱికొందరు ఈ విశ్వానికి ప్రభువేలేడు– అన్నారు. వీరే సాంఖ్యులు– కాపిలులు. వీరి మతమందు–

"మూల ప్రకృతి రవికృతిః, మహదాద్యాః ప్రకృతి వికృతయః సప్త।
షోడశ కశ్చ వికారో నప్రకృతిః నవికృతిః పురుషః॥"

(సాంఖ్యశాస్త్ర కారిక.)

1) కేవల ప్రకృతి రూపం. 2) కేవలం వికృతి రూపం. 3) ప్రకృతి మఱియు వికృతి రూపం. 4) వీటికి భిన్నమైనది అని పదార్థాలు నాలుగు విధాలుగా విభజింపబడినాయి.

జగన్నిర్మాణం చేయునట్టిది, సత్త్వరజస్తమోగుణాలు సమాన దశలో నున్న రూపమే మూల ప్రకృతి. "ప్రకర్షేణ కరోతీతి ప్రకృతిః" అని వ్యుత్పత్తి. మూల ప్రకృతినే 'ప్రధానం' అంటారు. 'అవికృతి' అంటే ఒకదానినుంచి ఉత్పన్నం కాదు.

మహత్తత్త్వం, అహంకారం, పంచతన్మాత్రలు (7) ప్రకృతి మఱియు వికృతి రూపాలుగా అవుతున్నాయి. పంచభూతాలు, పంచజ్ఞానేంద్రియాలు, పంచ కర్మేంద్రియాలు, మనస్సు (16) వికారాలే అవుతున్నాయి. పురుషుడు ప్రకృతి రూపుడు కాడు. వికృతిరూపుడూ కాడు. ప్రకృతి వికృతిరూపుడునూ కాజాలడు. ఇట్లు (7+16) ఇరవై మూడు తత్త్వాలతో ప్రకృతి పురుషులు కలిసి, మొత్తం (25) తత్త్వాలు. సాంఖ్యులు వేదాలను ప్రమాణంగా అంగీకరించారు. కాని ఈశ్వరుని అంగీకరించలేదు.

కర్మను మించిన దైవం లేదన్నది మీమాంసకమతం. కాణాదులు అనుమాన ప్రమాణంచేత మాత్రమే ఈశ్వరతత్త్వం తెలుసుకోదగినది అంటూ, ఈశ్వరుని నిజస్థితిని పూర్తిగా తెలుసుకొనలేని వారు. ఇక, కల్యాణ గుణాలు కల భగవంతుణ్ని గుణ దరిద్రుడన్నవారు మాయావాదులు.

పరబ్రహ్మ స్వభావంచేత నిర్గుణుడే, కాని అవిద్యా వాసనవల్ల సగుణ స్వరూపునిగా భావింపబడుతున్నారని అద్వైతులు; శైవులు త్రిమూర్తులకు అతీతుడైన ఒక భిక్షుకుణ్ని ప్రభువుగా అంగీకరించారు. సదాశివుడే పరతత్త్వమన్నారు. కర్మకు వశుడైన సదాశివుడు– స్వోదరపూరణమందును అశక్తుడైన ఒక భిక్షువు– పరతత్త్వం కాజాలడు– అన్నది విశిష్టాద్వైత సిద్ధాంతం.

జ్ఞానం లేనందున ఈ జడులు ఎవరికి తోచిన రీతిగా వారు, పరబ్రహ్మ తత్త్వాన్ని నిరూపించడానికి (తలాతలి) నేలను చేతులతో మోదుతూ వాద యుద్ధం చేస్తున్నారని సుస్పష్టం.

తలైశ్చ తలైశ్చ ప్రహృత్య ఇదం యుద్ధం ప్రవర్తతే– ఇతి= తలాతలి. కేశాకేశి, ముష్టాముష్టి వలె 'తలాతలి' పదం భాసిస్తుంది.

లక్ష్మీదేవిని ఏ జన్మలోనూ సేవించనివారు కాబట్టి ఈ జడులకు వాదులాడుకొనే స్థితి ఏర్పడింది. అభిప్రాయ భేదం ఉన్నంత మాత్రాన అన్యోన్యంగా వాదులాడుకోవడం– జగడమాడడం సముచితం కాదని భట్టర్ వారు ఒక 'చురక' పెట్టినారు.

స్రగ్ధరావృత్తం. మ ర భ న య య య - గణాలు కలది.

"మ్రభ్నైర్యానాం త్రయేణ త్రిముని యతియుతా స్రగ్ధరాకీర్తితేయమ్॥"

12. *మనసి విలసతాక్ష్ణా భక్తి సిద్ధాంజనేన*
శ్రుతిశిరసి నిగూఢం లక్ష్మి! తే వీక్ష మాణాః
నిధిమివ మహిమానం భుంజతే యేఽపిధన్యాః
నను భగవతి! దైవీం సంపదం తేఽభి జాతాః॥

అర్థం: హే భగవతి= సకలగుణ సంపన్నవైన; నను లక్ష్మి!= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; ధన్యాః= భాగ్యం కలవారు; యే, అపి= ఎవరైతే; భక్తి సిద్ధాంజనేన= భక్తి అనే సిద్ధాంజనం చేత; మనసి= మనస్సునందు; విలసతా= ప్రకాశిస్తున్న; అక్ష్ణా= కంటితో; శ్రుతిశిరసి= వేదాంతమందు; నిగూఢం= దాచబడిన; నిధిం, ఇవ= నిధినివలె; తే= నీ యొక్క; మహిమానం= మహిమను; వీక్షమాణాః= చూస్తున్నవారై; భుంజతే= అనుభవిస్తున్నారో; తే= వారు; దైవీం, సంపదం, అభి= దైవీ సంపదయైన మోక్షానికి అభిముఖులై; జాతాః= ఉన్నారు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ కటాక్షం పొందినవారే భాగ్యవంతులు. సిద్ధులు చేసిన కాటుకను కన్నుల కంటించుకొని పర్వత శిఖరమందు దాచబడిన నిధిని తెలుసుకొని, కొందఱు అదృష్టవంతులు వినియోగించుకొంటారు. భాగ్యవంతులే భక్తి అనే సిద్ధాంజనాన్ని అంటించుకొన్న జ్ఞాన నేత్రంతో ఉపనిషత్తుల్లో రహస్యంగా ఉన్న నీ మహిమను తెలుసుకొని అనుసంధానం చేస్తూ, మోక్షం పొందడానికే పుట్టినవారుగా పరిగణింపబడుతున్నారు.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీకటాక్షం పొందనివారు పరస్పరం వాదులాడుకొని ప్రతిహతులౌతారని గత శ్లోకం వివరిస్తే, జగన్మాత మహిమను భాగ్యవంతులే అనుభవిస్తారని ఈ శ్లోకం వివరిస్తున్నది.

పర్వత శిఖరాలపై ధనం-నిధి- నిక్షిప్తమై యుంటుందని ప్రసిద్ధి. ఆ నిధిని పొందడానికి కొందఱు సిద్ధులు చేసిన కాటుకను కన్నులకు పెట్టుకొని, తెలుసుకొన్న

తర్వాత ధనంగా వినియోగించుకొంటారు. ఇది లౌకికం. ఇక పారమార్థిక విషయం చూద్దాం. లక్ష్మీదేవి యొక్క స్వరూప రూపగుణ విభూతియే– మహిమయే ఒక నిధి. ఆ నిధిని– మహిమను తెలుసుకొని అనుభవించ దలచినవారు ఎంతో భాగ్యవంతులు కదా! పూర్వజన్మ సుకృతం, ఆచార్య సమాశ్రయణం, లక్ష్మీ నారాయణుల కటాక్షం కలిగి యుంటేగానీ ఆ దైవీ సంపదను అనుభవించలేరు.

"తద్యథా హిరణ్య నిధిం నిహిత మక్షేత్రజ్ఞాః
ఉపర్యు పరిసంచరంతో నవిందేయుః"– (ఛాం. ఉపనిషత్తు)

బంగారు నిధి క్షేత్రంలోనే యున్నది. క్షేత్రజ్ఞులు– చైతన్యవంతులు కానివారు ఆ నిధిని పైపైన సంచరిస్తున్న వారైనను పొందజాలకున్నారు– అని ఉపనిషద్వాక్యార్థం.

భక్తి అనే సిద్ధాంజనాన్ని మనో నేత్రానికి అంటించుకొని చూస్తే కాని లక్ష్మీస్వరూపం తెలియదు కదా! వేదాంతంలో భక్తిలేనివారి చెవిలో పడకుండా, రహస్యంగా ఉపదేశింపబడే, దైవీ సంపదను పొందిన మహిమ కలవారే మోక్ష ఫలానుభవంకోసమే పుట్టినవారుగా భావింపబడుతున్నారని సారార్థం.

మాలినీవృత్తం– ' న న మ య య' యుతేయం మాలినీ భోగిలోకైః"

13. 'అస్యేశానా జగత' ఇతితేऽధీమహేయాం సమృద్ధిం
శ్రీః శ్రీసూక్తం బహుముఖయతే తాంచశాఖాను శాఖమ్।
ఈష్టే కశ్చిత్ జగత ఇతియః పౌరుషే సూక్త ఉక్తః
తం చత్వత్కం పతి మధిజగా వుత్తరశ్చాను వాకః॥

అర్థం: హే శ్రీః! = ఓ లక్ష్మీదేవి!; అస్య= ఈ; జగతః= ప్రపంచానికి; ఈశానా= అధీశురాలు; ఇతి= అని; తే= నీ యొక్క; యాం= ఏ; సమృద్ధిం= ఐశ్వర్యాన్ని; అధీమహే= అధ్యయనం చేస్తున్నామో; తాం, చ= దాన్నీ, దానికంటె మించిన ఐశ్వర్యాన్ని కూడా; శ్రీసూక్తం= శ్రీసూక్తం; శాఖానుశాఖం= శాఖోపశాఖలుగా– సంపూర్ణంగా;

బహుముఖయతే= అనేక విధాలా ప్రతిపాదిస్తున్నది; పౌరుషే, సూక్తే= పురుషసూక్త మందు కశ్చిత్= ఒకానొక పురుషుడు; జగతః= జగత్తును; ఈష్టే= నియమిస్తున్నాడు; ఇతి= అని; యః= ఎవడు; ఉక్తః= చెప్పబడినాడో; తం, చ= ఆతనిని (విష్ణువును) కూడా; ఉత్తరః, అనువాకః, చ= రెండవ అనువాకం కూడా; త్వత్కం= నీకు సంబంధించిన; పతిం= భర్తనుగా; అధిజగౌ= బాగా గానం చేసెను.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! ఈ ప్రపంచానికి నీవే ఈశ్వరివి, అని సంపూర్ణంగా నీ యొక్క సమృద్ధినీ శ్రీసూక్తం వర్ణిస్తున్నది. అట్లే, అద్వితీయుడైన ఒకడు ఈ జగత్తుకు ప్రభువు, అని పురుషసూక్తంలోని పూర్వభాగం వర్ణిస్తుంటే, ఆ సూక్తమందలి ఉత్తర భాగం మాత్రం, ఆ పురుషుడు (విష్ణువు) నీ భర్తగానూ, శ్రీ సూక్తమందునూ నీ మాహాత్మ్యమే వర్ణింపబడింది.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి 'విశ్వాధీశ ప్రణయిని' అని వేదాలు బహుముఖాలుగా ప్రతిపాదిస్తున్నాయి- అని సుశ్లోకితం.

"అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీ"- (4-4-37). 'ఈ విశ్వానికంతటికీ అధీశ్వరి విష్ణుపత్నియే' అని కృష్ణయజుర్వేద వాక్యం విశదపరుస్తున్నది. పురుష సూక్తం నాలుగు వేదాలలోనూ పాఠభేదాలతో నుండడంవల్ల "వేదేషు పౌరుషం సూక్తం" అని ప్రసిద్ధిని పొందింది. ఆ పురుష సూక్తంలోని మొదటి భాగమందు శ్రీమహావిష్ణువునే విరాట్పురుషునిగా- "పురుష ఏ వేదం సర్వం" - "ఉతామృతత్త్వస్యే శానః"- అని వర్ణించి, ఇక రెండవ భాగమైన "అద్భ్యః సంభూతః పృథివ్యై రసాచ్చ" - అనే అనువాకమందలి చివరలో "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ"- అని లక్ష్మీదేవి విష్ణుపత్నిగా వర్ణింప బడింది.

శ్రీసూక్తం ఋగ్వేదంలోని ఖిలసూక్తాలలో పదకొండవ సూక్తంగా ఉన్నది. 'ఒక వేదశాఖాధ్యేత అవసరాన్ని బట్టి మరొక వేదశాఖలోని సూక్తాన్ని గ్రహించి చదివితే, అది ఖిలసూక్తం' అనబడుతున్నది. (పరశాఖీయం స్వశాఖాయాం అపేక్షా వశాత్ పఠ్యతే తత్ ఖిలముచ్యతే) (భా-శాంతి పర్వం).

"యాచసా జగతాం యో నిర్లక్ష్మీ స్తద్ధర్మ ధర్మిణీ।
భగవాన్ వాసుదేవోసా; అద్యయా ప్రతిపాద్యతే॥"

జగత్తుకు జననియై వాసుదేవుని ధర్మ స్వరూపానికి ధర్మపత్నియై లక్ష్మీదేవి మొదటి మంత్రాలతోనే ప్రతిపాదింపబడిందని ఆగమాలు తెల్పుతున్నాయి. శ్రీసూక్తం శ్రీదేవియొక్క వైభవాన్ని పలురకాల ప్రకటిస్తున్నది.

హిరణ్య వర్ణా- బంగారంలాగా పచ్చగా ప్రకాశించే వర్ణం కలది.

హరిణీ- బంగారు ప్రతిమవలె ఔజ్జ్వల్యం, లావణ్యం కలది. 'హరిం నయతి చేత నాన్ ఇతి= హరిణీ- జీవాత్మలు హరియొక్క ఆశ్రయాన్ని పొందునట్లు చేయునట్టిది లక్ష్మీదేవి.

దేవజుష్టా- విష్ణుదేవుని మీదనున్న ప్రీతితో ఆయనను ఆశ్రయించినది. "జుషప్రీతి సేవనయోః"- అని ఉభయత్ర ధాతుః. కాబట్టి బ్రహ్మాది దేవతలచేత ఆశ్రయింపబడునది లక్ష్మీదేవి. ఒకటేమిటి? శ్రీసూక్తం శ్రీదేవి సమృద్ధిని వేయి రకాల కీర్తించింది.

పురుషసూక్తంలో 15 ఋక్కులను, శ్రీసూక్తంలోనూ ఉన్న 15 ఋక్కులతో కలిపి, సంపుటీకరణ విధానంతో శ్రీశ్రియః పతులను ఉపాసించినట్లైతే, వారి కృపకు శీఘ్రంగా పాత్రులవుతారు.

ఈ శ్లోకంలో, 'జగతః ఈష్టే' అన్నచోట 'జగతః' అని 'కర్మణి షష్ఠీ'- జగత్తును శాసించువాడు- అని అర్థం. ('ఈశ-ఐశ్వర్యే' ఇత్యస్మాద్ధాతోః అదాదికాచ్ఛ పోలుకి లటస్తజితకారస్య ఏత్వే 'వ్రశ్చ' ఇతి షత్వే ష్టుత్వేచ 'ఈష్టే' ఇతి రూపమ్) "ఈశ్వరీం సర్వభూతానాం"- (శ్రీసూక్తం) సర్వభూతేశ్వరి శ్రీదేవి- అని అర్థం. శ్రీదేవి వల్ల శ్రియఃపతి కీర్తింపబడుతున్నాడు.

(త్వత్కం పతి మధిజగౌ- తావకం పతిం అధికం గాయతిస్మ) "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వమశ్నుతే"- అన్న శ్రుతివాక్యం (శ్రద్ధా అంటే లక్ష్మీదేవి). లక్ష్మీదేవి చేతనే లక్ష్మీపతి దేవత్వాన్ని పొందుతున్నాడని, లక్ష్మీదేవి యొక్క సమృద్ధినీ, జగదధీశ్వరత్వాన్నీ వర్ణిస్తున్నది. మందాక్రాంతా వృత్తం.

14. ఉద్బాహుస్త్వా ముపనిషదసావాహనైకా నియంత్రీం
శ్రీమద్రామాయణ మపి పరం ప్రాణితి త్వచ్చరిత్రే।
స్మర్తారోఽ స్మజ్జనని! యతమే సేతిహాసైః పురాణైః
నిన్యు ర్వేదానపిచ తతమే త్వన్మహిమ్ని ప్రమాణమ్॥

అర్థం: హే అస్మత్ జనని= మాకు తల్లివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; అసౌ= ఈ, ఉపనిషత్= ఉపనిషత్సముదాయం; ఏకా= ఒక్కటే; ఉద్బాహుః= చేతులెత్తి; త్వాం= నిన్ను; నియంత్రీం= జగన్నియామకురాలుగా; న, ఆహ= చెప్పలేదు; శ్రీమద్రామాయణం, అపి= శ్రీమద్రామాయణం కూడా; త్వత్, చరిత్రే= నీ యొక్క చరిత్రయందు; పరం= అధికంగా; ప్రాణితి= జీవిస్తున్నది; యతమే= ఎవరైతే; స్మర్తారః = స్మృతికర్తలో; తతమే, అపి, చ= వారు కూడా; వేదాన్= వేదాలను; స+ఇతిహాసైః = ఇతిహాసాలతో కూడిన; పురాణైః= పురాణాలతో; త్వత్+మహిమ్ని= నీ మహిమను ప్రతిపాదించడమందు; ప్రమాణం= ప్రమాణమైన వాటినిగా; నిన్యుః= పొందించారు.

తా॥ ఓ జననీ! నీవు జగదీశ్వరివని ఉపనిషద్వర్గమొకటి మాత్రమే చేతులెత్తి స్పష్టంగా చెబుతున్నదనుకోవద్దు, శ్రీమద్రామాయణం కూడా నీ చరిత్రవల్లనే ప్రఖ్యాతిని పొంది జీవిస్తున్నది. స్మృతి ప్రణేతలైన పరాశరాది మహర్షులెవరైతే కలరో వారు కూడా, భారతాది ఇతిహాసాల ద్వారా, శ్రీవిష్ణుపురాణాదుల ద్వారా వేదాలను నీ వైభవాన్ని తెలుపడంలో ప్రమాణాలైన వాటినిగా ప్రదర్శించారు.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవియొక్క మహిమను వేదాలు ప్రతిపాదించగా, స్మృతీతిహాస పురాణాలు బలపరచినవని వర్ణితం.

శ్రీదేవి 'జగదీశ్వరి, విశ్వమాత' అనే అంశం సత్యం అని వేదం చేయెత్తి స్పష్టంగా ప్రతిపాదించగా, వేదప్రమాణాన్ని స్మృతీతిహాస పురాణాలు విశేషంగా సమర్థించాయి. శ్రీమద్రామాయణమంటే "సీతాయాశ్చరితం మహత్"- సీతాదేవి యొక్క గొప్ప చరిత్ర- అని వాల్మీకి మహర్షి పేర్కొన్నాడు. శ్రీ పరాశర మహర్షి "రాఘవత్వేఽ భవత్సీతా" విష్ణుమూర్తి శ్రీరాముడై అవతరించగా లక్ష్మీదేవియే

సీతగా ఉద్భవించిందన్నాడు. రామాయణానికి జీవనాడి సీతాచరిత్ర. గుణాలే ప్రధానం కాబట్టి సీతమ్మ యొక్క చరిత్ర ద్వారా లక్ష్మీగుణాల వైభవాన్ని వాల్మీకి వర్ణించాడు. ముఖ్యంగా కృప, పారతంత్ర్యం, అనన్యార్హత్వం అనే గుణత్రయం సీతయొక్క మహిమను చాటుతున్నది.

1) కృప:- సీతమ్మను హింసించిన రాక్షస స్త్రీలను చంపుతానన్న హనుమంతునితో ఆమె ఇలా అన్నది:-

"పాపానాం వాశుభానాం వా వధార్హాణాం ప్లవంగమ!
కార్యం కరుణ మార్యేణ, నకశ్చిన్నాపరాధ్యతి॥"

'ఓ మారుతీ! పాపాత్ముల పట్లగానీ, పుణ్యాత్ముల పట్లగానీ సజ్జనుడు, చంపదగినవారి విషయంలోనైనా దయను చూపవలెను. తప్పు చేయనివాడు ఉండడు కదా!' (రా.యు.కాం.) తనను హింసించిన వారిని కూడా శిక్షించక, కరుణించవలెనని ఉపదేశించడంవల్ల సీతాదేవి తన కృపను ప్రకాశింపజేసింది. మూర్తీభవించిన కరుణయే లక్ష్మీదేవి- అన్నారు పూర్వాచార్యులు.

2) పారతంత్ర్యం:- తనకు శక్తియున్ననూ స్వతంత్రించకుండడం.

"అసందేశాత్తు రామస్య తప సశ్చానుపాలనాత్।
నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవ! భస్మ భస్మార్హ తేజసా॥" (రా.సుం.కాం.)

ఓ దశకంఠా! రావణా! నీవు బూడిదగా చేయతగినవాడవే. అయినా, నాకు రాముని ఆజ్ఞలేనందువల్లనూ, నేను నా తపస్సును కాపాడుకోవలసి యున్నందు వల్లనూ, నిన్ను నేను భస్మం చేయకున్నాను- అని సీతమ్మ తాను తన పతియొక్క అధీనమందే ఉన్న లక్షణాన్ని ప్రకటించింది.

3) అనన్యార్హత్వం:- స్వామికి మాత్రమే యోగ్యురాలను అనే భావంతో ఉండడం.

"అహమౌపయికీ భార్యా తస్యైవ వసుధాపతేః।
వ్రతస్నాతస్య విప్రస్య విద్యేవ విదితాత్మనః॥" (రా.సుం.)

'బ్రహ్మచర్యాశ్రమంలో వేదాధ్యయనం చేయడానికి వ్రతాన్ని పూర్తిచేసుకొన్న విప్రునికే వేదవిద్య తగియున్నట్లు, సార్వభౌముడైన శ్రీరామునికి మాత్రమే భార్యగా ఉండే అర్హత కలదానను' అని వెల్లడించింది. సీతమ్మ చరిత్రలో లక్ష్మీగుణ వైభవం నిరూపింపబడిందని భావం.

అందుకే 'పరంప్రాణితి'- అంటే శ్రీమద్రామాయణానికి సీతమ్మ చరిత్రవల్లనే ఎక్కువ ప్రసిద్ధి కల్గినది- అని తెల్పబడింది.

(ప్రపూర్వాత్ 'అనప్రాణనే' ఇత్యస్మాద్ధాతోః 'రుదాదిభ్యః సార్వధాతుకే' ఇతి ఇటిణత్వేచ కృతే 'ప్రాణితి' ఇతిరూపమ్.

యతమే, తతమే:-యత్తచ్ఛబ్దౌ 'డతమచ్' ప్రత్యయాంతౌ సర్వనామ సంజ్ఞౌః)

శ్రుతి స్మృతీతిహాస పురాణాలన్నిటియందు లక్ష్మీ గుణవైభవమే వర్ణింపబడి యున్నదని సారార్థం.

మందాక్రాంతావృత్తం. మ భ న త త గ గ - గణాలు కలది.

15. ఆ కుగ్రామ నియామకాదపి విభోరా సర్వనిర్వాహకాత్
ఐశ్వర్యం యది హోత్తరోత్తరగుణం శ్రీరంగ భర్తుః ప్రియే।
తుంగం మంగళముజ్వలం గరిమవత్పుణ్యం పునః పావనం
ధన్యం యత్తదదశ్చ వీక్షణ భువస్తే పంచషా విప్రుషః॥

అర్థం: శ్రీరంగభర్తుః= శ్రీరంగనాథుని యొక్క; ప్రియే= ప్రియురాలవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; ఆ కుగ్రామ నియామకాత్= చిన్న గ్రామంయొక్క అధిపతి మొదల్కొని; సర్వనిర్వాహకాత్= సర్వలోక నియంతయైన; ఆ విభోః= బ్రహ్మదేవుని వరకు; ఉత్తరోత్తర గుణం= ఒకదానికంటె మరొకటి గొప్పగా నున్నట్టి; యత్, ఐశ్వర్యం= ఏ ఐశ్వర్యం కలదో; తత్= ఆ ఐశ్వర్యం కూడా; తుంగం= ఉన్నతమైనదియు; గరిమవత్= గొప్పతనం కలదియు; పుణ్యం= పవిత్రమైనదియు; పునః= మఱియు; పావనం= పవిత్రం చేయునదియు; ధన్యం= అదృష్టహేతువైనదియు; యత్= ఏ ఐశ్వర్యం కలదో; అదః,

చ= ఈ ఐశ్వర్యం కూడా; తే= నీ యొక్క; వీక్షణ భువః= చూపులలో పొటమరించినట్టి; పంచషాః= ఐదు లేక ఆరు; విప్రుషః= బిందువులు మాత్రమే.

తా॥ శ్రీరంగనాథుని ప్రియురాలవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! చిన్న గ్రామాధికారి నుంచి బ్రహ్మదేవుని వరకున్న ప్రతివ్యక్తి యొక్క ఆధిపత్యరూపమైన ఐశ్వర్యమూ, ఇంక ఈ సృష్టిలో విస్తారంగా కనిపించే ఎత్తైన మేరు, హిమవత్, మందరాది పర్వతాలు, మంగళకర వస్తువులును, ప్రకాశించే పదార్థాలును, చేతనైశ్వర్యమును, అచేతనైశ్వర్యమును, ఇంక వేరే ఉన్న ఐశ్వర్యము కూడా, నీ కడగంటి చూపులు అనే ఐదారు అమృత బిందువుల వలన ఉద్భవించినవే.

వ్యాఖ్య: సృష్టిలోని అన్ని విధాలా కనబడే ఐశ్వర్యమంతా లక్ష్మీదేవి కటాక్షం వల్ల కలిగినదని సుశ్లోకితం.

ఐశ్వర్యం అంటే ఈశ్వరత్వం- ప్రతి వ్యక్తికి ఉండే కొద్ది, గొప్ప అధికారం. ఇది చేతనైశ్వర్యమనబడును. ఒకదానికంటె మఱొక వస్తువు శ్రేష్ఠమై యుండే ఐశ్వర్యం అచేతనైశ్వర్య మనబడును.

ఒక చిన్నగ్రామానికి అధిపతి కావడానికీ, ప్రపంచానికీ ప్రభువుగా నుండ డానికీ లక్ష్మీదేవియొక్క కటాక్షలేశమే కారణం. జగమంతా జగజగ మెరయడానికి హేతువు.

తుంగం = ఎత్తైన వనస్పతులు- వృక్షజాలం.

మంగళం = చందన కుసుమాది వస్తువులు, ధాన్యాదులు.

ఉజ్జ్వలం = సూర్య, చంద్ర, నక్షత్రాదులు.

గరిమవత్ = మేరు, మందర, హిమవత్పర్వతాదులు.

పుణ్యం = పరలోక సాధకాలైన పవిత్ర యజ్ఞాదులు.

పావనం = పాపరాశిని కడిగి, పవిత్రంచేసే మహానదీ నదాలు.

ధన్యం = వజ్ర, వైడూర్యాదులు- నవనిధులు, గజాంతైశ్వర్యం.

చకారంవల్ల - ఈ రెండు రకాలుగానుండే ఐశ్వర్యాలకంటెను వేరైన ఐశ్వర్యమని అర్థం.

ఆధిపత్య రూపమైన, సంపద్రూపమైన ఐశ్వర్యమూ, ఈ రెండింటికీ భిన్నమైన చైతన్య కళ కూడా లక్ష్మీదేవి దయతో చూచే చూపులలో పొటమరించిన ఐదారు అమృత బిందువుల సేచన మాత్రం చేతనే జనించడంవల్ల ప్రపంచం రమణీయంగా కనబడుతున్నది. ఇదంతా లక్ష్మీకళయే కదా!

(పంచషాః= పంచవాషడ్వా మానం యేషాంతే-పంచషాః.

"సంఖ్యావ్యయేతి" సూత్రేణ బహువ్రీహి సమాసే "బహువ్రీవశా సంఖ్యేయే" ఇత్యాది సూత్రేణ "డచి" "టేః" ఇతి టి లోపే పంచషా ఇతి రూపమ్॥)

శార్దూల విక్రీడిత వృత్తం.

16. *ఏకోముక్తాత పత్రప్రచలమణి ఘణాత్కారి మౌళిర్మనుష్యో*
దృప్యద్దంతావళస్థో న గణయతి నతాన్ యత్ క్షణం క్షోణిపాలాన్।
యత్తస్మైతిష్ఠతేఽన్యః కృపణమశరణో దర్శయన్ దంతపంక్తిం
తత్తే శ్రీరంగరాజ ప్రణయిని! నయనోదంచిత న్యంచితాభ్యామ్॥

అర్థం: హే శ్రీరంగరాజ ప్రణయిని= శ్రీరంగనాథుని ప్రియురాలవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; ఏకః= ఒక; మనుష్యః= మనుష్యుడు; దృప్యత్ దంతావళ స్థః= మదించిన ఏనుగుపైన కూర్చున్నవాడై; ముక్తాతపత్ర-మౌళిః/ ముక్తాతపత్ర= ముత్యాల గొడుగు నందు; ప్రచల= బాగా కదులుతున్న; మణిఘణాత్కారి= మణుల ఘట్టనంచేత ధ్వని చేయబడుతున్న; మౌళిః= తలయందున్న కిరీటం కలవాడై; నతాన్= నమస్కరించిన; క్షోణిపాలాన్= సామంతరాజులను; న, గణయతి= లెక్కచేయడు; ఇతి, యత్= అనుమాట ఏదైతే కలదో; తత్= ఆ విషయం; అన్యః= మఱియొక మనుష్యుడు; అశరణః (సన్)= దిక్కులేనివాడై; కృపణం= దైన్యాన్ని వ్యక్తం చేస్తూ- జాలికలుగునట్లుగా; తస్మై= ఆ ఏనుగుపైనున్న చక్రవర్తి కోసం; దంతపంక్తిం= దంతాల వరుసను; దర్శయన్= చూపుతూ (పండ్లికిలిస్తూ); తిష్ఠతే= (యాచక ముద్రతో) నిలిచియుండును; ఇతియత్= అనే మాట ఏదైతే కలదో; తత్= ఆ విషయం (ఆ చక్రవర్తిత్వం, ఈ

దీనత్వం కూడా); తే= నీ యొక్క; నయన+ఉదంచిత, న్యంచితాభ్యాం= కన్నులను తెరవడం, మూయడం వలన కలుగుతున్నవి.

తా॥ ఓ శ్రీరంగనాయకీ! నీవు నీ కన్నులను తెరచి చూడడంవల్ల, చూడబడిన వ్యక్తి మదించిన గజంపైన ముత్యాల గొడుగు క్రింద కూర్చుండి కదలుతున్న మణుల రాపిడిచే ఘణఘణమని ధ్వనిస్తున్న కిరీటం కలవాడై, వంగి వంగి నమస్కరించిన సామంతరాజులను లక్ష్యపెట్టడు. అలాగే నీవు నీ కన్నులతో చూడని వ్యక్తి గర్భదరిద్రుడై ఆ మదగజంపైన కూర్చొని యున్న చక్రవర్తి యెదుటనే తన దైన్యాన్ని తెల్పుతూ జాలికలుగునట్లుగా పండ్లికిలిస్తూ యాచనతో జీవిస్తుంటాడు. ఇట్టి స్థితికి నీ అనుగ్రహ, నిగ్రహాలే కారణం కదా! తల్లీ! అని తాత్పర్యం.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి కటాక్షించడంవల్ల ఒకడు చక్రవర్తి కావడానికి, మరొక మనుజుడు ఆమె కటాక్షింపనందువల్ల గర్భదరిద్రుడు కావడానికి కారణాలు అని సుశ్లోకితం.

అధిక సంపదను కలిగియుంటే 'ఏనుగు పాడి' అంటారు. ఏనుగును పోషించగలిగినంత ఐశ్వర్యం కలిగియుండడం. ఈ స్థితిని 'గజాంతైశ్వర్యం' అని కూడా వ్యవహరిస్తుంది లోకం.

అన్నిటికంటె నీచవృత్తి 'యాచకవృత్తి'. లోకంలో తేలికగా నుండేది దూది. ఆ దూదికంటెను చాలా తేలికగా– చులకనగా ఉండేది యాచన చేస్తూ జీవించడమే. ఈ గర్భదారిద్ర్యం పూర్వజన్మలో ఒకరికైనా దానం చేయనందువల్ల, కనీసం ఒక విత్తునైనను నేలలో నాటకపోవడంవల్ల కలుగుతుంది.

"ద్వారం ద్వారమటన్ భిక్షుః శిక్షిత్వేవన యాచతే।
అదత్వా మాదృశోఽభూః, దత్వాత్వం తాదృశో భవ॥"

ప్రతి గృహప్రాంగణంలో నిల్చి 'భిక్షపెట్టండి' అంటూ బిచ్చగాడు 'ఏ జన్మలోనూ నేను దానం చేయనందువల్ల ఇలా దరిద్రుడనయ్యాను. నీవు నావలె కాకుండా ఉన్నంతలోనే కొంత దానం చేసి నీవు నీవలె ధనవంతునిగా ఉండు' మంటాడట.

ఏకః– అందఱు మనుష్యులే, అయినా ఒకడు చక్రవర్తియై మదగజంపైన అధిష్ఠుడై యుండడం అతని అదృష్టమనే భావన వ్యక్తమవుతున్నది. అతనికి ఐశ్వర్యంతో పాటు, గర్వం కూడా ఉండడం రాజసం ద్యోతకమవుతున్నది. రాజులను లెక్కచేయకపోవడం అతని తామసగుణాన్ని ప్రకటిస్తున్నది.

మరొకడు గర్భదరిద్రుడై ఆ చక్రవర్తి ముందు దంతపంక్తిని చూపుతూ నిల్చియుండడం అతని అశక్తతకు నిదర్శనం. ఐశ్వర్య పరాకాష్ఠకు కారణం లక్ష్మీదేవి యొక్క నయనోదంచితం– కటాక్ష వీక్షణ విస్తృతి. దారిద్ర్య పరాకాష్ఠకు హేతువు ఆమె యొక్క నయన న్యంచితం– కటాక్ష వీక్షణ సంకోచమే.

ఒకడు మహాధనికుడుగానూ, మరొకడు పరమ దరిద్రుడుగానూ ఉండడం, వారి వారి కర్మలకు అనుగుణమని శాస్త్రాలు ఘోషిస్తుండగా, ఇక్కడ లక్ష్మీదేవి యొక్క నయనోదంచిత న్యంచితాల వల్లనే కల్గుతున్నవి అనడం ఎట్లు పొసగును; అంటే, లక్ష్మియొక్క కనుబొమల కదలికలలోని భేదాలు, నయనోదంచిత న్యంచితాలు కూడా వారి వారి కర్మలకు అనుగుణంగానే సంభవిస్తాయి.

స్రగ్ధరావృత్తం– మ ర భ న య య య– గణాలు కలది.

17. *రతిర్మతి సరస్వతీ ధృతి సమృద్ధి సిద్ధిశ్రియః*
సుధాసఖి! యతోముఖం విచలిషేత్ తవభ్రూలతా౹
తతో ముఖ మథేందిరే! బహుముఖీ మహం పూర్వికాం
విగాహ్యాచ వశంవదాః పరివహంతి కూలంకషాః౹౹

అర్థం: సుధాసఖి= అమృత సహోదరియైన; హే ఇందిరే= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; తవ= నీ యొక్క; భ్రూలతా= (తీగెలవంటి కనుబొమ్మలు) కనుబొమ్మలు అనే తీగ; యతోముఖం= ఎవనివైపు; విచలిషేత్= చలింపగోరునో; తతోముఖం= ఆ వ్యక్తి వైపే; అథ= సాకల్యంగా; రతిః= ప్రీతి; మతి–శ్రియః/ మతి= జ్ఞానం; సరస్వతీ= విద్య (వాక్కు); ధృతి= ధైర్యం; సమృద్ధి= పరిపూర్తి; సిద్ధిః= కార్యసిద్ధి; శ్రియః= సంపత్తు– (ఇవి అన్నీ); బహుముఖీం= అనేక విధాలుగా; అహం పూర్వికాం= నేను ముందు,

నేనే ముందు అనే పరస్పర స్పర్థను; విగాహ్య= పొంది; వశంవదాః= (అతనికి) లోబడినవై; కూలంకషాః= దరులను ఒరయుచున్నవై; పరివహంతి= సంపూర్ణంగా ప్రవహిస్తున్నవి.

తా॥ ఓ శ్రీరంగనాయకీ! నీ భ్రూలత ఏ వ్యక్తివైపు పయనింపగోరునో ఆ వ్యక్తి రతిర్మతి సరస్వత్యాదులను సంపూర్ణంగా పొంది ప్రకాశిస్తుంటాడు.

వ్యాఖ్య: సకల సంపదలు లక్ష్మీదేవియొక్క భ్రూభంగ విలాసానికి అధీనమైనవే- అని సుశ్లోకితం.

"సశ్లాఘ్యః సగుణీ ధన్యః సకులీనః స బుద్ధిమాన్।
సవూరః స చ విక్రాంతోయం త్వందేవి! నిరీక్షసే॥" (వి.పు.)

ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీవు ఎవరిని కటాక్షిస్తావో, అతడే పొగడదగినవాడు. అతడే గుణవంతుడు, ధన్యుడు, అతడే మంచి వంశంలో పుట్టినవాడు, బుద్ధిమంతుడు, శూరుడు, విక్రమం కలవాడు- అని శ్రీ పరాశర మహర్షి చెప్పిన ఈ ప్రామాణిక శ్లోక భావమే శ్రీ పరాశర భట్టర్ వారిచేత వివరింపబడుతున్నది.

"యస్యాం యస్యాం దిశివిహరతే దేవి! దృష్టి స్త్వదీయా।
తస్యాంతస్యామహ మహమికాం తన్వతే సంపదోఘాః॥" (శ్రీస్తుతి. 15)

ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ కటాక్ష వీక్షణం ఏ యే దిక్కున ప్రసరిస్తుంటే, ఆయా దిక్కుకు సంపదలు నేను ముందు, నేనే ముందు అని పోటీ పడుతూ ప్రవహిస్తుంటాయి- అని వేదాంత దేశికులు స్తుతించారు.

సుధా సఖి- అమృతం పుట్టిన క్షీరాబ్ధినుంచి లక్ష్మీదేవి ఉద్భవించింది. కాబట్టి అమృతంవలె మధురమైనదై జగత్తుకు చైతన్యాన్ని కల్పిస్తున్న ఓ లక్ష్మీదేవీ! అనే అర్థం కలిగియున్న పదమిది.

లక్ష్మియొక్క భ్రూలతకు స్పందించాలనే కోరిక కలిగినంత మాత్రాననే సమస్త వస్తువుల పరిపూర్ణత సిద్ధిస్తుంటే, ఇక వాస్తవంగానే స్పందిస్తే ఆ వ్యక్తి యొక్క సమృద్ధిని గూర్చి చెప్పనక్కర లేదు కదా!

లక్ష్మిని "శీదైక్కడలుళ్ అముదు" (1-2-1) "చల్లని సముద్రంలోని అమృతం"- అన్నారు పైరియాళ్వార్లు.

"విణ్ణవర్ అముదుణ్ణ అదిల్ వరుమ్ పెణ్ణముదుణ్ణ ఎంబెరు మానే"- దేవతలు అమృతాన్ని భుజిస్తే, అమృతం పుట్టిన చోటు నుంచి వచ్చినట్టి లక్ష్మి అనే అమృతాన్ని పొందిన ఓ స్వామీ! అని వర్ణితం. దేవతలు పొందినది బాహ్యమైన అమృతం. సర్వేశ్వరుడు పొందిన ఇందిర అంతరమైన అమృతం కదా!

శ్రీదేవి కటాక్షించిన వెంటనే భక్తి జ్ఞానం, విద్య, ధైర్యం, ఆనందం, భగవద్భాగ వత కైంకర్యం, ఐశ్వర్యం- 'భగవత్సాక్షాత్కారం లభిస్తుంది.

రతిర్మతి సరస్వత్యాదులు లక్ష్మిదేవియొక్క వివిధ రూపాలు- ఆమెతో కలిసి ఎనిమిది విధాలు- అష్టలక్ష్మిరూపాలు అనడం స్పృహణీయం.

రతిః- సంతాన లక్ష్మి; మతిః- జ్ఞానలక్ష్మి; సరస్వతీ- విద్య; (ప్రకృతిం వికృతిం విద్యా- ఆత్మవిద్యా మహావిద్యా; అనేవి లక్ష్మి నామాలే. "భద్రాహ్యేషాం వాచిలక్ష్మీర్నిషక్తా"- సత్పురుషుల వాక్కునందు మంగళకారిణియైన లక్ష్మి నివసిస్తుంది).

ధృతిః- ధైర్యలక్ష్మి; సమృద్ధిః- ధాన్యలక్ష్మి; సిద్ధిః- జయలక్ష్మి; శ్రీః- వరలక్ష్మి లేదా మోక్షలక్ష్మి (విముక్తి ప్రదాయినీ- ఇంతకంటె అధికమైన ఐశ్వర్యమే ముంటుంది) 'అథ' శబ్దానికి సాకల్యం, సమస్తమనే అర్థముంది.

"ప్రశ్న కార్త్స్న్యష్వథో అథ"- (అమరం). లక్ష్మీదేవి ఏ వ్యక్తినైన కటాక్షింప దలచినంత మాత్రాన రతిర్మతి సరస్వతీ ధృతి సమృద్ధి సిద్ధి శ్రీలు ఆ వ్యక్తికి అహమహమికాపేక్షతో వశమైనవై కట్టలు త్రెంచుకొని ప్రవహిస్తాయి- పుత్ర పౌత్ర శిష్య ప్రశిష్య పర్యంతం వృద్ధిపొందుతాయి- అని లక్ష్మికటాక్ష వీక్షణ ప్రసారాభిముఖ జంఘాలత్వం వివరింపబడింది.

పృథ్వీవృత్తం- జ స జ స య ల గ- గణాలు కలది.

18. సహ స్థిర పరిత్రస వ్రజ విరించ నాకించనైః
అనోకహ బృహస్పతి ప్రబల విక్లబ ప్రక్రియమ్।
ఇదం సద సదాత్మనా నిఖిలమేవ నిమ్నోన్నతం
కటాక్ష తదుపేక్ష యోస్తవహి లక్ష్మి! తత్తాండవమ్॥

అర్థం: హే లక్ష్మి= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; స్థిరపరిత్రస-అకించనైః/ స్థిర= స్థావరాల యొక్క; పరిత్రస= పరిస్పందన శీలమున్న జంగమాల యొక్క; వ్రజ= సమూహాలతో; విరించన= బ్రహ్మనుంచి; అకించనైః, సహ= దరిద్రుని వరకున్న వారితో కూడ; అనోకహ బృహస్పతి- ప్రక్రియం/ అనోకహ= చెట్టునుంచి; బృహస్పతి వరకు ఉన్నట్టి; ప్రబల= బలవంతులు; విక్లబ= బలహీనులు అనే; ప్రక్రియం= ప్రక్రియ (విధానం) కల్గియున్నట్టి; ఇదం= ఈ; నిఖిలం, ఏవ= సమస్త ప్రపంచమే; సత్+అసత్+ఆత్మనా= (మంచి, చెడు) చిత్, అచిత్ అనే రూపాలచేత; నిమ్నోన్నతం, యత్= అధమ ఉత్తమ రూపాలతో కనబడడమేదైతే కలదో; తత్= అది; తవ= నీ యొక్క; కటాక్ష, తత్, ఉపేక్షయోః= కటాక్షం ప్రసరించడం, ప్రసరించకుండడ మనేవాటి యొక్క; తాండవం, హి= నాట్యం కదా!; తత్= ఆ నిమ్నోన్నతమైన- మిట్టపల్లాలుగా ఉండే రూపం.

తా॥ ప్రపంచమంతా స్థావరజంగమాలుగానూ (స్థావరాలంటే కదలని చెట్లు గుట్టలని అర్థం. జంగమాలంటే సంచరించే మనుష్య పశుపక్ష్యాదులని అర్థం.) చెట్టువలె తెలివిలేనివారితోనూ, బృహస్పతి లాగా గొప్ప ప్రజ్ఞగలవారితోనూ, బలవంతులతో, దుర్బలులతోనూ, అధికైశ్వర్య సంపన్నుడైన బ్రహ్మనుంచి అతి దరిద్రుని దాకా హెచ్చు తగ్గులతో నున్నట్లు కనబడుతున్నది కదా! ఓ లక్ష్మిదేవీ! ఈ తరతమ భావం- అధమంగా ఉత్తమంగా ఉండడానికి కారణం- నీ కడగంటి చూపులు కలుగడం, కలుగకుండడంవల్ల యేర్పడిన తాండవమే కదా! అనుగ్రహ దృష్టి పడినచోట ఉన్నతి, పడనిచోట దుఃస్థితి కలుగుతుంటుంది. ఇది నీ నటనయే సుమా!

లక్ష్మి కటాక్షం లేకపోతే శ్రేయస్సే ఉండదని సారార్థం.

పృథ్వీ వృత్తం.

19. *కాలే శంసతి యోగ్యతాంచిదచితో రన్యోన్య మాలింగతోః*
భూతాహంకృతి బుద్ధి పంచకరణీ స్వాంత ప్రవృత్తీంద్రియైః।
అండానావరణైః సహస్ర మకరోత్ తాన్ భూర్భువస్స్వర్వతః
శ్రీరంగేశ్వరదేవి! తే విహృతయే సంకల్పమానః ప్రియః॥

అర్థం: శ్రీరంగేశ్వరదేవి= శ్రీరంగనాథుని దేవేరీ! ఓ లక్ష్మీదేవీ!; కాలే= సృష్టికి ముందున్న కాలం, యోగ్యతాం= సృజించే అర్హతను; శంసతి (సతి)= తెల్పగా; చిత్+అచితోః= జీవ ప్రకృతులు (రెండు); అన్యోన్యం= ఒకటితో మరొకటి; ఆలింగతోః (సతోః) కలిసియున్నవి కాగా; ప్రియః= నీ ప్రియుడు; తే= నీ యొక్క; విహృతయే= క్రీడకోసం; సంకల్పమానః= సంకల్పించువాడై; భూతాహంకృతి- ఇంద్రియైః/ భూత= పంచభూతాలు; అహంకృతి= అహంకారతత్త్వం; బుద్ధి= మహత్తత్త్వం; పంచకరణీ= ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలు; స్వాంత= మనస్సు; ప్రవృత్తి+ఇంద్రియైః= కర్మేంద్రియాలు- అనే వీటితోపాటు; ఆవరణైః= ఏడు ఆవరణాలతో; తాన్= ఆ, ప్రసిద్ధాలైన; భూః, భువః స్స్వర్వతః= భూలోక, భువర్లోక, స్వర్లోకాలను కల్గియున్న; సహస్రం= వేలకొలది; అండాన్= బ్రహ్మాండాలను; అకరోత్= చేసెను; సృజించాడు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ ప్రియుడైన శ్రీరంగనాథుడు సృజించడానికి అవసరమైన కాలాన, నీ విహారంకోసమే అధికంగా సృష్టిని చేయాలని సంకల్పించి, పంచభూతాలు, అహంకారం, మహత్తు, జ్ఞానేంద్రియాలు, కర్మేంద్రియాలు, మనస్సు, సప్తావరణాలు మొదలైన వాటితోనూ, భూలోక, భువర్లోక, స్వర్లోకాలతో నిండిన పలు వేల బ్రహ్మాండాలను సృజించాడు.

వ్యాఖ్య: శ్రియఃపతి లక్ష్మీదేవి యొక్క విహారంకోసమే జగత్సృష్టిని నిర్వహించాడని వర్ణితం.

చిదచితోః అన్యోన్య మాలింగతోః- ప్రళయకాలంలో భగవానుని ఉదరంలో జీవులు జడవస్తువుల వలె ఉండి వాటితో కలిసి యుంటాయి- అని అర్థం.

కాలేయోగ్యతాంశంసతి– సృజించే యోగ్యతను కాలం తెల్పడమంటే కరణ కళేబరయోగం– జీవులకు తగిన దేహాలను కల్పించే అవసరమైన కాలం రాగా– అని అర్థం.

లక్ష్మీదేవి యొక్క క్రీడకోసమే ఆమె ప్రియుడైన భగవానుడు "సోऽ కామయత, బహుస్యాం ప్రజాయేయ ఇతి"– (ఉపనిషత్) నేను అనేకంగా అవుతానని సంకల్పించాడు– దీనివల్ల, లక్ష్మీదేవి యొక్క ముఖోల్లాసమే భగవానుడు తన ప్రయోజనంగా కలవాడని తెలుస్తున్నది కదా!

భూతాహంకృత్యాదులు– భూతాలు ఐదు. భూమి, నీరు, అగ్ని, గాలి, ఆకాశం అనేవి. వీటికి క్రమంగా ఉండే విషయాలు– గంధం, రసం, రూపం, స్పర్శ, శబ్దం అనేవి ప్రకృతి యొక్క వికార రూపమైనది అహంకారతత్త్వం. బుద్ధియే మహత్తత్త్వం.

పంచకరణీ– చర్మం, కన్నులు, చెవులు, నాలుక, ముక్కు– అనే అయిదు జ్ఞానేంద్రియాలు. స్వాంతం అంటే మనస్సు.

ప్రవృత్తీంద్రియాలు– వాక్కు, పాణి, పాద, పాయు, ఉపస్థలు అనే కర్మేంద్రియాలు ఐదు. ("పొంగైంబులనుమ్ పొఱి యైందుమ్ కరుమేందిరియ మైంబూదమ్, ఇంగివ్వుయిరేయ్ పిరగిరుది మానాంగార మనంగళే" (తి.వా.మొ. 10–7–10).

(పొంగు= వృద్ధిపొందుతున్న; ఐంబులనుమ్= ఐదు శబ్దాది విషయాలు; పొఱియైందుమ్= ఐదు జ్ఞానేంద్రియాలు; కర్మేందిరయమ్= కర్మేంద్రియాలు; ఐంబూదమ్= అయిదు భూతాలు; ఇంగు= ఈ సంసారమందు; ఇవ్వుయిరేయ్= ఈ జీవాత్మతో కలిసియున్న; పిరగిరుది= ప్రకృతి; మాన్= మహత్తత్త్వం; అంగారం= అహంకారతత్త్వం; మనంగళ్= మనస్సు.) (తత్త్వాలు 24, జీవాత్మ 25, పరమాత్మ 26వ వాడు) వీటితోనూ, సప్తావరణాలతోనూ, భూలోక, భువర్లోక, స్వర్లోకాలతో కూడిన వేలకొలది బ్రహ్మాండాలను సృష్టించాడు. ఇది శ్రీశ్రియఃపతులకు లీల

కాబట్టి దీన్ని లీలా విభూతి అంటారు. శ్రీదేవి లీలకోసమే ఈ బ్రహ్మాండాలను శ్రియఃపతి సృష్టించాడనడంవల్ల స్రష్ట యొక్క రాసిక్యం ప్రకటితమవుతున్నది కదా!

శార్దూల విక్రీడిత వృత్తం. మ స జ స త త గ- గణాలుంటాయి.

20. *శబ్దాదీన్ విషయాన్ ప్రదర్శ్య విభవం విస్మార్య దాస్యాత్మకం*
వైష్ణవ్యా గుణమాయయాఽఽత్మనివహాన్ విప్లావ్య పూర్వః పుమాన్।
పుంసా పణ్యవధూ విడంబి వపుషా ధూర్తాని వాయాసయన్
శ్రీరంగేశ్వరి! కల్పతే తవ పరీహాసాత్మనే కేళయే॥

అర్థం: శ్రీరంగేశ్వరి= ఓ శ్రీరంగనాయకీ!; పూర్వః పుమాన్= పురాణ పురుషుడైన శ్రీరంగనాథుడు; దాస్యాత్మకం= (జీవులకు) దాస్య రూపమైన; విభవం= ఐశ్వర్యాన్ని; విస్మార్య= మరపింపజేసి; శబ్దాదీన్= శబ్దం మొదలైన; విషయాన్= విషయాలను; ప్రదర్శ్య= చూపించి; వైష్ణవ్యా= విష్ణువైన తనకు సంబంధించినట్టి; గుణమాయయా= సత్త్వరజస్తమోగుణాలతో నున్న ప్రకృతితో; ఆత్మనివహాన్= జీవ సమూహాలను; విప్లావ్య= వంచించి; పణ్యవధూ, విడంబి, వపుషా= వేశ్య యొక్క వేషాన్ని ధరించిన; పుంసా= మగవానితో; ధూర్తాన్, ఇవ= కాముకులనువలె; ఆయాసయన్= బాధను కలిగిస్తున్నవాడై; తవ= నీకు; పరిహాసాత్మనే= నవ్వును పుట్టించే; కేళయే= క్రీడకోసం; కల్పతే= సమర్థుడవుతున్నాడు.

తా॥ ఓ శ్రీరంగనాయకీ! నీ భర్త పురాణ పురుషుడు. జీవులకు స్వాభావికమైన దాస్యాన్ని మరపించాడు. జ్ఞానేంద్రియ కృత్యాలైన శబ్దాది విషయాలను చూపి తనకు చెందిన మాయ అనే ప్రకృతితో జీవులను వంచించి చాలా ఆయాస పెడుతున్నాడు. ఒక అధికారి, ఒక మగవానికి భోగస్త్రీ వేషం వేయించగా, అది వేశ్యకాంతయే అనే భ్రమతో వెంటబడిన విటులను ఆయాసపెట్టినట్లు, ఒక నవ్వులాటగా నున్నది. ఓ దేవీ! ఈ పరిహాసాత్మ క్రీడను నీ వినోదం కోసమే కల్పిస్తున్న సమర్థుడు.

వ్యాఖ్య: భగవానుడు జీవాత్మలను తన మాయతో వ్యామోహ పరచి, లక్ష్మీదేవికి నర్మకేళిని కల్పిస్తున్నాడని సుశ్లోకితం.

దాస్యం అంటే శేషత్వం. అది జీవాత్మలయొక్క స్వరూపం. దాస్యం-కైంకర్యం లేకుండా శేషత్వ రూపమైన అధికారం సిద్ధింపదు. కైంకర్యానికి ఆశ్రయమైనవాడు 'శేషి' యనబడును. కైంకర్యం చేయువాడు శేషభూతుడు. కాబట్టి, దాస్యాన్ని 'శేషత్వ వృత్తి' అని వ్యవహరిస్తారు.

"విచిత్రాదేహ సంపత్తిః ఈశ్వరాయనివేదితుమ్।
పూర్వమేవ కృతా బ్రహ్మన్! హస్తపాదాది సంయుతా॥"

ఓ బ్రహ్మదేవా! చేతులు కాళ్ళు మొదలైన అవయవాలతో కూడియున్న ఈ దేహం అనే సంపద సర్వేశ్వరునికి నివేదించడానికే పూర్వకాలాన కల్పించబడింది. కాబట్టి, దాస్యమే జీవులకు సహజమైన ఐశ్వర్యం కదా!

శబ్దాదీన్ విషయాన్ ప్రదర్శ్య- పంచభూతాలను, పంచతన్మాత్రలను- శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధాలు అనే పంచేంద్రియ విషయాలను జీవులకు చూపించి, వారు భగవచ్ఛేషత్వమనే తమ ఐశ్వర్యాన్ని మఱచిపోయేటట్లు చేశాడు భగవానుడు.

"దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా"- (భ.గీత) త్రిగుణాత్మకమైన వైష్ణవీ మాయ దాటరానిది- అని భగవానుడే చెప్పినాడు కదా!

"బ్రహ్మాద్యాః సకలాదేవాః మనుష్యాః పశవస్తథా।
విష్ణు మాయా మహావర్త మోహాంధ తమ సావృతాః॥" (విష్ణుపురాణం)

విష్ణుమాయ ఒక పెద్ద సుడిగుండం. మోహమనే కటిక చీకటితో నిండియున్నది. బ్రహ్మాది దేవతలు, మనుష్యులు, పశువులు ఆ విష్ణుమాయ నుంచి తప్పించుకోలేరని శ్రీ పరాశర మహర్షి సూక్తి.

సర్వేశ్వరుడు స్వతంత్రుడైనందువల్ల శబ్దాది విషయాలకు లొంగిపోయి, దాస్యవృత్తిని మరచేటట్లుగా చేసి, తన మాయతో జీవులందఱిని వ్యామోహ

పరచాడు. ఇందువల్ల జీవులు చాలా ఆయాస పడునట్లు చేశాడు. ఈ వ్యామోహం, ఆయాసపడడం ఎట్లున్నదో ఉదాహరింపబడినది.

ఒక పురుషుడు భోగస్త్రీ వేషం వేసుకొని విహరిస్తుండగా కాముకులు ఆమె దగ్గరికి చేరుకొన్నారు. 'అయ్యో! ఆడ వేషంతో నున్న మగవాడే' అని నిజం తెలిసిన విటులు వంచితులై ఆయాపడుతున్నట్లున్నది. ఇది లీలా విభూతికి చెందిన ప్రక్రియ. వాస్తవంగా, ఇది ఒక పరిహాసాత్మకమైన క్రీడ. భగవానుడు ఈ నవ్వులాటను లక్ష్మీదేవి యొక్క వినోదం కోసమే కల్పిస్తున్నాడని తెల్పబడింది.

శార్దూల విక్రీడిత వృత్తం.

21. యద్దూరే మనసో యదేవ తమసఃపారే యదత్యద్భుతం
యత్కాలాదపచేళిమం సురపురీ యద్గచ్ఛతో దుర్గతిః।
సాయుజ్యస్యయదేవ సూతి రథవాయద్దుర్గ్రహం మద్గిరాం
తద్విష్ణోః పరమంపదం తవకృతే మాతస్సమామ్నాసిషుః॥

అర్థం: హే మాతః= ఓ తల్లీ!; యత్= ఏ స్థానం; మనసః= మనస్సుకు; దూరే= దూరమైనదో; యత్+ఏవ= ఏదైతే; తమసః= ప్రకృతికి; పారే= ఆవలివైపున ఉన్నదో; యత్= ఏ చోటు; అతి+అద్భుతం= మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరమైనదో; యత్= ఏ స్థలం; కాలాత్= కాలంవల్ల; అపచేళిమం= పరిపక్వం కానిదో; యత్+గచ్ఛతః= ఏ ప్రదేశానికి వెళ్ళేవానికి; సురపురీ= దేవతల నగరమైన అమరావతి; దుర్గతిః= నరకమో; యత్, ఏవ= ఏ ప్రదేశం; సాయుజ్యస్య= మోక్షానికి; సూతిః= పుట్టినిల్లో; అథవా= లేక; యత్= ఏది; మత్+గిరాం= నా మాటలకు; దుర్గ్రహం= అందనిదో; విష్ణోః= విష్ణువు యొక్క; తత్= ఆ; పరమం పదం= ఉత్తమ స్థానమైన వైకుంఠాన్ని; తవకృతే= నీ కొరకే ఉన్నదని; సమామ్నాసిషుః= వేదమూర్తులు పఠిస్తున్నారు.

తా॥ ఓ జగజ్జననీ! విష్ణుమూర్తి యొక్క ఉత్కృష్టమైన నివాసస్థానం శ్రీవైకుంఠం. ఆ పరమపదం ఎవరి మనస్సుకు గోచరించనిది. ఆ ప్రదేశం పెంజీకటికి ఆవలివైపున ఉన్నది. ఆ చోటు ప్రతిక్షణం ఆశ్చర్యాన్ని గొలిపేది

వ్యధామం. అక్కడ కాలంవల్ల మార్పు కలుగదు. ఆ పరంధామానికి చేరిన వారికి స్వర్గం నరకంగా అనిపిస్తుంది. అది సాయుజ్యమనే మోక్షానికి పుట్టినిల్లు. అట్టి అద్భుత ప్రదేశాన్ని నీ అనుగ్రహం వల్ల వర్ణింపదలచిన నా వాక్కులకు శక్యమవడం లేదు. అంత గొప్ప నిత్యవిభూతి– పరమపదం– నీ స్థానంగానే శ్రుతులు ఉద్ఘోషిస్తున్నాయి.

వ్యాఖ్య: లీలా విభూతి లక్ష్మీదేవియొక్క వినోదం కోసమే సృజింపబడినదని చెప్పిన తర్వాత నిత్యవిభూతి– శ్రీవైకుంఠం– లక్ష్మీదేవికి భోగస్థానంగా ఏర్పరచబడిన దని ఆ ప్రదేశ వైభవం సుశ్లోకితం.

యద్దూరే మనసః– పరమపదం యొక్క మహిమ మనస్సులో కూడా ఊహింపనలవికానిది. మనకే కాదు; భగవద్రామానుజులు శ్రీ వైకుంఠ గద్యలో "బ్రహ్మాదీనాం వాఙ్మన సాగోచరే శ్రీమతి వైకుంఠే" – అని వ్యక్త పరచినట్లు, చతుర్ముఖ బ్రహ్మకు గానీ, పంచముఖుడైన పరమశివునికిగానీ, షణ్ముఖుడైన కుమార స్వామికి గానీ, వేయికన్నులు గల ఇంద్రునికిగానీ, దేవతల వాక్కులకు మనస్సుకు కూడా భావింప శక్యం కానిది.

"అన్యై రధన్య పురుషైః మనసాఽనవాప్యమ్"– (వైకుంఠస్తవం) దురదృష్టవంతుల మనస్సుచే పొందరానిది– అన్నారు శ్రీవత్సాంక మిశ్రులు.

యదేవ తమసఃపారే– "క్షయం రజస్య తమసః పరాకే"– అని శ్రుతి పల్కినట్లు, రజస్తమస్సులున్న ప్రకృతియొక్క స్పర్శ కూడా లేనిది వైకుంఠం. ప్రకృతి మండలానికి ఆవలివైపున ఉన్నది. 'తమస్సు' అంటే గాఢాంధకారం. కాబట్టి, పెంజీకటికి ఆవల ప్రకాశిస్తున్న ప్రదేశం.

యదత్యద్భుతం– క్షణం, క్షణం అపూర్వమైన ఆశ్చర్యాన్ని కలిగించే దివ్యలోకమది. స్వామి అందాన్ని జూచి "తురుంబు మెషుందాడి అడిమైయిలే మీణ్డల్లదు నిఱ్క వొణ్ణాతపడి"– (ఈడు) అక్కడ, గడ్డిపరకలేచి కైంకర్యం చేయక నిల్చేది కాదు. అనేక అద్భుతాలకు ఆలవాలం ఆనందధామం.

యత్కాలాదపచేళిమం- పరమ పదమందు కాలంయొక్క ప్రభావం ఉండదు. "యావైనజాతు పరిణామ పదాస్పదం సా". ఎప్పుడూ మార్పు చెందని ప్రదేశం. కాలాన్ని నిర్వహించే సూర్య చంద్రులు అక్కడ ఉండరు. కాలంవల్ల పరిపక్వం కానిది. "న కాలస్తత్ర వైప్రభుః"- కాలంయొక్క పెత్తనమే లేనిది.

"అత్యర్కానలదీప్తంతత్ స్థానం విష్ణోర్మహాత్మనః।
స్వయైవ ప్రభయారాజన్! దుష్ప్రేక్ష్యం దేవదానవైః॥"

(భారతం. ఆరణ్యం. 136-18)

పరమాత్మయైన విష్ణువుయొక్క స్థానం సూర్యునికంటెను, అగ్నికంటెను మించి ప్రకాశిస్తుంది. భగవానుని తేజస్సు దేవతలచేతగానీ, రాక్షసులచేతగానీ చూడశక్యం కానిది.

సురపురీ యద్గచ్ఛతోదుర్గతిః- అర్చిరాది మార్గంలో ఇంద్రునిచే సత్కరింపబడి నప్పుడు అమరావతి నగరాన్ని జూచి పరమపదానికి చేరుకొన్న ముక్త పురుషునికి అమరావతి (స్వర్గం) నరకంగానే గోచరించింది.

"ఏతేవై నిరయాస్తాత! స్థానస్య పరమాత్మనః" (భారతం. శాన్తి. 196-6) పరమాత్మ యొక్క స్థానమైన వైకుంఠాన్ని చూచిన తర్వాత దానిముందు రుద్రులు, ఆదిత్యులు, వసువులు ఇంక ఇతర దేవతలున్న నగరాలు నరకంగా భావింపబడు తుంటాయి.

సాయుజ్యస్య యదేవ సూతిః- సాయుజ్యం అనే మోక్షాన్ని ఇచ్చే దివ్య దేశం.

"సాలోక్యం చాపి సారూప్యం సామీప్యంచ తతః పరం।
సాయుజ్యమితి ముక్తిస్తు ప్రోక్తా విద్భిశ్చతుర్విధా॥"

సాలోక్యం, సారూప్యం, సామీప్యం, సాయుజ్యం అని మోక్షం నాలుగు విధాలుగా ఉంటుంది. సాధన వైషమ్యాన్ని బట్టి ఫలవైషమ్యం ఉంటుంది కదా! వేయిలో నూర్లు ఉన్నట్లు సాయుజ్యంలో తక్కినవి అంతర్భూతాలు.

'సాయుజ్యం' అంటే 'సయుక్' యొక్క భావం. పరమాత్మ అనే భోగ వస్తువునందు పరమాత్మ మరియు ముక్తాత్మ ఇర్వురు భోక్తలై అన్వయించి యున్నందు వల్ల ముక్తాత్మ 'సయుక్' అనబడుతాడు.

గుణరూపాలతో సమానులై ఇర్వురు భోగవస్తువును అనుభవిస్తారు. ఆత్మ పరమాత్మలకు భోక్తవ్యమందు భేదం లేకపోవడం 'సాయుజ్యం'.

"నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి"- ప్రకృతి సంబంధం లేనివాడు మిక్కిలి గొప్ప సామ్యాన్ని పొందుతున్నాడు. భగవదనుగ్రహం వల్ల పరమ సామ్యాపత్తిని పొందే స్థలమది.

"తత్ర గత్వా పునర్నేమం లోకమాయాంతి భారత॥" (భారతం. ఆరణ్యం. 136-23) పరమ పదానికి పోయిన వారు మళ్ళీ ఈ లోకానికి తిరిగి రారు.

తద్విష్ణోః పరమంపదం తవకృతే సమామ్నాసిషుః-

"వైకుంఠేతుపరేలోకే శ్రియాసార్థం జగత్పతిః।
ఆస్తే విష్ణు రచింత్యాత్మా భక్తైర్భాగవతై సహ॥" (లింగపురాణ వచనం)

జగన్నాథుడైన విష్ణువు లక్ష్మీదేవితోనూ, భక్తులతో భాగవతులతో కలిసి గొప్ప లోకమైన వైకుంఠమందు వేంచేసి యున్నాడు. *"తద్విష్ణోః పరమం పదం"* *"సదాపశ్యంతి సూరయః"*- అనే వేదమంత్రంలోని వాక్యం ఉన్నదున్నట్లు ప్రయుక్తమైనది.

"ఒణ్డోడియాళ్ తిరుమకళుమ్ నీ యుమే నిలానిఱ్ప" (తిరువాయ్ మొషి. 4-9-10) మెరిసే కంకణాలు గల లక్ష్మీదేవీ నీవూ కలసి విహరిస్తుండగా- అనే సూక్తిలో లక్ష్మీదేవిచేత దేదీప్యమానమైన దివ్యదేశమే పరమపదమని- లక్ష్మీ ప్రాధాన్యాన్ని- పూర్వాచార్యులు తెల్పినారు.

దివ్యదంపతులకు నివాసస్థానమైన పరమపదం జగజ్జననియైన లక్ష్మీదేవి యొక్క భోగస్థానంగానే వైదికులు నొక్కి వక్కాణిస్తున్నారు. శార్దూల విక్రీడితం.

22. హేలాయా మఖిలం చరాచర మిదం భోగే విభూతిః పరా
(ధన్యా) పుణ్యాస్తే పరిచార కర్మణి సదాపశ్యంతియే సూరయః।
శ్రీరంగేశ్వరదేవి! కేవల కృపా నిర్వాహ్యా వర్గేవయం
శేషిత్వే పరమః పుమాన్ పరికరా హ్యేతే తవ స్ఫారణే॥

అర్థం: హే శ్రీరంగేశ్వరదేవి= శ్రీరంగరాజు యొక్క పట్టపురాణివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; అఖిలం= సమస్తమైన; ఇదం= ఈ (కనబడే); చర+అచరం= జంగమ స్థావర రూపమైన జగత్తు; హేలాయాం= (నీ) క్రీడలో ఉపయోగపడుతున్నది; పరా= గొప్పదైన; విభూతిః= (శుద్ధ సత్త్వ రూపమైన) నిత్య విభూతి; భోగే= (నీ) భోగమందు వినియోగ పడుతున్నది; యే= ఎవరు; సదా= ఎల్లప్పుడు; పశ్యంతి= (నిన్ను, నీ పతిని) దర్శిస్తున్నారో; పుణ్యాః= ధన్యులైన; తే= ఆ; సూరయః= నిత్యసూరులు; పరిచార కర్మణి= (నీ) సేవ చేయడమందు నియుక్తులై యున్నారు; వయం= (ఈ లోకంలో బుభుక్షు, ముముక్షు రూపంగా ఉన్న మేము; కేవల కృపా నిర్వాహ్యావర్గే/ కేవల కృపా= నీ కృపతోనే; నిర్వాహ్యా= నిర్వహింప- ఉజ్జీవింపజేయ- దగిన; వర్గే= ప్రాణి వర్గంలో చేరియున్నాం; పరమః= ఉత్కృష్టుడైన; పుమాన్= పురుషుడు- భగవానుడు; శేషిత్వే= నీకు స్వామిగా ఉన్న స్థితిలో ఉపయోగపడుతున్నాడు; ఏతే (పైన చెప్పబడిన) ఇవన్నియు; తవ= నీ యొక్క; స్ఫారణే= వైభవ వ్యాప్తియందు; పరికరాః, హి= సాధనాలు కదా!

తా॥ రంగరాజ మహిషివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! జంగమస్థావరాలుగా కనబడుతున్న ఈ జగమంతా నీ క్రీడలో ఉపయోగపడుతున్నది. వైకుంఠం నీకు భోగస్థానమే. నిన్ను, నీ స్వామిని ఎల్లప్పుడు సేవిస్తూ ధన్యులైన అనంత గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరులు నీ దాసవర్గంలో చేరియున్నారు. బుభుక్షువులు, ముముక్షువులుగా నున్న మేము జీవ సముదాయమందుండి నీ కృపకు పాత్రులమై యున్నాము. నీకు 'శేషి'- స్వామిగా భగవానుడు వేంచేసి యున్నాడు. నీకు ఉపయోగపడని వస్తువు ఈ ఉభయ విభూతులలో లేనే లేదు. ఇది అంతా నీ వైభవాన్నే ప్రకటిస్తున్నది కదా!

వ్యాఖ్య: ఉభయ విభూతులు– అందులోని సమస్త పదార్థాలు– లక్ష్మీదేవి యొక్క సంపదయే అని సుశ్లోకితం.

ఇంతకుముందు లీలా విభూతిగానీ, నిత్య విభూతిగానీ లక్ష్మీదేవి యొక్క ఉపయోగంకోసమే అని వేర్వేరుగా రెండు శ్లోకాలలో చెప్పబడినది. ఈ శ్లోకంలో ఉభయ విభూతిలోని సమస్త వస్తువులు లక్ష్మీదేవియొక్క వైభవ వ్యాప్తిని ప్రకటిస్తున్నాయి.

అఖిలం చరాచరమిదం తవహేలాయాం– చర స్థిర రూపమైన ఈ లోకమంతా నీ క్రీడయందు ఉపయోగపడుతున్నది. లక్ష్మీదేవికి వినోదం కల్పించే స్థానంగా నున్నది.

"త్వం న్యం చద్భిరుదంచద్భిః కర్మసూత్రోప పాదితైః।
హరే! విహరసి క్రీడా కందు కైరివజంతుభిః॥"

ఓ హరీ! క్రిందికి పైకి వచ్చునట్టి, కర్మలు అనే సూత్రాలతో బంధింపబడిన జీవులతో నీవు క్రిందికి పోయి మీదికి ఎగిరిపోయే ఆటబంతులతోవలె వినోదిస్తున్నావు– అనీ *"అండాని తత్సు సదృశాని పరశ్శతాని, క్రీడావిధేస్తవ పరిచ్ఛదతామ గచ్ఛన్॥"* క్రీడా విధివైన నీకు ఈ బ్రహ్మాండమంతా ఆటకు స్థానమైనది– అని ఈ విభూతి లీలకోసమని చెప్పబడింది.

పరా విభూతిర్భోగే– ఈ లీలా విభూతికంటె మూడురెట్లు గొప్పదైన నిత్యవిభూతి– వైకుంఠం– *"త్రిపాదస్యామృతం దివి"* అని శ్రుతి తెల్పుతున్నది. కాబట్టి ఈ త్రిపాద్విభూతి లక్ష్మీదేవియొక్క భోగానుభవానికి ఏర్పడినది. పరావిభూతి మార్పులేని శుద్ధ సత్త్వాత్మికమైనది. కాబట్టి అది లక్ష్మీదేవికి భోగ్యమైనది. భోగ్యం అంటే సుఖం– ఆనందాన్ని అనుభవించడం. ఆనందానికి ఉపకరణం– సాధనమే భోగోపకరణమనబడుతుంది. అట్లే, ఆనందాన్ని కలిగించే ముఖ్యస్థానం భోగస్థానమని పేర్కొనబడుతుంది. భోగ్యం, భోగోపకరణం, భోగస్థానం కూడా శ్రీదేవికి వైకుంఠమే.

ధన్యాస్తే పరిచారకర్మణి సదాపశ్యంతియే సూరయః– "సదా పశ్యంతి సూరయః"– అనే వేదవాక్యం, వైకుంఠంలో నిత్యసూరులు దివ్యదంపతులను నిరంతరం దర్శిస్తుంటారనే అర్థాన్ని ప్రకటిస్తున్నది. అనంత గరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరులు శ్రీ శ్రియఃపతులను సర్వదా దర్శిస్తూ వారి కైంకర్యంలో వినియోగ పడుతుంటారు.

"వర్తిష్యంతే వితమసిపదేవాసుదేవస్య ధన్యాః"– తమస్సులేని విష్ణువు యొక్క స్థానమందు– పరమపదమందు– దివ్యదంపతులకు ఛత్రచామరాది పరికరాలవలె ఉపయోగపడుతు నివసిస్తున్నవారు– నిత్యులు, ముక్తులు, ధన్యులు– భాగ్యశాలురు– అని వేదాంత దేశికుల శ్రీసూక్తి. *"ఆకిలుమ్ పణిశెయ్‌వదు గృహిణిక్కితే"* –(ముముక్షుప్పడి) అయినా, సేవ చేయడం గృహిణికే కదా!

వయం కేవల కృపా నిర్వాహ్యావర్గే:– భోగేచ్ఛ, మోక్షేచ్ఛ– ఈ రెండింటితో బాధపడుతున్నవారు జీవులు. భోగాలను వదలలేక మోక్షపదవిని చేరలేక సతమతమవుతున్న ప్రాణికోటి అంతయు కేవలం లక్ష్మీదేవియొక్క నిర్హేతుక కృపను పొంది ఉజ్జీవింపనున్నది. జీవులు కూడా దాసవర్గమందున్నవారే అని సారార్థం.

పరమః పుమాన్ శేషిత్వే:– జగమంతా దివ్యదంపతులకు శేషభూతమై యున్నది. లక్ష్మీదేవికి పరమపురుషుడైన శ్రియఃపతి శేషియై ఉపయోగ పడుతున్నాడు– అంటే, లక్ష్మీదేవి యొక్క కైంకర్యాన్ని నారాయణుడే స్వీకరించువాడై యున్నాడు.

ఏతే తవ స్ఫారణే పరికరా హి:– ఇట్లు చెప్పబడిన ఉభయ విభూతులు అందున్న పరికరాలన్నియు లక్ష్మీదేవియొక్క వైభవంలోనే అంతర్భవిస్తున్నాయి.

శార్దూల విక్రీడిత వృత్తం.

23. ఆజ్ఞానుగ్రహ భీమకోమల పురీపాలా ఫలం భేజుషాం
యాఽ యోధ్యేతి పరాజితేతి విదితానాకం పరేణస్థితా।
భావైరద్భుత భోగభూమగహనై స్సాంద్రా సుధాస్యందిభిః
శ్రీరంగేశ్వర గేహలక్ష్మి! యువయోస్తాం రాజధానీం విదుః॥

అర్థం: శ్రీరంగేశ్వరగేహలక్ష్మి= శ్రీరంగనాథుని గృహలక్ష్మి!; యా= ఏ నగరం; ఆజ్ఞానుగ్రహ భీమకోమల పురీపాలా/ ఆజ్ఞా= ఆజ్ఞచేత; అనుగ్రహ= దయచేత; భీమ= భయాన్ని కలిగించునట్టి; కోమల= సుకుమారులైనట్టి; పురీపాలా= నగర పాలకులను కల్గియున్నదో; భేజుషాం= సేవించే భక్తులకు; ఫలం= పరమ పురుషార్థమైయున్నదో; అయోధ్యా, ఇతి= అయోధ్య, అని; అపరాజితా, ఇతి= అపరాజిత, అని; విదితా= పసిద్ధిని పొందియున్నదో; నాకం= స్వర్గానికి; పరేణ= ఆవలివైపున; స్థితా= ఉన్నదో; సుధా స్యందిభిః= అమృతాన్ని చిందించునట్టి; అద్భుత భోగభూమగహనైః/ అద్భుత= ఆశ్చర్యకరమైన; భోగ= సుఖాలయొక్క; భూమ= ఆధిక్యంచేత; గహనైః= నిండియున్న; భావైః= ద్రవ్యాలతో; సాంద్రా= దట్టంగా వ్యాపించియున్నదో; తాం= ఆ నగరాన్ని; యువయోః= (దివ్యదంపతులైన) మీ ఇర్వురయొక్క; రాజధానీం= రాజధానిగా; విదుః = తెలుసుకొంటున్నారు.

తా॥ శ్రీరంగ దివ్య విమానానికి అలంకారమైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! పరమపదంలో 'అయోధ్య, అపరాజిత' అనే పేర్లతో ప్రసిద్ధ నగరమున్నది. అక్కడ ఆజ్ఞతో భయంకరులుగానూ అనుగ్రహంతో మృదు స్వభావులుగానూ ఉండే నగర పాలకులు ఉన్నారు. ఆశ్రయించిన భక్తులకు మోక్షఫలాన్ని ప్రసాదించే నగరమది. స్వర్గానికిపైన పరమాకాశాన అద్భుత సుఖానుభవాలతో నిబిడమై యుండే ఆ నగరం మీ దివ్య దంపతులకు రాజధాని– అని వైదికులు తెలుసుకొంటున్నారు.

వ్యాఖ్య: పరమపదమనే దివ్య దేశంలో 'అయోధ్య, అపరాజిత' అని పేర్కొనబడే నగరం శ్రీ, శ్రియఃపతుల రాజధాని– అని వేదాంత శాస్త్రజ్ఞులకు తెలిసింది.

లక్ష్మీదేవి శ్రీరంగనాథుని ఇల్లాలు. ఇల్లాలు ఇంటికి దీపం కదా! శ్రీరంగరాజ భవనానికి మంగళదీప రేఖయై శోభిస్తున్నది. 'అయోధ్య' అంటే యుద్ధం చేయనలవికానిది. ఆక్రమించడానికి సాధ్యం కానిది- అని అర్థం. 'అపరాజిత' అంటే ఇతరులచేత జయింపశక్యం కానిది. ఎన్నడూ పరాజయాన్ని పొందని నగరమని అర్థం. *"దేవానాం పూరయోధ్యా"* అనీ *"విశాలాఽ పరాజితా"* - అనీ ఉపనిషత్తులు వర్ణిస్తున్నాయి. ఈ పట్టణంలో వేయిస్తంభాలుగల మణిమయమైన మంటపమందు పర్యంకంమీద లక్ష్మీనారాయణులు నిత్యముక్తులతో సేవింపబడుతుంటారని ఛాందోగ్యోపనిషత్తు తెల్పుతున్నది.

ఆజ్ఞానుగ్రహ భీమ కోమల పురీపాలా:- ఆ దివ్య నగరపాలకులు ఆజ్ఞచే భయంకరులుగా నుంటారు అనుగ్రహంచేత సుకుమారులుగా ఉంటారు. (ఆజ్ఞానుగ్రహాలతో భీమకోమలులు- అనే క్రమాన్ని పాటించాలి) అంటే, భగవద్భాగవతుల విరోధులను భయపెట్టే ఆకారం కలవారై కఠినంగా శాసించి ప్రవేశింపనీయరు. భగవద్భక్తులను మాత్రం మృదుస్వభావం కలవారై నగరంలో ప్రవేశించడానికి అనుగ్రహిస్తుంటారని అర్థం.

భేజుషాం ఫలం:- ('తస్థుషాం' అన్నట్లు 'భేజుషాం' అనే పదం షష్ఠీవిభక్తి బహువచనం. భేజివాన్- భేజివాంసౌ- భేజివాంసః- ఇది ప్రథమావిభక్తి. భేజుషః - భేజుషోః- భేజుషాం- ఇది షష్ఠీ విభక్తి.) దివ్య దంపతులను ఆశ్రయించే- సేవించేవారికి పరమ భోగ్యమైన నగరం. ప్రపన్నులకు ప్రాప్యస్థానమది.

నాకం పరేణస్థితా:- "పరేణ నాకం నిహితం గుహాయామ్"- (శ్రుతివాక్యం.) స్వర్గానికి ఆవల పరమాకాశాన అపరాజిత నగరమున్నది.

"నాకస్య పృష్ఠ మారుహ్యా గచ్ఛేత్ బ్రహ్మసలోకతామ్"- ప్రకృతిమండలాన్ని దాటి (స్వర్గానికి ఆవలివైపునకు). పరబ్రహ్మ నివసించే స్థానానికి వెళ్ళవలసి యుంటుంది- అని తైత్తిరీయోపనిషత్తు సూచిస్తున్నది.

భావై రద్భుత భోగభూమగహనైః సాంద్రాసుధాస్యంధిభిః- ఆ దివ్య నగరం అద్భుతమైన- క్షణం క్షణం కొంగ్రొత్త- సుఖానుభవాలను 'అధికంగా కలిగిస్తూ,

అమృతాన్ని ప్రవహించే పదార్థాలతో నిండియున్న ఆ ముఖ్య పట్టణం- వైకుంఠం- లక్ష్మీనారాయణులిద్దఱికి రాజధానియై విరాజిల్లుతున్నది. వేదాంత విద్వత్తల్లజులకు బాగా తెలిసిన విషయమిది.

శార్దూల విక్రీడిత వృత్తం.

24. *తస్యాంచ త్వత్కృపావ న్నిరవధి జనతా విశ్రమార్హావకాశం*
సంకీర్ణం దాస్యతృష్ణా కలిత పరికరైః పుంభిరానంద నిఘ్నైః
స్నేహా దస్థాన రక్షావ్యసనిభిరభయం శార్ఙ్గ చక్రాసి ముఖ్యైః
ఆనందైకార్ణవం శ్రీర్భగవతి! యువయోరాహురాస్థాన రత్నమ్॥

అర్థం: భగవతి= షాడ్గుణ్య మహిమగల; హే శ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; తస్యాం= 'అపరాజిత' అనే ఆ వైకుంఠ నగరిలో; త్వత్+కృపావత్= నీ దయవలె; నిరవధి జనతా విశ్రమ+అర్హ+అవకాశం/ నిరవధి= మితిలేని; జనతా= జనసమూహం యొక్క; విశ్రమ= విశ్రాంతికి; అర్హ= తగిన; అవకాశం= స్థలం కలదైన; దాస్య, తృష్ణా, కలిత, పరికరైః= కైంకర్యంచేసే ఆశతో గ్రహింపబడిన పరికరాలు- సాధనాలు- కల్గినట్టి; ఆనంద నిఘ్నైః= ఆనందపరవశులైన; పుంభిః= ముక్త పురుషులచేత; సంకీర్ణం= దట్టంగా వ్యాపించియున్నట్టి; స్నేహాత్= ప్రీతివల్ల; అస్థాన, రక్షా, వ్యసనిభిః/ అస్థాన= అవసరం లేనప్పుడు కూడా; రక్షా= రక్షించడమందు; వ్యసనిభిః= ఎల్లప్పుడు మిక్కిలి ఆసక్తిని కలిగియున్న; శార్ఙ్గ, చక్ర, అసి, ముఖ్యైః= ధనుస్సు, చక్రం, ఖడ్గం మొదలైన దివ్యాయుధాలచేత; అభయం= భయంలేనట్టి; ఆనంద+ఏక+అర్ణవం= కేవలం ఆనంద సముద్రమైన; ఆస్థాన రత్నం, శ్రేష్ఠమైన ఆస్థాన మంటపం కూడా; యువయోః= మీ ఇద్దఱిదే అని; ఆహుః= (ఉపనిషత్తులు) చెబుతున్నాయి.

తా॥ షడ్గుణాల మహిమను కలిగియున్న ఓ లక్ష్మీదేవీ! ఆ దివ్య రాజధానిలోని ఆస్థాన మంటపం కూడా మీ (దివ్య దంపతులకు) ఇద్దఱికి సంబంధించినదే అని ఉపనిషత్తులు చెబుతున్నాయి. ఆస్థాన మంటపం నీ కృపవలె అపరిమితమైన జనులకు విశ్రమించదగిన చోటు కలది. ఛత్రచామరాది

పరికరాలతో మీకు కైంకర్యం చేసే ఆసక్తిని కల్గియున్న ముక్తపురుషులతో నిండి యున్నది. భయంలేని స్థానమే అయినా, భగవత్ప్రీతి వల్ల శంఖచక్రాది పంచాయుధాలు మంగళాశాసనం చేయడంలో మిక్కిలి ఆసక్తి కలవైయున్నందున ఆస్థానమంటపం అభయస్థానమై శోభిస్తున్నది. కేవలం ఆనందనిలయంగా ఉండే ఆస్థాన రత్నంగా వేదాంతజ్ఞులు స్తుతించారు.

వ్యాఖ్య: దివ్యరాజధానిలోని ఆస్థానమంటపం వర్ణితం.

ఆస్థానరత్నం- *"జాతౌజాతౌ యదుత్కృష్టం తద్రత్న మితికథ్యతే"*- ప్రతి ద్రవ్యజాతిలో ఏది శ్రేష్ఠమై వెలసియుండునో అది రత్నమని చెప్పబడును. ఆస్థాన మంటపాలు ఎన్ని యున్ననూ, శ్రీ శ్రియఃపతులు వేంచేసియున్న చిత్ర విచిత్ర మణిమయమైన సహస్రస్థూణాలతో భాసించే తిరుమామణి మండపమే ఆస్థాన రత్నమనబడినది.

"అతిప్రమాణే దివ్యాయతనే కస్మింశ్చిద్విచిత్ర దివ్యరత్నమయే దివ్యాస్థానమంటపే"- (శ్రీ వైకుంఠగద్య) అని భగవద్రామానుజుల శ్రీసూక్తి.

త్వత్కృపావత్ నిరవధి జనతా విశ్రమార్హావకాశం- లక్ష్మీదేవి యొక్క కృప అపరిమితమైనది. ఆమె దయవలె ఆస్థాన రత్నం నిత్యముక్తుల సమూహాలు విశ్రమించదగినంత విశాలమైనది. అనేకులతో నిండియున్నను ఇంక వలసినంత స్థలం మిగిలియుంటుంది.

దాస్యతృష్ణా కలిత పరికరైః ఆనందనిఘ్నైః పుంభిః సంకీర్ణం- కైంకర్యం చేసే కోరికతో ఛత్ర చామరాది పరికరాలను తమ చేతులతో పట్టుకొని యుండి ఆనందపరవశులైన నిత్యముక్త పురుషులతో క్రిక్కిరిసి యుంటుంది.

"స్వేన రూపేణాభి నిష్పద్యతే"- ముక్తుడు స్వస్వరూపాన్ని పొందుతున్నాడు- అని ఉపనిషత్తు తెల్పుతున్నది. స్వస్వరూపాన్ని పొందడమే పురుషార్థం శేషత్వం- దాస్యం- లేకుంటే స్వరూపం నిల్వదు కాబట్టి, స్వరూప ప్రాప్తిఫలంగా సర్వశేషికి చేయబడే కైంకర్యం ఆనంద రూపంగానే ఉంటుంది.

"గృహీత తత్తత్పరిచార సాధనైః నిషేవ్య మాణం పురుషైః"– (స్తోత్రరత్నం) ఆయా పరిచారసాధనాలను గ్రహించి, ఆనందంతో భగవత్సేవ చేయడం కోసం తొందర పడుతున్న ముక్తపురుషులతో నిండుగా వ్యాపించియుంటుంది.

స్నేహాదస్థాన రక్షా వ్యసనిభిః శార్ఙ్గ చక్రాసిముఖ్యైః అభయమ్: – సహజంగానే భయమేలేని ప్రదేశం పరమపదం. అట్టి దివ్యస్థలాన్ని 'అభయం' అని పల్కడం విడ్డూరం కదా! అంటే, స్నేహాత్– ప్రేమవల్ల అనబడినది కదా!

జ్ఞానదశ, ప్రేమదశ అని రెండు దశలుంటాయి. జ్ఞానదశలో రక్ష్య రక్షక భావం ఉంటుంది. ప్రేమ దశ ఆ భావం తారుమారవుతుంది. 'మమ్ము రక్షించవయ్యా స్వామీ!' అనడానికి మారుగా 'తండ్రీ! నీవు చల్లగా ఉండాలి'– అని ప్రేమాతిశయం వల్ల పెద్దలకే 'రక్ష' పెట్టడం– మంగళాశాసనం చేయడం అసంగతం కాదు. అది శిష్టాచారమే. శేషత్వానికి పరాకాష్ఠ అని కూడా సంప్రదాయజ్ఞులు తెల్పుతుంటారు.

పరమపదంలో ఏ భయమూ లేకున్ననూ, అక్కడ కూడా ఏదైనా అవద్యం, భయం కల్గుతుందేమోననే శంకను పొంది, ఆ శంక తీరడం కోసం రక్షపెట్టడం– మంగళాశాసనం చేయడమందు ఆసక్తిని కలవైన శంఖచక్ర గదాసిశార్ఙ్గాలు అనే పంచాయుధాలతో భయం తీరిన స్థానం ఆస్థాన రత్నం ఈ సూక్తి వారి వారి అభినివేశమందలి గొప్పతనాన్ని తెల్పుతుంది.

ఆనందైకార్ణవం: – దుఃఖమేలేని చోటు. అర్ణవం అంటే సముద్రం. ఆధిక్యమనే అర్థాన్ని సూచిస్తుంది. పరమానంద నిలయమని భావం. ఇట్టి వైభవంగల ఆస్థాన మంటపం శ్రీ శ్రియఃపతులకు దివ్య భోగస్థానమని ఉపనిషత్తులు బోధిస్తున్నాయి.

స్రగ్ధరావృత్తం. మ ర భ న య య య– గణాలు కలది.

25. తత్రస్రక్ స్పర్శగంధం స్ఫురదుపరిఫణా రత్నరోచిర్వితానం
విస్తీర్యానంత భోగం తదుపరి నయతా విశ్వమేకాధి పత్యమ్।
తైస్తైః కాంతేన శాంతోదితగుణ విభవై రర్హతాత్వామసంఖ్యైః
అన్యోన్యాద్వైత నిష్ఠా ఘన రస గహనాన్ దేవి! బధ్నాసి భోగాన్॥

అర్థం: హేదేవి= ఓ శ్రీరంగనాయకీ!; తత్ర= ఆ అస్థాన మండపమందు; స్రక్ స్పర్శ గంధం= పూలమాల యొక్క స్పర్శవలె సుకుమార స్పర్శను, దాని యొక్క సువాసనవంటి సువాసనను కల్గినట్టి; స్ఫురదుపరి-వితానం/ స్ఫురత్= ప్రకాశిస్తూ; ఉపరి= మీది భాగాన ఉండే; ఫణారత్న= పడగల యందలి మణుల యొక్క; రోచిః= కాంతులే; వితానం= మేల్కట్టుగా కల్గినట్టి; అనంత భోగం= ఆదిశేషుని యొక్క శరీరాన్ని; విస్తీర్య= పరచుకొని; తత్+ఉపరి= ఆ పడకమీద (కూర్చొని); విశ్వం= సమస్త ప్రపంచాన్ని; ఏక+ఆధిపత్యం (ఏకాతపత్రం-పారాంతరమున్నది) ఏకచ్ఛత్రాధి పత్యాన్ని; నయతా= నడుపుతున్నట్టి; అసంఖ్యైః= లెక్కలేనట్టి; తైః తైః= ఆయా ప్రసిద్ధాలైనట్టి; శాంతోదిత గుణవిభవైః= 'శాతోదిత దశ'లోని గుణాల వైభవాలతో; త్వాం= నిన్ను గూర్చి (నీకు); అర్హతా= తగినవాడైన; కాంతేన= ప్రియుడు, మనోహరుడైన శ్రీమన్నారాయణునితో; అన్యోన్యా-గహనాన్/ అన్యోన్య= పరస్పరం; అద్వైత నిష్ఠా= ఒకటిగా నుండే స్థితి చేత; ఘన= అధికమైన; రస= ఆనందం చేత; గహనాన్= నిండి యున్నట్టి; భోగాన్= సుఖాలను; బధ్నాసి= అనుభవిస్తున్నావు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! ఆస్థానమండపమందు పూలమాలవలె మృదువైన, సువాసన కల్గినట్టి, పడగలయందలి మణుల కాంతులే చాందినీగా కల్గిన శేష సర్పంమీద కూర్చుండి సమస్త ప్రపంచాన్ని ఒకే గొడుగు క్రింద ఆధిపత్యంతో పాలన చేస్తున్నవాడు శ్రీమన్నారాయణుడు. 'శాంతోదిత' దశ యందు వైశ్వరూప్యమైన తన గుణాలను అనుభవించే నీ ప్రియుడైన ఆ స్వామితో కూడి ఏకీభావంచేత గాఢానురాగానందాన్ని అనుభవిస్తున్నావు.

వ్యాఖ్య: ఆస్థానమంటపాన్ని వర్ణించిన తర్వాత, ఆ మండపమందు ఆదిశేషుని మీద ఆసీనుడై విశ్వపాలన చేస్తున్న నారాయణునితో కూడి ఘన రస భోగాలను లక్ష్మీదేవి అనుభవిస్తున్నదని వర్ణితం.

శ్రీ శ్రియఃపతులకు పాన్పుగానుండే ఆదిశేష సర్పం అస్థానమంటపం మీద ఉన్న రీతి మొదట వర్ణింపబడింది.

'భోగం' అంటే ఉన్న నానార్థాలలో పాము శరీరం, పడగ అనే అర్థాలున్నాయి. 'అనంతభోగం, విస్తీర్య'- అంతం లేని గుణాల వైభవంగల

సర్వేశ్వరునికి ప్రధాన కింకరుడైన ఆదిశేషుని గుణవైభవం కూడా స్వామి వంటిదే కాబట్టి, అనంతుడని శేషుడు వ్యవహరింపబడుతున్నాడు. ఆదిశేషుని శరీరం అవసరమున్నంత పరచుకోవడానికి తగినంత విశాలంగా ఉన్నది. ఎత్తుగా నున్నది. పూలమాలవలె చల్లగా, తెల్లగా, మెత్తగా, సువాసన కలిగియున్నది. అనంతుని పడగలయందున్న మణుల కాంతులు మేల్కట్టుచాందినీగా వ్యాపించి ఉన్నాయి.

భగవానుడు శేషశయ్య మీద కూర్చుండి పడగల క్రింద ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యంగా లీలావిభూతిని, నిత్య విభూతిని సమస్త ప్రపంచాన్ని- పరిపాలిస్తున్నాడు.

శాంతోదిత గుణవిభవైః- పాంచరాత్ర సంహితాలలో శ్రియఃపతికి 'శాంతోదిత దశ, నిత్యోదిత దశ' అనే రెండు స్థితులున్నాయని చెప్పబడుతున్నది. తరంగాలు లేని జలాశయంవలె అధిక శాంతంగా ఉండే స్థితి 'శాంతోదితదశ'- తన వైశ్వరూప్యగుణ వైభవాన్ని తాను అనుభవించే భగవానుని స్థితి 'నిత్యోదిత దశ'.

అన్యోన్యాద్వైతనిష్ఠా:- నీకు తగిన కాంతుడు- అని లక్ష్మీదేవిని గూర్చి భక్తులు స్తుతిస్తుంటారు. నీకు తగిన కాంత- అని లక్ష్మీనాథుని స్తోత్రం చేస్తుంటారు. ఒకరి కొకరు తగినవారని అర్థం. 'అద్వైత నిష్ఠా' అంటే శరీరాలు వేర్వేరుగా ఉన్నా ఇద్దఱి మనస్సు ఒక్కటే అనబడే స్థితి. శాంతోదిత దశలో లక్ష్మీపతి లక్ష్మీదేవితో కలిసి- ఏకీభావంతో- అద్వైత స్థితిలో అధికమైన ఆనందాన్ని పొందుతుంటారు దివ్యదంపతులు.

ఈ శ్లోకంలో అనంతుని శేషత్వమూ, శ్రీ శ్రియఃపతుల ఐకరస్యమూ స్తుతింప బడింది. స్రగ్ధరావృత్తం.

26. భోగ్యావామపి నాంతరీయకతయా పుష్పాంగ రాగైస్సమం
నిర్వృత్త ప్రణయాతి వాహన విధౌ నీతాః పరీవాహ తామ్၊
దేవి! త్వామను నీళయా సహమహీదేవ్యః సహస్రం తథా
యాభిస్త్వం స్తనబాహు దృష్టిభిరివ స్వాభిః ప్రియం శ్లాఘసే॥

అర్థం: హే దేవి= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; వాం, అపి= మీ యిద్దఱికినీ; పుష్ప+అంగరాగైః = పూలతో, చందనం, కస్తూరి మొదలైన మై పూతలతో; సమం= సమానంగా; న+అంతరీయకతయా= విడిచి ఉండని వారవడంచేత (అవశ్య భోగ్యవస్తువులవడం చేత); భోగ్యాః= ప్రియమైనవారు; నిర్వృత్త ప్రణయ+అతివాహనవిధౌ= నిండుప్రేమ ఎక్కువగా ప్రవహించడమనే పద్ధతియందు; పరీవాహతాం= తూములు-మత్తడి కాలువలుగా ఉండే స్థితిని; నీతాః= పొందించబడినవారు; త్వాం= నిన్ను; అను= అనుసరించి; నీళయాసహ= నీళాదేవితోపాటు; మహీ= భూదేవి; తథా= అట్లే (భూనీళల విధంగా); సహస్ర= వేలకొలది; దేవ్యః= దివ్యపత్నులు; సంతి= ఉన్నారు; యాభిః= ఏ దివ్యపత్నులతో; స్వాభిః= నీకు సంబంధించిన; స్తన బాహు దృష్టిభిః, ఇవ= స్తనాలు, బాహువులు, నయనాలు అనే అవయవాలతో వలె; త్వం= నీవు; ప్రియం= ప్రియుడైన శ్రీరంగనాథుణ్ని; శ్లాఘసే= సంతోషింపజేస్తున్నావో.

తా॥ ఓ శ్రీరంగనాయకీ! మీ ఇద్దఱికి కూడా పూలమాలలు, చందనం మొదలైన అంగరాగాల (పౌడర్ల) యందు ఎంత ఇష్టమో, ఆదరమో, అంత ఇష్టమూ, ఆదరమూ కలవారు భూనీళాది దివ్యపత్నులు. మీ ప్రేమ అనే ప్రవాహం ఎక్కువైనప్పుడు, ఆ ప్రవాహానికి నిర్గమన మార్గాల- తూము- మత్తడి- వంటివారు. అట్టివారైన భూనీళాది దివ్యపత్నులెందఱో నిన్ను అనుసరిస్తున్నారు. నీవు వారియందు అసూయపడకుండా నీ స్తన బాహు నేత్రాలతో సమానమైన వారందఱి తోనూ నీ ప్రియుడైన శ్రీరంగనాథ భగవానుణ్ని ఆనందింపజేస్తున్నావు.

వ్యాఖ్య: శ్రీదేవి మాత్రమే కాదు, తనను అనుసరించియున్న భూనీళాది సపత్నులెందఱితోనో తన విభుని ఆనందింపజేస్తుందని శ్రీదేవియొక్క ఔదార్యం సుశ్లోకితం.

ఒక పురుషునికి ఒక భార్యకంటె ఎక్కువ భార్యలు ఉన్నట్లైతే వారిలో పరస్పరంగా ఎంతో అసూయ, మాత్సర్యం ఉండి వారు భర్తకు నరకయాతనను అనుభవింపజేయడాన్ని లోకంలో చూస్తుంటాం కదా!

శ్రీపతికి పట్టపురాణియైన శ్రీదేవితో పాటు భూదేవి, ఆమె వెంట నీళాదేవి, వేలకొలది దివ్యపత్నులూ ఉన్నారు. వీరు శ్రీ శ్రియఃపతులిద్దఱికీ భోగ్యభూతులే.

పుష్పాదులు, చందనం, కస్తూరి, ఇత్తరు మొదలైన మైపూతలు ఆవశ్యంగా మనస్సుకు ఆహ్లాదాన్ని కలిగించి ఉత్తేజింపజేస్తాయి కదా!

వామపి నాంతరీయకతయా పుష్పాంగ రాగైస్సమం భోగ్యాః– శ్రీ శ్రీపతుల కిద్దఱికి కూడా అంగరాగాలతో సమానమై అవశ్య భోగ్యంగా ఉన్నవారు భూనీళాది దివ్యపత్నులు.

'నాంతరీయకత'– అంటే అవినాభావం– విడిచి ఉండనిరీతి– అని అర్థం. శ్రీ శ్రియఃపతులు కలిసి ఆనందించే సమయాన తక్కిన దివ్యపత్నులు స్రక్ చందనాది అంగరాగాలవలె భోగ్యోపకరణాలై అన్వయిస్తారని అర్థం. కాబట్టి, ఈ పదం శ్లోకానికి ప్రాణప్రదం. పారతంత్ర్యంలో ఉన్న దివ్యపత్నులు అన్యోన్య స్పర్ధను పొందక, కలిసి సేవ చేయడం వల్ల సవతుల సౌహార్దం తెల్పబడినది.

నిర్వృత్త ప్రణయాతి వాహన విధౌ నీతాః పరీవాహతామ్:– చెరువులోకి ప్రవాహించేరి నీటి మట్టం పెరిగిపోతుంటే, పెరుగుతున్న నీటిని... తూము– లేక మత్తడి నుంచి బయటకు పంపడంవల్ల, చెరువుకు గండ్లు పడకుండా, చెరువులో పరిమితమైన నీరు నిల్చి పంటలకు వినియోగపడుతుంది.

"పూరోత్పీడే తటాకస్య పరీవాహః ప్రతిక్రియా"– (ఉ.రా.చ. 3–29). చెరువులో నీటిమట్టం పెరుగుతున్నప్పుడు చెరువుకట్ట తెగిపోకుండా నీటిని బయటకు పంపడమే ప్రతీకారం– అన్నాడు భవభూతి.

చెరువులో నిల్చిన నీరు శ్రీదేవిగానూ, జలనిర్గమనమార్గం ద్వారా బయటకు పంపబడిన నీరు శ్రీదేవియొక్క సవతులుగానూ భావించాలి. నీరంతా ఒక్కటే కాబట్టి లోపలనున్న నీటికి, బయటకు పంపబడిన నీటికి భేదమే లేదు– ఉండదు. పరిమితిని మించి చెరువులో నీటిమట్టం పెరిగిన సందర్భంలో నీటిని బయటకు పంపడం ఎంత ఆవశ్యకమో, శ్రీ శ్రియఃపతుల ప్రేమరసం పొంగిపోతున్నప్పుడు చిన్న చిన్న కాలువలవంటివారైన దివ్య సపత్నులూ అంతే ఆవశ్యకం.

రాసిక్యంలో– స్వామిని సేవించడంలో అందఱు ఒకే విధమైన ఆర్తి కలవారు. ఇట్టి దివ్య పత్నులు ఎవరు?

దేవి! త్వామనునీళయాసమామహీ దేవ్యః సహస్రం తథా:- దేవీ అని సంబోధనవల్ల లక్ష్మీదేవి 'కృతాభిషేక' అంటే భగవానునికి ఎందఱు భార్యలున్నప్పటికీ 'పట్టపురాణి' లక్ష్మీదేవియే- అనే అభిప్రాయం గల పదమది.

అనునీళయా సహమహీ- అనడంవల్ల ('సహయుక్తేఽ ప్రధానే'- అనే అనుశాసనాన్ని బట్టి) నీళకంటె భూదేవికి ప్రాధాన్యం సూచితం లక్ష్మిని భూదేవి అనుసరిస్తుంది. భూదేవిని నీళాదేవి అనుసరిస్తుంది. ఇతర సపత్నులు నీళాదేవిని అనుసరిస్తుంటారు. అందఱు కలిసి లక్ష్మీదేవిని ఆశ్రయిస్తారని స్ఫురిస్తుంది.

శ్రీకృష్ణావతారంలో కృష్ణునికి జాంబవతి, మిత్రవింద, సత్యభామ మొదలైన వారు; నరకాసురుని చెరసాలనుంచి విడిపించబడిన పదహారువేల వనితలు కృష్ణునికి భార్యలే కదా!

లక్ష్మీదేవి తన సపత్నులను సంభావించే విధానం నాల్గవ పాదం వివరిస్తుంది.

యాభిస్త్వం స్తన బాహు దృష్టిభిరివస్వాభిః ప్రియం శ్లాఘసే:- లక్ష్మీదేవి తన సవతులను తన అవయవాలవలె సంభావిస్తుంది. భూదేవి లక్ష్మీదేవి యొక్క స్తనాలతో సమానం, నీళాదేవి లక్ష్మీదేవియొక్క బాహువులతో సమానం, ఇతర సపత్నులకు లక్ష్మీదేవి యొక్క దృష్టితో సామ్యం చెప్పబడింది. లక్ష్మీదేవి అవయవి. ఇతర సపత్నులు ఆమె అవయవాలే. కాబట్టి, భూనీళాది దివ్య సపత్నులతో ఆశ్రయింపబడుతున్న లక్ష్మీదేవి తాను సంతోషిస్తూ, తన దివ్యాయవ సౌష్ఠవ సౌందర్యంతో తన ప్రియుని సంతోషింపజేస్తున్నది. అట్లే, తన అవయవ సౌందర్యంతో సమానమైన సవతుల సౌందర్యంతో కూడా లక్ష్మీదేవి తన భర్తను ఆనందింపజేస్తూ, తాను కూడా ఆనందిస్తున్నది.

ఒక వనిత తన భర్తతో తానుపొందే సుఖాన్ని తన సవతులు దోచుకుంటున్నారని ఓర్వలేక సవతులపైన మాత్సర్యాన్ని పెంచుకొని, తన నాథునిపైన కోపాగ్నిని వర్షించడం లోకపరిపాటి. కాని, లక్ష్మీదేవి మాత్రం ఈ

లోకంలో అవతరించినప్పుడుగానీ, పరలోకంలో నివసించినప్పుడుగానీ, తన నా(శయించిన భూనీళాది సపత్నులతో వైషమ్యం లేకుండా కలిసియుండి, తన నాథుని ఆనందిపజేస్తూ, తన సుఖాన్ని తన సవతులకు పంచుతూ, తానూ ఆనందిస్తున్నది. శ్రీరంగనాయకి యొక్క ఇంతటి ఔదార్యం వాఙ్మనస్సులకు అగోచరం కదా! శార్దూల విక్రీడితవృత్తం.

27. తే సాధ్యా స్సంతిదేవా జనని! గుణవపుర్వేషవృత్త స్వరూపైః
భోగైర్వా నిర్విశేషాస్సవయస, ఇవయే నిత్యనిర్దోష గంధాః।
హే శ్రీః! శ్రీరంగభర్తు స్తవచ పద పరీచార వృత్త్యై సదాపి
ప్రేమప్రద్రాణ భావావిల హృదయ హఠాత్కార కైంకర్యభోగాః॥

అర్థం: జనని= తల్లివైన; హే శ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; యే= ఎవరు; నిత్య నిర్దోష గంధాః= ఎల్లప్పుడు ఏ మాత్రం దోషం అనే వాసన లేనివారో; గుణ వపుర్వేష వృత్త స్వరూపైః/ గుణ= కల్యాణ గుణాలతో; వపుః= దివ్యమైన ఆకారాలతో; వేష= శంఖ చక్రాద్యలంకారాలతో; వృత్త= నడవడులతోను; స్వరూపైః= జ్ఞానానందామలత్వం గల ఆత్మస్వరూపాలతోను; వా= మరియు; భోగైః= అనుభవాలతో; నిర్విశేషాః= ఎట్టి భేదం లేనివారు కావుననే; సవయసః, ఇవ= సమాన వయస్సు కల్గిన మిత్రులవంటి వారో; సదా, అపి= ఎల్లప్పుడు కూడా; ప్రేమ ప్రద్రాణ- భోగాః/ ప్రేమ= భక్తిచేత; ప్రద్రాణ= ద్రవిస్తున్న; భావ= మనోవికారం వల్ల; ఆవిల= కలతను పొందిన- స్వచ్ఛమైన; హృదయ= హృదయాలచేత; హఠాత్కార= బలవంతంగా చేసే; కైంకర్య= కైంకర్యం అనే; భోగాః= అనుభవాలను కలవారో; తే= అటువంటివారైన; సాధ్యాః= సాధ్యులనే; దేవాః= దేవతలు (నిత్యసూరులు); శ్రీరంగభర్తు= శ్రీరంగనాథునికి; తవ, చ= నీకు కూడా (మీ యిద్దఱి యొక్క); పద పరీచార వృత్త్యై= పాదాలను సేవించడం కోసం; సంతి= ఉన్నారు.

తా॥ ఓ జననీ! శ్రీరంగనాయకీ! నీకు, నీ భర్తకు (ఇద్దఱికీ) శ్రీపాద కైంకర్యం చేయడానికి సాధ్యులు అనబడే నిత్యసూరులున్నారు. వారు ప్రకృతి సంబంధం లేనివారు కాబట్టి ఏ దోషంలేనివారు. గుణాలు, శరీరం, వేషం,

స్వరూపం, భోగం మొదలైన వాటిలో పరస్పరం సమానులై, భగవంతునితో సమాన వయస్సుగల మిత్రులవంటివారుగా కనబడుతారు. అట్టి నిత్యసూరులు ఎవరి ప్రేరణ లేకుండా, సహజమైన ప్రేమార్ద్ర భావంతోనే వెంట వెంట మీకు పరిచర్య చేయనున్నవారు.

వ్యాఖ్య: శ్రీ శ్రియఃపతుల పాదసేవచేసే పరిచారకుల ప్రభావం సుశ్లోకితం.

విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయంలో దివ్యదంపతుల నిద్దఱిని సేవించడం నియమం. ఒక భగవతినిగానీ, లేదా, ఒక్క భగవానుణ్ణిగానీ విడివిడిగా సేవించడం అపచారం... శూర్పణఖ ఒక్క శ్రీరాముణ్ణి మాత్రమే కోరి సుప్పనాతి అయింది. రావణుడు ఒక్క సీతమ్మనే కోరి చెడిపోయిన సంగతి ప్రసిద్ధం కదా! కాబట్టి, "*శ్రీరంగభర్తుః తవ చ పదపరీ చారవృత్త్యై*"– నీకు, నీ భర్తకు పాదసేవ చేయువారు కూడా గొప్ప మహిమ కలవారని సత్సంప్రదాయ రీతిని ఈ శ్లోకమందు వివరించారు.

శ్రీవిష్ణుమూర్తిని ఆరాధించేవారు, కైంకర్యపరులు విష్ణువుతో సమాన రూపగుణ వేషధారులై యుండవలెను. "*యత్ర పూర్వేసాధ్యాః సంతి దేవాః*"– (పురుషసూక్తం). ఏ పరమపదమందు సనాతనులైన తేజోమూర్తులున్నారో వారు సాధ్యులు– అనంతగరుడ విష్వక్సేనాది నిత్యసూరులు. ఎవరికి భగవత్కైంకర్యం నిరంతరం సాధ్యమైనదో వారు సాధ్యులు– నిత్యాత్మలు.

ఈ సాధ్యదేవత లెట్టివారో వారి రూపగుణ వృత్తులు తెల్పబడుతున్నవి.

నిత్యనిర్దోష గంధాః– ఏ మాత్రం దోషమనే వాసన లేనివారు. ప్రకృతి–సంసారబంధముండడమే దోషం. సంసారులకు క్లేశ కర్మ విపాక ఆశయాలుంటాయి.

1) 'క్లేశం'– అంటే, అజ్ఞానం, అహంకారం, రాగం, ద్వేషం అభినివేశం. ఈ క్లేశపంచకం 'చిత్తమాలిన్యం' అనబడును.

2) కర్మ–పుణ్యపాపకర్మలు, రాట్నపు బావివలె సంసార చక్రమందే త్రిప్పుతుంటాయి.

3) విపాకం– జాతి, గుణం, ఆయుష్యం మొదలైనవి.

4) ఆశయం– పుర్వానుభవాన్నిబట్టి శిష్ట సంస్కారమో, దుష్టసంస్కారమో కలిగియుండడం.

నిత్యసూరులకు క్లేశాది దోషాలుగానీ, సంసారమందు ఎప్పుడైనా ఉండడం గానీ, లేనట్టి పరిశుద్ధాత్మలు వారు. నిత్యసూరుల యొక్క గుణరూపాదులు భగవద్గుణ రూపాదులతో సమానంగా ఉంటాయి. 'పరమం సామ్యముపైతి'– అని ఉపనిషత్తు బోధిస్తుంది. భగవానుని గుణాష్టకం ఉపనిషత్ప్రసిద్ధం.

1) అపహత పాప్మత్వం– పుణ్యపాపాలు లేకుండడం.

2) విజరత్వం– ముసలితనం లేకుండడం.

3) విమృత్యుత్వం– చావు– మరణం లేకుండడం.

4) విశోకత్వం– దుఃఖం కల్గకుండడం.

5) విజిఘత్వం– ఆకలి లేకుండడం.

6) అపి పాసత్వం– దప్పిక కల్గక ఉండడం.

7) సత్యకామత్వం– కోరికలు ఫలించడం.

8) సత్య సంకల్పత్వం– ఫలించే సంకల్పాన్ని కల్గియుండడం.

పరమపదానికి చేరిన ముక్తాత్మలకు కూడా ఈ 'గుణాష్టకం' ఆవిర్భవిస్తుంది. 'స్వస్వరూపావిర్భావం' అని అంటారు. 'షాడ్గుణ్యమూర్తి' అని భగవానుణ్ని స్తుతిస్తుంటారు. 'గుణాష్టకమే' కాక షడ్గుణాలు కూడా ప్రత్యేకంగా చెప్పుకోదగినవి ఉన్నాయి (అనంత కల్యాణ గుణమహోదధియే అయినా, పాంచరాత్రా గమాన్నిబట్టి, వ్యూహాత్మకమైన ఆరు గుణాలు శ్లాఘ్యమానమైనవి).

షడ్గుణాలు– జ్ఞానం, బలం, ఐశ్వర్యం, వీర్యం, శక్తి తేజస్సు అనేవి ఆరు గుణాలు.

వపుః– శరీరం, అవయవ సౌష్ఠవంగల దివ్యమంగళ విగ్రహం.

వేషం- శంఖ చక్రాదులను, ఊర్ధ్వపుండ్రాలను ధరించడం.

వృత్తం- నడవడి- ఆజ్ఞ, అనుగ్రహం మొదలైన వ్యాపారమే ఉంటుంది కాబట్టి, చేసే కర్మలకు వశం కాకుండడం.

స్వరూపం- రూపం అంటే ఆకారం. ఆత్మయొక్క ఉనికికి 'స్వరూపం' అని పేరు. (స్వరూప, రూప అనే పదాల అర్థం గమనింపదగినది.) జ్ఞానం, ఆనందం, అమలత్వం- స్వచ్ఛత-గా ఉండడమే నిత్యపరిశుద్ధాత్మ స్వరూపం.

సవయసః- సమాన వయస్సు- ఇరవై నాల్గు తత్త్వాలు కలది ప్రకృతి. (25) ఇరవై అయిదవ తత్త్వం పురుషుడు. జీవాత్మ 25 ఏండ్ల వయస్సు కల్గియుండడం. భగవానునిది (26) ఇరవై ఆరవ తత్త్వం. కాబట్టి పరమాత్మ 26 ఏండ్ల వయస్సు కల్గి యుండడం. కాబట్టి, నిత్య ముక్తాత్మలూ, పరమాత్మ మిత్రులుగా నుంటారు.

భోగైః- సుఖానుభవం- భగవదనుభవం, విభూతి అనుభవాలు కలిగి యుండడం. ఇట్టి అనుభవాలతో- నిర్విశేషాః- గుణ రూపాదులలో కొంచెం కూడా ఆత్మలకు, పరమాత్మలకు తరతమ భేదం లేకుండా పరమ సామ్యం ఉంటుందని ఛాందోగ్యోపనిషత్తు నొక్కి చెబుతున్నది. *"భోగః సుఖే స్త్ర్యాది భృతౌ"*- (అమరం). మిత్రులుగా ఎందుకున్నారు? అంటే, *"సదా పశ్యంతి సూరయః"*- ఎల్లప్పుడు భగవానుని సేవిస్తుంటారు- అని శ్రుతి పల్కినట్లే, *"సదాఽపి శ్రీరంగ భర్తుః తవచ పద పరీచారవృత్త్యై"*- ఎల్లప్పుడు లక్ష్మీనారాయణుల పాదసేవ చేయడమే వారి వృత్తి కదా!

ప్రేమ ప్రద్రాణ భావా విలహృదయ హఠాత్కార భోగాః- నిత్యసూరుల మనస్సు భగవంతుని పట్ల ఉన్న ప్రేమ- భక్తిచేత హఠాత్తుగా కరిగి- ఆర్ద్రీ భూతమై- దివ్యదంపతుల పాదసేవ చేయక నిల్వలేని స్థితిని పొందియుంటుంది. కాబట్టి, ప్రీతి కారిత కైంకర్యాలను హృదయపూర్వకంగా చేస్తూ ఉండడమే భోగంగా భావించినవారు, సూరులు. శ్రీవైకుంఠమందు నిత్యసూరుల కైంకర్యంతో శ్రీశ్రియః

పతులు ఆనందాన్ని అనుభవిస్తుంటే, ఆనందకందళితులైన దివ్య దంపతులను సేవిస్తూ నిత్యముక్తాత్మలు ఆనందసాగర నిమగ్నాంతరంగులవుతుంటారు.

స్రగ్ధరా వృత్తం.

28. స్వరూపం స్వాతంత్ర్యం భగవత ఇదం చంద్ర వదనే
త్వదా శ్లేషోత్కర్షాత్ భవతిఖలు నిష్కర్ష సమయే।
త్వమాసీః మాతః శ్రీః! కమితురిదమిత్థం త్వవిభవః
తదంతర్భావాత్ త్వాం న పృథగభిధత్తే శ్రుతిరపి॥

అర్థం: చంద్రవదనే= చంద్రునితో సమానమైన ముఖం కలిగినట్టి; మాతః= తల్లివైన; హేశ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; నిష్కర్ష సమయే= నిర్ణయించునప్పుడు; భగవతః= భగవానుని యొక్క; ఇదం= ఈ; స్వరూపం= దివ్యాత్మ స్వరూపమూ; స్వాతంత్ర్యం= నిరంకుశమైన అధికారమూ; త్వదాశ్లేషోత్కర్షాత్/ త్వత్= నీ యొక్క; ఆశ్లేష= సంబంధం యొక్క; ఉత్కర్షాత్= అతిశయంవల్ల; భవతి, ఖలు= కలుగుతున్నది కదా!; కమితుః= ప్రియుడైన శ్రీరంగనాథుని యొక్క; ఇదం= ఈ స్వరూపమూ, స్వభావమూ; ఇత్థంత్వ విభవః= ఇటువంటిదనే వైభవం; త్వం= నీవు; ఆసీః= అయి ఉన్నావు; శ్రుతిః, అపి= వేదం కూడా; త్వాం= నిన్ను; తత్+అంతర్భావాత్= ఆ భగవానుని వైభవంలో అంతర్భవించడం వల్ల; పృథక్= వేరుగా; న, అభిధత్తే= పేర్కొనడం లేదు.

తా॥ జననీ! ఓ శ్రీరంగనాయకీ! భగవానుని స్వరూపం, స్వాతంత్ర్యం నీతో కలిసియున్నందు వల్లనే (భగవానునికి) నిర్ణయింపబడుతున్నది. భగవానుని స్వరూప స్వభావాల వైభవం నీవే అయి ఉన్నావు. శ్రియఃపతి యొక్క పరతత్త్వతా నిర్ణయకోటిలో నీవూ అంతర్భవించి యున్నావు. అందువల్లనే వేదం నిన్ను ఆ పరమాత్ముని కంటే వేరుగా చెప్పలేదు.

వ్యాఖ్య: భగవానుని స్వరూప నిరూపక ధర్మమే లక్ష్మీదేవి అని సుశ్లోకితం.

భగవంతుని స్వరూప, స్వాతంత్ర్యాల నిర్ణయం అతనియందు నిత్యం నివసిస్తున్న లక్ష్మీదేవిని చూచియే జరుగుతున్నది. శ్రీమన్నారాయణుడే పరతత్త్వమని

సత్పురుషులు తీర్మానిస్తున్నారని భావం. పరతత్త్వ నిర్ణయానికి శ్రియఃపతిత్వమే లక్షణం అని స్పష్టీకృతం.

కమితుః ఇదమిత్థంత్వ విభవః త్వం ఆసీః- భగవానుని ఇదంత్వ విభవంగానూ, ఇత్థంత్వ విభవంగానూ నీవే అయి ఉన్నావు-

ఇదంత్వ విభవః- ఇతను సర్వేశ్వరుడు అనే గొప్పతనం. *ఇత్థంత్వ విభవః* - ఇటువంటివాడు సర్వేశ్వరుడు అనే మహిమ. ఇట్లు ప్రియుడైన సర్వేశ్వరుని యొక్క స్వరూప, స్వభావ ఉభయ వైభవాలను నిర్ణయించేది లక్ష్మీదేవియే అని అర్థం. ఇదే శాస్త్రార్థ నిష్కర్షం.

తదంతర్భావాత్ త్వం నపృథగ భిధత్తే శ్రుతిరపి:- శ్రీసూక్తంలో తప్ప, అనంత వేదాల్లో లక్ష్మీదేవిని ఉద్దేశించి వేరుగా పేర్కొనలేదు. కారణమేమి? అంటే పరదైవమైన భగవంతునిలోని భాగమే కాబట్టి, భగవంతుని స్మరించినప్పుడే లక్ష్మీదేవిని స్మరించినట్లే అవుతుంది. భగవానుడు లక్ష్మీకాంతుడు. కమల నయనుని కాంత లక్ష్మీదేవి. 'శ్రియఃపతి' పదంలోనే శ్రీదేవి నామం అంతర్భవించి యుండడం వల్ల వేదం లక్ష్మీదేవిని ప్రత్యేకంగా పేర్కొనలేదని చెప్పబడినది.

ఈ శ్లోకంలో ఉన్న మూడు సంబోధన పదాలు సాభిప్రాయాలు. చంద్రవదనే- భగవంతునికీ, ఆశ్రితులకు కూడా ఆనందాన్ని కలుగజేస్తుంది. తాను భగవంతుణ్ని ఆశ్రయించి, అతడే పరతత్త్వమని తీర్మానించడం వల్ల భగవానునికి ఆహ్లాదం. ఆశ్రితులను భగవత్సన్నిధిలో చేర్చడం వల్ల ఆశ్రితుల కానందం. మాతః- తల్లి. కొలిచేది అని అర్థం. శ్రీమన్నారాయణుని స్వరూపం ఇట్టిది. ఆయన స్వాతంత్ర్యం- స్వభావ ఇంతటిది అని వాటి ప్రమాణ పరిమాణాలను ప్రకటిస్తుందని భావం.

శ్రీః- అనే పదం యొక్క వ్యుత్పత్త్యర్థాలనుబట్టి, లక్ష్మీదేవి భగవత్స్వరూప నిరూపణ కోటిలోనే యున్నందున, శ్రుతి శ్రీమన్నారాయణునికంటె ఆమెను వేరుగా పేర్కొనలేదని సూచితం.

శిఖరిణీ వృత్తం- య మ న స భ ల గ- గణాలుంటాయి.

29. తవ స్పర్శాదీశం స్పృశతికమలే! మంగళపదం
తవేదం నోపాధే రుపనిపతితం శ్రీరసియతః।
ప్రసూనం పుష్యంతీ మపి పరిమళర్ధిం జగదిషుః
న చైవం త్వా దేవం స్వదత ఇతి కశ్చిత్కవయతే॥

అర్థం: హే కమలే!= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; తవ= నీ యొక్క; స్పర్శాత్= స్పర్శవల్ల; మంగళ పదం= మంగళమనే శబ్దం; ఈశం= భగవానుని; స్పృశతి= స్పృశిస్తున్నది; ఇదం= ఈ మంగళపదం; తవ= నీకు; ఉపాధేః= ఏదో ఒక కారణం వల్ల; న, ఉపనిపతితం= వచ్చిపడినది కాదు; యతః= ఎందువల్ల? (అంటే); శ్రీః= మంగళంగానే; అసి= ఉన్నావు; ప్రసూనం= పూవును; పుష్యంతీం= పోషించే; పరిమళ+ఋద్ధిం, అపి= సువాసన యొక్క సమృద్ధిని కూడా; జగదిషుః= చెప్ప- వర్ణింప- గోరేవాడైన; కశ్చిత్= ఏ ఒక్కడు (కవి); ఏవంత్వాత్= ఇట్లుండడంవల్ల; ఏవం స్వదతే, ఇతి= ఈ విధమైన పరిమళం యొక్క సమృద్ధి పూవుకు హృద్యంగా ఉన్నది- అని; న, చ, కవయతే= వర్ణించడం లేదు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ సంబంధంవల్లనే భగవానుడు మంగళపదంతో నిర్దేశింపబడుతున్నాడు. నీ కారణంగానే మంగళపదం భగవానునికి చెల్లుతున్నట్లు, నీకు మాత్రం ఆ మంగళపదం ఎవరికారణంగానో రాలేదు. ఎందుకంటే, నీవే మంగళస్వరూపిణివి. ఇందుకు దృష్టాంతమేమి? అంటే, పుష్పం యొక్క శోభను సువాసన అతిశయింపజేస్తుంది. ఆ సువాసనకు వేరొక కారణాన్ని ఏ కవి కూడా వర్ణించి యుండలేదు. ఆ సువాసన నీవలెనే స్వతస్సిద్ధమైనది కదా!

వ్యాఖ్య: సహజంగా మంగళదేవతయైన లక్ష్మీసంబంధంవల్ల లక్ష్మీపతికి మంగళపదం నిర్దేశింపబడుతున్నదని సుశ్లోకితం.

"మంగళం భగవాన్ విష్ణుః మంగళం మధుసూదనః।
మంగళం పుండరీకాక్షో మంగళం గరుడధ్వజః॥"

'పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మంగళానాంచ మంగళమ్"- అని నారాయణున్ని 'మంగళాయతనుడు'గా కీర్తించడం, లక్ష్మీదేవి ఆయన వక్షఃస్థల

మందు నిత్య నివాసం చేయడంమే కారణం. లక్ష్మీదేవికి ఈ మంగళ పదం ఔపాధికం- ఎవరి అనుగ్రహం వల్లనో వచ్చినది కాదు. లోకంలో మంగళ వస్తువేదయినా లక్ష్మీదేవి యొక్క అధీనమే. ఆమె స్వతః మంగళదీపరేఖ.

ఉత్తరార్థం ఒక దృష్టాంతంతో నిరూపిస్తున్నది. పుష్పానికి గొప్పతనం పరిమళం వల్లనే కల్గుతుంది. మల్లె, జాజి, సంపెంగ, పొగడపూలు మంచివి అని ప్రసిద్ధిని పొందదానికి కారణం వాటికిగల సువాసనయే కదా! కాని, సువాసనకు గల కారణం ఎవ్వరూ చెప్పలేరు. అది స్వతఃసిద్ధం.

పుష్పంకంటె సువాసన విడిగా ఉండకుండా పుష్పశోభను అధికం చేస్తున్నట్లే, నారాయణుని కంటె లక్ష్మీదేవి విడిగా ఉండకుండా ఆయనకు మంగళత్వాన్ని ఆపాదిస్తున్నది.

పుష్పరూపంగా ఉన్నవాడు నారాయణుడు. సుగంధ రూపంగా ఉన్నది లక్ష్మీదేవి. ఆ దివ్యదంపతులు పూపు- తావి లాగా ఒకరినొకరు విడిచియుందరు- అనడం వ్యంగ్యం. ఈ శ్లోకభావాన్ని బోధిస్తున్నది 'కమలే' అనే సంబోధనాంత పదం.

శిఖరిణీ వృత్తం.

30. అపాంగాభూయాంసో యదుపరి పరంబ్రహ్మ తద భూత్
అమీ యత్ర ద్వ్రిత్రా స్సచ శతమఖాది స్తదధరాత్।
అతః శ్రీ! రామ్నాయ స్తదుభయముశం స్త్వాం ప్రణిజగౌ
ప్రశస్తిస్సా రాజ్ఞో యదపిచ పురీకోశ కథనమ్॥

అర్థం: హేశ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; తవ= నీ యొక్క; భూయాం సః= ఎక్కువైన; అపాంగాః= క్రీగంటి చూపులు; యత్+ఉపరి= ఏ వస్తువుమీద ప్రసరిస్తాయో; తత్= ఆ వస్తువు; పరం, బ్రహ్మ= సర్వోత్కృష్టమైన బ్రహ్మ పదార్థంగా; అభూత్= అయ్యెను; అమీ= ఈ నీ కడగంటి చూపులు; యత్ర= ఏ వస్తువునందు; ద్విత్రాః= రెండు

మూడు పడుతున్నవో; సః, చ= అది కూడా; తత్+అధరాత్= ఆ పరబ్రహ్మ కంటె తర్వాతదైన; శతమఖ+ఆదిః= ఇంద్రుడు మొదలైన పదార్థంగా; అభూత్= ఆయెను; అతః= ఇందువల్ల; తత్+ఉభయం= ఆ పరబ్రహ్మ రూపమైన ఇంద్రరూపమైన రెండు పదార్థాలను; ఉశన్= చెబుతూ; ఆమ్నాయః= వేదం; త్వాం= నిన్ను; ప్రణిజగౌ= బాగా చెప్పెను; పురీకోశ కథనం= పట్టణ కోశాగారాన్ని ప్రశంసించడం; యత్= ఏ దైతే కలదో; సా, చ= అదికూడా; రాజ్ఞః= రాజు యొక్క; ప్రశస్తిః= ప్రసిద్ధియే కదా!

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ కటాక్షం అధికంగా ఏ వస్తువు మీద ప్రసరించెనో ఆ వస్తువు పరబ్రహ్మగా అయినది. అదే నీ కటాక్షం కొంచెం తక్కువగా ప్రసరించగా అది ఇంద్రాది రూపమయినది. కాబట్టి బ్రహ్మరూపాన్ని, ఇంద్రాది లోకపాలురను- ఆ రెండు పదార్థాలను వేదం కీర్తించింది. ఆ విధంగా వేదం ప్రశంసించడం, నిన్ను ప్రశంసించడమే కదా! పట్టణంలోని కోశాగారం సంపదతో నిండియున్నదని వర్ణించినచో, ఆ వర్ణన ఆ నగరపాలకుడైన ప్రభువుయొక్క ప్రశస్తినే- గొప్పతనాన్నే చెబుతున్నట్లు అవుతుంది కదా!

వ్యాఖ్య: రాష్ట్రకోశాగారం నిండుగా నున్నదని అంటే ఆ రాష్ట్ర ప్రభువు యొక్క ప్రశస్తినే తెల్పుతున్నట్లు, లక్ష్మీకటాక్షంవల్ల సత్తనుపొందిన పరబ్రహ్మ మరియు ఇంద్రాది లోకపాలుర వైభవాన్ని వేదం వర్ణించిందంటే, లక్ష్మీదేవి యొక్క వైభవం కటాక్ష తారతమ్య రూపం వర్ణితం. శ్రీదేవి యొక్క సంపూర్ణ కటాక్షంవల్ల పరబ్రహ్మ రూపమేర్పడింది. ఆమె యొక్క కడగంటి చూపులలోని రెండు మూడు కణాలే ప్రసరించడంవల్ల, తక్కువగా పడినందువల్ల- ఆ వస్తువులు ఇంద్రాది లోకపాలుర రూపాలుగా ఉద్భవించాయి.

ధనాగార వర్ణనం రాజు యొక్క ప్రశస్తిని తెల్పడమనేది సామాన్య నిర్దేశం; దీనిచేత పరబ్రహ్మాదులను వేదం వర్ణించడంవల్ల, అది లక్ష్మీదేవియొక్క ప్రశస్తియే అను విశేషం సమర్థింపబడినది.

సామాన్య వాక్యంచేత విశేషవాక్యం సమర్థించడం అర్థాంతరన్యాసాలంకార లక్షణం.

(ప్రణి జగౌ= స్పష్టంగా చెప్పెను- అని అర్థం. ప్ర, ని పూర్వకమైన 'గై శబ్దే' అను ధాతువుయొక్క 'లిట్' పరస్మైపద ప్రథమ పురుషైక వచనం.)

య మ న స భ ల గ- గణాలు కల్గియున్న - 'శిఖరిణీ' వృత్తం.

31. స్వతఃశ్రీ! స్త్వం విష్ణోః స్వమసి తత ఏవైష భగవాన్
తదాయత్తర్ధిత్వేఽ ప్య భవ దపరాధీన విభవః।
స్వయాదీప్త్యా రత్నం భవదపి మహార్ఘం న విగుణం
న కుంఠ స్వాతంత్ర్యం భవతి చ న చాన్యాహిత గుణమ్॥

అర్థం: హే శ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; త్వం= నీవు; విష్ణోః= విష్ణు భగవానునికి; స్వతః= సహజంగానే; స్వం= సొత్తువుగా; అసి= ఉన్నావు; తతః,ఏవ= అందువల్లనే; ఏషః= ఈ; భగవాన్= శ్రీరంగనాథుడు; త్వత్+ఆయత్త+ఋద్ధిత్వే, అపి= నీ అధీనంలో ఉండే గొప్పతనం (ఐశ్వర్యం) కలవాడైననూ; అపర+అధీన, విభవః= పరాధీనం కానట్టి, వైభవం కలవాడు; అభవత్= అయినాడు; రత్నం= రత్నం; స్వయా= తనదైన; దీప్త్యా= కాంతితో; మహా+అర్ఘం= గొప్ప విలువ కలది; భవత్+అపి= అయినప్పటికీ; విగుణం= గుణంలేనిది; న= కాదు; కుంఠస్వాతంత్ర్యం, చ= పోయిన స్వాతంత్ర్యం (ప్రాముఖ్యం) కలది కూడా; న= కాదు; అన్య+ఆ హిత; గుణం= ఇతరులవల్ల కలిగిన అతిశయం; న, చ, భవతి= కల్గియుండడమే లేదు.

తా॥ ఓ శ్రీదేవీ! నీవు విష్ణు భగవానుని సొమ్మువైయున్నావు. ఆకారణంవల్లనే, ఆయన ఐశ్వర్యమంతా నీ అధీనమందే ఉన్నది. అయినా, ఆ స్వామి పరాధీన వైభవం కలవాడు కాదు. ఎట్లు? అంటే; రత్నం యొక్క గొప్ప విలువ దాని కాంతి వల్లనే కలిగియున్నప్పటికీ రత్నం అమూల్యంగానే ఉంటుంది. రత్నం తన గుణాన్ని గానీ, ప్రాముఖ్యాన్ని గానీ కోల్పోదు. రత్నం యొక్క శ్రేష్ఠమైన గుణం ఇతరులచేత సంక్రమించినది కానే కాదు.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీకటాక్షం వల్లనే భగవానుని వైభవం ప్రశంసింపబడుతున్నది. అయితే భగవదైశ్వర్యం లక్ష్మీదేవి అధీనమైయున్నందున, ఆయన గుణ సంపద,

స్వాతంత్ర్యాది వైభవం ఇతరులచే సంక్రమించినదే- పరాధీనమైనదీ- అని భావించే అవకాశమున్నది. అట్టి భావనను- శంకను- దృష్టాంతబలంతో పరిహరిస్తున్న శ్లోకమిది.

లక్ష్మీదేవి ఎవరు? విష్ణుపత్ని- విష్ణుభగవానుని సొమ్ము 'స్వం' అంటే సొమ్ము. 'స్వం' కలవాడు స్వామి. తన సొమ్మును తాను ఇష్టమున్నట్లు వినియోగించు కొంటాడు కదా! భగవానునికి లక్ష్మీదేవియందు స్వత్వమున్నది.

"స్వత్వమాత్మని సంజాతం స్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థితం।
ఆత్మదాస్యం హరేః స్వామ్యం స్వభావం చ సదాస్మర॥"

ఆత్మలు సొమ్ముగా ఉండడం, పరబ్రహ్మ స్వామిగా ఉండడం స్వాభావికం.

"దాస భూతాః స్వతః సర్వే హ్యాత్మానః పరమాత్మనః॥"- జీవ సమూహమంతా పరమాత్మకు దాసవర్గమవడం సహజమైనదే కదా! లక్ష్మీదేవి కూడా భగవానునికి మాత్రమే దాసురాలై, ఇతరులకు స్వామినియై ఉంటుంది. తత ఏవ- అందువల్లనే, మనమందరం లక్ష్మీదేవికి శేషభూతులం, నారాయణునికి లక్ష్మి శేషభూతురాలు. కాబట్టి, శ్రీమన్నారాయణుడే 'సర్వ శేషి' అనడం సంప్రదాయం.

ఇతరులవల్ల కల్గినది కానందున కేవలం తనదైన లక్ష్మీదేవికి అధీనమైన సంపద కలవాడు భగవానుడు- అని స్తుతింపబడినాడు. అట్లు చెప్పినంత మాత్రాన భగవానుడు పరాధీన విభవం కలవాడు కాడు, స్వతంత్ర వైభవశాలియే- అని 'దృష్టాంతం' తో సమర్థింపబడుతున్నది.

రత్నం స్వయాదీప్త్యా మహార్ఘం భవదపిన విగుణం భవతి:- రత్నం తన కాంతివల్లనే గొప్ప విలువను కలిగి యుంటుంది. అయినా రత్నం గుణహీనం కావడం లేదు. అన్యాధీన వైభవాన్ని కల్గినది కూడా అవడం లేదు. రత్నం యొక్క స్వరూపాన్ని నిరూపించే కాంతివల్ల కలిగే గొప్ప విలువ రత్నం యొక్క అధీనమయ్యే ఉంటుంది తప్ప పరకీయం కాదు కదా!

ఇక్కడ, రత్నం విష్ణువు. కాంతి లక్ష్మీదేవి. రత్నమందలి ఒక భాగమైన కాంతి, రత్నం యొక్క విలువను పెంచినట్లే, భగవానుని క్షణమైనా విడిచి యుండని లక్ష్మీదేవి భగవద్వైభవాన్ని పెంచుతున్నది. అయినా రత్నానికి వలె భగవానుని ప్రాముఖ్యానికి కొరత లేదు- అని సారార్థం.

అది దంపతుల తత్త్వం ఒకరిని విడచి మరొకరు ఉండని తత్త్వం కదా! సూర్యునికి గానీ, రత్నానికిగానీ కాంతివల్లనే గొప్పతనం.

"అనన్యా రాఘవేణాహం భాస్కరేణ ప్రభాయథా"- సూర్యునికి కాంతివలె శ్రీరామునికి నేను- అని సీతాదేవి రావణుని చూచి పలికింది.

శ్రీరాముడు కూడా "అనన్యాహి మయా సీతా భాస్కరేణ ప్రభాయథా"- సూర్యునికి కాంతి యెట్లో, నాకు సీత అట్లే- అని వ్యక్త పరచాడు. (ఇది శ్రీమద్రామాయణంలో ప్రసిద్ధమే.)

ఆళ్వార్లు "మణియే మణిమాణిక్కమే"- అని శ్రీరాముణ్ణి రత్నంగా సంబోధించడం గమనీయం. సీతవల్లనే కదా రామరత్నం కీర్తింపబడుతున్నది.

శిఖరిణీవృత్తం.

32. *ప్రశకన బలజ్యోతిర్జ్ఞా నైశ్వరీ విజయ ప్రథా*
ప్రణత వరణ ప్రేమక్షేమంకరత్వ పురస్సరాః
అపి పరిమళః కాంతి ర్లావణ్య మర్చిరి తీందిరే
తవ భగవతశ్చైతే సాధారణా గుణ రాశయః॥

అర్థం: హే ఇందిరే= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; ప్రశకన-పురస్సరాః/ ప్రశకన= గొప్పశక్తి; బల= బలం; జ్యోతిః= తేజస్సు; జ్ఞాన= జ్ఞానం; ఐశ్వరీ= ఐశ్వర్యం; విజయ= వీర్యం; ప్రథా= ప్రసిద్ధి; ప్రణతవరణ= ఆశ్రితులను స్వీకరించడం; ప్రేమ= ఆశ్రితులపట్ల ప్రీతి; క్షేమంకరత్వం= ఆశ్రితులకు క్షేమంకల్గజేయడం; పురస్సరాః= మొదలైన; ఏతే= ఈ ఆత్మ (స్వరూప) గుణాలు; పరిమళః= సువాసన; కాంతిః= సౌందర్యం; లావణ్యం=

సామూహికమైన అందం; అర్చిః= మెఱుపు; ఇతి= అనే; గుణరాశయః, అపి= కల్యాణ గుణ సమూహాలు కూడా; తవ= నీకు; భగవతః, చ= భగవంతునికినీ; సాధారణాః= సమానాలుగా ఉన్నాయి.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! శక్తి, బలం, తేజస్సు, జ్ఞానం, ప్రభుత్వం, విజయప్రథ (జయశీలత్వం యొక్క ప్రశస్తి), ఆశ్రితులను స్వీకరించడం, ఆశ్రితుల యందు ప్రీతి, ఆశ్రితులకు ఇష్ట సాధనత్వం, అనిష్ట నివారకత్వం అనే క్షేమాన్ని కల్గజేయడం మొదలైన గుణాలు ఆత్మ (స్వరూపానికి సంబంధించిన) గుణాలు, మరియు సౌగంధ్యం, సౌందర్యం, లావణ్యం, అర్చిస్సు అంటే ఇతర వస్తువులను ప్రకాశింప జేయడం మొదలైన గుణాలు శరీరానికి సంబంధించినవి. ఈ రెండు విధాలైన గుణరాశులు లక్ష్మీనారాయణులిద్దఱికి సమానంగా ధరింపబడి యున్నాయి.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి యొక్క స్వరూపాన్ని చెప్పిన తర్వాత స్వరూపాన్ని ఆశ్రయించి ఉండే గుణాలను, దివ్యమంగళ విగ్రహాన్ని ఆశ్రయించి ఉండే గుణాలను చెప్పుతూ లక్ష్మీనారాయణులిద్దఱికీ సాధారణంగా ఉన్న కొన్ని గుణాలను ఈ శ్లోకం వివరిస్తున్నది.

మొదటి చరణంలో 'ప్రశకనబలజ్యోతిర్జ్ఞానైశ్వరీ విజయ ప్రథా' అని షాడ్గుణ్యం నిర్దిష్టమైనది. ప్రశకనం అంటే శక్తి. 'శక్తి' అంటే, ఎంతటి ఘనకార్యాన్ని కూడా తేలికగా పూర్తిచేయగల్గడం. 'బలం' అంటే ఆయాసపడకుండా అన్నిటినీ లీలగా ధరించడం. జ్యోతిః అంటే తేజస్సు– ఎవరిచేతనూ తిరస్కరింపబడనట్టి, మఱొకరి సహాయం లేకుండా పని పూర్తిచేసే సామర్థ్యం; జ్ఞానం అంటే ఒకే సమయాన అన్ని విషయాలను ఉన్నవి ఉన్నట్లుగా తెలుసుకోవడం. ఐశ్వరి అంటె ఐశ్వర్యం– తనకిష్టమైన రీతిలో అన్నిటినీ అందఱినీ నియమించే ప్రాభవం. విజయం అంటే వీర్యం. ఇతరులను వినోదంగా గెల్చే ప్రక్రియ. విజయం యొక్క ప్రశస్తియే 'విజయప్రథ'. "శత్రోః ప్రఖ్యాత వీర్యస్య రంజనీయస్య విక్రమైః"– అని రావణుని చేత శ్రీరాముని విక్రమం ప్రశంసింపబడినట్లు, పగతుర చిత్తాన్ని కూడా రంజింప జేసే జయశీలమైన ప్రసిద్ధగుణం. సీతాదేవి యొక్క విజయప్రథ శతకంధర సంహారమందు (వాసిష్ఠ రామాయణంలో) సువ్యక్తమే.

ఇక రెండవ చరణంలో- ప్రణతవరణం అంటే నమ్రులై ఆశ్రయించిన వారిని అంగీకరించడం; ప్రేమ అంటే ప్రణతులపట్ల ఉండే ప్రీతి- ఆశ్రితుల వియోగాన్ని సహించలేని గుణం. క్షేమంకరత్వం అంటే ఆశ్రితులకు ఇష్టంకాని వాటిని తొలగించి, ఇష్టమైన వాటిని కలిగించడం. ఈ కల్యాణ గుణాలు దివ్యాత్మ స్వరూప గుణాలుగా అనుసంధింపబడినవి. అంతస్సౌందర్యాన్ని వృద్ధిపరచేవి కాబట్టి అంతఃకరణ గుణాలని చెప్పదగినవి.

మూడవ చరణంలో దివ్య విగ్రహం- శరీరం యొక్క గుణాలు అనుసంధింప బడినవి. పరిమళం అంటే సౌగంధ్యం- ఎల్లప్పుడు సువాసన ఘుమ ఘుమగా గుబాళిస్తుంది.

ప్రతి అవయవ సౌందర్యం కాంతి అనబడుతుంది. "తోళ్ కండార్ తోళే కండార్, తాళ్ కండార్ తాళే కండార్"- (కంబరామాయణం) బాహువులను చూచినవారు బాహువులనే చూచారు. పాదాలను దర్శించినవారు పాదాలనే దర్శించారు- అన్నట్లు ఉండే ప్రత్యంగ సౌందర్యం. లావణ్యం అంటే సముదాయ శోభ. ఒక్కొక్క అవయవమందలి సౌందర్యం అంతా శరీరం నిండా వ్యాపించి యున్న అంగిసౌందర్యం హృదయావర్జకం కదా! అర్చిస్సు ఇతరులను ప్రకాశింప జేసే ఉజ్జ్వల గుణం. మొదట తమ శరీర గుణమైన ఔజ్జ్వల్యంతోనూ, వెనువెంటనే, ఆత్మగుణమైన జ్ఞానంతోనూ తమను సేవించేవారిని ప్రకాశింపజేయడం. ఆశ్రితులకు ఉపయోగపడునట్టిది.

ఇందిరే! అని లక్ష్మీదేవి సంబోధింపబడినది. "ఇది-పరమైశ్వర్యే"- అని ధాత్వర్థం. 'ఐశ్వర్యవతి' అని అర్థం. లక్ష్మీనారాయణులిద్దటికీ స్వరూపగతమైన, దివ్య శరీర గతమైన గుణాలు సమానంగా ఉన్నాయి. భగవానుడు ఇష్టప్రాప్తి, అనిష్ట నివారణం అనే (క్షేమంకరత్వం) గుణాలను సాక్షాత్తుగా చేయగల్గినవాడు కాగా, సామాన్యంగా లక్ష్మీదేవి అనిష్ట నివారణను భగవానుని పురస్కరించుకొని చేయించగలుగుతుంది.

"సహధర్మచరీం శౌరేః సంమంత్రిత జగద్ధితాం।
అనుగ్రహయీం వందే నిత్యమజ్ఞాత నిగ్రహామ్॥" (యతిరాజసప్తతి)

శౌరికి సహధర్మచారిణి కదా! జగత్తుకు హితాన్ని బాగా ఆలోచిస్తుంది. అనుగ్రహమే లక్ష్మీరూపంగా కనబడుతున్నది. ఎప్పుడూ నిగ్రహాన్ని- కోపాన్ని- తెలియనట్టిదైన లక్ష్మీదేవికి స్తుతిస్తూ నమస్కరిస్తున్నాను అన్నారు శ్రీ వేదాంత దేశికులు.

హనుమంతుని తోకకు నిప్పు పెట్టబడినదని తెలిసిన సీతమ్మ హనుమకు, తనకు (అందటికి) ఇష్టమైన పనిని- *"శీతోభవ హనుమతః"*- అని పల్కి నిప్పును నీరుగార్చగలిగింది.

అలాగే, రావణున్ని *"దగ్ధోభవ దశానన"*- అని (రావణా! నీవు దగ్ధమయిపో) అని పల్కి భస్మం చేసి తనను రక్షించుకొనే శక్తి కలదే అయిననూ, భస్మం చేయగల్గలేదు. కారణం కూడా సీతమ్మనే ప్రకటించింది.

"అసందేశాత్తు రామస్య తపసశ్చానుపాలనాత్।
నత్వాకుర్మి దశగ్రీవ! భస్మ భస్మార్హ తేజసా॥"

దశగ్రీవా! శ్రీరాముడు ఆజ్ఞాపించలేదు. తపస్సును నియతంగా పాలిస్తున్నాను. కాబట్టి, నిన్ను నేను బూడిద చేయగలిగినా, చేయడం లేదు- అన్నది. శ్రీరామపత్ని యైనందువల్ల శ్రీరామునిచే నిర్వహింప దగిన విరోధి నిరసన కోసం తన శక్తిని ఉపయోగించడానికి స్వతంత్రించలేదు కదా!

'గుణరాశయః'- రాశి అంటే సమూహమని అర్థం. 'రాశయః' అని బహువచన పదం కదా! దీనివల్ల ఇట్టి కల్యాణ గుణాలు సముద్రంలోని రత్నాల రాశులవలె లెక్కకు మిక్కిలిగా నున్నవన్నమాట.

న స మ ర స ల గ - గణాలు కలది- హరిణీవృత్తం.

33. అన్యేఽపి యౌవనముఖా యువయోస్సమానాః
శ్రీరంగమంగళ విజృంభణ వైజయంతి।
తస్మిం స్తవ త్వయి చతస్య పరస్పరేణ
సంస్తీర్య దర్పణ ఇవ ప్రచురం స్వదంతే॥

అర్థం: శ్రీరంగ మంగళ విజృంభణ వైజయంతి= శ్రీరంగమందు ఉత్సవాలను విస్తరింపజేసే ధ్వజం వంటి దేవతామూర్తివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; అన్యే= ఇతరమైన; యౌవన ముఖాః, అపి= యౌవనం మొదలైన గుణాలు కూడా; యువయోః= మీ ఇద్దరికీ; సమానాః= సమానాలు; తవ= నీ యొక్క గుణాలు; తస్మిన్= శ్రీరంగనాథునిలో; తస్య= ఆ స్వామియొక్క గుణాలు; త్వయి, చ= నీలో కూడా; దర్పణే, ఇవ= అద్దమందు వలె; పరస్పరేణ= అన్యోన్యంగా; సంస్తీర్య= ప్రతిఫలించి; ప్రచురం= అధికంగా; స్వదంతే= ఆస్వాదింపబడుతున్నవి- మీ ఇద్దరికి ఆనందాన్ని కలిగిస్తున్నాయి.

తా॥ శ్రీరంగనిలయమందు ఉత్సవాది శుభకార్యాలను అధికంగా కల్గజేసే పతాకవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! గత శ్లోకమందు చెప్పబడిన రెండురకాల గుణాలు కాక మిగిలిన యౌవన, సౌకుమార్యం మొదలైన గుణాలు కూడా మీ యిద్దరికి సమానాలై ఉన్నాయి. నీ గుణాలు నీ పతియందు, నీ పతియొక్క గుణాలు నీ యందును అద్దంలో వలె ప్రతిబింబించి, మీ యిర్వురికి అన్యోన్యంగా ఆనందాన్ని విశేషంగా కల్గిస్తున్నాయి.

వ్యాఖ్య: వైజయంతి అంటే ఇక్కడ ధ్వజం, పతాక అని అర్థం.

లక్ష్మీదేవి శ్రీరంగనిలయంలో ఉత్సవాదీ శుభకార్యాలను విరివిగా వ్యాపింపజేసే ధ్వజం వంటిదని సంబోధింపబడింది. దేవాలయాలలో నిత్యోత్సవ, వారోత్సవ, పక్షోత్సవ, మాసోత్సవ, నక్షత్రోత్సవ, బ్రహ్మోత్సవాలు ఆగమ శాస్త్రోక్తంగా జరుపబడుతాయి. ఉత్సవాలు ధ్వజారోహణతో ఆరంభమై ధ్వజావరోహణంతో సమాప్తమవుతాయి. (లక్ష్మీదేవి అట్టి ధ్వజం మాత్రం కాదు) వేర్వేఱు దేవతామూర్తులకు వేర్వేఱు ధ్వజాలు- వాహనాలు ఉంటాయి. లక్ష్మీదేవి మాత్రం

విలక్షణమైన ధ్వజం అని స్తుతింపబడుతున్నది. ముఖ్యంగా 'వైజయంతి' అంటే 'విజయ చిహ్నం' అని అర్థం. శుభకార్యాలను శ్రీరంగ క్షేత్రమందు ఎక్కువగా కల్పించే సామర్థ్యం కలది. భగవదుత్సవాలను సేవించే భక్తులకు సకల శుభాలను కలిగించే దేవతామూర్తి అనే భావం గమనింపదగినది.

అన్యేఽపి యౌవనముఖాః సమానాః- లక్ష్మీనారాయణులవి ప్రాకృత శరీరాలు కావు. వారి శరీరాలకు బాల్యకౌమార జరాది దశలుండవు- వికారం పొందనివి. కాబట్టి వారు నిత్య యౌవనులు, వికసించిన పూలరేకులవలె వారి దివ్యమైన అవయవాలు చాలా సుకుమారమైనవి. అన్యే, అపి- అనడంవల్ల, గత శ్లోకంలో చెప్పబడిన ప్రశకన బలాది గుణాలు మరియు పరిమళాది గుణాలు- ఈ రెండు రకాల గుణాలే కాక, మిగిలిన గుణాలు (ఈ శ్లోకమందు చెప్పబడిన యౌవన, మార్దవాది గుణాలు) కూడా పరస్పరంగా అద్దంలో ప్రతిబింబిస్తున్నవి. గుణాలన్నీ ఇద్దఱికి సమానమైనవే.

తన సౌందర్యాన్ని అద్దంలో తాను చూచుకొన్నప్పుడే కదా! తనకానందం కలుగుతుంది. అట్లే, తన గుణాలను లక్ష్మి తన పతియందు అద్దంలో వలె ప్రతిబింబించగా చూచుకొని ఆనందపడుతున్నది. నారాయణుడు కూడా తన గుణాలను లక్ష్మీరూపమందు ప్రతిఫలించగా చూచుకొని ఆనందపడడం ఈ శ్లోకమందు విశేషంగా వర్ణింపబడినది. సమానంగా ఆనందాన్ని కల్గజేసే వారిద్దఱివి, పరస్పర ప్రతిబింబరూపాలని విశదపరచినది ఈ శ్లోకం. కవి కాళిదాసు శ్లోకం స్మరణీయం.

పరస్పరాక్షి సాదృశ్యం అదూరోజ్ఝిత వర్త్మసు।
మృగద్వంద్వేషు పశ్యంతౌ స్యందనాబద్ధ దృష్టిషు॥ (రఘు. 1స. 40 శ్లో.)

వసిష్ఠాశ్రమానికి సుదక్షిణా దిలీపులు రథంమీద వెళ్ళుతుండగా, దారికి దగ్గరగానున్న మగ ఆడు జింకలు రథంవైపే చూస్తున్నాయి. అప్పుడు ఈ రాజదంపతులు ఆ జింకల జంటల కన్నులూ, తమ కన్నులూ ఒక్కరీతిగ నున్నవని చూచుకొంటూ వెళ్ళినారు- అని వర్ణించాడు.

'పరస్పరాక్షి సాదృశ్యం'- అంటే, మగ జింకల కన్నులయందు సుదక్షిణ, దిలీపుని కన్నుల సామ్యాన్ని; దిలీపుడు, ఆడు జింకల కన్నులందు సుదక్షిణ కన్నుల సామ్యాన్ని చూచి సంతోషిస్తూ వెళ్ళినారు- అని భావం.

ఈ వర్ణనలో మూడవ వ్యక్తి యొక్క ప్రసక్తి/ ప్రమేయం స్పష్టంగా నున్నది. శ్రీ పరాశర భట్టర్ మాత్రం, లక్ష్మీనారాయణులే, మూడవ వ్యక్తి లేకుండా, తమ గుణాలను రెండవ వారియందు దర్పణంలో చూచి ఆనందించారని వర్ణించడం, (భట్టర్) అనితరసాధారణ శక్తి కలవారనడానికి తార్కాణం.

వసంత తిలకావృత్తం.

34. యువత్వాదౌతుల్యేఽప్య పరవశతా శత్రుశమన
స్థిరత్వాదీన్ కృత్వా భగవతి గుణాన్ పుంస్త్వసులభాన్।
త్వయి స్త్రీత్వైకాంతాన్ మ్రదిమ పతిపారార్థ్య కరుణా
క్షమాదీన్వా భోక్తుం భవతియువయోరాత్మని భిదా॥

అర్థం: యువత్వ+ఆదౌ= యౌవనం మొదలైన గుణాలు; తుల్యే, అపి= (మీ యిద్దఱికి) సమానాలే అయినా; భగవతి= శ్రీరంగనాథుని యందు; పుంస్త్వసులభాన్= పురుషత్వానికి సులభాలైన; అపర- భాన్/ అపరవశతా= ఇతరుల అధీనంలో లేకపోవడం- స్వాతంత్ర్యం; శత్రుశమన= పగతురను నశింపజేయడం; స్థిరత్వ= దృఢంగా ఉండడం; ఆదీన్= మొదలైన; గుణాలను; కృత్వా= భావనజేసి; త్వయి= నీ యందు; స్త్రీత్వ+ఏకాంతాన్= స్త్రీత్వానికే ఉండదగిన; మ్రదిమ-క్షమాదీన్, వా/ మ్రదిమ= మృదువైన హృదయం- మార్దవం; పతి పారార్థ్యం= పతికి పరతంత్రయై ఉండడం; కరుణా= దయ; క్షమా= సహనం; ఆదీన్, వా= మొదలైన గుణాలను కూడా; కృత్వా= ఆలోచించి, భావించి; భోక్తుం= (మగ, ఆడ గుణాలను) అనుభవించ డానికి; యువయోః= మీ ఇద్దఱి యొక్క; ఆత్మని= స్వరూపమందు; భిదా= భేదం; భవతి= కలుగుతున్నది.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! ఇంతవరకు జెప్పిన యౌవనం, సౌందర్యం మొదలైన గుణాలు మీ ఇద్దఱికి సమానమే అయినా పురుషునికి తగిన స్వాతంత్ర్యం, విరోధి నిరసనం, స్థిరత్వం అనే గుణాలు విష్ణువునందు ఉండి, స్త్రీకి ఉండదగిన మృదుహృదయం, పతివ్రతాత్వం, దయ, ఓర్పు అనే గుణాలు నీలో ఉండి మీ యిర్వుర స్వరూప భేదాన్ని భక్తులకు తెల్పుతున్నాయి.

వ్యాఖ్య: స్త్రీ పురుష స్వరూప భేదాన్ని తెలిపే గుణాలు కొన్ని ఉన్నాయని సుశ్లోకితం.

యౌవనాది గుణాలు శ్రీశ్రియఃపతులిద్దఱియందును సాధారణ గుణాలుగా వర్ణింపబడినందున, వారి స్వరూప భేదం తెలియడం లేదు. ఇతడు మగవాడు, ఈమె మగువ అని తెలియజేసే గుణాలు స్వరూప భేదకాలు. పురుషునికి ఉండే స్వాతంత్ర్యం, శత్రువులను నశింపజేయడం, స్థిరత్వం అనే గుణాలు శ్రీహరి యందున్నాయి. కాబట్టి పురుషోత్తముడని వ్యవహరింపబడుతున్నాడు. స్త్రీకి ఉండే పతివ్రతాత్వం (భర్తకు అనుకూలంగా ఉండడం); దయ– పరదుఃఖ దుఃఖిత్వం; ఓర్పు అనే గుణాలు లక్ష్మీదేవి యందున్నాయి కాబట్టి "నారీణాం ఉత్తమావధూః"– స్త్రీలలో శ్రేష్ఠురాలు అనే ప్రసిద్ధిని పొందింది.

'వా' అనే పదం (చ) కూడా అనే అర్థమిస్తుంది. ఇక్కడ అది వికల్పార్థంగా వాడబడలేదు.

శత్రుశమనం, స్థిరత్వం రెండు వేర్వేఱు పదాలు కావని శత్రు శమనందు స్థిరత్వం– పగవారిని నాశనం చేయడంలో పట్టువిడువక ఉండడం– అని ఒకే సమాస పదంగా– ఒకే గుణమని– భావించడం సముచితం.

"అప్యహంజీవితం జహ్యాంత్వాం వాసీతే! సలక్షణాం।
నహి ప్రతిజ్ఞాం సంశ్రుత్య బ్రాహ్మణేభ్యో విశేషతః॥"

"సీతా! నా ప్రాణాలనైనా వదలుకొంటాను. లక్ష్మణునితో పాటు నిన్ను కూడా విడచిపెడతాను. కాని ముఖ్యంగా బ్రాహ్మణులకిచ్చిన మాటను మాత్రం తప్పను"– అని శ్రీరాముడన్న మాటలో విరోధులను నిరసించే పట్టుదలను–

ప్రతిజ్ఞను ప్రమాణంగా గ్రహింపదగును. ఇట్టి గుణాలు మగవారికి- భగవంతునికే ఉండతగినవని వర్ణింపబడినాయి.

ఇక సాధారణంగా పురుషులు కఠిన హృదయులై ఉంటారు స్త్రీలు సహజంగా సున్నితమైన మనస్సును కల్గియుంటారు. కరుణ, క్షమ భగవానునికి కూడా ఉండగలవు- అని చెప్పిననూ, స్వామి అప్పుడప్పుడు ఈ పాపిని నరకంలోకి త్రోసివేస్తాను (క్షిపామి) అనియు నేను సహించను, క్షమించను (నక్షమామి) అని నిగ్రహించే సమర్థుడు, నిరంకుశుడు. కాబట్టి మ్రదిమ, పతిపారార్థ్యం, కరుణ, క్షమ అనే గుణాలు స్త్రీలకు (ఐకాంతికాలు) మాత్రమే ఉండదగినవి.

శ్లోకంలోని చివరిపాదమందు 'భోక్తుం' పదానికి మారుగా 'భోక్తుః' అని కొందఱు పఠిస్తారు. 'భోక్తుః' అనే పదం ఏక వచనమే అయినా, జాత్యేకవచనంగా భావించి 'అనుభవించేవారికి' అనే అర్థం చెబుతారు. సంస్కృత వ్యాఖ్యానంలో "అనుభవితౄణాం ఇతిశేషః"- ఉన్నది. 'శేషః' అంటే అధ్యాహారం- (లేని పదాన్ని తెచ్చిపెట్టుకోవడం). 'భోక్తుం' అనే పదంతో అన్వయం కుదురుతున్నప్పుడు వేరే పదాన్ని తెచ్చిపెట్టుకొనే శ్రమ అనవసరం కదా! శ్రీపతి పురుషత్వానికి తగిన కల్యాణ గుణాలు, శ్రీదేవిలోని స్త్రీత్వానికి తగిన కల్యాణ గుణాలు భక్తులకు అనుభవించడానికి వేర్వేఱు గోచరిస్తూ, ఆనందాన్ని కలుగజేస్తున్నాయి.

శిఖరిణీ వృత్తం 'య మ న స భ ల గ'- గణాలు కలది.

35. ఘన కన కద్యుతీ యువదశా మపి ముగ్ధ దశాం
యువతరుణత్వయో రుచిత మాభరణాది పరమ్।
ధ్రువ మసమానదేశ వినివేశి విభజ్యహరౌ
త్వయిచ కుశేశయో దరవిహారిణి! నిర్విశసి॥

అర్థం: హే కుశేశయ+ఉదర, విహారిణి= కమలం నడుమ విహరించే ఓ లక్ష్మీదేవీ!; ఘన, కనక, ద్యుతీ= మేఘం యొక్క బంగారం యొక్క కాంతుల వంటి

కాంతులు కల్గినట్టి; యువదశాం= యౌవనదశను; ముగ్ధదశాం, అపి= లేత ప్రాయాన్ని కూడా; యువ తరుణత్వయోః= యౌవన తారుణ్యాలకు; ఉచితం= తగినది; అసమానదేశ, వినివేశి= (మీ ఇద్దఱికీ) సమానమైన అవయవాల యందు ఉండనిదైన; పరం= గొప్పదైన; ఆభరణ+ఆది= వస్త్రాభరణాలు మొదలైన దానిని; హరౌ= విష్ణువునందు; త్వయి, చ= నీ యందును; విభజ్య= వేరు చేసి; నిర్విశసి= ఆనందిస్తున్నావు; ధ్రువం= నిశ్చయం.

తా॥ తామరపూవు నడుమ నివసించే ఓ లక్ష్మీదేవీ! మీ యిద్దఱి (విష్ణువు యొక్క, లక్ష్మీదేవి యొక్క) శరీర కాంతులు వేర్వేఱు, ప్రాయములు వేఱు, అవయవాలను అలంకరించుకొనే వస్త్రాభరణాలు వేర్వేఱుగా ఉండి శోభిస్తున్నందున నీవు ఆనందాన్ని అనుభవిస్తున్నావు.

వ్యాఖ్య: దివ్యదంపతుల కల్యాణ గుణాలలో భేదాన్ని వర్ణించిన తర్వాత ఈ శ్లోకమందు రూపభేదం, అలంకార భేదం వర్ణింపబడుతున్నది.

లక్ష్మీదేవి 'కుశేశయోదర విహారిణి' అని సంబోధింపబడింది.

"*సహస్ర పత్రం కమలం శతపత్రం కుశేశయం*"- (అమరం) కుశే, శేతే ఇతి= కుశేశయం, (శీఙ్-స్వప్నే) నీళ్ళయందు ఉండేది. తామరపువ్వు సుకుమారమైనది. అంతకంటే ఆ పువ్వు నడుమ విహరించే లక్ష్మి ఇంకా సుకుమార మైనది. అలర్మేల్మంగా! పద్మాలయా! అన్న భావమే ఇందున్నది.

విష్ణువుయొక్క రూపం 'నీలతోయదం'- కార్ కలన్దమేని- నీలమేఘం యొక్క వన్నెవంటి వన్నె కలది. లక్ష్మీదేవి యొక్క రూపం 'హిరణ్యవర్ణా'- పసిడివంటి మిసిమి కలది (ద్యుతీ.ద్వి.వి. ద్వివచనం) విష్ణువు యొక్క దశ యౌవన దశ. లక్ష్మీదేవి ప్రాయం ముగ్ధ దశలో నున్నది- యౌవన దశకంటె లేత వయస్సు కలది అని అర్థం. ఆ దివ్యదంపతుల పరువం మారదు. ఎల్లప్పుడు ఒక్కరీతిగానే ఉంటుంది. నిత్యమైనది.

ఆభరణాలూ, వాటిని ధరించే స్థానాలు కూడా స్త్రీలకూ పురుషులకూ వేర్వేఱుగా ఉంటాయి. చెవిపూలు, ముక్కెర, ముంజేతి కంకణాలు, నడుముకు

ఒడ్యాణం, కాళ్ళకు అందెలు, కడియాలు, గళమున మంగళసూత్రం, ఎదపైన రత్నహారాలు, పాదాంగుళాల్లో మట్టెలు, నుదుట తిలకం, పాపిడి పూవు, కన్నులకు కాటుక, పసుపు కుంకుమ, శిగలో చూడామణి, తురిమిన పూలహారం, పట్టు రవిక, చీర, మకరికా పత్రాలతో చిత్రితమైన స్తనాద్యవయవాల సౌందర్యం లక్ష్మీదేవికి ఉండడం స్వాభావికం. విష్ణుమూర్తి పీతాంబరం, రత్న ఖచితమైన బంగారు మొలత్రాడు, పట్టుధట్టి, అరుణవర్ణోత్తరీయం, ఎదలో కౌస్తుభమణి, ముక్తాహారాలు, మణికట్టు కనకాభరణం, అంగుళీయకం, బాహువులకు కేయూరాలు, భుజకీర్తులు, గ్రైవేయకం, మకర కుండలాలలు, ఊర్ధ్వపుండ్రం, తెల్లని యజ్ఞోపవీతం. మణిమయ మకుటం, పంచాయుధ ధారణం– సర్వాంగ సౌందర్యంతో శోభించడం సహజం, సముచితం కదా!

'అసమానదేశి వినివేశి'– అనే పదం, స్త్రీ పురుషులకు గల నగల భేదం రీతిగా, వాటిని ధరించే స్థానాలలోనూ భేదమున్నదని తెల్పుతున్నది.

ఇట్లు, లక్ష్మీదేవికిని, లక్ష్మీపతికిని రూప భేదాలను లక్ష్మీదేవియే కల్పించి, తాను ఆనందిస్తుంది, భక్తులకు 'ఈమె భగవతి, ఇతడు భగవానుడు' అని భక్తులకు తెలుసుకొనే అవకాశం కల్పించి, ఆనందాన్ని కలుగజేస్తున్నదని సుశ్లోకితం. ధ్రువం, నూనం అనే పదాలు ఉత్ప్రేక్షావాచకాలు.

నర్కుటక వృత్తం– న జ భ జ జ ల గ– గణాలు కలది.

"హయ దశభిర్నజౌ భ జ జ లా గురు 'నర్కుటకమ్' ".

36. అంగం తే మృదుశీతముగ్ధ మధురోదారైర్గుణైర్గుంభతః
క్షీరాబ్ధేఃకి మృజీషతా ముపగతా మన్యే మహార్ఘాస్తతః।
ఇందుః కల్పలతా సుధా మధుముఖా ఇత్యావిలాం వర్ణనాం
శ్రీరంగేశ్వరి! శాంత కృత్రిమ కథం దివ్యం వపుర్నార్హతి॥

అర్థం: శ్రీరంగేశ్వరి!= ఓ రంగనాయకీ!; తే= నీ యొక్క; అంగం= శరీరాన్ని; మృదు= రోదారైః/ మృదు= సౌకుమార్యం; శీత= చల్లదనం; ముగ్ధ= సౌందర్యం; మధుర= మాధుర్యం; ఉదారైః= ఔదార్యం మొదలైన; గుణైః= గుణాలతో; గుంఫతః= ఘటించుతున్న; క్షీరాబ్ధేః= పాలసముద్రానికి; ఇందుః= చంద్రుడు; కల్పలతా= కల్పతరువు; సుధా= అమృతం; మధు= మద్యం (సుర); ముఖాః= మొదలైనవి; ఋజీషతాం= సారంలేని స్థితిని; ఉపగతాః, కిం= పొందినవా! ఏమి?; తతః= అందువల్లనే; మహార్ఘాః= గొప్ప విలువ కల్గినవిగా; మన్యే= తలచుతున్నాను; ఇతి= అని; ఆవిలాం= కలుషితమైన; వర్ణనాం= వర్ణనను; శాంత కృత్రిమ కథం= కృత్రిమ ప్రశంసకు విషయం కానట్టి; దివ్యం= అప్రాకృతమైన; వపుః= (నీయొక్క) రూపం; న, అర్హతి= తగినది కాదు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవి! పాలకడలిని చిల్కినపుడు నీవు అందుండి ఉద్భవించావు. నీతో పుట్టిన చంద్రుడు, కల్పలత, అమృతం, మద్యం మొదలైన వస్తువులలో ఉండే మృదు శీత ముగ్ధ మధురోదార గుణాలను సారంగా గ్రహించి నీ రూపాన్ని సముద్రుడు సృష్టించాడేమో అనే భావిస్తున్నాను. అందువల్లనే ఆ చంద్ర కల్పలతాది వస్తువులు గొప్ప విలువ కల్గినవని కవులు ఉత్ప్రేక్షగా వర్ణిస్తుంటారు. కాని, నీ శరీరం అప్రాకృత వస్తువుల సారంగా పల్కడం తగినది కాదు; కృత్రిమ ప్రశంస ఏ మాత్రం లేని నీ దివ్యరూపాన్ని చంద్ర కల్పలతాదుల సారమని వర్ణించడం దోషయుక్తమైనదని తాత్పర్యం.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి మృదుశీత ముగ్ధ మధురోదార గుణాలు కలదని వర్ణిస్తూ, కవులు ఈ గుణాలు ఉండడానికి గల కారణాన్ని కృత్రిమంగా వర్ణించడం దోషభూయిష్ఠమని సుశ్లోకితం.

లక్ష్మీదేవి క్షీరసముద్రరాజ తనయ. లక్ష్మితోపాటు ఆ పాలసముద్రమందే చంద్రుడు, కల్పతరువు, అమృతం, సుర మొదలైనవి ఉద్భవించాయి. చంద్రునిలో మార్దవం, శైత్యం అనే గుణాలున్నాయి. కల్పలతలో ఔదార్యమున్నది. సుధలో, మధువులో మాధుర్యమున్నది. క్షీర సముద్రుడే చంద్రుడు, కల్పలత మొదలైన వాటిలో ఉన్న ఒక్కొక్క గుణాన్ని పిండి, వాటి సారాలను ముద్దజేసి లక్ష్మీరూపాన్ని

నిర్మించాడా ఏమి? అని భావింపబడింది. అంతే కాదు; చంద్ర కల్పలతాది వస్తువులను పిండి, సారాన్ని తీసిన తర్వాత వాటిలో మిగిలిన పిప్పి ముద్దలు కూడా గొప్ప విలువ కలవిగా లోకం భావిస్తున్నది.

లక్ష్మీదేవి సారసర్వస్వమని వర్ణించడం భావ్యమనుకొన్ననూ, చంద్రాది పదార్థాల సారాన్ని గ్రహించి లక్ష్మీదేవి శరీరం నిర్మితం అనడంవల్ల ఆమె రూపం కృత్రిమం అని స్ఫురిస్తుంది. కాబట్టి, కృత్రిమ కథా ప్రసక్తి ఏ మాత్రం లేని లక్ష్మీదేవి యొక్క దివ్యమైన- అప్రాకృతమైన రూపాన్ని ప్రాకృత వస్తువుల సారంగా వర్ణించడం సముచితం కాదు. దోష భూయిష్ఠమైనది- అన్నారు భట్టర్.

ఋజీషతాం- సారంలేని స్థితిని పిప్పియొక్క స్వభావాన్ని- అని అర్థం. గుంఫన్- అనే ప్రథమైకవచనమైతే, 'గుంఫతః' షష్ఠీ విభక్త్యేక వచనం. మన్యే- ఉత్ప్రేక్షా వాచకం, వృత్తం శార్దూల విక్రీడితం.

37. ప్రణమదనువిధిత్సా వాసనా నమ్ర మగ్రే
ప్రణయి పరిచిచీషా కుంచితం పార్శ్వకేన।
కనక నికష చంచచ్చంపక స్రక్ సమాన
ప్రవర మిద ముదారం వర్ష్మ వాచామభూమిః॥

అర్థం: హే శ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; అగ్రే= శిరస్సున; ప్రణమ-నమ్రం/ ప్రణమత్= నమస్కరించే వారిని; అనువిధిత్సా= అనుసరించే కోరిక యొక్క; వాసనా= సంస్కారం చేత; నమ్రం= కొంచెం వంగియున్నది; పార్శ్వకేన= ఇరుప్రక్క భాగాలచేత; ప్రణయి-కుంచితం/ ప్రణయి= ప్రియుడైన శ్రీరంగనాథుని యొక్క; పరిచిచీషా= సేవ చేయు కోరిక చేత; కుంచితం= సంకోచాన్ని పొందియున్నది; కనకనికష- ప్రవరం/ కనకనికష= మంచి బంగారు రేఖతో; చంచత్= ప్రకాశించే; చంపక స్రక్= సంపెంగ పూలదండతో; సమాన ప్రవరం= సమాన గోత్రం కలదైన; ఉదారం= ఔదార్య గుణమున్నట్టి; ఇదం= ఈ అప్రాకృతమైన; (తవ= నీ యొక్క); వర్ష్మ= శరీరం; వాచాం= మాటలకు; అభూమిః= స్థానమైనది కాదు- అందనిది.

తా॥ లక్ష్మీదేవి యొక్క దివ్యమంగళ విగ్రహ సౌందర్యం వాచామ గోచరమని వర్ణితం.

మొదటి పాదం లక్ష్మీదేవి యొక్క శిరోభారం ఉండే రీతిని తెల్పుతున్నది. రెండవ పాదం, పార్శ్వ భాగం సన్నగిలి యున్న విధానాన్ని స్పష్ట పరచినది. ముఖ్యంగా లక్ష్మీదేవి భగవంతునికీ భక్తులకూ మధ్యవర్తినియై వ్యవహరిస్తున్నది. 'భక్తుల కోరికను నెరవేర్చగలనో లేదో' అనే భయమూ, తన పతికి పరిచర్య చేసే ఆసక్తియూ సూచింపబడినవి.

"కనకనికష చంచచ్చం పకస్రక్సమాన ప్రవరం"– అనే సమాస పదంతో లక్ష్మీదేవి దివ్యరూప సన్నివేశం సూచితం. బంగారం కేటిదో, చొక్కమో తేల్చకోవడానికి ఒరపిడి ఱాయిమీద గీయడం పరిపాటి. మేలిమి బంగారమే అయితే, నికషోపలం మీద గీయబడిన రేఖ చంపక పుష్పం యొక్క వన్నెవలె ప్రకాశిస్తుంది. కాబట్టి, మేలిమి బంగారు రేఖవంటి ఉజ్జ్వల సౌందర్యం, అట్లే, సంపంగి పూదండతో సామ్యాన్ని వర్ణించడంవల్ల, సౌగంధ్యమూ చెప్పబడినది. కాబట్టి లక్ష్మీదేవి యొక్క దివ్యదేహ సౌందర్యం మాటలతో వర్ణింప నలవికానిదని అగ్గలంగా ఉగ్గడింపబడినది. మాలినీవృత్తం.

"న న మ య య" యుతేయం మాలినీ భోగిలోకైః– (లక్షణం).

38. ఏకం న్యంచ్య నతిక్షమం మమపరం చాకుంచ్య పాదాంబుజం
మధ్యేవిష్టర పుండరీక మభయం విన్యస్య హస్తాంబుజమ్।
త్వాంపశ్యేమ నిషేదుషీం ప్రతికలం కారుణ్య కూలంకష
స్ఫారాపాంగ తరంగమంబ! మధురం ముగ్ధం ముఖం బిభ్రతీమ్॥

అర్థం: హే అంబ! = ఓ జననీ!; మమ= నాకు; నతిక్షమం= నమస్కరించడానికి తగినట్లున్న; ఏకం= ఒకటైన; పాద+అంబుజం= (కుడి) చరణ పద్మాన్ని; న్యంచ్య= క్రిందికి చాపి; పరం= రెండవదైన (ఎడమ) పాదకమలాన్ని; ఆకుంచ్య, చ= (అడ్డంగా) మడచియు; హస్త+అంబుజం= పాణిపద్మాన్ని; అభయం= అభయ ముద్రగా; విన్యస్య=

ఉంచి; మధ్యే విష్టర పుండరీకం= సింహాసనంగా ఉన్న పద్మం యొక్క మధ్యన; నిషేదుషీం= కూర్చొని యున్నట్టి; కారుణ్య-తరంగం/ కారుణ్య= దయతో; కూలంకష= దరుల నొరసి ప్రవహించే; స్ఫార= విశాలమైన; అపాంగ= కటాక్షాలు అనే; తరంగం= కెరటాలు కల్గినట్టి; మధురం= ఇంపైన; ముగ్ధం= సుందరమైన; ముఖం= ముఖాన్ని; బిభ్రతీం= ధరించియుండే; త్వాం= నిన్ను; ప్రతికలం= ప్రతిక్షణం; పశ్యేమ= చూస్తుంటాం.

తా॥ ఓ తల్లీ! లక్ష్మీదేవీ! నీవు కెందామరపూవును సింహాసనంగా చేసుకొని దాని నడుమ కూర్చొని యున్నావు. నీ దక్షిణ పాదపద్మాన్ని సింహాసనం నుంచి, నా వంటి దాసులు నమస్కరింప యోగ్యంగా క్రిందికి చూపియుంచావు. ఇక వామ పాదాన్ని అడ్డంగా మడచుకొని యున్నావు. నీ హస్తకమలాన్ని భక్తుల ఎదలోని భీతిని తొలగించే అభయ ముద్రగా ప్రదర్శిస్తున్నావు. పొంగిపొరలే ప్రవాహంలో దరుల నొరసే తరంగాలవలె ఉన్నట్టి నీ కృపాపూర్ణ కటాక్షాలను ప్రసరిస్తున్న మనోజ్ఞమైన నీ ముఖమండలాన్ని నిత్యం సేవిస్తుంటాము.

వ్యాఖ్య: ఆధిరాజ్య సూచకమైన ఉనికిగల లక్ష్మీదేవిని ధ్యానించే శ్లోకమిది.

లక్ష్మీదేవి పద్మాలయ, పద్మాసన, "త్వత్పాద పద్మం మయి సన్నిధత్స్వ"- పద్మాసనాసీనయై తన నాశ్రయించిన వారి తలమీద తన దక్షిణ పాదతలాన్ని ఆనించి, దక్షిణ కరకమలమందు వారికి అభయముద్రను ప్రదర్శిస్తున్నది. వాత్సల్యంతో కటాక్ష వీక్షణాలను ప్రసరిస్తున్న లక్ష్మీదేవి యొక్క ముగ్ధ ముఖ మండలాన్ని నిరంతరం సేవించి తరించవలెనని ధ్యానం చేస్తుంటారు. విశ్వాన్ని రక్షించే పీఠమందు ఆసీనురాలు కదా! ప్రపన్నులకు ప్రసన్నురాలు, కాబట్టి 'అంబ'- తల్లీ! జగజ్జననీ! అని సంబోధింపబడింది.

మధ్యేవిష్టర పుండరీకం- ఇది అవ్యయీభావ సమాసపదం. 'విష్టరం' అంటే ఆసనం. విష్టరమే పుండరీకం. కాబట్టి 'విష్టర పుండరీకం' అనబడింది. "*పుండరీకం సితాంభోజం*"- (అమరం) పుండరీకం అంటే తెల్లని తామర పువ్వు- అని నిఘంటువు తెల్పుతున్ననూ 'శబరభాష్యం' మాత్రం 'ఎఱ్ఱని కమలం' అనే

అర్థాన్ని బోధిస్తున్నది. 'విష్టర పుండరీకస్య మధ్యే'= మధ్యే విష్టర పుండరీకం' అయింది. మధ్యే అనే అవ్యయం పూర్వపదంగా నిల్చింది. 'పూర్వపదావ్యయీ భావ సమాసం' అయింది.

'నిషేదుషీం' అంటే ఉపవిష్టయైనట్టి– అని అర్థం. వైదికపదమైననూ కవుల ప్రయోగంలో నున్నది. "నిషేదుషీ మాసన, బంధధీరః"– అని కాళిదాస మహాకవి రఘువంశ కావ్యమందు ప్రయోగించాడు. 'లిట్' రూపంమీద 'క్వసు' ప్రత్యయం చేరగా ఏర్పడిన రూపమిది. ఈ కారాంత స్త్రీలింగం ద్వితీయైకవచనాంతం (నిషేదుషీం– నిషేదుష్యౌ– నిషేదుషీః). ఇది మూడు లింగాలలో ఒకే రూపమున్న 'త్వాం' (మూడవ పాదాది పదం) అనే సర్వనామ వాచకానికి విశేషణం. 'మధురం' అంటే ప్రియమైనదని అర్థం.

"స్వాదు ప్రియౌతు మధురం"– (అమరం). 'ముగ్ధం' అంటే సుందరమని అర్థం. "ముగ్ధః సుందర మూఢయోః"– (అమరం).

శార్దూల విక్రీడితం. మ స జ స త త గ– గణాలు కలది.

39. సురభిత నిగమాంతం వందిషీయేందిరాయాః
తవ కమల పలాశ ప్రక్రియం పాదయుగ్మమ్।
వహతి యదుపమర్దై ర్వైజయంతీ హిమాంభః
ప్లుతిభిరివ నవత్వం కాంతబాహాంతరాళే॥

అర్థం: (హేశ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!); ఇందిరాయాః= ఐశ్వర్యవతివైన; తవ= నీ యొక్క; సురభిత నిగమాంతం= పరిమళింపజేయబడిన ఉపనిషత్తులు కల్గినట్టి; కమల పలాశ, ప్రక్రియం= తామరపూరేకు యొక్క ప్రకారాన్ని కల్గినట్టి; పాదయుగ్మం= చరణద్వయాన్ని; వందిషీయ= నమస్కరిస్తాను, స్తుతిస్తాను; యత్+ఉపమర్దైః= ఏ శ్రీదేవి యొక్క చరణాల స్పర్శలచేత; కాంత, బాహ+అంతరాళే= ప్రియుడైన విష్ణువు యొక్క బాహువుల మధ్యన–వక్షఃస్థలంలో; వైజయంతీ= వనమాల; హిమ+అంభః, ప్లుతిభిః, ఇవ= మంచునీటి జల్లుల చేతవలె; నవత్వం= కొత్తదనాన్ని; వహతి= వహిస్తున్నదో.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీవు ఐశ్వర్యం కలదానవు. నీ పాదాలు వేదాంతాలను పరిమళింపజేస్తుంటాయి. తామరపూరేకులవలె ఎఱ్ఱని కాంతియు, సౌకుమార్యమూ కల్గినట్టివి. విష్ణుభగవానుని వక్షఃస్థలమందు నిత్యం నివసించే దానవు. కాబట్టి, నీ ప్రియుని గళమందు పాదయుగళంవరకు వ్రేలాడుతున్న వైజయంతి అనే మరొక పేరుగల వనమాల నీ పాదాల స్పర్శచేత నిత్యప్రత్యగ్రంగా భాసిస్తున్నది. ఇట్టి నీ పాద యుగ్మాన్ని నమస్కరిస్తాను, స్తుతిస్తాను.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవిని సేవించడం వల్ల కల్గిన ఆనందంచేత ఆమె పాదయుగ్మమే శరణమని సుశ్లోకితం.

లక్ష్మీదేవి ఐశ్వర్యవతి అనే అర్థం కల్గిన పదం 'ఇన్దిర'. 'ఇది పరమైశ్వర్యే'- అనే ధాతువునుంచి నిష్పన్నమైనది. 'ఇందతి ఇతి= ఇందిరా' అని వ్యుత్పత్తి కలది.

"పద్మే స్థితాం, పద్మవర్ణాం"- అని శ్రీసూక్తం. పద్మాలయ యొక్క పాదద్వయం ప్రత్యేకంగా ఇందుస్తుతింపబడినది. కాళ్ళకు దండం పెడితే కడుపులో ఆర్ద్రత పెరుగుతుంది. చంపడానికి కత్తినెత్తిన శత్రువైనను మెత్తబడక మానడు కదా!

జగజ్జననియైన శ్రీదేవి యొక్క చరణాలను ఆశ్రయిస్తే ముక్త్యైశ్వర్యమూ లభిస్తుంది. ఉపనిషత్తులు పరతత్త్వాన్ని గూర్చి చర్చించి, చివరకు ఎవరి ఎదలో లక్ష్మీదేవియొక్క పాదాలు కనబడునో ఆ మూర్తియే పరతత్త్వమని నిర్ణయించుకొని తత్త్వచింతనను మానుకొన్నవి- అని *"వేదాంతాస్తత్త్వచింతాం మురభిదురసి యత్పాద చిహ్నై స్తరంతి"*- ఈ స్తోత్రకావ్యంలోనే నాల్గవ (4) శ్లోకం వివరించెను.

నారాయణ స్వరూపాన్ని- పరత్వాన్ని నిరూపిస్తూ, వేదాంతాలనే పరిమళింప జేసేవి లక్ష్మీదేవి పాదాలు. లక్ష్మీదేవి *"విష్ణోః శ్రీ రనపాయినీ"*- అన్నది విష్ణు పురాణం.

"పూవార్ తిరుమకళ్ పుల్కియ మార్పా"- పూవులు నిండుగా కల్గిన లక్ష్మీదేవి నివసించే వక్షఃస్థలం కలవాడా! అని ఆళ్వార్లు శ్రియఃపతిని స్తుతించారు.

"అక్లకిల్లేన్ ఇఱైయు మెన్ఱు"- పతిని క్షణకాలమైననూ విడిచి ఉండలేనని పలికేది లక్ష్మీదేవి.

వామనావతారమందు "కృష్ణాజినేన సంవృణ్వన్ శ్రియం వక్షఃస్థల స్థితాం"- వక్షస్సులో ప్రకాశించే లక్ష్మీదేవిని వామన బ్రహ్మచారి జింకచర్మంతో కప్పుకొంటూ వెళ్ళినాడని పురాణ వచనం.

శ్రీ వేదాంత దేశికులు 'దేహళీశ స్తుతిలో "భిక్షోచితం ప్రకటయన్ ప్రథమాశ్రమంత్వం కృష్ణాజినం యవనికాం కృతవాన్ ప్రియాయాః"- భిక్షకు యోగ్యమైన బ్రహ్మచర్యాన్ని ప్రకటిస్తూ, తన ప్రియురాలైన లక్ష్మికి జింక చర్మాన్ని తెరగా ఆవరింపజేశాడు- అని వ్యక్తం చేశారు.

"లక్ష్మ్యా సహహృషీకేశః దేవ్యాకారుణ్య రూపయా।
రక్షకః, సర్వసిద్ధాంతే వేదాంతేషు చ గీయతే॥"

హృషీకేశుడైన భగవానుడు కరుణా స్వరూపయైన లక్ష్మితో కూడిన వాడై రక్షకుడవుతున్నాడు అని స్పష్టంగా తెల్పబడింది.

"అనుగ్రహమయీం వందే నిత్య మజ్ఞాత నిగ్రహామ్"- నిగ్రహించడమే తెలియనిదీ, మూర్తీభవించిన కృపయే అయిన లక్ష్మీదేవికి నమస్కరిస్తున్నాను- అన్నటువంటి సూక్తులు చాలా ఉన్నాయి.

"కాకుత్థ్సః కృపయా పర్యపాలయత్"- వధింపదగిన కాకాసురుణ్ని శ్రీరాముడు కృపతో రక్షించాడు- అన్న చోట 'కృపా' అనేది సీతాదేవికి వాచకం కదా!

"ఇవళ్ సన్నిధియాలే కాకం తలైప్పెత్తదు,
అదిల్లామై యాలే రావణన్ ముడిందాన్॥" (ముముక్షుప్పడి.)

సీతాదేవి శ్రీరాముని దగ్గఱ ఉన్నప్పుడు కాకాసురుడు బతికాడు. ఆమె దగ్గఱ లేనందువల్ల రావణుడు నశించాడు- ఇత్యాది సూక్తులు పిరాట్టి మహిమను విశదంగా తెల్పును కదా!

'వైజయంతి' అనే వనమాల భగవానుని దివ్యమంగళ విగ్రహమందు విరాజిల్లుతుంటుంది.

"పంచరూపాతుయామాలా వైజయంతీ గదాభృతః।
సాభూతహేతు సంఘాతాభూత మాలాచ వైద్విజ॥" (వి.పు.-122-72)

విష్ణుమూర్తి గళమందు ధరించిన 'వైజయంతి' అనేది ముత్యాలు, మాణిక్యాలు, మరకత మణులు, ఇంద్రనీల మణులు, కెంపులు (వజ్రాలు) అనే ఐదు రూపాలతో కూడిన మాల. అది పంచతన్మాత్రలు మఱియు పంచభూతాల సమూహానికి సంకేతంగా ఉన్నమాల- అని విశదీకరింపబడింది.

ఈ వైజయంతి అనే వనమాల వక్షఃస్థలంలో లక్ష్మీదేవి పాదాలయొక్క సంఘర్షణను పొందినా, వాడిపోకుండా నిగనిగలాడుతుంది. ఇందుకు లక్ష్మీదేవి యొక్క పాదాల మృదుత్వం, సౌకుమార్యం కారణమని వ్యక్తీకరింపబడినది.

కమల పలాశ ప్రక్రియం పాదయుగ్మమ్:- చల్లగా నీళ్ళమీద ఉండి వికసించిన తామరపూరేకుల వంటి మార్దవం, సౌకుమార్యం, సౌగంధ్యం, అరుణిమ కల్గియున్నవి శ్రీదేవి పాదాలు. *"పంజెన శివక్కుమెన్ కాల్ పావై"*- పత్తిని తొక్కినా కందిపోయే సుకుమారమైన పాదాలు కలది లక్ష్మీదేవి. కరుణార్ద్ర పుష్కరిణియైన విష్ణువక్షఃస్థలమందు చలించే ఇందిర యొక్క పాదస్పర్శ వైజయంతికి చల్లని నీటి బిందువులను చల్లినట్టి అనుభూతిని కలిగించడంవల్ల ఆ వనమాల అప్పుడే వికసించిన పూలదండలాగా ఆహ్లాదకరమైన శోభను కల్గియున్నదని సారార్థం.

విష్ణుభగవానుని వక్షఃస్థలాన్ని విడిచియుండక పోవడమే మహదైశ్వర్యమని పిండితార్థం. అట్టి పిరాట్టి పాదాలను శరణు పొందడమే పరమార్థం.

'న న మ య య'- గణాలున్న మాలినీవృత్త రచిత శ్లోకం.

40. త్వత్ స్వీకార కలావలే పకలుషా రాజ్ఞాం దృశోదుర్వచాః
నిత్యం త్వన్మధుపానమత్త మధుపశ్రీ నిర్భరాభ్యాం పతిమ్।
దృగ్భ్యామేవహి పుండరీక నయనం వేదో విదోమాస తే
సాక్షాల్లక్ష్మి! తవావలోక విభవః కాక్వాకయా వర్ణ్యతే॥

అర్థం: హే లక్ష్మి= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; త్వత్ స్వీకార–కలుషాః/ త్వత్= నీ యొక్క; స్వీకార= అనుగ్రహ దృష్టిలోని; కలా= కొద్ది భాగంవల్ల కల్గిన; అవలేప= గర్వంతో; కలుషాః= కాలుష్యాన్ని- ఎఱుపు వన్నెను- పొందినట్టి; రాజ్ఞాం= రాజుల యొక్క; దృశః= కనుచూపులు; దుర్వచాః= వర్ణింపరానివిగా అవుతున్నాయి; నిత్యం= ఎల్లప్పుడు; త్వన్మధుపాన–నిర్భరాభ్యాం/ త్వత్= నీ యొక్క రూపం అనే; మధు= మకరందాన్ని; పాన= తాగడంచేత; మత్త= మదించిన (ఎఱుపును పొందిన); మధుప= తుమ్మెదల యొక్క; శ్రీ= కాంతితో; నిర్భరాభ్యాం= నిండినవైన; దృగ్భ్యాం, ఏవ, హి= కన్నులతోనే కదా; తే= నీ యొక్క; పతిం= భర్తయైన విష్ణువును; వేదం= వేదం; పుండరీక నయనం= పుండరీకాక్షునిగా; విదామాస= తెలుసుకొన్నది; సాక్షాత్= నేరుగా; తవ= నీ యొక్క; అవలోక విభవః= దృగ్వైభవం; కయా, కాక్వా= ఏ విధంగా; వర్ణ్యతే= వర్ణింపబడును? వర్ణింప శక్యం కాదని భావం.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ కటాక్షం కొద్దిగా ప్రసరించినంతనే రాజుల కన్నులు మత్తెక్కినందువల్ల అవి వర్ణింప శక్యం కానివై యుండును. నీ యొక్క రూపమనే మకరందాన్ని పానం చేసిన తుమ్మెదల వలె రక్తిమ గల్గిన నేత్రాలు గల నీ భర్తను వేదం పుండరీకాక్షుడుగా ప్రశంసించింది. తల్లీ! నీ కటాక్ష లేశమే ఇంత ప్రభావం కల్గియుండగా నేరుగా నీ కటాక్ష వైభవం వర్ణింప నలవికానిదని తాత్పర్యం.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి కటాక్షవైభవం వర్ణనాతీతమని సుశ్లోకితం.

లోకపాలకులు మొదల్కొని నేడు దేశాలను పాలించే మేటి నాయకులను లక్ష్మీదేవి స్వల్పంగా కటాక్షించినంతనే వారికి సకల సంపదలు, అధికారాలు లభిస్తున్నాయి. తత్ఫలితంగా ఆ పాలకుల కన్నులు నెత్తికెక్కి, అఖర్వగర్వంగల వారి దృష్టి వర్ణింప శక్యం కాకున్నది.

ఇంతకుముందు (15 మరియు 30) రెండు శ్లోకాలలోని విషయం కూడా ఇక్కడ స్మరింప దగినదే.

లక్ష్మీదేవి పద్మమైతే నారాయణుడు మధుపం- తుమ్మెద. పద్మమందలి మకరందాన్ని పానంచేసే మధుపం మఱొక చోటికి పోదు కదా! లక్ష్మీదేవి యొక్క దివ్య శరీర సౌందర్యమనే పూదేనెను ఆస్వాదించడంవల్ల భగవానుని కన్నులకు రక్తిమ సంక్రమించింది. అట్టి నేత్రసౌందర్యంగల నారాయణుడు 'పుండరీకాక్షుడు' అని వేదమే ఒక్కమాట మాత్రం పల్కింది. ("తస్యయథా కప్యాసం పుండరీకమేవ మక్షిణీ"- ఛాందోగ్యోపనిషత్తు.)

భగవానుడు పిరాట్టిని నిరంతరం అనురాగంతో చూడడంవల్ల ఆయన కన్నులకు ఇట్టి అతిశయం కల్గింది. వేదమే అధికంగా చెప్పలేనిదై యుండగా లక్ష్మీ కటాక్ష వైభవాన్ని సాక్షాత్తుగా వర్ణించడం మనకు ఏ రీతిగా సాధ్యమవుతుంది? సాధ్యం కాదు.

శార్దూల వృత్తం.

41. *ఆనందాత్మభి రీశ మజ్జన మదక్షీబాలసై రాగళ*
ప్రేమార్ద్రై రపి కూలముద్వహ కృపా సంప్లావితాస్మాదృశైః
పద్మే! తే ప్రతిబిందు బద్ధకలిక బ్రహ్మాది విష్కంభకైః
ఐశ్వర్యోద్గమగద్గదైర శరణం మాం పాలయాలోకితైః॥

అర్థం: హే పద్మే!= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; తే= నీ యొక్క; ఆనంద+ఆత్మభిః= ఆనంద రూపాలైనట్టి; ఈశ-అలసైః/ ఈశ= భగవంతుణ్ణి; మజ్జన= (చూపులలో) ముంచడం వల్ల కల్గిన; మద= సంతోషమనే మద్యంతో; క్షీబ= మత్తిల్లినట్టి; అలసైః= అలసినట్టివైన; ఆగళ ప్రేమ+అర్ద్రైః= కంఠంవరకు ప్రేమతో తడిసినట్టి; అపి= మఱియు; కూలముద్వహ- దృశైః/ కూలం+ఉద్వహ= దరులను మించి ప్రవహించే; కృపా= దయా జలంతో; సంప్లావిత= స్నానం చేయించబడిన; అస్మాదృశైః= మావంటి దాసులు కల్గినట్టి; ప్రతిబిందు-విష్కంభకైః/ ప్రతిబిందు= ఒక్కొక్క కృపాబిందువు కోసం;

బద్ధకలిక= కలహించే; బ్రహ్మాది విష్కంభకైః= బ్రహ్మ మొదలైన పాలకులు కల్గినట్టి; ఐశ్వర్య+ఉద్గమ, గద్గదైః= సంపద యొక్క ఉత్పత్తివల్ల తొట్రుపాటును కల్గినట్టి; ఆలోకితైః = చూపులతో; అశరణం= వేరే గతిలేని; మాం= నన్ను; పాలయ= రక్షించుము.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ కడగంటి చూపులు ఆనందరూపాలు. నీ చూపులు భగవానుని దివ్యరూపాన్ని నిరంతరం చూడడం వల్ల సంతోషాన్ని పొందుతూనే అలసిపోతున్నాయి. అంతేకాదు పరిపూర్ణ ప్రేమతో కూడినవి. నీ సేవకుల పట్ల దయ కలవి. బ్రహ్మాది లోకపాలకులకు స్పర్ధను కల్గించునట్టివి. అపరిమితమైన ఐశ్వర్యాన్ని అనుగ్రహించేవి. అందువల్ల అటువంటి నీ కటాక్ష వీక్షణాలను అనన్య గతికుడనైన నా (వంటి దాసవర్గం) పైన ప్రసరింపజేసి నన్ను కాపాడుము.

వ్యాఖ్య: ఆరు విధాలుగా వర్ణింపబడిన కడగంటి చూపులతో లక్ష్మీదేవి, వేరే దిక్కులేని తన (దాసుల)ను రక్షింపవలెనని ప్రార్థించబడిన శ్లోకమిది.

లక్ష్మీకటాక్ష వీక్షణాలకు ఆరు విశేషణ పదాలున్నవి.

1) *ఆనందాత్మభిః*– ఆనందమే కడగంటి చూపుల రూపాన్ని దాల్చినందువల్ల లక్ష్మీదేవి ఏ వైపు చూచినా, ఆ వైపు ఆనందమే కల్గుతుంది.

2) *ఈశమజ్జన మదక్షీబాలసైః*– లక్ష్మీదేవి తన కటాక్ష దృష్టులలో విష్ణుమూర్తిని (తన పతిని) ముంచెత్తుతున్న కొలది సంతోష మధికమై మాంద్యమేర్పడి, అలసట చెందుతున్నవి. 'క్షీబ' శబ్దం మత్తతోనున్న వ్యక్తిని తెల్పుతుంది. *"మత్తే శౌండోత్కటే క్షీబాః"*– (అమరం). *"క్షీబృమదే"*– క్షీబతి (మాద్యతే) ఇతి= క్షీబః.

మద్యపానం చేత మత్తు కల్గి ఒడలు తెలియలేని బడలికతో నుండడం క్షీబత్వం.

3) *ఆగళ ప్రేమార్ద్రైః*– కంఠసీమ వరకు ప్రీతిచేత తడుపబడినవి. ఆమె చల్లని చూపులు పూర్ణ ప్రేమ గలవి.

4) *కూలముద్వహ కృపా సంప్లావితాస్మాద్భశైః*- హద్దు మీటిన దయా ప్రవాహంలో ఆశ్రయించిన వ్యక్తులను ఓలలాడించేవి.

5) *ప్రతిబింధు బద్ధకలిక బ్రహ్మాది విష్కంభకైః*- ముష్కరులు- విరోధులు ఇంట్లోకి నగరంలోకిగాని, చొచ్చుకొని రాకుండా ద్వారాలను మూసివేసి లోపలివైపు అర్గళాన్ని- బేడెంను అడ్డంగా పెట్టడం రక్షణ ప్రక్రియ. తలుపును అడ్డగించే గడియ మ్రాను 'విష్కంభం' అనబడును. 'ష్కభి ప్రతిబంధే'- విష్కభ్నోతి (ప్రతిబధ్నాతి) ఇతి= విష్కంభం.

"*తద్విష్కంభోర్గళం ననా*"- (అమరం). బ్రహ్మాది లోకపాలురు విష్కంభంవలె రక్షణకోసం నియమింపబడినవారు కాబట్టి బ్రహ్మ మొదలైన పాలకులు విష్కంభకులు- అని ఉపమింపబడినారు.

బద్ధకలికలు- అంటే స్పర్ధ కలవారు. పోటీ పడేవారు. లక్ష్మీకటాక్ష వీక్షణాలలో ఒక్కొక్క బిందువు 'నాకే దక్కాలి' అని బ్రహ్మేంద్రాదిలోక రక్షణ వ్యాపారులను కలహింపజేసేవి.

6) ఐశ్వర్యోద్గమ *గద్గదైః*- సంపదను సృష్టించి ఇచ్చే విలాస, విన్యాసాలలో నిమగ్నులైనందువల్ల, ఆ ఐశ్వర్యదేవతకూ, ఆమె కడగంటి చూపులకూ తొట్రుపాటు కల్గడం స్వాభావికం. ఇట్లు షడ్గుణాలు కలిగిన చూపులతో లక్ష్మీదేవి వేరే దిక్కూ-చక్కీ లేని నన్ను కటాక్షించవలెనని సుశ్లోకింపబడినది.

ఈ శ్లోకమందు మూడవ పాదం మొదటనున్న రెండు పదాలను కలిపి ఒకే సంబోధనాంతపదంగా 'పద్మేతే' అని కొందఱు చెబుతారు.

పద్మం అంటే కమలాన్ని 'ఇతా'= పొందియున్నది. కాబట్టి, 'పద్మేతా'- అని ఆకారాంత స్త్రీలింగ ప్రథమైక వచనం. హే పద్మేతే- అని సంబోధన ప్రథమైక వచనం.

ఓ కమల వాసినీ! లక్ష్మీదేవీ! అర్థం. ఇట్లు చెప్పడంవల్ల క్లేశమే తప్ప తోషమేమీ మిగులదు. వేర్వేఱుగా 'పద్మే! తే'- అని అందంగా అన్వయం

పొసగుతున్నది కదా! 'పద్మే' అనే సంబోధనం, ఆమె చూపులు విష్ణు భగవానుని యందు ఎక్కువగా సంచరించడంవల్ల, ఆ చూపులలో శైత్య సౌరభ మాంద్యాల సత్త్వాలను వ్యక్తం చేస్తున్నది.

'పా రక్షణే'- అనే ధాతువు యొక్క 'లోట్' మధ్యమ పురుషైక వచనం 'పాలయ'- అనే క్రియా పదం.

శార్దూల వృత్తం.

42. *పాదారుంతుదమేవ పంకజ రజశ్చేటీభృశాలోకితైః*
అంగమ్లాని రథాంబ! సాహస విధౌలీలార విందగ్రహః।
డోలాతే వనమాలయా హరిభుజేహో కృష్ణ శబ్దాస్పదం
కేన శ్రీరతికోమలా తనురియం వాచాం విమర్దక్షమా॥

అర్థం: అంబ= ఓ తల్లీ!; శ్రీః= లక్ష్మీదేవీ!; పంకజరజః= తామర పూవులోని పొడి; తే= నీ యొక్క; పాద+అరుంతుదం, ఏవ= పాదాలను బాధిస్తున్నది. చేటీ భృశ+ఆలోకితైః= చెలికత్తెల మిక్కిలి చూపులతో; అంగమ్లానిః= శరీరం వాడిపోతున్నది; అథ= అంతేకాదు; లీలారవిందగ్రహః= విలాసంకోసం పద్మాన్ని (చేతిలో) పట్టుకోవడం; సాహసకార్యమందే పొందుతున్నది; వనమాలయా= వైజయంతీమాలచేత; హరిభుజే= భగవానుని భుజాలయందలి; డోలా= ఉయ్యేల; హో! కష్ట శబ్ద+ఆస్పదం= 'అయ్యో! కష్టం' అని పల్కడానికి స్థానమైనది; అతికోమలా= మిక్కిలి సుకుమారమైన; ఇయం= ఈ; తనుః= శరీరం; కేన= ఎవనిచేత, ఏ కారణంచేత; వాచాం= మాటల యొక్క; విమర్దక్షమా= సంఘర్షణను ఓర్చుకొంటుంది; ఓర్చుకోదు.

తా॥ జననీ! ఓ లక్ష్మీదేవీ! పద్మపరాగం నీ పాదాలకు ముల్లులాగా బాధకంగా ఉన్నది. చెలికత్తెలు దగ్గఱగా ఉండి నిన్ను పదే పదే చూచినంత మాత్రాన నీ దేహం వాడిపోతున్నది. విలాసంగా అరవిందాన్ని నీ చేతియందు ధరించడం ఒక సాహస కృత్యమే అవుతున్నది. నీ పతిదేవుని భుజాలనుంచి ఉయ్యేలవలె ఊగుతున్న వనమాల ఆయన ఎదలో నివసించిన నిన్ను తాకుతున్నందు

వల్ల "అయ్యో! ఎంతకష్టం" అని పల్కింపజేస్తున్నది. ఇంత సుకుమారమైన నీ దేహం కవుల మాటల ఒత్తిడిని ఎలా సహిస్తుంటుంది?

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి యొక్క సౌకుమార్యం వర్ణితం.

లక్ష్మీదేవి పద్మమందే నివసిస్తుంది. కాబట్టి ఆమె 'పద్మాలయ' అని పేర్గాంచినది. పద్మమెంత మృదువైనదో కదా! అంతకంటె ఎన్నో రెట్లు ఎక్కువ మెత్తనిది పద్మరజం. ఆ పుప్పొడి కణాలు లక్ష్మీదేవి చరణాలకు సోకినంతనే మర్మాలను వ్యథపెట్టునంత బాధ కల్గుతున్నది. "అరంతుందంతు మర్మస్పృక్"- (అమరం). మర్మాలను నొప్పించే బాధను 'అరుంతుదం' అంటారు. అంత సుకుమారమైనవి లక్ష్మి పాదతలాలు- అరికాళ్ళు.

"హరేః వక్షఃస్థలం యయౌ"- కమలవాసిని విష్ణుహృదయ కమలమందు నివసిస్తుండడంవల్ల ఆయన హృదయం అత్యంత సుకుమారమైనదన్న మాటే కదా!

చేటీ భ్రూశాలోకితైః అంగమ్లానిః- భూనీళాది సపత్నులూ, చెలికత్తెలూ సన్నిహితలై లక్ష్మీదేవిని ఎల్లప్పుడు కనువిందుగా సేవిస్తుంటే, వారి చూపులు పడగానే లక్ష్మీదేవియొక్క అవయవాలతోపాటు శరీరమంతా వాడిపోతుంది.

సాహస విధౌ లీలారవిందగ్రహః- ఇక చేతియందు ఆమె అరవిందాన్ని విలాసంగా ధరించడం, అదొక సాహసమైన పనిగా పరిగణింపబడుతున్నది.

డోలాతే వనమాలయా హరిభుజే హా! కష్టశబ్దాస్పదం- వైజయంతి అనే వనమాల "ఆ పాదపద్మం యామాలా వనమాలేతి సామతా"- భుజాల మీదినుంచి పాదాల దాకా వ్రేలాడే ఐదు రంగుల పూదండను 'వనమాల' అంటారు. విష్ణువక్షః స్థలమందు ఆసీనయైన లక్ష్మీదేవి, డోలగా వనమాల ఇటు-అటూ ఊగుతుంటే, దాని ఒత్తిడికి 'అయ్యో' అని హాహాకారాలు పల్కుతుంది.

స్త్రీల చూపులు ప్రసరించినంతనే వాడిపోయే అతికోమలమైన లక్ష్మీదేవి యొక్క దివ్యమైన మేను కఠినమైన కవిపుంగవుని యొక్క మాటలను ఎలా సహింప

గల్గుతుంది? ఇంతటి సౌకుమార్యం దేవాంగనలలో ఎవరియందు కూడా గోచరించదు. లక్ష్మీదేవి మాత్రమే ఇట్లు-

"పద్మప్రియే పద్మిని పద్మహస్తే!
పద్మాలయే పద్మదళాయతాక్షి!"

అని స్తుతింపబడుతున్నది కదా!

శార్దూల వృత్తం.

43. *ఆ మర్యాద మకంటకం స్తనయుగం నాద్యాపి నాలోకిత*
భ్రూభేదస్మిత విభ్రమా జహతి వా నైసర్గికత్వాయశః।
సూతే శైశవ యౌవన వ్యతికరో గాత్రేషు తే సౌరభం
భోగస్రోతసి కాంతదేశిక కరగ్రాహేణ గాహక్షమః॥

అర్థం: (హే శ్రీః= ఓ లక్ష్మీదేవీ!); తే= నీ యొక్క; స్తనయుగం= స్తనద్వయం; ఆమర్యాదం= తగిన హద్దువరకు; అద్య+అపి= ఈనాటికి కూడా; అకంటకం= ప్రతిబంధకం లేనిదిగా; న= లేదు; ఆలోకిత-విభ్రమాః, వా/ ఆలోకిత= కటాక్ష దృష్టియొక్క; భ్రూభేద= కనుబొమల కదలికల యొక్క; స్మిత= చిఱునవ్వు యొక్క; విభ్రమాః, వా= విలాసాలు కూడా; నైసర్గికత్వ+అయశః= స్వాభావికమైన అపకీర్తిని; అద్యాపి= నేటికి కూడా; న, జహతి= విడవడం లేదు; భోగస్రోతసి= అనుభవ ప్రవాహమందు; కాంత, దేశిక, కర, గ్రాహేణ= ప్రియుడైన భగవంతుడు అనే ఆచార్యుని చేతిని పట్టుకోవడంచేత; గాహక్షమః= లోపలికి దిగి మునుగడానికి సమర్థమైన; శైశవ, యౌవన వ్యతికరః= బాల్య, యౌవనాలకు గల సంబంధం (తారుణ్యం) (తే= నీ యొక్క); గాత్రేషు= శరీరావయవాల యందు; సౌరభం= సౌగంధ్యాన్ని; సూతే= కనుచున్నది, కల్గిస్తున్నది.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ చనుదోయి ఉండవలసిన హద్దులో తారుణ్యం అడ్డుగా కలది. చూపులో కనుబొమల కదలికలలో, చిఱునగవులోనూ విలాసాలు, యౌవన దశలో ఉండే విధంగా లేవనే అపకీర్తిని ఈనాటికి కూడా

పొందుతున్నాయి. భోగ ప్రవాహంలోకి నీ ప్రియుడనే ఆచార్యుని యొక్క హస్తావలంబనం చేత దిగి అవగాహించడానికి కౌమార యౌవనాల సంధియైన తారుణ్యం ద్వివమైన నీ అవయవాలలో విలక్షణమైన పరిమళాన్ని కలుగజేస్తున్నది.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవియొక్క తారుణ్యాన్ని భట్టర్‌వారు మర్యాద మీరని విధంగా వర్ణించిన చమత్కృతి మత్కృతి ఇది. లక్ష్మీదేవి, శైశవ యౌవన దశల మధ్యన ఉండే పరువం కల్గియున్నదని వర్ణన. 'శైశవం' అంటే శిశుప్రాయమే కాక 'కౌమారావస్థ' అని కూడా అర్థం.

"శైశవేఽభ్యస్త విద్యానాం"- అని మహాకవి కాళిదాసు సూక్తి. విద్యను అభ్యసించే ప్రాయం- కౌమారదశ- తెల్పబడింది. వాస్తవంగా, ముప్పదేండ్ల వరకు బాల్య-కౌమార, తారుణ్య యౌవనదశలు కలుగుతాయి. బాల్య, కౌమార దశలను కలిపి ఒకే దశగా వర్ణించడం సాధారణం. తారుణ్యం పడుచుతనం పొడచుకొని వచ్చే దశ- యౌవనం అవయవ సౌష్ఠవం కల్గినదశ. దేవతలకు 'త్రిదశులు' అని పేరున్నది. మూడు దశలు కలవారు. 'జర' అంటే ముసలితనం దేవతలను ముట్టుకోదు, పట్టుకోదు. వారు నిత్యయౌవనులు. 'నిర్జరులు' అని దేవతలకు సార్థకమైన పేరు.

ఆమర్యాద మకంటకం స్తనయుగం, అద్యాపి, న:- శ్రీదేవి యొక్క స్తన యుగ్మం సముచితంగా పరిణమించడానికి ప్రతిబంధకం- అడ్డులేనిదిగా లేదు. అంటే, చనుగవ నిండుగా పెరుగలేదు. ఇంక ఉద్భేదానికి స్థలమున్నది- అని అర్థం. "ములైయో ముషు ముత్తుమ్ పోన్దిల"- స్తనాలు ఇంకా నిండుగా ఉద్భేదించ లేదు, అనే నమ్మాళ్వార్ల శ్రీసూక్తి ఇక్కడ వర్తిస్తుంది.

ఆలోకిత, భ్రూభేద, స్మిత, విభ్రమా, వా నైసర్గికత్వా యశః నజహాతి:- ('వా' అనే పదం (చ) కూడా అనే అర్థం కలది. 'విభ్రమ' శబ్దాన్ని పైనున్న మూడు పదాలకు వేర్వేఋగా అన్వయించుకోవలెను. విభ్రమం అంటే విలాసమని అర్థం. చూపులో విలాసాలు, భ్రూభంగంలో విలాసాలు, చిరునగవులో విలాసాలు యౌవన దశలో ఉండే విధంగా లేవు- అని భావం. యౌవన దశలో ఉండే

నిండు విలాసాలు లేవు అనే అపకీర్తి పోలేదట. విలాసాలు లాస్యం చేసే అవకాశ మున్నదని అర్థం.

ఉత్తరార్ధంలో మరింత చమత్కారం ఉంది. విష్ణు మనోనుకూల కదా! లక్ష్మీదేవి. ఆ దివ్యదంపతులు మనకు తల్లిదండ్రులు. జగమంతా వారి కుటుంబమే. కౌమారం వీడలేదు. నిండు యౌవనం రాలేదు. ఈ రెండింటికి మధ్యదశలో నున్నది లక్ష్మీదేవి.

రేపు చూపించేవాడు గురువు కదా! లక్ష్మీదేవికి తన వల్లభుడే దేశికుడు. భోగం అంటే సుఖానుభవం. భోగం అనే ప్రవాహంలోకి దిగి అవగాహించడానికి శ్రియఃపతి యొక్క హస్తాన్ని పట్టుకొనియున్నది ('కరగ్రాహేణ' అనేపదం ప్రాణం వంటిది.) తారుణ్యం కౌమార యౌవన దశల సంధిపరువం కదా! ఇకముందు సుఖానుభవం పొందడానికి యోగ్యమైన దశలోనున్నది. తారుణ్యం తొణికిస లాడుతున్నది. నిండు యౌవనదశలో భోగస్రోతస్సులో అవగాహింపనున్నది- అని విలక్షణంగా వర్ణించడంలో శ్రీ పరాశర భట్టర్ ఎంతో మర్యాదను పాటించారు.

శార్దూల వృత్తం.

44. *ఆమోదాద్భుతశాలి యౌవన దశావ్యాకోచ మమ్లానిమత్*
సౌందర్యామృత సేకశీతల మిదం లావణ్య సూత్రార్పితమ్।
శ్రీరంగేశ్వరి! కోమలాంగ సుమనః సందర్భణం దేవి! తే
కాంతోరః ప్రతియత్న మర్హతి కవింధిజ్మామ కాండాకులమ్॥

అర్థం: శ్రీరంగేశ్వరి= శ్రీరంగనాయకీ!; దేవి= శ్రీరంగరాజ పట్టమహిషివైన ఓ లక్ష్మీ!; ఆమోద+అద్భుతశాలి= సువాసనవల్ల ఆశ్చర్యంగా ప్రకాశిస్తున్నట్టి; యౌవన దశా వ్యాకోచం= యౌవనదశ అనే వికాసం కలదైన; అమ్లానిమత్= వాడిపోనట్టి; సౌందర్య+అమృతసేక శీతలం= సౌందర్యం అనే అమృతంచేత తడుపడం వల్ల చల్లనిదైన; లావణ్య సూత్ర+అర్పితం= లావణ్యం అనే దారంలో అర్పించబడిన; ఇదం= ఈ; తే= నీ యొక్క; కోమల+అంగ సుమనః, సందర్భణం= సుకుమారాలైన

అవయవాలు అనే పూవులచే కూర్చబడిన మాలిక; కాంత+ఉరః, ప్రతియత్నం= ప్రియుని వక్షఃస్థలానికి; అలంకారంగా; అర్హతి= తగియున్నది; అకాండ+ఆకులం= తగని రీతిగా, కలతపడిన; కవిం= కవినైన; మాం= నన్ను; ధిక్= నిందించుకోవాలి.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ సుకుమార శరీరం నారాయణుని వక్షస్సుకే తగియున్నది. నీవు వనమాలవంటి దానవే! నీ శరీరం అనే పుష్పమాలిక సువాసన కలది. యౌవన దశ అనే వికాసం కలది. ఎప్పుడూ కూడా వాడిపోనట్టిది. సౌందర్యం అనే జలంచేత తడుపబడి చల్లగానూ ఉందునట్టిది. లావణ్యం అనే దారంతో నీ అవయవ రూపమైన పూలచే కూర్చబడిన శరీరం అనే మాలిక నీ ప్రియుని వక్షఃస్థలానికి అలంకారంగా నున్నది- అని ఈ విధంగా భావించి వర్ణించడం కవికి ఉచితం కాదు- అని భట్టర్ వారు పశ్చాత్తాప పడినారు.

వ్యాఖ్య: కవికి లక్ష్మీదేవియందున్న అత్యంత భక్తిని ప్రకటిస్తున్న శ్లోకమిది.

శ్రీదేవి యొక్క అవయవాలే సువాసనగల పువ్వులు. లావణ్యమేదారం. అంగసౌందర్యం అంగిసౌందర్యాన్ని చాలా ప్రకాశింపజేస్తుంది. అవయవాల సామూహికమైన శరీరం యొక్క సౌందర్యాన్ని 'లావణ్యం' అంటారు. ఉప్పుమడులలో నుంచి ఒక ఉప్పు పలకను దీసి విరిచినప్పుడు నడుమ మెరిసే తాళతళ్యమే 'లావణ్యం' కదా! కాబట్టి, లావణ్యం అనే సూత్రంలో అవయవాలు అనే పూలు కూర్చబడినవి. ప్రతి పుష్పానికి ఆశ్రయంగా ఉండేది దారం- అని భావం.

శ్రీదేవి యొక్క దివ్య విగ్రహమే పుష్పమాలిక. శ్రీదేవి పద్మగంధి, పద్మదళాయతాక్షి. పద్మినియే కదా! ఈ పుష్పమాలిక, సౌందర్యం అనే అమృతం- జలంచేత చిల్కబడినందువల్ల శీతలత్వం కల్గియున్నది. వెనుక శ్లోకంలో వర్ణితమైన పరువం వికసించి యౌవనదశలో ఉన్నది. దివ్య శరీరాలకు ముసలితనం సోకదు కాబట్టి వాడిపోకుండా నిత్యనూతనంగా ఉండడం సాధారణమే. ఇట్లు పరిమళం, సౌందర్యం, వాడిపోనితనం, వికాసం, శైత్యం, లావణ్యం అనే ఆరు గుణాలతో

విరాజిల్లుతున్న పూలదండ శ్రీహరి మహోరస్సుకు వనమాల లాగా అలంకారయోగ్య మైనది శ్రీహరి వక్షః పీఠియైనది లక్ష్మీదేవి అని అర్థం.

"తం పద్మదళ పత్రాక్షం మత్తమాతంగ గామినం"- అని సీతాదేవి అశోక వనంలో దుఃఖపడుతూనే శ్రీరాముని అందంలో అభినివేశాన్ని పొందింది. ఇక్కడ, దళమన్నా, పత్రమన్నా ఒకటే కదా! పర్యాయ పదాలైన రెండింటిని కలిపి వాల్మీకి, శ్రీరాముని రూపసౌందర్యాన్ని మధురంగా వర్ణించాడు. రూపసౌందర్యం, గమన సౌందర్యం కలవాడు శ్రీరాముడు- అని ఆ శ్లోకపాదం వర్ణిస్తున్నది.

"అక్షమింద్రియకాయయోః"- అని నిఘంటు వచనం. 'అక్ష' మనే పదానికి 'నేత్రం, శరీరం' అని రెండు అర్థాలు. తామర పూరేకు వంటి కన్నులు కలవాడు, తామరాకు వన్నెవంటి శరీర వర్ణం కలవాడు. కాబట్టి *"మనత్తుక్కిని యాన్"* మనస్సుకు మధురమైనవాడు శ్రీరాముడని పల్కింది గోదాదేవి.

"శెక్కమలత్తలర్ పోలుమ్ కణ్కైకాల్ శెమ్ కనివాయ్, అక్కమలత్తిలై పోలుమ్ తిరుమేని అడిగళుక్కు"- (తి.వా.మొ.) భగవానుని కన్నులు, చేతులు, కాళ్ళు తామరపూలవంటివి. ఆయన అధరం దొండపండువలె ఎఱ్ఱని వన్నె కలది.

భగవానుని మేను తామరాకు వన్నెవంటి వన్నె కల్గి యున్నదని నమ్మాళ్వార్ల శ్రీసూక్తి. చిగురుటాకువలె మెత్తనిది- అనే అర్థమూ ఉన్నది. *"పద్మదళ పత్రాక్షం"*- లోని అక్ష పదానికి 'అలర్ పోలుమ్' అని, "ఇలై పోలుమ్ తిరుమేని" అని వేర్వేఱుగా- "ఇరట్టుర మొషిదల్" శ్లిష్టపదంగా- వాల్మీకిసూక్తి వివరింపబడింది.

సుమ సుకుమారమైన- పుష్పంవలె మృదువైన భగవానుని వక్షఃస్థలానికి 'సుమకుమారి'- పుష్పం కంటె మృదువైన శ్రీదేవి వనమాలవలె అలంకారంగా ఉన్నదని వర్ణించిన వెంటనే "కవింధిక్ మామకాండాకులమ్"- అని కవి భట్టర్- 'నేనొక కవినేనా? ఇట్లు వర్ణించడం తగదు- అని తనను తాను నిందించుకో దగినట్లు కలత పడడం ఎందుకు? అనే సందేహం కలుగుతున్నది.

ఇంతకుముందు 42వ శ్లోకంలో *"డోలాతే వనమాల యా హరి భుజే హా కష్ట శబ్దాస్పదం"*- భగవానుని ఎదలో ఊగుతున్న వనమాలతో నీకు ఒత్తిడి

కలిగి హాహా కారాలతో బాధపడే నీ సౌకుమార్యాన్ని కవులు తమ పరుష వాక్కులతో వర్ణించినా, ఆ సౌకుమార్యం వసివాడిపోతుందని భట్టర్ వారు వర్ణించారు కదా! ఆ విధంగా వర్ణించిన తర్వాత, ప్రియుని ఎదలో శ్రీదేవి పూలదండవలె అలంకారంగా తగియున్నది- అని వర్ణించడం హస్తమస్తక న్యాయానికి అవకాశం కల్గించింది. ఈ భావ సంఘర్షణం ప్రేమాతిశయం వల్ల కలిగిందని భావించాలి.

శ్రీహరి మహోరస్కుడు. అసురుల బాణపుదెబ్బలను తట్టుకొనే కఠిన వక్షః స్థలం కలవాడైనా, ఆశ్రిత వాత్సల్యం కల్గిన శ్రీదేవి ఆశ్రయించినందువల్ల ఆమెకు "అకలికిల్లేన్"- నేను విడిచియుండలేను- అన్నంత భగవానుని వక్షఃస్థలం అత్యంత సుకుమారమైనదే- అని కవియొక్క ప్రేమాతిశయాన్ని తెల్పుతున్నది.

శార్దూల వృత్తం.

45. మర్మస్పృశో రససిరా వ్యతివిధ్య వృత్తైః
కాంతోప భోగ లలితైర్లు లితాంగ యష్టిః।
పుష్పావళీవ రసిక భ్రమరో పభుక్తా
త్వం దేవి! నిత్యమభినందయసే ముకుందమ్॥

అర్థం: హేదేవి!= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; మర్మస్పృశః= మర్మావయవాలను స్పృశించునట్టి; రస సిరాః= రసనాడులను; వ్యతివిధ్య= తాకి పొంగింపజేసి; వృత్తైః= ప్రవర్తించినవియైనట్టి; కాంత+ఉపభోగ, లలితైః= కాంతుని అనుభవం యొక్క విలాసాలతో; లులిత+అంగయష్టిః= సొక్కిన- మర్దింపబడిన చిగురుకొమ్మవంటి శరీరం కల్గినదానవై; రసికభ్రమర+ఉపభుక్తా= పుష్పరసాన్ని ఆస్వాదించే తుమ్మెద చేత పూర్ణంగా అనుభవింపబడినట్టి; పుష్ప+అవళీ, ఇవ= పూల (సముదాయం) మాలికవలె; త్వం= నీవు; ముకుందం మోక్షాన్ని ఇచ్చే భగవానుణ్ని; నిత్యం= సర్వదా; అభినంద యసే= ఆనందింప జేస్తున్నావు

తా॥ ఓ శ్రీదేవీ! నీవు శ్రీహరి యెదలో పూలదండవలె శోభిస్తున్నావు. నీ కాంతుని ఉపభోగ విలాసాలచేత నీ యొక్క రసనాడులు ఉప్పొంగి నీవు ఆనందాన్ని

అనుభవిస్తున్నావు. చిగురుకొమ్మవంటి నీ శరీరం ఆయన కదలికలచేత సొక్కి సొలసి యుంటుంది. అయినా, పూల రసాన్ని ఆస్వాదించే తుమ్మెదచేత అనుభవింప బడి నీవు సంతోషాన్ని పొందుతున్నావు. నీ సాహచర్యంచేత శ్రీహరిని సంతోష పరుచుతున్నావు.

వ్యాఖ్య: దివ్యదంపతుల సంభోగ శృంగారం వర్ణితం.

దేవీ! అని సంబోధిస్తూ జగన్నాయికా నాయకుల క్రీడను గూఢంగా తెల్పుతున్న శ్లోకమిది.

శ్రియఃపతిని ఆనందింపజేస్తేనే గాని శ్రీదేవి ఆనందించదు. "*అల్లిమలర్ మకళ్ పోక మయక్కు క్కళాకియుమ్ నిఱ్కుమమ్మాన్*"– కమల వాసిని భోగానుభవం (సంశ్లేషం) వల్ల కల్గిన ఆనందాన్ని పొందినవాడై యుండే స్వామి– అని నమ్మాళ్వార్ల శ్రీసూక్తి. (తి.వా.మొ. 3-10-8).

"*తూవియమ్ పుళ్ళుడై త్తెయ్వ వండు తుదైంద వెమ్ పెణ్మై యమ్ పూవిదాలో*"– (తి.వా.మొ. 9-9-4). సుపర్ణుడైన గరుత్మంతుని వాహనంగా కల్గిన పరదైవమనే తుమ్మెద చేత మర్దింపబడిన మా స్త్రీత్వ (శరీర)మనే అందమైన పువ్వు ఇట్లైనది– అని గూఢంగా పల్కిన వాక్చాతుర్యం ఈ శ్లోకంలోని మాటలచేత అనుకరింపబడినట్లున్నది కదా!

భగవంతుని స్వాతంత్ర్యాన్ని, జీవుడు చేసే అపరాధాలను జూచి శ్రీదేవి "*ఏమవుతుందో కదా!*" అనే భయంతో, క్షణ కాలమైనా శ్రీహరిని ఎడబాయకుండా ఆయన హృదయంలోనే నివసించి తన విలాసాలతో తన కాంతుని ఆనందింపజేస్తూ, (వశపరచుకొని) చేతనులను రక్షింపజేసే క్రీడ ఇది. ఐకరస్యాన్ని విశదపరచే శ్లోకమిది.

దేవి! త్వం నిత్యం అభినందయసే ముకుందమ్:– 'నిత్యం' అనడం వల్ల ద్వయ మంత్రంలో ఉన్న 'శ్రీమత్' అనే మాటలో 'మతుప్' అనే ప్రత్యయానికి గల 'నిత్య యోగం' అనే అర్థం తెల్పబడింది.

ద్వయ మంత్రమందు 'శ్రీమన్నారాయణ' అనే మొదటి వాక్యమందున్న పదానికి 'ఆశ్రయించడానికి సౌకర్యాన్ని కల్గించే గుణాలను కల్గిన వాడ'ని అర్థం.

రెండవ వాక్యంలో "శ్రీపతే నారాయణాయ"- అనే మాటలకు 'ఆశ్రయించిన వ్యక్తులకు సౌకర్యాన్ని కల్గించే గుణాలు కలవాడు'- అని అర్థం. రెండు వాక్యాలలోనూ 'మతుప్' ప్రత్యయం ఉన్నది. ఐకరస్యంగల దాంపత్యం అది.

శ్రీరాముడు వనవాసానికి పోయే సమయాన సీతాదేవి ఏదో విధంగా తనను వెంట దీసుకొని పోవునట్లు కాంతుని అంగీకారాన్ని పొందింది. వెంటనే లక్ష్మణుడు రాముని పాదాలను పట్టుకొన్నాడు. సీతాపిరాట్టి ముఖాన్ని మాత్రమే చూస్తున్నాడు- అని రామాయణ సూక్తి.

ఆ దివ్యదంపతులకు సర్వవిధ కైంకర్యం చేయడానికి తనను వారి వెంట దీసుకొని పోవునట్లు శ్రీరామునికి చెప్పి ఒప్పించవమ్మా! అనే ప్రార్థన లక్ష్మణుని ప్రక్రియలో సూచింపబడింది. లక్ష్మణుడు చేసిన ఈ ప్రక్రియ, ద్వయమంత్రార్థాన్ని ప్రయోగ పూర్వకంగా తెల్పుతున్నదని విజ్ఞుల మాట.

పూర్వార్థం శ్రీహరి పరమ రసిక సార్వభౌముడని తెల్పుతున్నది. 'రస సిరలు' అంటే రసనాడులు- అవి మర్మావయవాలకు సంబంధించిన నాడులన్న మాట. శ్రీకాంతుడు శ్రీదేవి యొక్క రసనాడులను తన ఉపభోగ విన్యాసాలచే తాకి కదలించాడు. ఇర్వురకు ఆనందం అంబరాన్ని అనుకొన్నది వాస్తవమే కాని ఆ విలాసాలతో లేత కొమ్మవంటి సుకుమారమైన శ్రీదేవి శరీరం సొక్కి అలసిపోయింది.

ఉత్తరార్థం 'శృంగార పరాకాష్ఠ'ను వర్ణిస్తున్నది. 'రసిక భ్రమరం' అనే పదం శ్రీకాంతునికి ఉపమానం. 'పుష్పావళీ' అనే పదం శ్రీదేవి శరీరానికి ఉపమానం. పూదే నేను ఆస్వాదించేది తుమ్మెద. 'పుష్పాల అవళి' అంటే పూల సముదాయం. ప్రత్యంగ సౌందర్యాన్ని తెల్పుతుంది. అవయవాల సముదాయమే శరీరం- అవయవి. పూలదండతో పోల్చబడినది స్తనాద్యవయవాలు కల్గిన స్త్రీ శరీరం.

రసికుడైన శ్రీకాంతుడు, తుమ్మెద పూల సముదాయాన్ని సంచలింపజేస్తూ రసాస్వాదన చేసినట్లు, ప్రత్యంగ సౌందర్య రాశియైన శ్రీదేవి శరీరాన్ని అనుభవించడంవల్ల శ్రీదేవి ఆనందిస్తూ, తన భర్తను ఆనందింప జేస్తున్నది. ముకుందుడంటే మోక్షదాత. ముకుందం నిత్యం అభినందయసే- గమనింప దగిన మాట ఇది- 'ము' అంటే ముక్తిని, 'కు' అంటే (భూమి) భుక్తిని (ముకుం) 'ద' అంటే ఇచ్చేవాడు.

'ముకుం' అనే పదం సుబంతరూపంగా ఉన్న అవ్యయం. భక్తులను అనుగ్రహించే విధంగా విశ్వరక్షణ వ్యాపారమందున్న ముకుందుణ్ని నిత్యం నయన హృదయానంద కందళితునిగా చేస్తున్నది శ్రీదేవి.

'త భ జ జ గ గ'- గణాలున్న వసంత తిలకావృత్తం.

"ఉక్తావసంత తిలకా త భ జా జ గౌ గః"- వృత్త లక్షణం.

46. కనకరశనా ముక్తా తాటంకహార లలాటికా
మణి సరతులాకోటి ప్రాయైః జనార్దన జీవికే!
ప్రకృతి మధురం గాత్రం జాగర్తి ముగ్ధ విభూషణైః
వలయ శకలైర్దుగ్ధం, పుష్పైశ్చ కల్పలతాయథా॥

అర్థం: హే జనార్దన జీవికే= జనార్దనుడైన భగవంతుణ్ని జీవింపజేసే ఓషధి లతవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; కనక- ప్రాయైః/ కనక రశనా= బంగారు ఒడ్డాణం; ముక్తా తాటంక= ముత్యాలతో చేయబడిన చెవికమ్మలు; హార= ముత్యాల హారాలు; లలాటికా= పాపట పట్టి/ తిలకం; మణిసర= మణిహారాలు; తులాకోటి= కాళ్ళగజ్జెలు; ప్రాయైః= మొదలైన; ముగ్ధవిభూషణైః= అందమైన నగలతో; ప్రకృతి మధురం= సహజ సుందరమైన; గాత్రం= (నీ) శరీరం; వలయ శకలైః= చక్కెర ముక్కలతో; దుగ్ధం యథా= పాలవలె; పుష్పైః= పూవులతో; కల్పలతా, యథా, చ= కల్పలతవలెను; జాగర్తి= ప్రకాశిస్తున్నది.

తా॥ ఓ జనార్దనుని జీవికవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! బంగారు ఒడ్డాణం, ముత్యాల దుద్దులు, స్వర్ణ మణిహారాలు, నుదుట వ్రేలాడే నగ లేదా తిలకం, మణిమయ నూపురాలు మొదలైన ఆభరణాలు సహజంగానే అందమైన నీ దేహానికి, పంచదార పాలకువలె, పువ్వులు కల్పలతకువలె పరమ శోభను కలుగజేస్తున్నాయి.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి యొక్క సహజ సుందరమైన అవయవ శోభను స్వర్ణ భూషణాలు, మణిమయాభరణాలు వృద్ధి చేస్తున్నవని సుశ్లోకితం.

లక్ష్మీదేవి యొక్క గాత్రం– శరీరం, పాలవలె స్వచ్ఛమైనది, మధురమైనది, మసృణమైనది– నునుపుగా ఉండి తళతళమెరయునట్టిది. అంతేకాదు, సన్నగా, నున్నగా, ఏపుగా ఎదుగుతూ చెట్టుకు అల్లుకొని యుండే సుకుమారమైన కల్పలతను పోలియున్నది. గాత్రం పాలవంటిదైనప్పుడు ఆభరణాలు చక్కెర ముక్కలవంటి వైనాయి. శరీరం కల్పలతవంటిదైనప్పుడు భూషణాలు పువ్వులవంటివైనట్లు రెండు ఉపమానాలతో శోభాతిశయం వర్ణింపబడినది.

సహజంగా పాలు మధురమైనవి. పాలలో చక్కెర కలిసినట్లైతే మాధుర్యం అధికమవుతుంది కదా!

స్వాభావికమైన సౌకుమార్యంగల కల్పలత పువ్వులతో శోభిస్తే సౌగంధ్యం వ్యాపించి రమణీయంగా రాణిస్తుంది.

"నిరాశ్రయా నశోభంతే పండితా వనితాలతాః"– అన్నట్లు, ఆశ్రయం లేనిది తీగ శోభించదు కదా! లత యొక్క ఆశ్రయంచేత తరువు శోభించినట్లే శ్రీదేవి యొక్క ఆశ్రయంచేతనే శ్రీపతికి శోభ అతిశయిస్తుంది– అనే అర్థమూ అనురణిస్తున్నది.

ఆభరణాలచేత అవయవ శోభ పెరిగిన పట్టిక ఈ శ్లోకమందున్నది.

1) కనక రశనా– స్వర్ణ మేఖల, శరీరం యొక్క పూర్వోత్తర భాగాలను అనుబంధించే నడుముకు శోభ.

2) ముక్తా తాటంకాలు- దుద్దులు- కర్ణాభరణాలు.

3) హారాలు- ముత్యాల హారాలు వక్షోజాలకు అలంకారాలు.

4) లలాటికా- లలంతిక. నడినెత్తినుంచి నెన్నుదురు మీద వ్రేలాడుతు ముఖమండలాన్ని శోభింపజేసే నగ.

5) తిలకం- పాపటిబొట్టు. రంగు రంగుల రాళ్ళ నగ.

6) మణిసరం- రత్నమాలికలు- గళాన మంగళంగా శోభించేవి.

7) తులాకోటి - మణిమయ నూపురాలు- మంజులంగా ధ్వనించే పాదాభరణాలు- కాళ్ళ అందెలు, గజ్జెలు.

8) ప్రాయైః- అంటే మొదలైనవి- ముంజేతి కంకణాలు, బాహువులకు నాగాభరణాలు, సౌభాగ్య సూచకాలు.

వలయ శకలాలు- అంటే శర్కరాఖండాలు- కండచక్కెర పలుకులు- అని అర్థం.

జనార్దన జీవికే- ఇది లక్ష్మీదేవిని సంబోధించే పదం. జనార్దనః- విష్ణు సహస్ర నామాలతో 128వ నామంగా ఉన్నది. జనాన్ అర్దయతి ఇతి జనార్దనః - లోక రక్షణకు ప్రతిబంధకంగా ఉండే అసుర స్వభావంగల జనులను నశింప జేయువాడు భగవానుడు అని అర్థం.

శ్రీపరాశర భట్టర్ వి.స.నా. భాష్య గ్రంథమందు "దస్యుత్రాణాత్ జనార్దనః" - (దోపిడి చేసే జనుల నుంచి భక్తులను రక్షించేవాడు) అనే భారతమందలి నిర్వచనాన్ని ప్రామాణికంగా జూపినారు.

దుర్జనులను పీడించేవాడు, సాధుజనులను రక్షించేవాడు జనార్దనుడు. జనార్దనుడైన భగవానునికి జీవనాధారమైనది లక్ష్మీదేవి.

"ఊర్ధ్వం మాసాత్ న జీవిష్యే"- ఒక నెలకు మించి నేను జీవించలేను- అని సీతమ్మ అన్నది. శ్రీరాముడు "న జీవేయం క్షణమపి వినాతాం అసితేక్షణాం"-

నల్లని కన్నులు కల్గిన ఆ సీతాదేవిని విడిచి క్షణం కూడా జీవించలేను- అనేవాడు. కాబట్టి, శ్రియఃపతికి జీవనౌషధమైనది శ్రీదేవి.

సహజ సుందరమైన పిరాట్టి నల్లని కన్నుల శోభయే భగవంతునికి హృదయావర్జకమైతే, ఇక వివిధాభరణాలతో దీపించే లక్ష్మీదేవి యొక్క గాత్ర శోభ జనార్దనునికి పరమ భోగ్యంగానే ఉంటుంది. అందువల్ల లక్ష్మీదేవి 'జనార్దన జీవిక'గా స్తుతింపబడినది.

హరిణీవృత్తం- 'న స మ ర స ల గ'- గణాలు కలది.

47. సామాన్య భోగ్యమపి కౌస్తుభ వైజయంతీ
పంచాయుధాది రమణః స్వయమేవ బిభ్రత్।
తద్భార ఖేదమివ తే పరిహర్తుకామః
శ్రీరంగధామ మణిమంజరి! గాహతేత్వామ్॥

అర్థం: హే శ్రీరంగధామ మణిమంజరి= శ్రీరంగనాథుని ఆలయానికి రత్నాల గుచ్ఛిక వంటి ఓ లక్ష్మీదేవీ!; సామాన్య భోగ్యం, అపి= సమానంగా అనుభవింపదగినవే అయినా; కౌస్తుభ, వైజయంతీ, పంచాయుధ+ఆది= కౌస్తుభమణి, వనమాల, పంచాయుధాలు మొదలైన వాటిని; తత్‌భార ఖేదం= వాటి బరువును భరించడం వలని ఆయాసాన్ని; తే= నీకు; పరిహర్తు కామః, ఇవ= లేకుండా చేయడానికో అన్నట్లు; స్వయం, ఏవ= తానే; బిభ్రత్= ధరిస్తున్న వాడైన; రమణః= నీ ప్రియుడు; త్వాం= నిన్ను; గాహతే= నిండుగా అవగాహిస్తున్నాడు- నీతో ఆనందాన్ని పొందుతున్నాడు.

తా॥ శ్రీరంగ విమానానికి మణుల గుత్తి- రంగురంగుల మణులు వేర్వేఱు కాంతులతో వెలుగుతున్న అద్భుత దీపంవంటి ఓ లక్ష్మీదేవీ! కౌస్తుభరత్నం, వైజయంతి, పంచాయుధాలు మొదలైన వాటిని నీవు, నీ భర్త కూడా అలంకారంగా ధరించి సంతోషించడం సామాన్యమే. లక్ష్మీదేవి కూడా చతుర్భుజాలలో పాశం, అంకుశం, శంఖం, చక్రం అనే వాటిని ధరిస్తుంది. ధర్మార్థ కామమోక్ష దాయిని అని పాంచరాత్రాగమ శాస్త్రం తెల్పుతున్నది.

"పాశాంకుశధరాదేవీ ధర్మకామార్థమోక్షదా"

"శంఖ చక్రాంబుజధరాం లక్ష్మీ మేవతు చింతయేత్"

అయితే "తద్భారఖేదమివతే పరిహర్తుకామః రమణః స్వయమేవ బిభ్రత్"- సుకుమారివైన నీకు శంఖ చక్రాదుల బరువును మోసే శ్రమ కల్గకూడదనే నీ ప్రియుడు వాటిని తానే ధరిస్తున్నాడు. అంత ప్రేమ కలవాడు కాబట్టి, నీతోనే ఆనందాన్ని పొందుతున్నాడు. లక్ష్మీదేవి కోమలాంగి యని, స్వాధీన పతిక యని ఈ శ్లోక సారాంశం.

వసంత తిలకావృత్తం.

48. *యది మనుజతిరశ్చాం లీలయాతుల్య వృత్తేః*
అనుజను రనురూపాదేవి! నావాతరిష్యః।
అసరస మభవిష్యన్నర్మ నాథస్య మాతః
దరదళ దరవిందోదంత కాంతాయతాక్షి!॥

అర్థం: హేదర దళత్-అక్షి/ దర= కొద్దిగా; దళత్= వికసిస్తున్న; అరవింద= కమలంయొక్క; ఉదంత= వృత్తాంతాన్ని (సమానత్వాన్ని) కల్గిన; కాంత= ఆకర్షణీయమైన; ఆయత= విశాలమైన; అక్షి= కన్నులు కల్గిన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; దేవి= పట్టపురాణివైన; మాతః= ఓ జగజ్జననీ!; లీలయా= స్వేచ్ఛతో; మనుజ, తిరశ్చాం= మనుష్యులకు, తిర్యక్కులకు; తుల్యవృత్తేః= సమానమైన ప్రవర్తన కల్గిన; నాథస్య= నీ భర్త యొక్క; అనుజనుః= ప్రతి అవతారమందు; అనురూపా= తగిన రూపాన్ని కల్గిన దానివై; న అవాతరిష్యః, యది= (నీవు) అవతరించియుండని యెడల; నర్మ= (నీ నాథుని) విలాసం; అసరసం= సరసం కానిది; అభవిష్యత్= అయి ఉండేది.

తా॥ కొంచెం వికసిస్తున్న తామరపూవు వలె మనోహరమైన, విశాలమైన నేత్రాలను కలిగియున్న ఓ లక్ష్మీదేవీ! కర్మవశం వల్ల కాకుండా, తన సంకల్పంతోనే మానవ తిర్యక్కులకు తగిన వృత్తిలో ప్రవర్తించిన నీ భర్తయైన నారాయణుడు

ధరించిన అవతారాలకు తగినట్లుగా నీవు కూడా స్వేచ్ఛగా అవతరించక పోయినట్లైతే, నీ నాథుని లీల విరసమై యుండేది- అని కవి భావన.

వ్యాఖ్య: భగవానుడు ధరించిన అవతారాలకు తగిన తన రూపం, లీల కల్గియుండునట్లు లక్ష్మీదేవికూడా అవతరించి భగవానుని క్రీడను సరసం చేసిందని సుశ్లోకితం.

కొంచెం వికసిస్తున్న తామరపూలతో సమానంగా, అందమైన, విశాలమైన కన్నులు కల్గిన ఓ లక్ష్మీదేవీ! అని సంబోధింపబడింది.

కన్నులు పూర్తిగా మూసుకొన్నవి కావు. బాగా విప్పారిన కన్నులూ కావు. ఇప్పుడిప్పుడే వికసిస్తున్న తామరపూలలాగా మూసి మూయనట్లున్నవి ఆ కన్నులు. కాబట్టి అవి మనోజ్ఞమైనవట.

"కింకిణి వాయ్చ్చెయ్ద తామరైపూప్పోలే శెంగణ్ శిఱిచ్చిఱిదే ఎమ్మేల్ విళియావో"- (తిరుప్పావై.22) చిరుగజ్జె యొక్క ముఖంలాగా విరిసీ విరియని తామరవలె ఎఱ్ఱని కన్నులను కొంచెం కొంచెం తెరచి నీ చూపును మా మీద ప్రసరింపజేయవా! స్వామీ! అని గోదాదేవి యొక్క విన్నపం. కొంచెం తెరచుకొని యున్న కనురెప్పల నడుమనున్న కనీనిక (నల్లగ్రుడ్డు) ఇటు-అటు కదలుతుండగా, ఆ నల్లనివాడు, పద్మనయనమ్ములవాడు చూచే చల్లని చూపు మన పాప శాపాలను విడగొడుతుంది.

పూర్తిగా చూడకున్నా, నిండుగా చూచినా చేతనులు భరించలేరు. ఆ దివ్యదంపతుల కటాక్షం కొద్దిగా ప్రసరించినప్పుడే జీవుడు తట్టుకోగలడు.

లక్ష్మీదేవి భగవానుని కారుణ్యరూప కాబట్టి ఆమె యొక్క ఈషణ్మాత్ర కటాక్ష వీక్షణమే సకలలోక శ్రేయస్కరం కదా!

భగవానుడు ధరించిన అవతారాలు మానవరూపాలుగానే కాదు, మత్స్య కూర్మ వరాహాది తిర్యక్కులుగానూ ఉన్నవి. భగవానుని అవతారాలకు తగినట్లు

లక్ష్మీదేవి కూడా ఆయనతో సహచరించే విధంగా అనేకావతారాలను స్వేచ్ఛగా ధరించిందని శాస్త్రాలు, పురాణాలు నొక్కి చెబుతున్నాయి.

మత్స్యావతారంలో ఆయన చుట్టూ "నౌరూపధారిణే"– నావ రూపంతో పరిభ్రమించింది. కూర్మావతారమందు అమృతసారమైన సముద్ర తనయగా ఆవిర్భవించింది. వరాహావతారమందు భూదేవి రూపంగా నున్నది. నారసింహావ తారమప్పుడు చెంచులక్ష్మిగా ఉన్నది. వామనుడు బ్రహ్మచారి కాబట్టి ఆయన ఎదలో జింకచర్మంతో కప్పబడియున్నది. భార్గవరాముని అవతారమందు లక్ష్మీదేవి ధరణిగా అవతరించింది. శ్రీరామావతారాన సీతగా అవతరించి, శ్రీకృష్ణావతార మందు రుక్మిణిగా అవతరించి విశేష ఖ్యాతిని పొందినది. భగవానునికి భూనీళాది పత్నులెందఱు ఉన్ననూ లక్ష్మీదేవియే ఆయన లీలకు తగిన విధంగా– ధర్మచారిణిగా తన స్వేచ్ఛతోనే అవతరించింది. కాబట్టి, దేవీ! 'పట్టమహిషి' అని సంబోధింప బడింది.

'తుల్యవృత్తి' అన్న పదం ప్రతి అవతారమందు ఆ అవతారానికి తగిన గుణం, శీలం చెబుతున్నది. వరాహావతారమందు ఆ జాతిధర్మమైన తుంగముస్తెలను భుజించడం తుల్యవృత్తియే కదా!

'మాతః!' అని సంబోధించడంవల్ల లక్ష్మీదేవి యొక్క వాత్సల్యం వ్యక్తమవుతున్నది.

అనుజను రనురూపాదేవి! యది నావాతరిష్యః, నాథస్య నర్మ అసరస మభవిష్యత్: – కర్మవశంవల్ల కాకుండా, తన సంకల్పంతోనే ధరించిన భగవాముని అవతారాలకు తగిన రూపం కలదానివై నీవు అవతరించియుండకపోతే, నీ నాథుని అవతార లీలలన్నీ సరసం కానివైయుండేవి.

ఈ శ్లోకంలో ఈ వాక్యం ముఖ్యమైనది. రెండు ప్రతిషేధ వాక్యాలు (నఞ్ ద్వయం) ప్రయుక్తమైనప్పుడు ఆ మాట మనస్సున నాటుకొనే బలం కలది. అర్చావతారమందు కూడా శ్రీరంగనాథునికి అనుగుణంగా శ్రీరంగనాయకివై

శ్రీరంగధామంలో నీవు వెలసియుండకపోతే సరసం ఉండేది కాదు- అనే అర్థమూ వ్యక్తమవుతున్నది.

"అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽన పాయనీ"- (వి.పు.) ఇతర అవతారాలలో కూడా విష్ణుమూర్తిని విడిచియుండని ధర్మపత్ని లక్ష్మీదేవి- అని శ్రీ పరాశర మహర్షి సూక్తియే ప్రామాణికం.

మాలినీ వృత్తం. ' న న మ య య'- గణాలు కలది.

49. *స్ఖలిత కటకమాల్యైర్దోర్భి రబ్ధిం మురారేః*
భగవతి! దధిమాథం మథ్నతః శ్రాంతి శాంత్యై।
భ్రమదమృత తరంగావర్తతః ప్రాదురాసీః
స్మితనయన సుధాభిః సించతీ చంద్రికేవ॥

అర్థం: హే భగవతి= షడ్గుణైశ్వర్య సంపన్నురాలవైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; స్ఖలిత కటకమాల్యైః= తొట్రుపడిన భుజవలయాలు, పూల హారాలు కల్గిన; దోర్భిః= బాహువులతో; అబ్ధిం= పాలసముద్రాన్ని; దధిమాథం= పెరుగును చిల్కినట్లుగా; మథ్నతః= మథిస్తున్న; మురారేః= మురారియైన విష్ణువు యొక్క; శ్రాంతి శాంత్యై= అలసటను పోగొట్టడం కోసం; స్మిత నయన సుధాభిః= చిరునవ్వుతో కూడిన చూపులు అనే అమృతధారలతో; సించతీ= తడుపుతున్న; చంద్రికా, ఇవ= వెన్నెలవలె; భ్రమత్- ఆవర్తః/ భ్రమత్= తిరుగుతున్న; అమృత తరంగ= అమృతపుటలల యొక్క; ఆవర్తతః = సుడినుంచి; ప్రాదురాసీః= ఉద్భవించావు.

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! ఎక్కువ శ్రమపడుతూ పాలసముద్రాన్ని పెరుగును చిల్కినట్లుగా మథించి శ్రీమహావిష్ణువు అలసిపోయాడు. నీవు విష్ణుభగవానుని శ్రమను పోగొట్టడంకోసం అమృత తరంగాల మధ్యనుంచి, చిరునగవుతో చూపులు అనే అమృతధారలను కురిపిస్తూ, చంద్రికవలె ఆవిర్భవించావు.

వ్యాఖ్య: విష్ణుభగవానుని శ్రమను దీర్చడం కోసమే లక్ష్మీదేవి పాలసముద్రం నుంచి ప్రాదుర్భవించిందని ప్రస్తుతింపబడినది.

భగవానుడు జ్ఞాన, శక్తి, బల, ఐశ్వర్య, వీర్య, తేజస్సులు అనే ఆరు గుణాలు ప్రధానంగా కలవాడు. భగవానుని అనుజను రనురూపయై లక్ష్మీదేవి కూడా షాడ్గుణ్య సంపద కల్గిన పూజ్యురాలు. కాబట్టి 'భగవతి' అని సంబోధింపబడింది.

విష్ణుభగవానుడు దేవతలకు, పూర్వ దేవతలకు ఓషధులతోపాటు మందర పర్వతాన్ని తెచ్చి, వాసుకి అనే సర్పరాజును కవ్వపుత్రాడుగా చేసి పాలసముద్రాన్ని మథించగా అమృతం ఉద్భవిస్తుందని చక్కని సలహా చెప్పినవాడే కదా! ఆది దేవుడు కాబట్టి విష్ణుమూర్తి సముద్ర మథన ప్రక్రియలో ప్రధాన పాత్రగా వ్యవహరించాడు. అది పాలసముద్రం. పెరుగును చిల్కగా వెన్నను పొందినట్లు పాలనుంచి దాని సారాన్ని పొందడానికి ఎక్కువ శ్రమపడవలసి యుంటుంది. పద్మవాసినియైన శ్రీదేవియే తనకాంతుని కాళ్లను సుతిమెత్తగా ఒత్తుతుంటే ఆయన కాళ్ళు కందిపోయేవట. అంత సౌకుమార్యం కల్గినవాడు విష్ణుమూర్తి. అందువల్ల క్షీరసముద్రాన్ని మథిస్తున్నప్పుడు విష్ణుమూర్తి యొక్క బాహు కేయూరాలు, చేతిమణికట్టులోనున్న బంగారు కంకణాలు, భుజాంతర మందలి పుష్పహారాలు జారిపోతున్నవి. కవ్వపుత్రాడును లాగడానికి బాహువుల కదలికల వల్ల ఆయాసం, అలసట కల్గిందని వ్యక్తమవుతున్నది కదా! పాలసముద్రాన్ని చిలికే భగవానుని శ్రమను పోగొట్టడానికే లక్ష్మీదేవి ప్రాదుర్భవించింది.

అవతరించిన విధమెట్టిదో ఉత్తరార్ధం తెల్పుతున్నది.

స్మితనయన సుధాభిః సించతీ చంద్రికేవ:- లక్ష్మీదేవి చిరునవ్వుతో కటాక్షించడం అనే అమృతధారలను కురిపిస్తూ చంద్రిక ఆవిర్భవించినట్లే పరిభ్రమించే అమృత తరంగాల సుడినుంచి ప్రాదుర్భవించింది. లక్ష్మియొక్క చిరునగవు వెన్నెలతో పోల్చబడింది. అంటే, ఆమె ముఖం చంద్రునితో సమానమైనదని అర్థం. వెన్నెల అలసటను పోగొట్టునట్లే, భగవానుని అలసటను భగవతియొక్క చిరునవ్వు పోగొడుతుంది. లక్ష్మీదేవి మరియు చంద్రుడు క్షీరాబ్ధి యొక్క అమృత తరంగాలనుంచి ఉద్భవించిన వారే కాబట్టి శ్రమను దీర్చడం ఇర్వురికి సమానమే. వెన్నెల వాకవంటి చిరునవ్వుగల లక్ష్మీదేవియొక్క చంద్రబింబం

వంటి ముఖమండలాన్ని చూడగానే విష్ణుమూర్తి బడలిక సడలిపోయింది. ఆయన పడిన శ్రమ ఫలవంతమైనది.

"సామాన్య భోగ్యమపి"- అనే 47వ శ్లోకంలో లక్ష్మీనారాయణులకు పంచాయుధాది భారాన్ని వహించడం సామాన్యమే అయినా లక్ష్మీదేవి మోయదగిన శ్రమను పోగొట్టి, వాటిని నారాయణుడే భరించాడు- అని వర్ణింపబడింది. ఈ శ్లోకమందు భగవానుని శ్రమను భగవతి పోగొట్టిన విధం తెల్పబడింది. దివ్య దంపతుల పరస్పర ప్రేమాతిశయం లోకులకు, లోకేశులకు ఎంతో ఆదర్శమైనదని సూచితం.

మాలినీ వృత్తం.

50. *మాతర్మైథిలి! రాక్షసీస్త్వయి తదైవార్ద్రా పరాధాస్త్వయా*
రక్షంత్యా పవనాత్మజాల్లఘు తరారామస్య గోష్ఠీకృతా।
కాకంతంచ విభీషణం శరణమిత్యుక్తి క్షమౌ రక్షతః
సాన స్సాంద్ర మహాగసస్సుఖయతుక్షాంతి స్తవాకస్మికీ॥

అర్థం: హే మాతః= ఓ తల్లీ!; మైథిలి= మిథిలాధిపతి తనయవైన ఓ జానకీదేవీ!; త్వయి= నీ విషయంలో; తదా, ఏవ= అప్పుడే; ఆర్ద్రాపరాధాః= ('ఆర్ద్ర' అంటే, తడియారనివైన) పచ్చి నేరాలను చేసిన; రాక్షసీః= రాక్షస స్త్రీలను; పవన+ఆత్మజాత్= వాయుపుత్రుడైన హనుమంతుని (బారి) నుంచి; రక్షంత్యా= కాపాడే; త్వయా= నీచేత; 'శరణం' ఇతి= 'నీవే శరణం' అని; ఉక్తి, క్షమౌ= పల్కడమందు సమర్థులైన వారు కావున; కాకం= కాకాసురుణ్ణి; తం= ఆ ప్రసిద్ధుడైన; విభీషణం= విభీషణుణ్ణి; రక్షతః= రక్షించే; రామస్య= శ్రీరాముని యొక్క; గోష్ఠీ= పరిషత్తు; లఘుతరా= చాలా చుల్కనగా; కృతా= చేయబడినది; సా= అట్టి; తవ= నీ యొక్క; ఆకస్మికీ= కారణం లేకుండా కల్గినట్టి; క్షాంతిః= ఓర్పు (సహనం); సాంద్ర, మహా+ఆగసః= చిక్కగా ఉండే గొప్ప పాపాలను కల్గియున్నట్టి; నః= మమ్ములను; సుఖయతు= సుఖింపజేయు గాత.

తా॥ సీతామాతగా అవతరించిన ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ పట్ల మరువరాని అపరాధాలను చేస్తుండే రాక్షస స్త్రీలను హనుమంతుని బారినుంచి రక్షించి నిర్హేతుక జాయమాన కృపను ప్రకటించావు. తత్ఫలితంగా 'నీవే శరణం' అనే మాటను నిమిత్తంగా చేసుకొని కాకాసురుణ్ని, విభీషణుణ్ని కూడా రక్షించిన శ్రీరాముని కృపను నీ కృప కంటే తక్కువ చేసినావు. నిష్కారణంగా ప్రసరించునట్టి క్షమాశీలమైన నీ కృపను నిరంతరం మహాపరాధాలను చేస్తున్న మామీద ప్రసరింపజేసి మమ్మానందింప జేయుమని స్తోత్రం చేయబడింది.

వ్యాఖ్య: లక్ష్మీదేవి సీతామాతగా అవతరించి 'తల్లి ప్రేమకు కారణమేమీ ఉండ'దనే రీతిని చాటిన విషయం వర్ణితం.

మహర్షివాల్మీకి 'సీతాయాశ్చరితం మహత్"– రాముని చరిత్రకంటే సీతయొక్క చరిత్ర గొప్పది– అని 'రామాయణం' అనే గ్రంథాన్ని పేర్కొన్నాడు.

శ్లోకం 'మాతః, మైథిలి!' అనే సంబోధనతో మొదలయింది. పూర్వం సీతాదేవిగా అవతరించిన తల్లీ! అని 'రామాయణం'లోని కొన్ని విషయాలు ప్రకటింపబడినవి. త్వయారామస్య గోష్ఠీలఘుతరాకృతా– సీతాదేవి కరుణచే రాముని కరుణ తక్కువగా చేయబడినది. (రాముడు తక్కువగా చేయబడినాడు– అనలేదు.) 'శరణం' ఇత్యుక్తి క్షమౌ– శరణం– నీ వేరక్షకుడవు– అంటూ రాముణ్ని వేడుకొన్నవారు ఇద్దఱు– అని 'క్షమౌ' అనే ద్వివచనం తెల్పుతున్నది. ఆ ఇద్దఱు ఎవరు? 'కాకంతం చ విభీషణం'– కాకాసురుని శరణాగతి కంటె విభీషణుని శరణాగతి విలక్షణమైనది– ప్రసిద్ధమైనదని తెలియడం కోసం ద్వితీయా విభక్త్యేక వచనం ప్రయోగింపబడినది.

రాక్షస స్వభావంగల జయంతుడు కాకి రూపాన్ని ధరించి వచ్చి, సీతమ్మ వక్షోజమందలి మెత్తని మాంసాన్ని తినదలచి హింసించాడు. తన తొడమీద పడుకొన్న పతికి నిద్రాభంగమవుతుందని సీతమ్మ రాముణ్ని లేపకుండా ఆ బాధను ఓర్చుకొన్నది. రక్తబిందువులు రాముని మీద చిందినవి కాబట్టి లేచి, కాకిని

జూచి, అతని మీదికోపంతో గరికపోచపైన బ్రహ్మాస్త్రాన్ని అభిమంత్రించి కాకితలను ఛేదించడానికి ప్రయోగించాడు.

"*త్రీన్‌లోకాన్ సంపరిక్రమ్య తమేవ శరణం గతః*"– (రామాయణ వాక్యం) కాకాసురుడు భయపడి మూడు లోకాలలో తిరిగి తిరిగి, ఎక్కడనూ రక్షణ పొందలేనివాడై, చివరకు శ్రీరాముని సన్నిధిలోనే శరణాగతుడయ్యాడు. '*కృపయా పర్యపాలయత్*'– శ్రీరాముడు కాకిని కృపతో రక్షించెను.

'కృప' అనేది జగన్మాతయైన లక్ష్మీదేవికి వాచకం (పేరు).

"*దేవ్యాకారుణ్యరూపయా*"– మూర్తీభవించిన కరుణయే లక్ష్మీదేవి కదా! కాకాసురుడు తనను హింసించినా, అయ్యో! బ్రహ్మాస్త్రం ఆ కాకిని చంపుతుందనే భయపడుతూ, కాకిపట్ల దయాదృష్టిని ప్రసరింపజేసింది సీతమ్మ. కాబట్టి కాపాడే ఆశతో వారి వారి కాళ్ళమీద పడినంత సేపు ఆ బ్రహ్మాస్త్రం కాకిని చంపకుండా బుసలు కొడుతూ ఆగిపోతుండేది. తిరిగి తిరిగి అలసటజెంది వచ్చి రాముడున్న చోట భూమిమీద పడింది.

"*తచ్ఛిరః పాదయోస్తస్య యోజయామాస జానకీ!*
ప్రాణ సంశయమాపన్నం దృష్ట్వా సీతాథవాయసం।
త్రాహి త్రాహీతి భర్తారమువాచ దయయావిభుమ్॥" (పద్మపురాణం)

భూమిమీద పడిన కాకి తలను శ్రీరాముని పాదాలమీద చేర్చి 'రక్షించు, రక్షించు' అని సీతమ్మ భర్తను వేడుకొన్నదట.

కాకాసుర వృత్తాంతాన్ని లంకలో అశోకవనమందున్న సీతమ్మ హనుమంతునితో చెప్పింది. 'కాకాసురుణ్ని రక్షించునట్లు నేనే చేశాను' అని సీతమ్మ తన గొప్పతనాన్ని చెప్పుకోలేదు. కాబట్టి, పద్మపురాణంలో చెప్పబడిన విషయం రామాయణంలో లేదు– అని వ్యాఖ్యాతలు వెల్లడించారు.

"*విభీషణస్తు ధర్మాత్మా నతు రాక్షస చేష్టితః।*
త్యక్త్వా పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ రాఘవం శరణం గతః॥" (రామాయణం)

రాక్షస జన్మయే అయినా ధర్మస్వభావం కలవాడు విభీషణుడు. సీతాదేవిని శ్రీరామునిచెంత జేర్చుమని పలుమార్లు హితోపదేశం చేసిననూ, రావణుడు వినలేదు. పైగా "త్వాంతు ధిక్! కులపాంసనమ్"– నీవు కులాన్ని పాడుచేసే తుచ్ఛుడవు– అని గర్హించినందువల్ల విభీషణుడు పుత్రులను, భార్యను, ఆస్తులను విడిచిపెట్టి వచ్చి శ్రీరాముని శరణుపొందినాడు. "పుత్రాంశ్చ అన్నట్లు దారాంశ్చ"– అని ఉన్నది కదా! భార్యలను అని తెల్పలేదేమి? అంటే, 'దారా' శబ్దం పుంలింగమే కాక నిత్యబహు వచనమని శబ్దశాస్త్రం పేర్కొన్నది. "దారాః పుంసిచ భూమ్న్యేవ"– (నిఘంటువు.)

పగవాని తమ్ముడు కాబట్టి విభీషణుణ్ని రక్షించవద్దని సుగ్రీవుడు, వానర ప్రముఖులు వాదించారు. "యదివా రావణః స్వయం"– విభీషణుడే కాదు, స్వయంగా రావణుడు వచ్చి శరణాగతుడైతే అతనిని కూడా రక్షిస్తాను– అన్నాడు. విభీషణ శరణాగతి సందర్భంలో శరణాగతి చేసిన సర్వప్రాణులను తాను రక్షించే ప్రతిజ్ఞ చేశాడు శ్రీరాముడు.

త్వయి తదైవార్ద్రాపరాధాః రాక్షసీః పవనాత్మజాత్ రక్షంత్యాత్వయా రామస్య గోష్ఠీ లఘుతరాకృతా– ఈ వాక్యం సీతాదేవి అపరాధినులను రక్షించిన వృత్తాంతాన్ని తెల్పుతుంది.

రావణుని చెఱనుంచి దేవాంగనలను విడిపించడానికి సీతమ్మ లంకలో రావణుని చెఱలోనున్నది. రాక్షసస్త్రీలు సీతమ్మను రేయింబవళ్ళు భయపెడుతూ, బాధిస్తున్నారు వారితోపాటున్న త్రిజట రావణుడు పరాజితుడైనట్లు శ్రీరాముడు విజయాన్ని పొందినట్లు తన (కల) స్వప్నంలో చూచిన విషయాన్ని తోటివారికి చెప్పింది. ఆ రాక్షసస్త్రీలు స్వప్న వృత్తాంతాన్ని విని భయపడుతున్నప్పుడు సీతాదేవి *"భవేయం శరణం హివః"*– మీకు శరణం– రక్షణగా నేను ఉండగలను, భయపడకండి– అని అభయమిచ్చింది. రాక్షసాంగనలు 'కాపాడుము' అని అడుగలేదు. అడుగని వారిని కూడా రక్షింపబూనుకొన్నది. అయినా, రావణునికి భయపడి సీతమ్మను బాధపెట్టున్నారు. రావణుడు చచ్చిన తర్వాత ఆ శుభవార్తను

సీతమ్మకు తెల్పడానికి హనుమంతుడు వచ్చాడు. రావణుడు చంపబడిన సంగతి తెలియని రాక్షసస్త్రీలు ఇంకా హింసిస్తునే ఉన్నారు. హనుమంతుడు వారిని చిత్రవధ జేయడానికి సిద్ధపడగా సీతమ్మ హనుమతో "రాజసంశ్రయ వశ్యానాం"- వారు రాజాజ్ఞను పాటిస్తున్నారు, వారిలో దోషంలేదని వాదిస్తూ "కార్యం కరుణ మార్యేణ నకశ్చిన్నాపరాధ్యతి"- ఆర్యుడవైన నీవు వారిని దయతో చూడడమే ధర్మం, తప్పుజేయనివాడెవడూ లేదు- అని హితోపదేశం చేసింది.

క్షాంతిస్తవాకస్మికీ:- శరణాగతులనే రక్షించే దయను కల్గినవాడు శ్రీరాముడు. ("గోష్ఠి"- అంటే రక్షించే విషయాన్ని చర్చించే సభ.) తనను హింసించేవారిని కూడా రక్షించే దయామయి సీతాదేవి. కాబట్టి, భగవతి యొక్క క్షమాగుణానికి సహనానికి వెదకినా కారణమే కనబడదు. అట్టి అవ్యాజమైన దేవియొక్క కృప (ఓర్పునకు కారణం దయ కల్గియుండడం. ఇక ఆమె దయకు మాత్రం కారణం తెలియరాదు) ఎల్లప్పుడూ మహాపరాధాలను చేస్తున్న మనను సుఖంగా ఉంచి ఆనందింపజేయుగాక.

శార్దూల వృత్తం.

51. మాతర్లక్ష్మి! యథైవ మైథిలజనస్తేనాధ్వనా తేవయం
త్వద్దాస్యైక రసాభిమాన సుభగైర్భావైరిహాముత్ర చ।
జామాతాదయితస్తవేతి భవతీ సంబంధ దృష్ట్యాహరిం
పశ్యేమ ప్రతియామ యామచ పరీచారాన్ ప్రహృష్యేమచ॥

అర్థం: హేమాతః= ఓ తల్లీ!; లక్ష్మి= సీతా స్వరూపిణివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ!; తే= నీకు; మైథిలజనః= మిథిలా నగరంలోని జనం; యథా, ఏవ= ఎట్లో; తేన= అటువంటి; అధ్వనా= మార్గంచేత; వయం= మేము; త్వద్దాస్యైక-సుభగైః/ త్వత్= నీ యొక్క; దాస్య= దాస్యమందలి; ఏక= అద్వితీయమైన; రస+అభిమాన= ప్రీతి, అభిమానాలచేత; సుభగైః= సొంపైన; భావైః= ఆశయాలతో; ఇహ= ఇక్కడ- ఈ లోకమందు; అముత్ర, చ= అక్కడ (వైకుంఠమందు); జామాతా= అల్లుడు; తవ= నీకు; దయితః= ప్రియుడు;

ఇతి= అని; భవతీ సంబంధ దృష్ట్యా= నీతో సంబంధమున్నవాడు అనే దృష్టిచేత; హరిం= హరిని; పశ్యేమ= దర్శిస్తాం; ప్రతియామ= శరణుపొందుతాం; పరీచారాన్= కైంకర్యాలను; యామ= చేస్తాం; చ= మఱియు; ప్రహృష్యేమ= ఆనందిస్తాము.

తా॥ ఓ తల్లీ! ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీవు సీతాదేవిగా అవతరించినప్పుడు నీకు మిథిలానగర వాసులైన జనులెట్టివారో మేము కూడా ఆ పద్ధతిచేతనే నీ జనులమే. నీ సంబంధాన్ని బట్టి, హరిని (రాముణ్ని), అల్లుడనియు, నీకు భర్త అనియు, ఇక్కడ అంటే ఈ లీలా విభూతిలోనూ, అక్కడ అంటే పరమపదం (నిత్యవిభూతి)లోనూ దర్శిస్తాము, శరణు పొందుతాము, కైంకర్యం చేస్తాం, శ్రియః పతి యొక్క ఆనందాన్ని చూస్తూ, ఆనందిస్తాము.

వ్యాఖ్య: ఓ జననీ! సీతమ్మగా నున్నప్పుడు ఆమె సంబంధాన్నిబట్టి మిథిలా నగరమందలి జనులు శ్రీరాముని యందు ఆదరాభిమానాలు కలిగియున్నట్లే, శ్రీదేవిని పురస్కరించుకొని శ్రియఃపతిని అట్లే మేము సేవిస్తామని సుశ్లోకితం.

సీతామాత మిథిలానగర జనులను స్వజనంగా స్వీకరించినట్లే, విష్ణుపత్ని యైన లక్ష్మీదేవి మనను అట్లే స్వజనంగా చూడవలెనని ప్రార్థింపబడుతున్నది. శ్రీరాముని విషయంలో లీలా విభూతియు (ఈ లోకం) శ్రీరంగనాథుని విషయంలో నిత్యవిభూతి (వైకుంఠమూ) యు చెప్పబడినది.

త్వద్దాస్యైక రసాభిమాన సుభగైః భావైః ఇహ, అముత్రచ: – సీతాదేవికి కైంకర్యం చేసిన యెడల, సీతాదేవి సంబంధం ఉన్నచోట కైంకర్యం చేసిననూ, సీతాదేవికి చేసినట్లే ఉండగలదనే విశ్వాసం మిథిలానగర జనులకుండినది. జనక మహారాజుకు అల్లుడని, సీతాపతి యని మిథిలానగర వాసులు శ్రీరాముని సేవించి నందున, సీతాదేవిని సేవించినట్లే భావించి ఆనందించారు. అట్లే, విష్ణుచిత్తుల వారి జామాత యని, గోదాదేవి భర్తయని శ్రీరంగనాథునికి సర్వవిధ కైంకర్యం చేసినా గోదాదేవికి కైంకర్యం చేసినట్లే కాగలదు. కాబట్టి, లక్ష్మీదేవి సంబంధాన్ని పురస్కరించుకొని లక్ష్మీనాథుని సేవిస్తాము; శరణు పొందుతాము. పరిచర్యలను చేస్తాము, స్వామి ఆనందాన్ని జూచి ఆనందిస్తాము.

అంతఃపురానికి సంబంధించిన జనులు నేరం చేసినా, ఆ నేరాన్ని ఏదో నెపంతో రాజులు క్షమించినట్లే, మనం శ్రీదేవి సంబంధం కలవారమైనందువల్ల మన అపరాధాలను శ్రియఃపతి క్షమిస్తాడని సారార్థమన్నారు శ్రీ వేదాంత దేశికులు.

'ఆలివంకవారు ఆత్మబంధువులు' అని భావించి మా దోషాలను చూడకుండా, చూచినా క్షమించునట్లు, నీ సంబంధాన్ని పురస్కరించుకొనియే ఒకే కాలాన చతుర్విధ పురుషార్థాలను పొందునట్లు శ్రియఃపతిని పశ్యేమ= దర్శనం చేసుకొంటాము. ఇది ధర్మం. ప్రతియామ= శరణుపొందుతాము. ఇది ప్రయోజనం (అర్థం). పరీచారాన్, యామ, చ= కింకర వృత్తులను చేస్తాము కూడా. ఇది కామ పురుషార్థం- కోరిక, ప్రహృష్యేమ= శ్రీపతియొక్క ఆనందాన్ని జూస్తూ మేము బ్రహ్మానందాన్ని అనుభవిస్తాము. ఇదే మోక్షం.

శార్దూల వృత్తం.

52. *పితేవ త్వత్ప్రేయాన్ జనని! పరిపూర్ణాగసి జనే*
హితస్రోతో వృత్త్యాభవతిచ కదాచిత్ కలుషధీః।
కిమేత న్నిర్దోషః క ఇహజగతీతి త్వముచితై
రుపాయై ర్విస్మార్య స్వజనయసి మాతా తదసి నః॥

అర్థం: హే జనని= ఓ మాతా!; త్వత్, ప్రేయాన్= నీ ప్రియుడైన భగవానుడు; పరిపూర్ణ+ఆగసి= నిండుగా నేరాలు చేసినట్టి; జనే= వ్యక్తి విషయంలో; పితా, ఇవ= తండ్రివలె; హితస్రోతో వృత్త్యా= హితపరంపరలో ప్రవర్తించడంచేత; కదాచిత్= ఎప్పుడయినా; కలుషధీః= కాలుష్యా (కోపా)న్ని పొందిన మనస్సు కలవాడు; భవతి, చ= అవుతున్నాడు కూడా (అప్పుడు); ఏతత్ కిమ్= ఇదేమిటి (ఈ కోపమెందుకు?); ఇహ= ఈ; జగతి= ప్రపంచమందు; నిర్దోషః= దోషంలేనివాడు; కః= ఎవడు?; ఇతి= అని; త్వం= నీవు; ఉచితైః= తగిన; ఉపాయైః= ఉపాయాలతో; విస్మార్య= (దోషాలను చూచిన అతని కోపాన్ని) మఱపింపజేసి; స్వజనయసి= తన సంతానంగా మనలను భావించునట్లు చేస్తున్నావు; తత్= అందువల్ల; నః= మాకు; మాతా= తల్లివై ఉన్నావు.

తా॥ ఓ జననీ! నీవు తల్లివి. భగవానుడు జగత్తునకు తండ్రి. నిత్యం ఎడతెగకుండా నేరాలు చేసే మాకు హితం చెప్పే సందర్భంలో, అప్పుడప్పుడు కోపాన్ని ప్రదర్శిస్తాడు. దండించడానికి కూడా ప్రవర్తిస్తాడు. అప్పుడు నీవు ఏమండి? మీకీ కోపం ఎందుకండి? లోకంలో తప్పు చేయని మనిషి ఉన్నాడా? అని ఇంక 'ఏవో అనునయ వాక్యాలతోనూ, ఓర చూపుల'తోనో భగవానుని కోపాన్ని శాంతింప జేస్తుంటావు. నీతోపాటు వారికి కూడా మమ్ములను స్వజనులనుగా జేసి తీరుతావు. కాబట్టి, మాకు తల్లివై యున్నావు.

వ్యాఖ్య: పురుషకారంవల్ల భగవానుని నిగ్రహాన్ని నివారింపజేస్తున్న లక్ష్మీదేవి జగజ్జననియై చేతనుల పట్ల వాత్సల్యం కలదని సుశ్లోకితం.

భగవానుడైన నారాయణుని యొక్క శ్రీపాదద్వయంలో కైంకర్యం చేయడమే కర్తవ్యంగా కల్గిన జీవునికి లక్ష్మీదేవిని పురుషకారంగా పురస్కరించుకోవడం ఆవశ్యకమా? అని సందేహించేవారికి చెప్పదగిన అంశాలు ఈ శ్లోకంలో తెల్పబడుతున్నాయి.

నారాయణుడు లోకానికి తండ్రి. లక్ష్మీదేవి లోకానికి తల్లి. తండ్రి హితపరుడు. హితం తాత్కాలికంగా కష్టమనిపిస్తుంది, చివరకు మేలును చేస్తుంది. "*అప్రియస్య చపథ్యస్యవక్తా శ్రోతాచ దుర్లభః*"– ఇష్టంకానట్టి, మేలును కలిగించే మాటను చెప్పునట్టి వ్యక్తి, వినే వ్యక్తి కూడా దుర్లభుడే– అనియు, "*హితం మనోహారిచ దుర్లభం వచః*"– హితమైనది, మనస్సుకు నచ్చునదైన మాట దుర్లభమనే వాక్యాలు హితం యొక్క విశిష్టతను వ్యక్తం చేస్తున్నాయి.

నారాయణుని హృదయం చాలా చల్లనిది. శీతకరుడైన చంద్రునికి పుట్టినిల్లు. "*చంద్రమామనసో జాతః*"– అని శ్రుతి పల్కుతుంది. అయినా పరిపాలన చేయునప్పుడు హితాన్ని దృష్టియందుంచుకొని, ఈ లోకంలో జీవులు చేసిన మహాపరాధాలను సహించలేక 'నక్షమామి' (క్షమించను). అప్పుడప్పుడు 'క్షిపామి'– (నరకంలోకి త్రోసి వేస్తాను) అంటూ కోపంతో దండించడానికి ప్రవర్తిస్తాడు.

"తన్దమ్ మక్కళ్ అఱుదు శెన్హాల్ తాయ్ మారావాల్ తరిక్కకిల్లార్"- (పెరియా. 2-2-3) తమ బిడ్డలు ఏడిస్తే తల్లులు భరించలేరు. *"పెత్త మనమ్బిత్తు"*- కన్నతల్లి మనస్సు పిచ్చిది. హితపరత్వంగా కల్గిన సర్వేశ్వరుని కోపాన్ని దీర్చడానికి భగవతి లక్ష్మీదేవి యొక్క పురుషకారం అవశ్యంగా అపేక్షితం.

లక్ష్మీదేవి భగవానుని కోపాన్ని దీర్చే విధానం ఎలా ఉంటుందో తెల్పబడు తున్నది.

ప్రేయాన్- భార్యకు ఇష్టమైనవాడు. భార్య అంటే ఇష్టపడేవాడు.

పరిపూర్ణ ఆగసిజనే:- భగవానుడు, నిండుగా అంటే మితిమీరిన పాపాలు- దోషాలు చేసిన వారిని సహించక కోపగించునని, నూరు తప్పులు చేసిన తర్వాతనే శిశుపాలునికి శిక్షపడిన విషయం స్పష్టమే కదా! స్వల్పమైన దోషాలను చూచి చూడనట్లుంటాడనీ తెల్పే పదమిది.

హితస్రోతో, వృత్త్యా- సోత్రస్సు అంటే ప్రవాహం. జీవనది ఎప్పుడూ ఎండిపోదు కదా! నారాయణుడు హితం అనే జీవనదిని ప్రవహింపజేసే వృత్తి కలవాడే అయినా జగత్పాలన చేసే సందర్భాన అనంత దోషాలను చేసిన జీవునిపై నిగ్రహింపక మానడు. అప్పుడు జగన్మాత ఏమి చేస్తుంది? అంటే-

కిమేతత్? ఇహజగతి నిర్దోషఃకః- మీ కోపానికి కారణమేమిటి? అని అడుగుతుంది. అతడు అసంఖ్యాకంగా జేసిన అపరాధాలు నీకు తెలియవా? అంటాడు భగవానుడు.

ఈ లోకమందు అపరాధం చేయనివాడెవడు? మీరు ఈ చేతనుని అపరాధాలను లెక్కపెట్టి, ఇతణ్ణి పక్కకు గెంటివేస్తే, ఇతనికి వేరేగతి యేమున్నది?

"ఉఱవేల్ నమక్కు ఇంగు ఒఴిక్క ఒఴియాదు"- (తిరుప్పావై) మనకు ఇతనికి మధ్యగల సంబంధాన్ని లేకుండా చేసుకోవడానికి మనకు సాధ్యం కానిది. మీ సొత్తు అయిన ఇతణ్ణి పొందడం స్వామి అయిన మీకే ప్రయోజనం కదా!

రక్షణను అపేక్షించి వచ్చిన ఈ చేతనుణ్ని రక్షించకుంటే మీ సర్వ రక్షకత్వం జీవిస్తుందా? అని లక్ష్మీదేవి వాదిస్తుంది.

నా ఆజ్ఞను ఉల్లంఘించి, నా కోపానికి గురియైన జీవుని దోషాలకు తగినట్లు దండించకుండా సహించిన వాడనయితే శాస్త్ర మర్యాద నశించదా? అపరాధిని శిక్షించకపోతే శాస్త్రమర్యాద నశిస్తుంది. రక్షించకపోతే దయ మొదలైన గుణాలు జీవించవు. ఏమి చేయాలి? అని ఆలోచనా మగ్నుడైన భగవానునికి ఉపాయాన్ని చెబుతుంది. అపరిమిత దోషాలను చేసి, మీ దగ్గఱికి రాకుండా విముఖులైనవారిని- "న నమేయం కదాచన"- ఎప్పుడూ నేను తలవంచను- అనే వారిని దండించండి. అనుతాపాన్ని పొంది, మీ వద్దకు వచ్చినవారి మీద కరుణాది గుణాలను ప్రవహింపజేస్తే శాస్త్రమర్యాద మఱియు కారుణ్యాది గుణగణమూ- రెండు జీవిస్తాయి- అని లక్ష్మి అంటుంది.

స్వతంత్రుడైన స్వామి అంగీకరించవచ్చు లేదా నీ పని ఇదే కదా! అని ఆమె ఉపదేశాన్ని పాటించకను ఉండవచ్చును.

"అల్లిమలర్ పోగ మయక్కుక్కళ్ ఆగియుం నిఱ్కుమమ్మాన్"- పద్మవాసినియైన లక్ష్మీదేవి యొక్క భోగంలో వ్యాముగ్ధుడు సర్వేశ్వరుడు కాబట్టి 'అంచితైః ఉపాయైః విస్మార్య స్వజనయసి'- లక్ష్మీదేవి సమయానుకూలంగా సంభాషించడం, పరిచర్యలు చేయడం, స్వామిని వశపరచుకోవడానికి కన్నులను త్రిప్పడం, ఒయ్యారంగా చూడడం, అలకపాన్పు జేరడం, మౌనం వహించడం ఇత్యాది శృంగార లీలలను చేసి, తన అందంతో తాను చెప్పిన రీతిగా చేస్తే తప్పు నిలువలేనివానిగా జేసి, దోషులను దండించవలెననే స్వామి ఆలోచనను మరపింప జేస్తుంది. తన దరిజేరిన జీవులను భగవానుడు తన సంతానంగా అభిమానించునట్లు చేయడమే లక్ష్మీదేవియొక్క వాత్సల్యం, పురుషకారత్వం.

మాతా తదసినః- అందుకే మనకు తల్లియై యున్నది లక్ష్మీదేవి. శ్రీ పరాశర భట్టర్ పల్కిన ప్రతిమాట చాలా రసఘనమైనది కదా!

శిఖరిణీ వృత్తం.

53. నేతుర్నిత్య సహాయినీ జనని! నస్త్రాతుంత్వ మత్రాగతా
లోకేత్వన్మహిమావబోధ బధిరే ప్రాప్తావిమర్దం బహు।
క్లిష్టం గ్రావసుమాలతీ మృదుపదం విశ్లిష్య వాసోపనే
జాతోధిక్కరుణాం ధిగస్తు యువయోః స్వాతంత్ర్య మత్యం కుశమ్॥

అర్థం: హే జనని= ఓ మాతా! లక్ష్మీదేవీ!; త్వం= నీవు; నేతుః= జగత్తుకు నాయకుడైన నారాయణునికి; నిత్య సహయినీ= అన్ని అవతారాలలోనూ తోడుగానున్న దానవై; నః= మమ్ములను; త్రాతుం= రక్షించడానికి; త్వన్మహిమావ బోధ బధిరే/ త్వత్= నీ యొక్క; మహిమ= మాహాత్మ్యాన్ని; అవబోధ= తెలుసుకోవడంలో; బధిరే= చెవిటిదైన; అత్ర, లోకే= ఈ లోకంలో; ఆగతా= అవతరించినదానవై; బహు= చాలా; విమర్దం= శ్రమను; ప్రాప్తా= పొందినావు; మాలతీ మృదు= సన్నజాజి పూలవలె మెత్తనైన; పదం= పాదద్వయం; గ్రావసు= రాళ్ళయందు; క్లిష్టం= (క్లేశం) కష్టపెట్టబడింది; వనే= అడవియందు; విశ్లిష్య= (నాథుని) ఎడబాసి; వాసః= లంకా నగరవాసం; జాతః= సంభవించింది; యువయోః= మీ ఇద్దఱి యొక్క; కరుణాం= దయను గూర్చి; ధిక్= ధిక్కారం; అతి అంకుశం= అడ్డులేని; స్వాతంత్ర్యం= మీ స్వాతంత్ర్యానికి; ధిక్ అస్తు= నింద అగుగాత.

తా॥ జగజ్జననివైన ఓ లక్ష్మీదేవీ! భగవానుని అవతారాలన్నిటిలోనూ తోడు నీడగా నీవు అవతరించావు. అవతార కార్యక్రమం మీరు స్వయంగా కల్పించుకొన్నదే కాని కర్మాధీనమైనది కాదు. ప్రతి అవతారంలోనూ మమ్ములను కాపాడడానికే అవతరించిన నీ మహిమను ఈ లోకం తెలుసుకోలేకపోయింది. మీరు అవతరించి చాలా శ్రమపడినారన్న విషయాన్ని ఎవరయినా చెప్పినా ఈ లోకానికి పుట్టెడు చెవుడున్నది- అని 'బధిర' శబ్దంతో తెలుసుకోజాలనిది- అని వివరింపబడింది.

లోకంలో అవతరించి ఏమి చేశావు?

ప్రాప్తావిమర్దం బహు- కర్మవశ్యులైన సంసారులు కూడా పడని కష్టాలు పడ్డావు.

"నాట్టిల్ పిఱన్దు పడాదన పట్టు మనిశర్కాయ్"– కేవలం కృపతో నీవు ఈ లోకంలో అవతరించి మానవుల కోసం పడరాని పాట్లు పడినావు.

సన్నజాజిపూవుల వలె మృదువైన నీ పాదాలు కఠినమైన వేడి రాళ్ళ మీద సంచరించి క్లేశాన్ని పొందినాయి.

విశ్లిష్యవనే వాసోజాతః– అరణ్యంలో నీ నాథుని ఎడబాసి, పదినెలలు లంకానగరాన అశోకవనంలో "స్వగణేన మృగీం హీనాం శ్వగణేనా వృతామివ"– తన మందనుంచి దూరమైన, వేటకుక్కల నడుమ చిక్కుకొన్న, లేడివలె ఏడువందల మంది రాక్షస స్త్రీల మధ్య చాలా శ్రమను పొందినావు కదమ్మా!

యువయోః కరుణాంధిక్ అస్తుస్వాతంత్ర్య మత్స్యంకుశమ్:– ఇదంతా మీ యిద్దఱి అపార కరుణకు, నిరంకుశ స్వాతంత్ర్యానికి నిదర్శనాలు. భగవానునికి స్వతంత్ర భావం అధికం. లక్ష్మికి కారుణ్యం అపారం. తన సంతానాన్ని రక్షించడంలో మాతా పితరులకు స్వాతంత్ర్యం, కారుణ్యం సమానమే. కాబట్టి మొదట 'జనని' అని లక్ష్మీదేవి నొకర్తెను సంబోధించిననూ, 'యువయోః' అని చివరకు ఇద్దఱిని గూర్చి కవి పల్కడం గమనార్హం. తాత్పర్యం సుస్పష్టం.

ఇక్కడ కరుణా స్వాతంత్ర్యాలను నిందించడం ప్రధానం కాదు. శ్రీరామావతారంలో దివ్యదపంతులు అనుభవించిన కష్టాలను జనులు తెలుసుకొనలేక పోయిరనే బాధ ప్రధానం. కరుణలేని వ్యక్తికి గల స్వాతంత్ర్యం చెడుపును చేస్తుంది. స్వాతంత్ర్యంలేని వ్యక్తికి కలిగిన కరుణవల్ల ఇతరులకు ఉపయోగముండదు కదా!

కరుణ, స్వాతంత్ర్యం అనే రెండింటిని కల్గియుండి చేతనోజ్జీవనార్థం అవతరించిన మీ మహిమను గుర్తించని ఈ లోకంలో ఇకపైన మీరు అవతరించ నక్కఱలేదు– అని దివ్యమంగళ విగ్రహాలయందున్న తన ప్రేమాతిశయాన్ని గ్రంథకర్త వ్యక్తపరచినాడు.

శార్దూల వృత్తం.

54. *అధి శయితవానబ్ధిం నాథో మమన్థ బబన్ధతం*
హరధనురసౌ వల్లీభంజం బభంజచ మైథిలి।
అపిదశముఖీం లూత్వా రక్షః కబంధ మనర్త యత్
కిమివ న పతిః కర్తాత్వచ్చాటు చుంచు మనోరథః॥

అర్థం: హే మైథిలి!= ఓ జానకీ!; అసౌ= ఈ; నాథః= నీ నాథుడు; త్వత్+చాటు చుంచు మనోరథః= నీకు ప్రియాన్ని కలిగించడమందు కోరిక కలవాడై; అబ్ధిం= సముద్రమందు; అధిశయితవాన్= శయనించాడు; తం= ఆ సముద్రాన్నే; మమంథ= చిలికాడు; బబంధ= (సేతువుతో) బంధించాడు; హరధనుః= శివధనుస్సును; వల్లీ భంజం= తీగను త్రుంచినట్లు; బభంజ, చ= అవలీలగా విరచివేశాడు కూడా; దశముఖీం= (రావణుని) పదితలల సమూహాన్ని; లూత్వా= ఖండించి; రక్షః కబంధం= ఆ రాక్షసుని మొండెంను; అనర్తయత్, అపి= (యుద్ధరంగమందు) ఆడిచాడు కూడా (అందువల్ల); పతిః= నీ భర్త; కిమ్, ఇవ= ఏ కార్యాన్ని; న, కర్తా= చేయడు; (నీ కోసం దేనినైనా చేస్తాడు).

తా॥ మిథిలాధిపతియైన జనకరాజపుత్రికా! సీతాదేవీ! నీకు ఇష్టమైన కార్యాన్ని చేయాలనే కోరికతోనే నీ భర్త శ్రీరాముడు పాలసముద్రమందు శయనించాడు. నీ కోసమే ఆ సముద్రాన్ని మథించాడు. బంధించాడు కూడా. శివధనుస్సును తీగను త్రుంచినట్లే భగ్నమూ చేశాడు. రావణుని పదితలలను నఱికి, అతని మొండెంను రణరంగమందు ఆడించాడు. అంతేకాదు, ఏ కార్యమైనను నీ కోసం ప్రీతితో చేయగలడు.

వ్యాఖ్య: ఆశ్రిత జనులను రక్షించడంకోసం భర్తను తన అధీనంలో కల్గి ఉండడం అవశ్యాపేక్షితమని సుశ్లోకితం.

హే మైథిలి– సీతాదేవిగా అవతరించిన ఓ లక్ష్మీదేవీ!

త్వచ్చాటు చుంచు మనోరథః– నీవు స్వాధీనపతికవు. కాబట్టి, నీ వల్లభుడు నీకు ఎల్లప్పుడు ప్రియమైన కార్యాన్ని చేయాలనే కోరుతుంటాడు.

అబ్ధిం శయితవాన్– నీ పుట్టినిల్లైన పాలకడలిని విడిచి పోలేక, అలలతో ఊయల లూగుతున్న సముద్రజలంలో శ్రీ మహావిష్ణువు శయనించాడు.

తం మమంథ– తన శయనస్థానమని గమనించకుండా, నిన్ను పొందడం కోసమే గంభీర సముద్రంలో మందరాన్ని కవ్వంగా నిల్పి, వాసుకిని త్రాడుగా చుట్టి చిలికినాడు.

బబంధ– నీ పట్ల ఉన్న వ్యామోహంచేతనే కదా శ్రీరాముడు కొండలతో సముద్రానికి ఆనకట్టను కట్టాడు.

హరధనుః వల్లీభంజం బభంజ చ– నీ కోసమే కదా వీర్యశుల్కంగా ఏర్పఱచిన శివుని ధనుస్సును అవలీలగా ఎక్కుపెట్టి విరచి, తన పరాక్రమాన్ని ప్రదర్శించాడు.

దశముఖీం లూత్వా రక్షః కబంధ మనర్తయత్– దశకంఠుని కంఠదశకాన్ని లుంఠనం చేయగా, చేయగా, అవి మాటికి మాటికి మొలిచినప్పుడు, చివరకు ఖండించి ఆ రాక్షసుని శరీరం– మొండెం– రణరంగమందు నాట్యమాడునట్లు చేశాడు.

ప్రాణేభ్యోఽపి గరీయసివి– తన ప్రాణాల కంటెను ఎక్కువ ప్రియమైన దానవు– అని తలచే నీ భర్త నీ కోసం ఏదైనా చేయగలడు.

"యది రామః సముద్రాంతాం మేదినీం పరివర్తయేత్।
అస్యాఃకృతే జగచ్చాపి యుక్తమిత్యేవ మేమతిః॥" (సుం.కాం. 16–13)

శ్రీరాముడు సీతమ్మకోసం సముద్రం వరకు వ్యాపించిన భూమినే కాదు జగత్తునంతనూ తలక్రిందులుగా చేసినా తగినదే అని నా అభిప్రాయం– అని మొదట సమర్థించిన వాడు హనుమంతుడే.

హరిణీవృత్తం– న స మ ర స ల గ– గణాలు కలది.

55. *దశ శత పాణి పాదవదనాక్షి ముఖై రఖిలైః*
అపినిజ వైశ్వరూప్య విభవై రనురూప గుణైః।
అవతరణై రతైశ్చ రసయన్ కమితా కమలే
క్వచన హి విభ్రమ భ్రమిముఖే వినిమజ్జతితే॥

అర్థం: హే కమలే= ఓ లక్ష్మీదేవీ!; కమితా= నీ ప్రియుడు; దశశత–ముఖైః/ దశశత= వేల సంఖ్యలోనున్న; పాణి= చేతులు; పాద= చరణాలు; వదన= ముఖాలు, అక్షి= కన్నులు; ముఖైః= మొదలైన; అఖిలైః= సమస్తమైన; (ఏ కొఱతలేని); అనురూప గుణైః= తగిన కల్యాణ గుణాలు కల్గినదైన; నిజవైశ్యరూప్య విభవైః, అపి= నిత్యమైనవి, స్వకీయాలైన విశ్వరూప వైభవాలతో కూడా; అతైః= వాటికంటే వేరైన; అవతరణైః, చ= అవతరాలతో కూడా (నిన్ను); రసయన్= ఆనందింపజేస్తున్న వాడై; తే= నీ యొక్క; విభ్రమభ్రమి ముఖే= విలాసాలు అనే సుడిగుండం ద్వారంలో; క్వచన= ఎక్కడనో; (సముద్రంలో జలబిందువువలె) వినిమజ్జతి, హి= పూర్తిగా మునిగి పోతున్నాడు కదా!

తా॥ ఓ లక్ష్మీదేవీ! నీ వల్లభుడైన విష్ణుమూర్తికి చేతులు, కాళ్ళు, ముఖాలు, కన్నులు వేల సంఖ్యలో నున్ననూ, మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, నారసింహ, వామన, పరశురామ, శ్రీరామ, కృష్ణాది విభవావతారాలలో నిన్ను అనుసరిస్తున్నప్పటికీ, విశ్వరూపాన్ని ధరించియున్న నీ విలాస విభ్రమ సింధువుముందు ఆయన బిందువులాగా నిల్వలేకపోతున్నాడు. నీవు విష్ణుమూర్తియొక్క విశ్వరూపాన్ని కూడా మించిన విశ్వరూప వైభవం కలదానవు.

వ్యాఖ్య: భగవానుని అన్నివిధాలైన ఉపభోగ సామర్థ్యం కూడా లక్ష్మీదేవి యొక్క విలాస విన్యాసాల సుడిగుండంలో నొకచోట మునిగిపోతున్నదని వర్ణింప బడుతున్నది.

లక్ష్మీనారాయణులిద్దఱి అవయవ సౌభాగ్యం, అవతార వైభవం వర్ణింపబడుతున్ననూ, లక్ష్మీదేవి యొక్క విశ్వరూప వైభవం నిత్యనూతనమై విస్మయాన్ని కల్గిస్తున్నదని అగ్గలంగా ఉగ్గడింపబడుతున్నది.

ఇంతకుముందు 4వ శ్లోకంలో "భోగోపోద్ఘాత కేళీ చుళుకిత భగవద్వైశ్వ రూప్యానుభావా"- అన్న మాటను ఈ శ్లోకం వివరిస్తున్నది.

నిజవైశ్వరూప్య విభవాలు లక్ష్మీనారాయణులిద్దఱికి స్వాభావికమైనవే- నిజం నిత్యేస్వకే త్రిషు"- (అమరం) విశ్వరూపానికి సంబంధించిన గుణాలు నిత్యమైనవీ. తమవే, కాని తెచ్చిపెట్టుకొన్నవి కావని అర్థం.

"*సహస్ర శీర్షాపురుషః, సహస్రాక్షః సహస్రపాత్*"- "*నమోఽస్త్వ నంతాయ సహస్ర మూర్తయే, సహస్ర పాదాక్షి శిరోరుబాహవే*"- అని శ్రుతి స్మృతులు చెప్పిన విధంగా, పాణి, పాద, వదనాక్షి ముఖాలు వేల సంఖ్యలో కల్గి నారాయణుడు విశ్వవ్యాప్తమైన తత్త్వం కలవాడు. విశ్వరూపం కంటే భిన్నమైన రామకృష్ణాద్యవ తారాలను ధరించినవాడు.

"*దేవత్వే దేవదేహేయం మనుష్యత్వేచ మానుషీ*
విష్ణోర్దేహాను రూపాంవై కరోత్యేషాఽత్మ నస్తనుమ్॥" (వి.పు.)

విష్ణుమూర్తి దివ్యరూపంలో ఉన్నప్పుడు లక్ష్మీదేవి దేవశరీరాన్ని, ఆయన మనుష్యత్వాన్ని పొందినప్పుడు ఆమె మానుష దేహాన్ని ధరించింది. లక్ష్మీదేవి విష్ణువు యొక్క దేహానికి అనురూపంగా తాను రూపాన్ని ధరిస్తుంది- అని శ్రీ పరాశర మహర్షి సూక్తి.

"*స్వవైశ్యరూప్యేణ సదాను భూతయా*
ప్య పూర్వవత్ విస్మయ మాద ధానయా॥" (స్తో.ర. 38)

విష్ణుమూర్తి విశ్వరూపునిగా ఉన్నప్పుడు లక్ష్మీదేవి విశ్వరూపిణిగానూ, ఆయన ఎట్లు ప్రవర్తించినా ఆమె దానికి అనుగుణంగా రూపాన్ని ధరిస్తూ, నిత్య నూతనంగా ప్రకాశిస్తూ, ఆశ్చర్య జనకంగా ఉంటుంది- అని యామునాచార్యుల శ్రీసూక్తి.

(అతైః- తచ్ఛబ్దంమీద నఞ్ చేరిన రూపమిది. తద్భిన్నైః- వాటికంటే వేరైనట్టి- అని అర్థం).

విష్ణుభగవానుడు విశ్వరూపంతోనూ, అంతకంటే వేరైన వ్యూహ, విభవావతారాలతోనూ లక్ష్మీదేవిని అనుసరిస్తున్నప్పటికీ, ఆమె యొక్క విలాస చేష్టితాలు అనే సుడిగుండంలో– సముద్రంలోని నీటికణం వలె ఒకచోట మునిగి పోతున్నాడు. భగవానుని అంతటి వైభవం కూడా భగవతి లక్ష్మీవైభవం కంటే తక్కువైనదే. 'కమలే' అని సంబోధింపబడిన పదం సాభిప్రాయం.

'సహస్ర పత్రం కమలం' (అమరం). వేయి రేకులు కలది కమలం. ఇందు దివ్యదంపతుల అవయవ సౌందర్యం కమలంతో పోల్చబడినది. పైగా, పాణిపాదాద్యవయవాల యందలి వేయి సంఖ్య పూరేకుల వేయి సంఖ్యచేత సూచితం.

న జ భ జ జ ల గ– గణాలు కల్గిన 'నర్కుటక వృత్తం'.

56. *జనన భవన ప్రీత్యా దుగ్ధార్ణవం బహుమన్యసే*
జనని దయిత ప్రేమ్ణా పుష్ణాసి తత్పరమం పదమ్।
ఉదధి పరమ వ్యోమ్నోః విస్మృత్య మాదృశ రక్షణ
క్షమమితి ధియా భూయ శ్రీరంగధామని మోదసే॥

అర్థం: హే జనని!= ఓ లోకమాతా! లక్ష్మీదేవీ!; జనన భవన ప్రీత్యా= పుట్టింటి యందలి ప్రీతితో; దుగ్ధ+అర్ణవం= పాలసముద్రాన్ని; బహుమన్యసే= గొప్పగా భావిస్తున్నావు; తత్= ప్రసిద్ధమైన ఆ; పరమం పదం= వైకుంఠాన్ని; దయిత ప్రేమ్ణా= భర్తయందలి ప్రేమతో; పుష్ణాసి= పోషిస్తున్నావు; ఉదధి, పరమ వ్యోమ్నోః= పాలకడలిని, వైకుంఠాన్ని (రెండింటిని); విస్మృత్య= మరచి; మాదృశ రక్షణ క్షమం, ఇతి= మావంటి వారిని రక్షించడానికి యోగ్యమైనది అనే; ధియా= బుద్ధితో; భూయః= మళ్ళీ; శ్రీరంగధామని= శ్రీరంగ క్షేత్రమందు; మోదసే= సంతోషంతో ఉన్నావు.

తా॥ ఓ తల్లీ! పుట్టినిల్లని పాలసముద్రాన్ని, మెట్టినిల్లని వైకుంఠాన్ని అభిమానించి గౌరవిస్తున్నావు. అయినా, ఆ రెండింటిని మరచిపోయి శ్రీరంగ క్షేత్రమందు అధిక ప్రేమతో వేంచేసి యున్నావు. ఎందుకు? కారణం ఉన్నది.

ఊరూ, పేరూ శ్రీరంగమే. పుట్టినింట అభిమానమూ, మెట్టినింట గౌరవమూ ఉన్నప్పటికీ, ఆ రెండింటికంటే తల్లికి తన సంతానం మీద నున్న ప్రేమ చాలా గొప్పది కదా!

"అధరీకృత సర్వస్నేహేన గురుణా అపత్య ప్రేమ్ణా"- అన్నింటిని లెక్కపెట్టని, గొప్పదైన పుత్ర ప్రేమతోనే తల్లి ఆనందంగా ఉంటుంది- అన్న బాణకవి మాట వాస్తవమే, అకించనులమైన మావంటి ఆశ్రితుల రక్షణకోసం 'నీవు ఎల్లప్పుడు ఇక్కడనే ఉన్నావు' అనే భావం మాకు కలుగునట్లు, శ్రీరంగాలయమందే నిత్య నివాస మేర్పరచుకొని ఉన్నావు. పరంధామంవలె శ్రీరంగధామమందు శ్రీరంగనాథునితో కూడి వేంచేసియున్న శ్రీరంగనాయకిని సేవించి, భక్తులు తరించే యోగ్యమైన దివ్యదేశం శ్రీరంగనగరమే.

క్షీర సముద్రం కంటెను, పరమపదం కంటెను అధికానందవహమైనది శ్రీరంగధామమే అని వర్ణించడం వ్యతిరేకాలంకార లక్షణం.

హరిణీవృత్తం- న స మ ర స ల గ- గణాలు కలది.

57. *ఔదార్యకారుణికతాఽ ఽ శ్రిత వత్సలత్వ*
పూర్వేషు సర్వమతిశాయిత మత్ర మాతః।
శ్రీరంగధామ్ని యదుతాన్యదు దాహరంతి
సీతావతార ముఖమేత దముష్య యోగ్యా॥

అర్థం: హే మాతః= ఓ తల్లీ!; ఔదార్య- పూర్వేషు/ ఔదార్య= దాతృత్వం; కారుణికతా= దయ; ఆశ్రిత వత్సలత్వ= ఆశ్రితుల పట్ల వాత్సల్యం; పూర్వేషు= మొదలైన గుణాలయందు; సర్వం= (పురుషకారానికి యోగ్యమైన గుణాలు) అన్నీ; శ్రీరంగధామని= శ్రీరంగ దివ్యాలయమందలి; అత్ర= శ్రీరంగనాయకివై ఉన్న అర్చామూర్తి యందు; అతిశాయితం= ఎక్కువగా పొందియున్న సన్నివేశమే; ఉత= అలాకాకపోతే; అన్యత్= అర్చావతతారం కంటే వేరైన; యత్= ఏ; సీతావతార ముఖం= సీతాదేవిగా అవతరించడం మొదలైనవి అతిశయించిన గుణాలు కలవిగా;

ఉదాహరంతి= పురాణజ్ఞులు చెబుతున్నారో; ఏతత్= ఈ విభవావతారమందు అతిశయించిన గుణాలున్నవని చెప్పడం; అముష్య= ఈ అర్చావతార లక్ష్యానికి; యోగ్యా= అభ్యాసమే.

తా॥ ఓ లోకమాతా! శ్రీరంగనాయకీ! అన్నిటికంటె గొప్పవైన ఔదార్యం, దయ, ఆశ్రితవాత్సల్యం మొదలైన గుణాలు ఎన్ని చెప్పబడినవో అవి అన్నీ శ్రీరంగధామమందు ఉన్న నీ అర్చామూర్తియందే వ్యాపించి ఉన్నాయి. విభవావ తారమందు సీతాదేవిగా వెలసియున్నప్పుడు కూడా ఈ గుణాలు ఎక్కువగా ఉన్నట్లు ఇతిహాసజ్ఞులు వర్ణించారు. అయినా అవన్ని అర్చావతార లక్ష్యం కోసం నిరంతరం చేయబడిన అభ్యాసమే.

వ్యాఖ్య: అన్ని అవతారాలకంటే శ్రీరంగ దివ్యాలయ మందు వెలసియున్న లక్ష్మీదేవి యొక్క అర్చావతారమందు గుణాలన్నీ గొప్పగా వ్యాపించి ఉన్నవని సుశ్లోకితం.

ఔదార్యం- స్వార్థచింతన లేకుండా తన ద్రవ్యం మొదలైన వస్తువులను ఇతరులకు చెందునట్లు చేసే త్యాగం.

కారుణికతా- ఇతరుల దుఃఖాన్ని సహింపలేని జాలి. ఆశ్రిత వాత్సల్యం- తన చెంతుకు చేరిన వారి దోషాలను, లేదూడ ముఱికిని గోమాత నాల్కతో నాకి శుద్ధిచేసినట్లు, భోగ్యంగా భావించి క్షమించడం.

శ్రీరంగధామమందు లక్ష్మీదేవి అర్చావతార సన్నివేశంగా ఉన్న శ్రీరంగనాయకి యందు దాతృత్వం, దయ, ఆశ్రిత వాత్సల్యం మొదలైన గుణాలన్ని అతిశయించి యున్నవి. విభవావతారంలోనూ సీతామహాలక్ష్మ్యాది రూపంలో ఉన్నప్పుడు- అర్చావతారం కంటే ముందే- ఈ గుణాలన్నీ ఉన్నవని పౌరాణికులు చెబుతున్నారు కదా!

ఈ గ్రంథంలోనే "మాతర్మైథిలి!"- (50) అనే శ్లోకమందు సీతమ్మ యొక్క గుణోత్కర్షం చెప్పబడి యుండగా, ఈ శ్లోకమందు కేవలం అర్చావతారమందే

సర్వగుణ పరిపూర్ణత్వం కలదని వర్ణించడం ఎలా కుదురుతుంది? అంటే, అన్ని విధాలా కుదురుతుందనే చెప్పవలెను.

"ఎన్నిన్ఱ యోనియుమాయ్ప్పిఱందాయ్ ఇమైయోర్ తలైవా"– దేవదేవా! నీవు ఎన్నెన్ని జాతులలో పుట్టినావో కదా! అన్నట్లు, *"అజాయమానో బహుధా విజాయతే"*– నారాయణుడు కర్మ మూలంగా పుట్టినవాడు కాదు. కేవలం తన కృపవల్లనే అనేకావతారాలను ధరించాడు. అలాగా, లక్ష్మీదేవి కూడా నారాయణునికి అనురూపంగా పలు అవతారాలను ఎత్తింది.

"అర్చావతార విషయేమయా ప్యుద్దేశత స్తవ।
ఉక్తా గుణాన శక్యంతే వక్తుం వర్షశతైరపి॥"

అవతారాలెన్ని ఉన్ననూ, అర్చావతారంలోని గుణాలను వర్ణించడానికి వందల సంవత్సరాల కాలం కూడా సరిపోదు– అన్న విధంగానే శ్రీరంగనాయకిగా ఈ అర్చావతారంలోనే సర్వగుణాల అతిశయాన్ని పొంది యున్నది.

అముష్యయోగ్యా– విభవావతారాలలో లక్ష్మీదేవి సీతమ్మగా అవతరించి నప్పుడు శ్రీరంగనాయకి అనే ఈ అర్చావతార సన్నివేశం కోసం అభ్యాసం చేయబడినది. గుణాలు విభవావతారాలలోనూ ఎడతెఱపిలేకుండా సాధన చేయబడినవి.

నాట్యాన్ని ప్రదర్శించే నటులు, నటీమణులు, ప్రదర్శనకు ముందే పలుసార్లు ప్రాక్టిస్ చేయునట్లే, లక్ష్యసిద్ధికోసం విభవావతారాలలో గుణాభ్యాసం చేయబడినది. (సీతావతారం తక్కువదనుకోకూడదు.)

'యోగ్యమ్' అనడం కంటె 'యోగ్యా' అనడం శుద్ధమైన పాఠం.

"సుబహుశ్రుతోఽ ప్యకృత యోగ్యః కర్మ స్వయోగ్యో భవతి"– (సుశ్రుతుని వచనం.) బాగా చదువు నేర్చిన వాడైననూ, పనిచేసే నేర్పులేకుంటే పని చేయడానికి యోగ్యుడు కాడు– అని అర్థం.

"అస్త్ర యోగ్యాంతరేష్వపి"- అని శ్రీమద్రామాయణంలో 'యోగ్యా' శబ్దం ప్రయోగింపబడింది.

"యోగ్యం క్లీబేఽపూప యాన చందనాభ్యాస వాచకమ్।
ప్రవీణోపాయ వచ్ఛక్త యోగార్హేష్వప్యయంతిషు॥"

అని నానార్థ రత్నమాల 'యోగ్యం' అనే మాటకు అనుకూలంగా ఉన్ననూ-

"యోగ్యః ప్రవీణ యోగార్హోపాధి శక్తేషు వాచ్యవత్।
క్లీబమృద్ధ్యౌషధే పుష్యే నాస్త్ర్యభ్యాసార్క యోషితోః॥"

అనే మేదినీ కోశాన్ని, సుశ్రుతాది ప్రయోగ బాహుళ్యాన్ని అనుసరించి 'యోగ్యా' అనే స్త్రీలింగ పాఠమే ఆదరింపబడింది.

వసంత తిలకావృత్తం.

58. ఐశ్వర్య మక్షరగతిం పరమం పదం వా
కస్మై చిదంజలిభరం వహతే వితీర్య।
అస్మై నకించి దుచితం కృతమిత్యథాంబ!
త్వం లజ్జసే కథయ కోఽయ ముదార భావః॥

అర్థం: హే అంబ!= ఓ తల్లీ! లక్ష్మీదేవీ!; త్వం= నీవు; అంజలి భరం= చేతులను జోడించడం అనే భారాన్ని; వహతే= మోస్తున్న (దోసిలొగ్గి నమస్కరిస్తున్నట్టి); కస్మైచిత్= ఎవనికో; ఐశ్వర్యం= ఇహలోకంలోని సంపదను; అక్షరగతిం= కైవల్యాన్ని; లేదా, పరమం పదం, వా= వైకుంఠమందు భగవంతునికి కైంకర్యం చేసే భాగ్యాన్ని; ఇచ్చి; అథ= ఆ తర్వాత; అస్మై= ఇతనికి;ఉచితం= అంజలికి తగిన ఉపకారం; కించిత్= కొంచెం కూడా; న, కృతం= చేయబడలేదు; ఇతి= అని; లజ్జసే= సిగ్గుపడుతున్నావు; అయం= ఈ; ఉదారభావః= ఔదార్యం; కః= ఎటువంటిదో; కథయ= చెప్పుము.

తా॥ ఓ జగన్మాతా! శ్రీరంగనాయకీ! చేతులు జోడించి నమస్కరించే ఏ తెలియని వ్యక్తికో ఇహపర సౌఖ్యాలను, విష్ణుపాదకమల సేవను కూడా పూర్తిగా

ఇచ్చి కూడా అతనికి నేను ఏమీ చేయలేకపోతిని కదా! అని నీవు సిగ్గుపడుతున్నావు. ఇంతటి ఉదార గుణమా! తల్లీ! చెప్పవమ్మా.

వ్యాఖ్య: వాఙ్మనస్సులకు గోచరించని లక్ష్మీదేవి యొక్క ఔదార్యాన్ని వర్ణిస్తున్న శ్లోకమిది.

అంజలిభరం- విడివిడిగా ఉండే రెండు చేతులను ఒకటిగా జేర్చి నమస్కరించడమే అంజలి. ఆయాసంలేని ఈ కార్యాన్ని గొప్ప బరువుగా భావించే లక్ష్మీదేవి వాత్సల్యం ఎంతటిదో అనూహ్యం కదా!

"భూయిష్ఠాంతే నమ ఉక్తిం విధేమ"- పూజ్యులను గూర్చి 'నమః' అని పల్కడం గొప్ప విషయమని శ్రుతి పల్కుతుంది. ఐశ్వర్యాన్ని కానీ, సంసార బంధం నుంచి విముక్తినిగానీ, అపరిమితమైన ఆనందం కల్గిన పరమ పదాన్నైనా లక్ష్మీదేవి అజ్ఞాత భక్తునికి అనుగ్రహించడంలో ఆశ్చర్యమేమీ లేదు.

"శ్రియంలోకే దేవజుష్టాం ఉదారాం"- లక్ష్మీదేవి ఉదారగుణం కలది కావున దేవతలందఱిచే సేవింపబడుతుంది. ఆదిదేవుడైన ఆమె భర్త- నారాయణుడు కూడా ఆమె అభిప్రాయానికి అనుగుణంగా ప్రవర్తిస్తుంటాడు- అని 'శ్రీసూక్తం' ప్రశంసిస్తున్నది.

ఇంద్రియాలనన్నింటిని ఏకాగ్రంగా చేసి నమస్కరించడాన్ని లక్ష్మీదేవి భరన్యాసంగా భావించి *"నలమన్ద మిల్లైదోర్‌నాడు"* (అంతంలేని ఆనందం కల పరమపదాన్ని ఇచ్చి కూడా) 'అతనికేమీ ఇవ్వలేకపోతినే' అని సిగ్గును పొందునంత ఉదారగుణం మఱొకచోట కని విని ఎఱుగనిది.

లజ్జ స్త్రీత్వానికి సహజమైనది. లజ్జతో ఉండే స్వభావం అర్చావతారంలో కూడా శ్రీరంగనాయకి యొక్క ముఖ మండలంలోనే గోచరిస్తున్నట్లు ఉంటుంది.

చేయదగిన పనులను చేయకపోవడం, చేయదగని పనులను చేయడం సిగ్గుపడడానికి కారణంగా ఉంటుంది.

"ప్రసీదంతు భవంతో మే హ్రీరేషా మమాతులా।
యదీదృశైరహం విప్రై రుపస్థేయై రుపస్థితః॥"

దండకారణ్యంలో మునులందఱు తమ కష్టాలను చెప్పుకోవడానికి శ్రీరాముని దగ్గఱకు వచ్చారు. అప్పుడు వారితో "మీరు నన్ను అనుగ్రహించాలి. నేనే మీరున్న ప్రదేశాన్ని వెదక్కొంటూ వచ్చి, మీకు అభయాన్ని ఇవ్వవలసియుండగా, మీరే నా దగ్గఱికి రావడంవల్ల, చేయదగిన కృత్యాన్ని నేను చేయలేకపోయినందుకు, నేను ఎనలేని సిగ్గుపడుతున్నాను- అని శ్రీరాముడు పల్కడం యుక్తమే.

కాని, లక్ష్మీదేవి లజ్జపడడానికి వాస్తవంగా హేతువేలేదు. చేయవలసినదంతా చేసి లక్ష్మీదేవి 'నేనేమి చేయకపోతిని- చేయదగిన పనిని చేయపోతిని- అని కేవలం తాను భావించడమే లజ్జాహేతువవుతున్నది.

పరమపదం వితీర్య- పరమపదాన్ని లక్ష్మీదేవి నిరంకుశ స్వాతంత్ర్యం కల్గిన తన భర్త ద్వారా ఇప్పిస్తుంది. పురుషకారంచేసి, ఆశ్రితులకు భగవానుడు బ్రహ్మానందమొసగునట్లు చేస్తుంది. కాబట్టి లక్ష్మీదేవి భక్తులకు పరమపదాన్ని అనుగ్రహిస్తుంది- అనడం సద్వారకమే కాని అద్వారకం కాదు. ఇప్పించిన వారిని కూడా, వారే ఇచ్చినట్లు భావించడం లోకపరిపాటి. అర్చావతారంలోనే అనంత కల్యాణ గుణాలు స్వయంగా లక్ష్మీనారాయణులను ఆశ్రయించి అద్భుతంగా శోభిస్తున్నాయి. వసంత తిలకావృత్తం.

59. జ్ఞాన క్రియా భజన సంపద కించనోఽహం
ఇచ్ఛాధికార శకనానుశయా నభిజ్ఞః।
ఆగాంసిదేవి! యువ యోరపి దుస్సహాని
బధ్నామి మూర్ఖ చరితస్తవ దుర్భరోఽస్మి॥

అర్థం: హే దేవి!= ఓ శ్రీరంగనాయకీ!; ఇచ్ఛాధికార-అనభిజ్ఞః/ ఇచ్ఛా= పురుషార్థాల యందు కోరిక; అధికార= అర్హత; శకన= కర్మను అనుష్ఠించే శక్తి;

అనుశయ= పశ్చాత్తాపం; అనభిజ్ఞః= తెలియనివాడును; జ్ఞాన-అకించనః/ జ్ఞానయోగం; క్రియా; కర్మయోగం, భజన= భక్తియోగం అనే; సంపత్= సంపదలచేత; అకించనః = దరిద్రుడనైన; అహం= నేను; యువయోః, అపి= మీ ఇద్దఱికి కూడా; దుస్సహాని= సహింపరాని; ఆగాంసి= పాపాలను; బధ్నామి= మూటకట్టుకొంటున్నాను; మూర్ఖచరితః = చెడ్డ ప్రవర్తన కలవాడును (కాబట్టి); తవ= నీకు; దుర్భరః= భరింపరానివాడనై; అస్మి= ఉన్నాను.

తా॥ ఓ దేవీ! ఫలాన్ని పొందే కోరిక, ఆ ఫలాన్ని పొందడం కోసం చేయవలసిన కార్యాన్ని చేయడంలో తగిన యోగ్యత, ప్రయత్నించే సామర్థ్యం, చేయదగిన కృత్యాన్ని ఇంకా చేయలేదు కదా! అనే పశ్చాత్తాపం కూడా లేనివాడను. కాబట్టి, జ్ఞానయోగం గానీ, కర్మయోగం కానీ, భక్తి ప్రపత్తులు కానీ- ఇవేమీ లేనివాడనైన నేను, ఎటువంటి అపరాధాలనైనను సహించే వాత్సల్యంగల మీ ఇద్దరు కూడా క్షమించరాని మహాపాపాలను చేస్తున్నాను. ఓ తల్లీ! దయాస్వరూపిణి వైన నీకు కూడా మూర్ఖుల చరిత్రవంటి చరిత్రగల నేను భరింపశక్యం కానివాడనై ఉన్నాను.

వ్యాఖ్య: శ్రీపరాశర భట్టర్ ఈ శ్లోకంలోనూ, తర్వాతి శ్లోకంలోనూ తమ నైచ్యాన్ని అనుసంధిస్తున్నారు.

"నోత్తనోన్బిలేన్ నుణ్ణఱివిలేన్"- (తి.వా.మొ.) నోచిన నోము కలవాడను కాను, ఆత్మజ్ఞానమూ లేనివాడను- అని నమ్మాళ్వార్లు అనుసంధానం చేశారు.

"న ధర్మ నిష్ఠోఽపి న చాత్మవేదీ, న భక్తి మాన్"- (స్తో.ర.) కర్మ జ్ఞాన భక్తి యోగాలను కలిగిన వాడను కాను- అని శ్రీ ఆళ్వాందార్ అనుసంధించారు. ఇలాగా పూర్వాచార్యులు తమ అహంకార నిరసనను ప్రకటిస్తూ నైచ్యాన్ని అనుసంధించిన క్రమం గ్రంథకర్తచే పాటింపబడినది.

ఇచ్ఛాధికార శకనాను శయా నభిజ్ఞః- పురుషార్థాలలో ముఖ్యమైన మోక్షమందు కోరిక లేనివాడను. ఆ ఫలాన్ని పొందే క్రియలను చేసే అర్హత, చేయకపోయితిననే అనుతాపం- ఇవేవీ లేవు. కర్మజ్ఞాన భక్తియోగాలు ఈ విధంగా

ఉంటాయని కూడా తెలియని వాడను. కోరికకు మించి ఇంకొక అధికార సంపద అక్కఱలేనిదైన ప్రపత్తిని అనుష్ఠించక ఉంటిననే పశ్చాత్తాపం లేనివాడను. దివ్యదంపతులైన మీ యిద్దఱికీ సహించరాని పాపాలను చేసి మీకు భారమవుతున్నాను. శరణవరణానికి అనుకూలమైన లక్షణమూ లేదు. ప్రతికూలంగా ఉండే పద్ధతికి మాత్రం బాగా అలవాటు పడినారు.

మూర్ఖచరితః దుర్భరోఽస్మి- మూర్ఖులవలె ప్రవర్తిస్తున్న నేను మీకు భరింపరానివాడనై యున్నాను దేవీ!

వసంత తిలకావృత్తం.

60. ఇత్యుక్తి కైతవశతేన విడంబయామి
తానంబ సత్యవచసః పురుషాన్ పురాణాన్।
యద్వా నమే భుజబలం తవ పాదపద్మ
లాభే త్వమేవ శరణం విధితః కృతాఽసి॥

అర్థం: అంబ!= తల్లీ!; ఇతి= ఇంతకుముందు తెల్పిన విధంగా; ఉక్తి కైతవ శతేన= (భక్తిలేకపోయిననూ భక్తిని సూచించే) కపటంతో కూడిన వందల కొలది నైచ్యాను సంధాన వాక్యాలతో; తాన్= ప్రసిద్ధులైన ఆ; సత్యవచసః= సత్యాన్ని పలికే; పురాణాన్= ప్రాచీనులైన; పురుషాన్= ఆచార్యులను; విడంబయామి= అనుసరిస్తున్నాను; యద్వా= అలా కానిచో; తవ= నీ యొక్క; పాదపద్మలాభే= పాద కమలాలను పొందడంలో; మే= నా యొక్క; భుజబలం= బాహువుల యందు సామర్థ్యం; న= లేదు; విధితః= కృపతో; త్వం, ఏవ= నీవే; శరణం= ఉపాయంగా (రక్షకురాలవుగా); కృతా, అసి= చేయబడినావు.

తా॥ తల్లీ! శ్రీరంగనాయకీ! భక్తిలేకపోయినా, కపట వచనాలతో సత్యవచస్కులైన మా పూర్వాచార్యులను అనుకరిస్తున్నాను. ఈ అనుకరణ ఒక్కటే నీవు నన్ను రక్షించడానికి ఉపాయం. నీ పాద కమలాలకు సేవ జేయదగిన సామర్థ్యం నాకు లేదు. నీ అపారమైన కృపతో నీవే నన్ను రక్షించవలెను.

వ్యాఖ్య: నైచ్యాను సంధానం మనఃపూర్వకంగా చేయలేదు. నిర్హేతుక కృపతో లక్ష్మీదేవి తనను రక్షించాలని సుశ్లోకితం.

అమ్మా! వందల కొలది వంచనతో కూడిన నైచ్యాను సంధాన వచనాలను పల్కినాను. వాస్తవంగా భక్తితో వాటిని అనుసంధించలేదు. భ్రమ, విప్రలంభాది దోషాలు లేనట్టి భక్తిగా పరిణమించిన జ్ఞానం అనుగ్రహింపబడిన వారని ప్రసిద్ధిని పొందినవారును, సత్యవాక్కులునైన శ్రీ పరాంకుశ, పరకాల, యామున, యతివరాదులు అనుసంధించిన నైచ్యాన్ని అనుకరించానే తప్ప వేరేమీ లేదు.

"నీశనేన్ నిఱై ఒన్ఱు మిలేన్"– నీచుడను, ఏ గుణం లేనివాడను. *"ఈ విలాద తీవినైకళ్ ఎత్తనైశెయ్ దనన్ కొళ్"*– ఎనలేని, ఎన్నరాని పాపాలను ఎన్ని చేశానో కదా!

"న నిందితం కర్మ యదస్తిలోకే సహస్రశో యన్నమయా వ్యధాయి"– నేను లోకంలో వేలకొలదిగా చేయని పాపమేదీ లేదు– ఈ విధంగా ఆళ్వార్లు, ఆచార్యులు చేసినట్లు అనుకరించాను. కాని నేను చేసిన నైచ్యాన్ని నేను స్వయంగా చెప్పుకొనలేని అసమర్థుడను. కాబట్టి ఓ దేవీ! నీ పాదపద్మాలను సేవించడానికి నా సామర్థ్యమేమీ లేదు. నిరుపాధికమైన స్వస్వామి సంబంధం ద్వారా ఆకస్మిక జాయమాన కృపతో నీవే రక్షించుమమ్మా! నీవే శరణం. అనుకరణ కళతోనైనా, పూర్వాచార్యుల పద్ధతిలో ప్రవర్తించి జీవిస్తుంటే జగజ్జననియైన లక్ష్మీదేవి మనలను అవశ్యంగా కాపాడుతుందని వ్యక్తపరచబడినది.

వసంత తిలకావృత్తం.

61. శ్రీరంగే శరదశ్శతం సహసుహృద్వర్గేణ నిష్కంటకం
నిర్దుఃఖం సుసుఖంచ దాస్య రసికాం భుక్త్వా సమృద్ధింపరామ్।
యుష్మత్పాద సరోరుహాన్తర రజః స్యామత్వమంబాపితా
సర్వం ధర్మమపిత్వమేవ భవ నః స్వీకుర్వక స్మాత్కృపామ్॥

అర్థం: శ్రీరంగే= శ్రీరంగనగరమందు; శతం, శరదః= నూతేండ్లు; సుహత్+వర్గేణ, సహ= స్నేహితులతోపాటు; నిష్కంటకం= ఏ ఉపద్రం లేకుండా; నిర్దుఃఖం= ఏ దుఃఖం లేకుండా, సుసుఖం= మిక్కిలి సుఖంగా; దాస్య రసికాం= భగవద్భాగవత కైంకర్య రూపమైన ఆనందం కల; పరాం= గొప్ప; సమృద్ధిం= సమృద్ధిని; భుక్త్వా= అనుభవించి; యుష్మత్-రజః/ యుష్మత్= మీ ఇద్దతియొక్క; పాద సరోరుహ= పాదపద్మాలయొక్క; అంతర= లోపల (మధ్యన) ఉండే; రజః= పుప్పొడిగా; స్యామ= అగుదుముగాక; త్వం= నీవు; అంబా!= తల్లివి; పితా= తండ్రివి; త్వం, ఏవ= నీవే; నః= మాకు; సర్వం= సమస్తమైన; ధర్మం, అపి= ధర్మంగా కూడా; భవ= అగుము; అకస్మాత్= నిర్హేతుకంగానే; కృపాం= దయను; స్వీకురు= స్వీకరించు (ప్రసరింపజేయుమమ్మా!)

తా॥ ఓ తల్లీ! శ్రీదేవీ! శ్రీరంగనగరమందు స్నేహితులతో కూడి ఏ ఆటంకం, దుఃఖమూ లేకుండా, చాలా సుఖంగా కైంకర్యరూపమైన ఆనంద మనుభవిస్తూ నూతేండ్లు జీవింతుముగాక. తర్వాత మీ ఇర్వురి పాదకమలాల గర్భమందు పుప్పొడి రేణువులుగా మేము ఉండవలెను. నీవే తల్లివి, తండ్రివి, సమస్తమూ నీవే. నా యందు ఏ అర్హత లేదు కాబట్టి, నీవే ఆకస్మికంగా కరుణించుమని ప్రార్థన.

వ్యాఖ్య: శ్రీ పరాశర భట్టర్ తమ కోరికను విన్నవిస్తూ స్తోత్రాన్ని పరిసమాప్తి చేస్తున్నారు.

"*పశ్యేమ శరదః శతం, జీవే మశరదః శతమ్, నందామ శరదః శతమ్*"- నూరు సంవత్సరాలు సూర్యనారాయణ్ని దర్శింతుము. ఆ విధంగా సేవిస్తూ, ఆనందిస్తూ జీవింతుము గాక- అని ప్రతిదినం మధ్యాహ్న సమయమందు సంధ్యావందనంలో జపించే సూర్యోపస్థాన మంత్రమిది.

"*ఏకః స్వాదు న భుంజీత*"- రుచికరమైన పదార్థాన్ని (మంచి విషయాన్ని) ఒక్కడే అనుభవించకూడదు. ఒండొరుల మేలును కోరుతూ ప్రకాశించే ఉత్తమ వ్యక్తులనే సుహృత్తులంటారు. అట్టి సుహృత్తులతో- బంధుమిత్రాదులతో కలిసి

ఏ ఉపద్రవమూ, దుఃఖమూ లేకుండా, మిక్కిలి సుఖంగా భగవద్భాగవత కైంకర్య రూపమైన దాస్యరసంతో కూడిన సంపదను అనుభవిస్తూ, నూఱేండ్లు శ్రీరంగ నగరమందు భగవత్పాదపద్మ సన్నిధిలో జీవింతుము గాక అని ప్రార్థన.

నిష్కంటకం, నిర్దుఃఖం– అనడంవల్ల, ఆ కాలాన శ్రీరంగనగరంలో అనేక ఉపద్రవాలు ఏర్పడిన విషయం సూచింపబడింది. అందువల్ల, భట్టర్ వారు మొదలైన భాగవతోత్తములు శ్రీరంగవాసాన్ని కోల్పోయి, తిరుక్కోటియూర్‌లో వేంచేసి యుండిరి. తర్వాత తిరిగి శ్రీరంగ నగరానికి వచ్చి, ఈ స్తోత్ర రచన చేశారు.

"శ్రీమన్! శ్రీరంగ శ్రియ మనుపద్రవాం అనుదినం సంవర్ధయ"– ఓ శ్రియఃపతీ! శ్రీరంగమందలి ఐశ్వర్యాన్ని ఎల్లప్పుడు ఏ ఉపద్రవం కల్గకుండా, నిరవద్య హృద్యాభిరామంగా అభివృద్ధి నొందింపుమని భగవద్రామానుజులు విజ్ఞప్తి జేశారు కదా! భగవంతుని శ్రీపాద కైంకర్యానికి మించిన సంపద లేదని విశదీకరింపబడింది. దాస్యమే పురుషార్థం.

"శ్రీరంగయాత్రా శ్రీరంగ యియాసాచైవ నారద।
ఉత్తారయతి సంసారాత్ నిత్య వాసస్తు కింపునః॥"

శ్రీరంగ యాత్రగానీ, శ్రీరంగ క్షేత్రానికి పోవలెననే కోరికగానీ సంసారం నుంచి జీవుని ఉద్ధరిస్తుంది. ఆ దివ్య దేశమందే నిత్యం నివసించినట్లైతే, ఇక వేరే చెప్పనవసరం లేదు.

"తవ దాస్య సుఖైక సంగినాం భవనేష్వస్త్వపి కీటజన్మమే।
ఇతరావ సథేషు మాస్మభూత్ అపిమే జన్మ చతుర్ముఖాత్మనా॥"

(స్తోత్ర రత్నం)

భగవద్దాస్యమనే సుఖాన్ని అనుభవించే వారి ఇంట్లో కీటకంగా పుట్టినా మంచిదే. కాని ఇతరుల ఇండ్లల్లో చతుర్ముఖ బ్రహ్మగా నైనను నేను పుట్టకుందును గాక– అని శ్రీయామునాచార్యులు ప్రార్థించడం గమనీయం.

భట్టర్‌వారు, భగవత్పాదకమల గర్భమందలి పరాగంగా బంధుమిత్రాదులతో పాటు– ఆ పరాగమందు ఒక్కొక్కరు ఒక్కొక్క రేణువుగా ఉండవలెనని కోరినారు. ఇట్లు, దృష్ట ప్రయోజనమైన ఇహలోక సుఖం, అదృష్టప్రయోజనమైన పరలోక సుఖం కూడా శ్రీరంగమందే శ్రీదేవి ద్వారా కోరబడినది.

"కావేరీ విరజా సేయం వైకుంఠం రంగమందిరమ్।
స వాసుదేవో రంగేశః ప్రత్యక్షం పరమం పదమ్॥"

విరజానదిని, వైకుంఠాన్ని, పరవాసుదేవుణ్ని భూలోకవాసులు చూడలేరని భావించి, విరజయే కావేరీ నదిగా, వైకుంఠమే రంగమందిరంగా, ఆ పరవాసుదేవుడే శ్రీరంగమందు శ్రీరంగనాథుడుగా వెలసి యున్నాడు.

నిత్యసూరులు, ముక్తపురుషులు శ్రీరంగధామానికే వచ్చి కైంకర్యం చేయడం వల్లనూ, శ్రీరంగ దివ్యక్షేత్రమే ప్రత్యక్ష పరమపదం– దీన్ని సేవించి తరించడమే మన కర్తవ్యమని బోధింపబడింది.

తల్లి, తండ్రి, సమస్తం శ్రీదేవియే హేతువనబడినది. దాసులను తమ పాదసన్నిధికి చేర్చుకొనే ధర్మం, అలౌకికమైన శ్రేయస్సాధనం, కర్మజ్ఞాన భక్తి, ప్రపత్తి మొదలైన వాటికి సాధనమూ– అన్నీ ఆమెయే. కాబట్టి, తమయందు ఏ యోగ్యత లేకపోయిననూ, నిర్హేతుకమైన ఆమె కృపను తమయందు ప్రసరింపజేస్తూ తన పురుషకారం ద్వారా శ్రీరంగనాథుణ్ని తమ అభీష్టాలను పూర్తిగా నెరవేర్చునట్లు చేయవలసినదని శ్రీదేవిని భట్టర్ వారు స్తోత్రం చేసి గ్రంథాన్ని ముగించారు.

శార్దూల విక్రీడితం.

ఇది శ్రీమాలోల నృసింహస్వామి కటాక్ష పాత్ర, హరితస గోత్ర, శ్రీమాన్ కారంచేటి తిరుమల మనోహరాచార్య ప్రథమపుత్ర వేంకటరాఘవాచార్య విరచిత ఆంధ్ర టీకా తాత్పర్య, జ్యోతిష్మతీ వ్యాఖ్యా సమేత– శ్రీ పరాశర భట్టర్ అనుగ్రహించిన శ్రీ గుణరత్న కోశమ్.

శ్రీగుణరత్న కోశమ్

సంస్కృత వ్యాఖ్యానమ్

శ్రియై నమః

శ్రీరంగనాథ పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీ వాత్స్య వీరరాఘవాచార్య కృత వసురాశ్యాఖ్య వ్యాఖ్యా:

వ్యాఖ్యాతృ ప్రతిజ్ఞా:-

1. *శ్రీ గురుపంక్తి పాద సరసీరుహ సం వినతః।*
శ్రీ గుణరత్నకోశ వివృతిం వసురాశ్యభిధామ్॥

2. *శ్రీ నగదేశి కేంద్ర తనయః శుభవాత్సల్య కులః।*
శ్రీయుత వీర రాఘవ గురుర్వ్యిత నోతు తరామ్॥

శ్రీ మన్మహాహరిత వంశ విశుద్ధ వృత్త
ముక్తామణిః సకలశాస్త్ర విదగ్ర గణ్యః।
భట్టార కోవిరచయన్ గుణరత్న కోశం
స్తోత్రం శ్రియో నమతి తామహ విఘ్న శాంత్యై॥

1. **అవతారికా:** శ్రీమత్కూరకుల పయః పారావార సుధాకర శ్రీమద్రామానుజ మునీంద్ర కృపాలబ్ధ శ్రీ భాష్యాది ప్రబంధ పరిచయ మహిమోల్లాస బుద్ధిః, ద్రవిడోపనిషద్గభీరార్థ వివరణ శ్రీరంగరాజ కమలాపతి లాలితః, శ్రీరంగనాథ దివ్యాజ్ఞాలబ్ధ పరాశర భట్టారక నామధేయః, కైశికపురాణ శ్రవణ సముదిత మహిమోల్లాస భాసుర రంగరమణ కరుణా ప్రసాద సమాసాదిత బ్రహ్మరథ వైభవః, యతివర చరణాంభోరుహ ప్రవణాంతేవాసి జనాగ్రేసర కూరేశ తనూభవః, సకల శాస్త్ర విదగ్రేసరః, శ్రీ భట్టాఖ్య దేశికః, నిఖిల జగదుదయ విభవ లయ లీలాశాలి భగవత్ప్రాపక భూతాం శ్రియం తత్కృత మహోపకారాతిశయాను సంధానేన దయావాత్సల్యాది గుణాతిశయ పరిశీలనేన, స్తోతుకామః, ప్రారీప్సిత గ్రంథ నిర్విఘ్న పరిసమాప్త్యర్థం శిష్టాచార పరంపరా ప్రాప్తం మంగల మాచరం

స్తామేవ స్తౌతి॥

శ్రియా ఇతి॥ హరేః హరిః పరిహరతి స్వా సంశ్లిష్టాన్ కరోతి పాప్మనః॥ "అపహత పాప్మా" ఇతి శ్రుతేః। అనేన హేయగుణ ప్రతిభటత్వ ముక్తం భవతి। హరత్యాశ్రిత పాప్మానీతివాహరిః। "హరిర్హరతి పాపాని" ఇతి స్మృతేః। అనేన సంశ్రితానాం స్వప్రాప్తి విరోధి సర్వపాప మరణోక్త్యా మోక్షప్రదత్వం పాపహరణస్య తద్ జ్ఞాన తన్నివర్తక కృపా క్షమాది సాపేక్షత్వేన కల్యాణ గుణాకరత్వంచ, ఫలితమ్।

హరతి సర్వం స్వవశీకరోతీతి వాహరిః। "సర్వస్యవశీ" "యత్రకామగమోవశీ" ఇతి స్మృత్యోస్సద్భావాత్। వశీత్యస్య" సర్వం వశేయస్య సవశీ" ఇతి శ్రుత ప్రకాశికాచార్యై ర్వ్యాఖ్యానం కృతమ్। అనేన ఉభయ విభూతి యోగః ఫలితః। "హరిం ప్రహరంత మనుయంతి దేవాః॥" "బ్రహ్మాణ మీశం రుద్రంచ యమం వరుణమేవచ। ప్రసహ్య హరతే యస్మాత్తస్మాద్ధరి రివోచ్యతే॥" ఇతి శ్రుతి నిర్వచనాభ్యాం భగవతః సర్వస్మాత్పరత్వం సర్వదేవనియంతృత్వం చ సిద్ధమ్॥

తస్య సమస్త చిదచిద్విధాన వ్యసన- అత్ర చిదచిచ్ఛబ్దాభ్యాం "అచిద విశేషితాన్ ప్రళయసీమని సంసరతః। కరుణ కళేబరైర్ఘట యితుం దయమాన మనాః। వరద నిజేచ్ఛయైవ పరవానకరోః। ప్రకృతిం మహదభిమాన భూతకరణావళి కోరకిణీమ్॥ ఇత్యుక్త సృష్టియోగ్య సంసార చేతన మిశ్రసత్వే గృహ్యేతే। సమస్త శబ్దేన బ్రహ్మాది పిపీలికాంతం చేతన జాతం చతుర్వింశతి తత్త్వాత్మకం ప్రకృతి తత్కార్య జాతంచ వివక్షితమ్। తేషాం సమస్త చిదచితాం విధానం కరణ కళేబర యోజన లక్షణా, తదర్థం మహదహంకార భూత కరణ గ్రామోత్పాదన లక్షణాచ సృష్టిః స్థితి లయయో రప్యేత దుపలక్షణమ్॥

యద్వా సమస్త చిదచితాం బద్ధముక్త నిత్య రూపాణాం చేతనానాం శుద్ధ సత్త్వ మిశ్ర సత్వ సత్వశూన్య లక్షణానాం అచేతనా నాంచ విధానమ్। "ఇచ్ఛాత ఏవ తవ విశ్వపదార్థ సత్తా నిత్యం ప్రియాస్తవతు కేచన తేహినిత్యాః॥" ఇతి శ్రీవత్సాంక శ్రీసూక్తి ప్రకారేణ భగవతో నిత్యేచ్ఛయా నిత్య సూరిణాం నిత్యాసంకుచిత జ్ఞానతయా సంకల్పనం। బద్ధానాం కరణాది ప్రదాన కర్మ తారతమ్య జ్ఞానోత్పాద

నాదిచ। ఏవం చేతన విషయే విధానం వేదితవ్యమ్॥

అచేతన విషయేతు శుద్ధ సత్త్వస్య స్వేచ్ఛయా నిత్య విభూతే విమాన గోపుర మంటప ప్రాసాదాది రూపేణ పరిణమయితృత్వమ్। మిశ్రమ సత్త్వస్య సంసారి చేతనాన్ ప్రతి భోగ్య భోగోపకరణ భోగస్థాన రూపేణాండ తదావరణ చతుర్దశ భువన సమస్త దేహేంద్రి యాది రూపేణ చోత్పాదనమ్। సత్త్వశూన్యస్య కాలస్య చేతన కర్మానుగుణ్యేన కలాకాష్ఠాముహూర్త యామ దిన పక్ష మాసాయన సంవత్సరాది రూపేణ పరిణమ యితృత్వంచ విధానమ్॥

తత్రవ్యసన మభినివేశ మాయాసంవా। అంగీకార ఏషా మస్తీత్యంగీకారిణః తైః అంగీకార సూచకై రిత్యర్థః। ఆలోకైః కటాక్షైః "స్మిత వికసిత గండం వ్రీడ విభ్రాంత నేత్రం ముఖమవనమయంతీ స్పష్టమాచష్ట సీతా" ఇతి తన్నయన లీలయై వాంగీకారః, సూచ్యతే। నతు "పూర్వోక్తాద్దక్షిణా పథాః" ఇతివత్ ఏవమేవ కార్యమితి స్పష్టోక్త్యేత్యర్థః। సార్థయంత్యై స్వానుమోదేన సఫలం కుర్వత్యై। స్వానుమోదా జననే హరేః జగత్ సృష్ట్యాది లీలా విరసాస్యాత్। తదుక్తం శ్రీస్తవే "క్రీడేయంఖలు నాన్యథా స్యరసదా స్యాదైకరస్యాత్తయా" ఇతి। అనేన భగవత ఏవ జగజ్జన్మాదికారణత్వమ్। శ్రియస్తు తదనుమోదేన తదుత్తంభకత్వ మాత్రం సూచితమ్। ఏవం పరత్వ ముక్తమ్॥

సౌలభ్యమాహ- శ్రియా ఇతి- శ్రియై తత్పురుషార్థ లాభాయ సర్వసంశ్రయణీ యాయై శ్రీరంగనాయక్యై। అత్ర శ్రీ శబ్దస్య షోఢా వ్యుత్పత్తిర్ద్రష్టవ్యా। తతో ఘటకత్వ సిద్ధిః। వ్యుత్పత్తి షట్కంచ మదీయే శ్రీ గుణ సుధా సార లహరీ స్తోత్రే ప్రదర్శితమ్। "శ్రితా స్యన్యై స్సర్వైః శ్రయసి రమణం సంశ్రిత గిరః శృణోషి ప్రేయాంసం శ్రిత జనవచః శ్రావయసిచ। శృణాస్యేతద్దోషాన్ జనని! నిఖిలాన్, సర్వజగతీం గుణైః శ్రీణాసిత్వం, తదిహ భవతీం శ్రీరితి విదుః॥

అంజలిః స్వశేషత్వ సూచకః సుకరః క్షిప్ర ప్రసాద హేతుశ్చ। "అంజలిః పరమా ముద్రాక్షి ప్రందేవ ప్రసాదినీ" ఇత్యుక్తేః। కృతః కృతోభవతి। మయా ఇతి శేషః॥

అత్ర సమస్త చిదచిద్విధాన వ్యసన మాలోకైః సార్థయంత్యా ఇతి వస్తునా

యథా కస్య చిత్ప్రభోః ప్రీత్యై కేన చిత్ ప్రయత్న సాధ్యే కర్మణి కృతే, ప్రభుణా తద్దర్శన తదనుమోదనే కర్తుర్మహానందో భవతి, తథా సమస్త చిదచిద్విధాన వ్యసనినో హరేపి మహానందో భవతీతి వస్తు ధ్వన్యత ఇత్యస్య స్తోత్ర స్యోత్తమత్వం సూచితమ్।

"ధ్వని ప్రధానతాయత్ర తదుత్తమ ముదాహృతం" ఇతి లక్షణాత్।

అంజలిరితి కమల ముకుళాకార కరతల యుగళ యోగ రూపాంజల్యుక్త్యా కాయిక నమస్కారః కృతః ఇతి, వాచా తదను వాదేన వాచిక నమస్కారః, "మనః పూర్వోవాగుత్తరః" ఇతి మనః ప్రసరణ పూర్వకత్వాత్ వాచః మానసిక నమస్కారః కృత ఇతి మంతవ్యమ్।

మందళారంభ సంభవాయ స్తోత్రాదౌ శ్రీ శబ్దః ప్రయోగః। "దేవతావాచకా శ్శబ్దాః యే చ భద్రాది వాచకాః। తే సర్వేనైవ నింద్యాః స్యుః లిపితో గణతోఽపివా॥" ఇత్యుక్తేరాదౌ రోగఫలక జగణ ప్రయోగ దోషో నేతి ధ్యేయమ్॥

2. **అవతారికా:** మహాప్రబంధ నిర్మాణే విఘ్న భూయస్త్వ శంకయా తన్నివృత్త్యై మంగళ బాహుల్యాయ దేవతా వశీకరణే సుకరోపాయం నమస్కారాత్మక మంగళాంతర మాచరతి॥

ఉల్లాసేతి:- అత్ర ఉల్లాస పదాన్వయాయ సప్తలోక్యా ఇతి షష్ఠ్యంతం పదం లభ్యతే। తథాచ సప్తలోక్యా ఉల్లాసేన ఉదయేన పల్లవితా సంజాత పల్లవా, పాలితా కోరకితా సంజాత కోరకా- పల్లవిత కోరకితేత్యుభయత్రాపి "తదస్య సంజాతం" ఇతి తారకాదిత్వా దితచ్ ప్రత్యయః। నేమ కటాక్షోఽర్ధ వీక్షణమ్। 'నేమ ఇత్యర్ధే" ఇతి సిద్ధాంత కౌముద్యామ్। తస్యతథా భూతా లీలా విలాసోయస్యాస్తామ్, ఉల్లాస పల్లవితేత్యనేన లక్ష్మీకటాక్ష లీలాయాః జగదుత్పత్తి ప్రాక్కాలా పేక్షయా భూయస్త్వమ్తే నిర్వాహ కోరకి తేత్యనేన ఉత్పన్న జగత్ స్థితి జనిత హర్షేణ తతోఽపి భూయస్త్వంచ గమ్యతే। అనేన లక్ష్మ్యా జగదుత్పత్తి స్థితి ప్రయోజకత్వముక్తమ్। తతః పరత్వం ఫలితమ్।

సౌలభ్యమాహ- శ్రీరంగేతి। శ్రీరంగే దివ్యనగరే హర్మ్యతలస్య దివ్య విమాన

ప్రదేశస్య శ్రీరంగాఖ్య దివ్య విమాన ప్రదేశస్యవా మంగళదీప రేఖాం శోభన దీప కలికామివ శ్రీరంగ విమానాంతః ప్రకాశికామితి భావః। మంగళేత్యనేన అనుష్ణత్వద్యోతనాత్ ప్రసిద్ధ దీపా పేక్షయా వ్యావృత్తిః। దీప రేఖామిత్యౌజ్జ్వల్యం చ ద్యోత్యతే। శ్రీరంగరాజ మహిషీం శ్రీరంగరాజేన సహ విశ్వరక్షణే కృతాభిషేకాం "కృతాభిషేకా మహిషీ" ఇత్యమరః। శ్రియం సర్వసమాశ్రయణీయాం లక్ష్మీం ఆశ్రయామః శరణం గచ్ఛామః। కటాక్ష లేశ లీలాకల్పిత జగద్ధుత్పత్తి స్థితికాం సర్వసంశ్రయణీ యత్వాయ శ్రీరంగే కృతనిత్య వాసాం శ్రీరంగేశ్వర వల్లభాం అత ఏవ శ్రియం శరణం గచ్ఛామ ఇతి భావః। అత్ర సప్తలోక్యుత్పత్తి స్థిత్యోః

లక్ష్మీ నేమ కటాక్ష లీలా పల్లవ కోరకత్వ రూపణాత్ కటాక్ష లీలాలతాత్వ మర్థ సిద్ధమితి సావయవరూపక మలంకారః। ఏక దేశ రూపణే సర్వరూపణ మప్యర్థ సిద్ధమ్। "ప్రౌఢమౌక్తిక రుచః పయోముచాంబిందవః కుటజ పుష్పబంధవః । విద్యుతాం నభసి నాట్యమండపే కుర్వతేస్మ కుసుమాంజలి శ్రియః" ఇత్యత్ర పయోముచాంబిందవః నభసి నాట్యమండపే కుసుమాంజలి శ్రియః కుర్వతే, ఇత్య నేన విద్యుతాం నటీనా మిత్యర్థ సిద్ధమితి సాహిత్య చింతామణి కారోక్తేః।

శ్రీరంగ హర్మ్యతల మంగళ దీపరేఖా మిత్యత్ర నిరవయవరూప కమలంకార ఇతి సావయవ నిరవయవ రూపకయోః సంసృష్టిః।

"భేదేనావస్థితి ర్యేషాం సా సంసృష్టి రుదాహృతా" ఇతి లక్షణాత్॥

3. అథ మంగళ భూయస్త్వ సిద్ధ్యా ఏక శ్లోకద్వయేన స్వస్మిన్ లక్ష్మీ కటాక్ష ప్రార్థనేన ఆశీర్వాద మంగళ మాచరతి– అనుకలేతి:–

అనుకలం అనుక్షణం, ఇదం శుంభదితి ప్రకాశనే అన్వేతి. తనుః కాండ ఇవ తనుకాండః। కాండోదండః। "కాండో౽ స్త్రీ దండ బాణార్వ వర్గావ సరవారిషు"– ఇత్యమరః। తస్యతను కాండస్య ఆలింగనారంభేణ తనుకాండేనాలింగ నారంభే

వాశుంభంతీ ప్రకాశ మానా। దిశాసు దిశా సు ప్రదిశమ్, "అవ్యయం 'విభక్తీ' తి సప్తమ్యర్థే౽వ్యయీ భావః। సర్వాసు దిశాస్విత్యర్థః। భుజాః శాఖా ఇవ భుజశాఖాః। ప్రతిదిశం భుజశాఖా యస్యస తథోక్తః। శ్రియః సఖా శ్రీసఖః। "రాజాహస్సఖిభ్యష్టచ్" ఇతి టచ్ ప్రత్య యాంతతయా శ్రీసఖ శబ్దో౽కారాన్తః। శ్రీసఖః అనోకహ ఇవ శ్రీ సఖానోకహః। ప్రతిదిశ భుజశాఖశ్చా సౌశ్రీ సఖానోకహశ్చ సతథోక్తః। తస్య బుద్ధిః జ్ఞాన శక్త్యాదీనా మాత్మ గుణానాం, ఔజ్జ్వల్య సౌందర్య, సౌగంధ్య, సౌకుమార్యాదీనాం విగ్రహ గుణానాంచ సంపత్। అనుకల తనుకాండా లింగనారంభ శుంభంతీ ప్రతిదిశ భుజశాఖ శ్రీ సఖానోకహర్ధిః యస్యాస్సా ఇతి బహువ్రీహిః। స్వాలింగనారంభ ప్రతికల ప్రకాశమాన భగవత్స్వరూప రూపగుణ సమృద్ధిరిత్యర్థః॥

లక్ష్మీతనోః కాండౌపమ్యాదార్జవం సూచితమ్। ప్రతిదిశ శబ్దేన భగవద్భుజేషు చతుష్ట్వమ్, భుజాఃశాఖా ఇవేత్యనేన భుజానాం శాఖౌ పమ్యాత్ ఆయతత్వం సూచితమ్। శ్రీసఖ ఇత్యనేన సర్వస్మాత్పరత్వమ్, అనోకహ ఇత్యనేన శ్రీ తనుకాండా లింగన సుఖ జనితం వైవశ్యంచ ద్యోతితమ్' భగవతః శ్రీ సఖ ఇతిరూఢ్యా శ్రియో భగవత్స్వరూప నిరూపకత్వేన చ ప్రయోగః। అనోకహ ఇతి భగవతః ఆనంద నిర్భరత్వేనస్త బ్ధతయా అవస్థానాత్ వృక్షౌ పమ్యమ్। "వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకః" ఇతి శ్రుతేః। భవాధ్వశ్రాన్త విశ్రాంతి పదత్వేన వావృక్షౌపమ్యమ్- "వాసుదేవ తరుచ్ఛాయా నాతిశీతా నఘర్మదా"- ఇతి స్మృతేః। ఏవం లక్ష్మ్యాః విగ్రహ సౌన్దర్యం స్వాధీన పతికాత్వం చోక్తమ్॥

అథా వయవసౌందర్య మాహ:- స్తన నయనేతి। స్తనౌచ నయనేచ స్తన నయనం। గుళుచ్ఛౌ గుచ్ఛౌ, స్ఫార పుష్పయో ర్వికచ పుష్పయోః ద్విరేఫౌభ్రమరౌ స్ఫార పుష్పద్విరేఫౌ, గుళుచ్ఛౌచ స్ఫార పుష్పద్విరేఫౌచ గుళుచ్ఛ స్ఫార పుష్పద్విరేపం, స్తన నయనం గుళుచ్ఛస్ఫార పుష్పద్విరేఫమివ యస్యాస్సా తథోక్తా। స్తనయోః గుళుచ్ఛౌ పమ్యేన సౌందర్యమ్। నయనయోః స్ఫార పుష్పౌపమ్యేన వికాసో వైపుల్యంచ గమ్యతే। కనీనికయోః ద్విరేఫౌ పమ్యేన నైల్య స్నిగ్ధతే ద్యోతితే। లక్ష్మీ కల్పవల్లీవ లక్ష్మీకల్పవల్లీ!

పుష్పాది తుల్యావయవయోగేన సర్వాభీష్ట ప్రదత్వేన చ లక్ష్మ్యా కల్పవల్ల్యౌ

పద్మ్యమ్। మయిస్తుత్యుద్యతే। కటాక్షాన్ రచయతు। మాంకటాక్ష లక్ష్యం కరోత్విత్యర్థః। అత్ర ఇవేత్యుపమావాచకా ప్రయోగాత్ వాచకలుప్తోపమాలంకారః।

నను అత్ర తనౌకాండత్వ రూపణం, తదాలింగనారంభ శోభిషు నానాదిగ్వ్యాపి శాఖాత్వరూపణం, తద్వతి శ్రీసఖే వృక్షత్వరూపణం, స్తనయోర్గుళుచ్ఛత్వ రూపణం, సతారక నయనయోః సభ్రమర వికచ పుష్పత్వరూపణం లక్ష్మ్యాం కల్పవల్లీత్వరూపణం చేతి సావయవరూపకమేవా లంకారోఽస్తు స్ఫుటత్వాత్ చారుతాతిశయావ హత్వాచ్చేతి-న।

అర్థ బాధేస్ఫుటత్వ చారుతాతిశయావహత్వయోః అకించిత్కరత్వాత్। లక్ష్మీకల్పవల్లీ కటాక్షాన్ రచయత్విత్యత్ర లక్ష్మ్యాం కల్పవల్లీత్వ రూపణే కల్పవల్ల్యాః కటాక్ష రచనానుప పత్తేః। నహి లక్ష్మ్యాఇవ కల్పవల్ల్యాః కటాక్షాః సంభవంతి, స్థావర జాతీయత్వాత్। న చ కల్పవల్ల్యాః సర్వఫల ప్రదత్వేన కటాక్ష రచన మపి యుజ్యతే ఇతి వాచ్యమ్। విచిత్ర వసనాభరణాద్యపేక్షిత ప్రదత్వేఽపి తస్యాః కటాక్ష సద్భావేమానా భావాదితి దిక్। నచ తదుప పత్త్యై పరిణామ ఏవాత్రాలంకారోఽస్త్వితి వాచ్యమ్। తనుకాందేత్యాది సర్వవిశేషణ వైయర్థ్య ప్రంగాత్ లక్ష్మీకల్పవల్లీతి విశేష్యమాత్రే కటాక్ష రచనౌ చిత్యాయ పరిణామప్రాప్తేః। తస్మాత్ వాచక లుప్తోపమై వాలంకార ఇతితత్త్వమ్॥

4. *భగవతః స్థావర జంగమ తరతమ భావ సృష్టి నియామక భ్రూవిక్షేపా, శ్రుతి శిరసాం మపి పరతత్త్వ సంశయ నివర్తక పాదరాగా, స్వభోగోపక్రమ లీలా లీకృత భగవద్వైశ్వ రూప్యవిభవా లక్ష్మీః సుధాతరంగాంతరంగైః కటాక్షైః అస్మా నభిషించుతు ఇత్యాశాస్తే.*

యద్భ్రూభంగా ఇతి: మురారేః మురద్విషః శ్రీరంగరాజస్య స్థిర చర రచనా తారతమ్యే స్థావర జంగమ సృష్టి నీ చోచ్చభావే, స్థావర సృష్టౌ నీచోచ్చభావః- కల్పవృక్ష చందనరసాలాశ్వత్థ నారికేళాద్యపేక్షయా స్నుహిబుర్బురార్క కంటకి

ద్రుమాణాం నీచ భావః, తత్ ప్రతియోగినాముక్తానాం కల్పవృక్షాదీనా ముచ్చభావః, చర సృష్టి నీ చోచ్చ భావస్తు దేవా పేక్షయా మనుష్యానాం మనుష్యేషుచ బ్రాహ్మణా పేక్షయా క్షత్రియాణాం త దపేక్షయా వైశ్యానాం తదపేక్షయా శూద్రా దీనాంచ నీచభావః, తదపేక్షయా తిరశ్చాం తేష్వపి హంసగరుడ శుకశారికా మయూర కోకిలాద్య పేక్షయా కంక గృధ్ర కాక ఘూకాదీనాం నీచభావః, తత్ప్రతియోగినా ముక్తానాం దేవాదీనా ముచ్చభావశ్చేతి బోధ్యమ్, తత్రయస్యాః లక్ష్మ్యాః భ్రూభంగాః భ్రూవిక్షేపాః ప్రమాణం నియామకాః, శ్రీభ్రూభంగ తారతమ్యం దృష్ట్వా హరిః స్థావర జంగమాత్మకం జగత్ తరతమ భావేన సృజతీతి భావః। శ్రీ భ్రూభంగతారతమ్యే చ తత్తత్కర్మ తారతమ్యం హేతు రితిశ్రియో వైషమ్య నైర్ఘృణ్య ప్రసంగః। భ్రూభంగాః ప్రమాణమిత్యనేన ధాతుః జగత్ సృష్టా యథావేదాః ప్రమాణం తథా భగవతోఽపి స్థిర చర రచనా తారతమ్యే శ్రీభ్రూభంగాః ప్రమాణ మితి భావః॥

వేదాంతాః ఉపనిషదః తత్త్వ చింతాం బ్రహ్మ శివో విష్ణుర్వా పరతత్త్వ మితి సంశయం మురభి దురసి శ్రీరంగేశ వక్షసి యత్పాద చిహ్నైః పాదాలక్త కాంకైః, తరంతి నిరతిశయ దీప్త్యా పాదక శ్రీపద ముద్రిత శ్రీరంగరాజ ఏవ పరతత్త్వ మితి నిర్ణయేన నివృత్త సంశయాభవంతి। అత్ర వేదాంత శబ్దేన చైతన్య యోగినః తదధిష్ఠాతృ పురుషాః ఉచ్యంతే।

తేషా మేవ తత్త్వ చింతాయాః దేవతాంతరా సంభవ న్మురభిద్వ క్షోనిష్ఠ లక్ష్మీచరణ లాక్షాచిహ్న దర్శనస్య తతస్తదంకితో మురభిదేవ పరతత్త్వ మితి నివృత్త సంశయత్వస్య చోపపత్తేః। "అతశ్చ వేదాంత పురుషా వేదేషు" నకిరింద్ర త్వదుత్తరః॥ అగ్ని రగ్రే ప్రథమో దేవతానామ్॥" "ఏక ఏవరుద్రో న ద్వితీయా యతస్థే॥" "విశ్వాధికోరుద్రో మహర్షిః" "హిరణ్య గర్భ స్సమవర్తతాగ్రే॥" ఇతి నానాదేవతా పారమ్య ప్రతిపాదనాత్। "ఏకో హవై నారాయణ ఆసీత్" "అగ్ని రవమో దేవతానాం విష్ణుః పరమః"– ఇతి తత్సాధారణ్యేన విష్ణు పారమ్యస్యాపి ప్రతిపాదనాత్। ఉక్తేష్వేతేషుకః పరతత్త్వ మితి సంశయే సతి స్వయం నిర్ణేతు మసమర్థాః శ్రీరంగధా

మని మురభిదం శ్రీరంగరాజ మాసేవ్య తదుర స్యసాధారణ శ్రీ పదలాక్షా లాంఛన దర్శనేన అయమేవ పరతత్త్వమితి నిశ్చిన్వతే, ఇతి భగవతః శ్రీపరాశర భట్టార్యస్య తాత్పర్యమ్।

యద్వా వేదాన్తాః ఉపనిషదః తత్త్వచింతాం "నకిరింద్రత్వ దుత్తరః" ఇత్యాద్యుక్త రీత్యా స్వైర్నానా దేవ పారమ్య ప్రతిపాదనేషు కః పరతత్త్వమితి పరతత్త్వ విషయే శ్రోతౄ సంశయ జనన నిమిత్తాం చింతాం ఖేదం మురభిదురసి భగవద్వక్ష సియత్పాద చిహ్నై రిత్యనేన లక్ష్మీ సంబధో లక్ష్యతే। తరంతి అతివర్తంతే ప్రాశస్త్య ప్రతిపాదన సాధారణ్యేఽపి కారణ వాక్యేషు "ఏకోహవై నారాయణ ఆసీత్ నబ్రహ్మేనేశానః" ఇతీతర నిషేధ పూర్వకం భగవతః ప్రళయ సమయావస్థితిం ప్రతిపాద్య "అథ పురుషో హవై నారాయణోఽకామయత, ప్రజాః సృజేయేతి" ఇత్యాదినా తస్య పురుష శబ్ద వాచ్యతాం జగత్ సృష్ట్యాది కర్తృతాం చ ప్రతిపాద్య "సహస్రశీర్షా పురుషః"- ఇత్యారభ్య "తస్యధీరాః పరిజానన్తి యోనిమ్" ఇత్యనేన వాక్య జాతేన నారాయణ పురుష శబ్దవాచ్యస్య సహస్ర శిరః పాదాదిమత్త్వ, విశ్వశరీరత్వ, మోక్ష ప్రదత్వ, మహామహిమత్త్వ, సర్వతోజ్యాయస్త్వ, సర్వభూతైక పాదత్వ, త్రిపాద్విభూతి మత్త్వ, విశ్వాక్రమణ కర్తృత్వ, చరాచరోత్పాదక నానావయవత్వ, తమః పారవర్తిత్వ, సర్వనామరూప వ్యాకర్తృత్వ, కర్మకృత జన్మరహితత్వ, స్వేచ్ఛాకృతాఽనేకావతారత్వ, తదవతారహేత్వపారకారుణి కత్వాని ప్రతిపాద్య, ఏవం విభవో నారాయణ శబ్దవాచ్యశ్చ "క" ఇత్యపేక్షాయాం "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" శ్రియంలోకే దేవ జుష్టా ముదారామ్" ఇతి తస్య లక్ష్మీపతిత్వ ప్రతిపాదానాత్ లక్ష్మీపతిరేవ నారాయణ పురుష శబ్ద వాచ్యః, పూర్వోక్త సర్వవైభవ యుక్తః పరతత్త్వంచేతి నిశ్చినియుః తతో నాస్మాభిః చింతాకార్యా ఇతిఖేదం ముంచంతీత్యర్థః। తరంతీత్యనేన మాతాపితృ సహస్రేభ్యో వత్సల తరతయా వేదాంతానాం తత్ ఖేదస్య దుస్తరత్వం సూచితమ్। అనేన లక్ష్మ్యా వేదాంత వేద్యత్వం సూచితమ్।

భోగో పాద్ఘాతకేళీ చుళుకిత భగవద్వైశ్వరూప్యానుభావా భోగస్య శ్రీ విషయస్య భగవత్కృత స్యాలింగన చుంబనాలోకన శ్లాఘనాది రూపో పోద్ఘాత ఉపక్రమః తస్మిన్ కేల్యాలీలయా చులుకితః ప్రస్వతి పీతోఽల్పీ కృతోవా

భగవద్వైశ్వరూపస్య విశ్వశరీరత్వస్య అనంత భుజ వక్త్ర నేత్ర శీర్షత్వరూపస్య అనుభావః మాహాత్మ్యం యస్యాస్సా తథోక్తా, స్వాలింగన చుంబనాద్యుపక్రమ కేల్యపర్యాప్త భగవద్విశ్వ విగ్రహ విభవేత్యర్థః। తదుక్తం యామునాచార్యైః "స్వవైశ్వరూప్యేణ సదానుభూతయా ప్యపూర్వ వద్విస్మయ మాదధానయా"– ఇతి వక్ష్యతి చాయం దశశత పాణి పాదేత్యాదినా॥

యద్వా భోగస్య శ్రీకృతస్య భగవత్ స్వరూప రూపగుణ విభూత్యనుభవస్య ఉపోద్ఘాత కేళ్యాదేః పూర్వవదర్థః। పూర్వ యోజనాయాం స్వానుభవ సాధనత్వాపర్యాప్త భగవద్విశ్వ విగ్రహ విభవత్వమ్, ద్వితీయ యోజనాయాం స్వానుభవ విషయాపర్యాప్త భగవద్విశ్వ విగ్రహ విభవత్వంచార్థ ఇతి భేదః। పూర్వయోజనాయాం లక్ష్మ్యాః సౌందర్యాతిశయః సూచితః. ద్వితీయ యోజనాయాం తత్ జ్ఞాన శక్తి చాతుర్యాది వైలక్షణ్యం సూచితమ్॥

సా పూర్వోక్త గుణ విశిష్టా భగవత్ స్వరూప నిరూప కత్వేన ప్రసిద్ధావా పాద త్రయేణాపి పరత్వముక్తమ్। అథ సౌలభ్య మాహ– స్వేతరైః శ్రీయత ఇతిశ్రీః। అమృతలహరి ధీలంఘనీయైః అమృతలహరీ ధియా అమీ అమృత తరంగా ఇతి బుద్ధ్యాలంఘనీయైః ప్రాప్యైః। లఘేః గత్యర్థత్వాత్। స్వేషు అమృత తరంగ బుద్ధి జనకైరిత్యర్థః; యద్వా అమృతలహరి ధీః అమృత తరంగ బుద్ధిః తదపేక్షయా లంఘనీయా త్యాజ్యాయైస్తైః ప్రయోజకైః సర్వేషామితిశేషః, అమృత తరంగేభ్యోఽప్యతి మధురతయా సర్వేషా మమృత తరంగాశా నివర్తకైరిత్యర్థః। అపాంగైః కటాక్షైః నః అస్మాన్ ఆస్తృణీతామ్ ఆచ్ఛాదయతు అభిషించత్విత్యర్థః। ఆఙ్ పూర్వాత్ "స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "శ్నా" ప్రత్యయే "ఈ హల్యఘోః" ఇతీత్వే లోడాత్మనే పద ప్రథమ పురుషైక వచనమ్॥

5. శ్లోక ద్వయ ప్రార్థిత ప్రకారేణ లక్ష్మీ కటాక్షామృత వీచి విశదీకృత విజ్ఞాన విషయీకృత తత్స్వరూప రూపగుణ విభూతిః బ్రహ్మాద్యశక్యస్తవం తద్వైభవ వైపుల్యం స్వవాక్ ఫల్గుతాం చానుసంధాయ

తత్ స్తుతి సాహస ప్రవృత్తస్య స్వస్యవాక్ ప్రశస్త్యై స్వస్తీతి సాభిప్రాయ మాహః-

యద్యావత్తవేతి:- హే దేవి! శ్రీరంగేశ్వరి తవ వైభవం యద్యత్ స్వరూపం యావద్యావత్పరిమాణం తదుచితస్తోత్రాయ తదనురూపస్తవనాయ "క్రియార్థోప పద" ఇత్యాదినా చతుర్థీ। స్పృహా ఇచ్ఛా దూరే దూరత ఏవ, న సంభవతీత్యర్థః। ఇచ్ఛా జాతాఽపి విఫలైవ, నిరవధిక విభవస్తుతే రశక్యత్వాదిత్యర్థః। ఇచ్ఛాదూరే ఇత్యత్ర సంబంధ్య నిర్దేశాత్ సర్వేషామితి గమ్యతే। నను మద్విభవస్యస్తోతు మశక్యత్వే విరించ్యాదయః కథం తుష్టువుః? ఇత్యత్రాహ స్తోతుం క ఇతి। ప్రాంచః ప్రాచీనాః నాద్యతనాః. తేన జ్ఞాన శక్తి వైపుల్యం సూచితమ్। విరించిః బ్రహ్మా "బ్రహ్మా బ్రహ్మ విదాంవరః" ఇతి ప్రసిద్ధ విభవః చతుర్ముఖ ఆది ర్యేషాంతే తథోక్తాః। ఆది శబ్దేన శివ శతమఖాదయః గృహ్యంతే। అదశ్చేత్యత్ర "చ" శబ్దోభిన్న క్రమః విరించ్యాదయశ్చే త్యర్థః। తే చ వయం మితప్రజ్ఞా ఇత్యర్థః। అదః, ఇదం వైభవం। అద శ్శబ్దేన "యతోవాచ" ఇతి శ్రుత్యుక్త వాఙ్మన సాగోచరత్వం సూచ్యతే। స్తోతుంకే కియ చ్ఛక్తికా ఇతి ఇదం వచనం జగృహుః అవదన్, న తుష్టువు రిత్యర్థః।

యద్వా వయంస్తోతుంక ఇతి వచనమ్। అదశ్చ ఇదం వైభవంచ జగృహుః। స్తోతు మశక్య మితి వదంత ఏవ తూష్ణీం భవితు మశక్తా వైభవం యథా శక్తి తుష్టు వురిత్యర్థః। తేన స్తుతావసాకల్యం సూచితమ్।

అప్యేవం ఏవ మపి బ్రహ్మాద్య శక్యస్తవత్వేఽపి వాఙ్మన సయోః వాక్యచిత్తయోః ఉపనిషదామపీతి శేషః। వాఙ్మనస శబ్దో అకారాంతః "అచతుర విచతుర" ఇత్యాది సూత్రేణ నిపాతితః। భాషా భాషణమ్। వాక్చిత్తాభ్యాం పరిచ్ఛేదః। తదన భిజ్ఞం వాఙ్మనసా మగోచర మిత్యర్థః। యద్వా వాఙ్మనసయోర్భాషా వాఙ్మనస వాచక శబ్దఃతదనభిజ్ఞం తద్వాచక శబ్దమేవన జానాతి, కుతః తేజానీయాత్ తద్గోచరత్వం దూరాపాస్తమితి భావః।।

తవపదం పద్యత ఇతిపదం త్వత్ స్వరూపమ్। కవయితుం వర్ణయితుం

కావాచః కుత్సితవాచః "ఈషదర్థేచ" ఇతి "కు" శబ్దస్య "కా" దేశః। అనేన స్తుతి సామగ్రీ వైకల్యం సూచితమ్। ప్రయతామహే ప్రకృష్టయత్నం కుర్మహే। అహో సాహసి కత్వమస్మాకమితి భావః।

గిరాం స్తుతి వచసాం ప్రశస్త్యై ప్రసిద్ధ్యై స్వస్తి మంగళం స్యాత్ ఇతి శేషః। స్యాదితి కాకుః నస్యాదిత్యర్థః। అతిసాహసిక ప్రయత్నోఽయం సఫలతీతి హృదయం స్తుతి ప్రయత్నస్య సాహస కృత్యత్వేఽపి శేషత్వ స్వరూపోచిత కించిత్కార రూపత్వాత్ వాక్ప్రసిద్ధ్యై స్వస్తి భవత్విత్వితి ప్రార్థనాయాంవా తాత్పర్యమ్॥

6. బ్రహ్మాద్య శక్యస్తవత్వేఽపి శ్రియ స్తద్గుణ విస్తారేణ స్తోతృత్వం స్వస్మిన్నేవ పర్యవస్యతీ త్యాహః–

స్తోతారమితి:– హే దేవి! స్తోతవ్యస్యస్తుత్యస్య గుణాన్ యో విస్తృణీతే విస్తారయతి, విపూర్వాత్ "స్తృఞ్ ఆచ్ఛాదనే" ఇతి ధాతోః "శ్న" ప్రత్యయే "ఈ హల్యఘోః" ఇతీత్వే త ఇత్యస్య ఏత్వే కృతే విస్తృణీత ఇతి రూపమ్: తం కవయః పండితాః "సంఖ్యావాన్ పండితః కవిః "ఇత్యమరః స్తోతారం స్తావకం ఉశంతి కథయంతే। "వశ కాంతౌ" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "గ్రహి జ్యా" ఇతి సంప్రసారణే "ఝోఽంతః" ఇత్యంతా దేశ ఉశంతీతి రూపమ్॥

తతః గుణవిస్తారకస్యైవ స్తోతృత్వ కథనాత్, చేతి చకారేణ పూర్వశ్లోక సూచిత స్వరూపోచిత కించిత్కార రూపస్తుతి ప్రవృత్తిః హేతుత్వేన సముచ్చీయతే। తే స్తుతిధురా త్వద్విషయక స్తోత్ర భారః, ధురాశబ్ద ఆకారాంతః। హలన్తానా మజంతత్వ భాగురిః మన్యతే। మయ్యేవ నవిరించ్యా దిషుతేషాం శ్రుతిమధుర వాక్త్వాదితి భావః। విశ్రామ్యతి పర్యవస్యతి। స్తోతృత్వం చ మమైవోచిత మిత్యర్థః।

కథం త్వయా మద్గుణా విస్తీర్యంతే యేన తవైవ స్తోత్రతాస్యాదిత్యత ఆహః–

యస్మాదితి। యస్మాత్ యతోహేతోః అస్మదమర్షణీయ ఫణితి స్వీకారతో మత్కఠోర వచన విషయీభావతః తే తవ క్షాంత్యౌధార్య దయాదయః। వాగ్దోష సహనేన క్షాంతిః అయోగ్యేనాపి మయా స్వస్తుతి నిర్వర్తనాత్ ఔదార్యం, స్తుత్యకరణే

దుఃఖితస్యమే ఫణితి స్వీకారేణ అనుకంపనా దయా। ఆది శబ్దేన ఫణితి దోషే గుణత్వ బుద్ధే ర్వాత్సల్యంచ ఇతి గుణాః స్వాం స్వకీయాం ప్రథాం సిద్ధిం ప్రకాశంవా ప్రస్నువీరన్ జనయేయుః। "ష్ణు ప్రస్రవణే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః లిఙాత్మనే పద బహువచనే లిఙః సీయుటః సలోపే ఉపఙి ఝస్యరనాదేశే ప్రస్నువీరన్ ఇతి రూపమ్॥

7. ఏవం స్వస్యస్తోత్రాధికారం ప్రసాధ్య లక్ష్మ్యనుగ్రహేణ స్వసూక్తి సమగ్రతాం ప్రార్థయతే। సూక్తి మితి:-

శ్రీరంగరాజమహిషీ శ్రీరంగేశ్వర వల్లభా లక్ష్మీః శ్రీరంగ రాజమహిషీ లక్ష్మీరితి విశేషణ విశేష్యాభ్యాం పతివాల్లభ్య కృతం స్వవిభవ సామర్థ్యం సూచితమ్। మధురైః స్వాదుభిః ప్రియైశ్చ "స్వాదు ప్రియౌతు మధురౌ" ఇత్యమరః। కటాక్షైః అపాంగైః నత్వధ్యాపనః నోఽస్మాకం సూక్తిం శోభనాం వాచం। స్వస్తుతిం స్వయమేవ అస్మత్ప్రయత్న మనపేక్ష్యైవ, అస్మత్ ప్రయత్నా పేక్షణే శోభనత్వం న సిద్ధ్యేదితి భావః। సమగ్రయతు సమగ్రాం కరోతు, సంపూర్ణాం నిర్వర్తయ త్విత్యర్థః।

ఉత్తరార్ధేన ఉక్తశోభనతా మేవ విశదయతి- వైదగ్ధ్యేతి:- యాం ఉక్తిం వైదగ్ధ్య వర్ణ గుణ గుంఫన గౌరవైః వైదగ్ధ్యేన; చాతుర్యేణ వర్ణానా మక్షరాణాం గుణానాం ఓజః ప్రసాద శయ్యా పాకాదీనాం గుంపన గౌరవైః గ్రథనాతిశయైః। యద్వా వైదగ్ధ్యమర్థ కల్పనా వర్ణగుణాః వర్ణధర్మాః ప్రసాద మాధుర్యాదయః తేషాం గుంపనం రచనా తద్గౌరవైః తదతిశయైర్నిమిత్తైః। కవయః పండితాః। కందూల కర్ణకుహరాః కందూరేషా మస్తీతి కందూలాని "మత్వర్థేలచ్" తథా భూతాని కర్ణ కుహరాణి శ్రోతృవివరాణి యేషాంతే తథోక్తాః శ్రవణ సకుతూహల శ్రుతివివరా స్సంతః, సదాదత్త కర్ణా ఇత్యర్థః।

ధయంతి పిబంతి। "ధేట్‌షానే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః తిఙి "శప్" ప్రత్యయే అయాదేశే "ఝోఽన్త "ఇత్య నాదేశే ధయన్తీతి రూపమ్। ధయన్తీతి పానోక్త్యా సూక్త్యాః సుధాసామ్యం సూచితమ్॥

8. *సంగ్రహేణోక్తం వివక్షితోక్తి గౌరవం వివృణ్వన్ స్వస్మై శ్రీరేవ తద్విస్తార యత్విితి ప్రార్థయతే- అనాఘ్రూతేతి:-*

హేశ్రీః! అనాఘ్రూతా వద్యం అనాఘ్రూతం అస్పృష్టం అవద్యం వర్ణపదవాక్య గతః శ్రుతి కట్వశ్లీల ప్రక్రమ భంగాది దోషో యస్యతం తథోక్తమ్, బహూనాం గుణానాం పాకవృత్తి శబ్దార్థాలంకారాదీనాం పరీణాహి విశాలతా స్యాస్తీతి తథోక్తమ్, మనసః సౌహార్దం సంతోషం దుహానందోగ్ధృ, సంపూర్ణ రస మిత్యర్థః, అనేన విశేషణ త్రయేణ కావ్యసామాన్య లక్షణముక్తమ్; నిర్దోష సగుణ సరస శబ్దార్థయోగేన కావ్యత్వాత్ పరిచితమివ జ్ఞాతార్థ మివస్థితమ్, శ్రోతౄణా మితిశేషః, అథాపి గహనం అజ్ఞాతార్థ బహుళం ధ్వని ప్రధానమిత్యర్థః, అనేన ఉత్తమ కావ్యత్వం సూచితమ్। "ధ్వని ప్రధానతా యత్ర తదుత్తమ ముదాహృతమ్।" ఇతి లక్షణాత్॥

పదానాం సుప్తిజన్తాదీనాం సౌభ్రాత్రాత్ స్నేహాత్ శయ్యాయా ఇత్యర్థః। "యా పదానాం పరాన్యోన్యమైత్రీ శయ్యేతి కథ్యతే" ఇతి లక్షణాత్ శ్రవణయోః శ్రోత్రయోః అనిమిషం నిర్నిమేషం సావధానం సాశ్చర్యం వానిషేవ్యం సేవితుమర్హం గ్రాహ్యమత్యర్థః, వాణ్యాః సరస్వత్యాః "గీర్వాగ్వాణీ సరస్వతీ" ఇత్యతమరః. విలసిత భాషారూపం విలాసం కర్మ భావేక్తః। నత్వహం వాణీం ప్రసాదయామి అనన్య దైవత్వ స్వరూప విరుద్ధత్వాత్, త్వత్రప్రసాద లక్షణ రాజకుల మాహాత్మ్య లబ్ధస్యైవ తద్విలసితస్య స్వర సత్వాచ్చేతి భావః॥

9. *స్వప్రార్థనాను గుణ్యేన లక్ష్మీకటాక్ష లబ్ధ వాగ్విలాస పూర్వం శ్రీరంగరాజస్తవే త్రింశదుత్తరాభ్యాం పూర్వోత్తర శతకాభ్యాం శ్రీరంగరాజ ముచ్చైరభిష్టూయ ఏకషష్టి శ్లోక పరిమితత్వేన తతః శబ్ద సంకోచేఽ ప్యర్థ పౌష్కల్యేన రస పౌష్కల్యేన సందర్భ విశేష విశిష్ట తయాచ తతోఽ ప్యతిశయితాం శ్రీ స్తుతిం చికీర్షుః స్వాపేక్షయా శ్రియోఽ ధికతయాస్తవనే శ్రీరంగరాజః కుపితః స్యాత్*

ఇతి తత్కోపశాంతయే తం(శ్రియః శ్రీః శ్రీరంగేశయేతి విశేషణ విశేష్యాభ్యాం ప్రసాద్య స్వవాల్లభ్యేన చికీర్షితం ప్రాగల్భ్యం ప్రతిజానీతే। శ్రియః శ్రీరితి:-

శ్రియః సర్వసమాశ్రయణీయాయాః శ్రీః ఆశ్రయణీయః। శ్రియ ఇతి సర్వేషాం శ్రీ సమాశ్రయణేన స్వరూప లాభః। శ్రీరితి శ్రియో భగవత్సమాశ్రయణేన స్వరూప లాభశ్చ సూచితః। తథా శ్రియ ఇతి శ్రియః స్వవ్యతిరిక్త సర్వ శేషిత్వం సూచితమ్। శ్రీరంగే దివ్యనగరే శ్రీరంగాఖ్యే దివ్య విమానేవాశేతే ఇతి శ్రీరంగేశయ-సర్వసమాశ్రయణోచిత సౌలభ్య సీమాభూమే' ఏవం విశేషణ విశేష్య పదాభ్యాం శ్రీరంగేశః ప్రసాదితః। తవచ హృద్యామితి సాభిప్రాయం వచనం। స్వేతర సర్వజన హృద్యస్త్వ ముచ్చైః ఫణితః। తవచ హృద్యాయాః త్వత్తోఽప్యుచ్చైః ఫణన ముచితమితి త్వయాన కోపః కార్యః ఇతి। హృద్యాం హృదయం గమాం భోగ్యాం వక్షఃస్థల నివాసినీంవా భగవతీం షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణాం, శ్రీకామ మాహాత్మ్యాది యుక్తాం వా అత ఏవ శ్రియం పురుష కారత్వేన అస్మదాశ్రయణీయాం త్వత్తోఽప్యుచ్చైః భవతోఽప్యతిశయేన త్వదపేక్షయా శ్రియ మతిశయితత్త్వేన త్వం శ్రీస్తుతిం కరోషిచేత్ యథా కుర్యాః తతోఽప్యతిశయేన ఇతి అర్థః।

మత్తోఽప్యుచ్చైః కే ఫణిష్యంతీ త్యత ఆహ:- వయమితి। వయం యుష్మత్ప్రసాదైకలబ్ధ విశదత మజ్ఞానాః। అనేన స్వప్రయత్న పూర్వక అవిశదజ్ఞాన బ్రహ్మాది వ్యావృత్తిః। వయమితి బహువచనేన స్వసమానజ్ఞాన శ్రీవత్సాంక మిశ్రయతివర యామునాచార్యా గృహ్యన్తే। ఇహత్వ త్సమక్షమేవ ఫణామః స్తుమః। నచ పరోక్షి యత్కించిత్ ప్రగల్భ వచనంబ్రూమః। అత్రస్తుతిర్నామ నా విద్యమాన గుణారోపో విద్యమాన యావద్గుణ పరిచ్ఛేదోవా, కింతు యథావత్ జ్ఞాత గుణవర్ణనం తత్తదైవ క్రియతే వృణుతదాం సమ్యక్ శ్రవణం కుర్యాః, త్వమేవ సాక్షీ భవేతి భావః।

న కేవలం శ్రీస్తుతి శ్రవణేన తే కోపాభావః। ప్రత్యుత శ్రవణ సుఖేన చక్షుషోర్వైవశ్యం సంతోషాతి శయా దపరిమిత కంచుక స్ఫుటన హేతుః గాత్ర పరిషోషశ్చ భవేదిత్యాహ:- దృశౌత ఇత్యాదినా। శ్రవణః స్తుతిశ్రవణాత్ తే దృశౌ

సుఖేన తరళే చంచలే తారకే కనీనికే య యోస్తే తథోక్తే భూయాస్తాం, పునః కించేత్యర్థః। హర్షోత్కర్షాత్ ఆనందాతిశయాత్। భుజయోః అధికరణే సప్తమీ। కంచుక శతం స్ఫుటతు ప్రథమమేక కంచుక స్ఫోటే తతోఽపి పృథుత్వేనాపర కంచుకధారణే గాత్ర జృంభణేన తస్యాపి స్ఫుటనే తతోఽపి విపుల కంచుక ధృతౌ విగ్రహ వృద్ధ్యా అస్యాపిస్ఫోట ఇత్యేవం ప్రకారేణా పరిమిత కంచుక స్ఫోటో భవత్విత్యర్థః పునర్విత్యస్య ముహురితివా అర్థః॥

10. ప్రతిజ్ఞాత క్రమేణ శ్రియం స్తోష్యన్ మానాధీనా మేయసిద్ధి రితిన్యాయేన శ్రీ స్వరూప రూపగుణాదిషు సపరికరాం శ్రుతిం ప్రమాణయన్ అర్థతః "శ్రీగుణరత్న కోశా" ఖ్యాం స్తుతేః సూచయతి దేవీతి:-

హే దేవీ! ప్రథమే పూర్వే "ప్రథమ చరమ..." ఇత్యాదినా వికల్పేన సర్వనామ సంజ్ఞా। పుమాంసః వసిష్ఠ వాల్మీకి పరాశర పారాశర్యాది పరమర్షయః శ్రీ పరాంకుశ పరకాల యతివరాదిశ్చ, భగవతీం స్వతః ప్రమాణత్వ సకల పురుషార్థ ప్రతిపాదకత్వ రూప మాహాత్మ్య యుక్తామ్। శ్రుతిం నిత్యం శ్రూయ మాణాం త్రయీం అనే నా పౌరుషేయత్వ నిర్దోషత్వాని సూచితాని; తత్సద్గుణౌఘాః త్వత్కల్యాణ గుణగణాః। ఓఘ శబ్దేన గుణానా మానంత్యం సూచితమ్। త ఏవ మణికోశాః రత్నరాశయః। "కోశోఽస్త్రీ సంచయేఽపిచ"- ఇతి రత్నమాలా। గుణానాముజ్జ్వలత్వ మంగళావహత్వాభ్యాం మణిత్వరూపణం, తేషాం మణికోశానాం గృహం భాండాగారం గృణంతి వ్యక్తం కథయంతి। ఉపనిషద మిత్యనుక్త్వా శ్రుతిమిత సామాన్య వచనేన పూర్వోత్తర భాగాత్మక కృత్స్నవేదేఽపి శ్రీ వైభవ ప్రతిపాదనం క్రియత ఇతి భావః॥

తథైవ "గృణాహి" "ఘృతవతీ" త్యాదినా పూర్వకాండే; "సుమజ్ఞానయే విష్టవే" "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ మశ్నుతే" "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" "హిరణ్య వర్ణాం హరిణీమ్" ఇత్యాదినా పరస్సహస్రాణి వాక్యాని ఉత్తరకాండే చ శ్రీ వైభవ

ప్రతిపాదకాని సంతి। అత్ర త్వత్సద్గుణేతి శ్రీ గుణేత్యస్య, మణికోశేతి రత్నకోశేత్యస్య చ, సూచనాత్ అర్థతః "శ్రీ గుణరత్న కోశా"ఖ్య స్తోత్ర నామ సూచితమ్॥

ఇతిహాసాః రామాయణాదయః। సమ్యక్తర్కణం సంతర్కణం సమీచీన స్తర్క ఇత్యర్థః। "యస్తర్కేణాను సంధత్తే సధర్మం వేద నేతరః" ఇతి స్మృతేః సంతర్కణం వేదార్థ విచార రూప మీమాంసా వా। ఇతిహాస సంతర్కణై స్సహితాని సేతిహాస సంతర్కణాని। స్మృతయో మన్వాది స్మృతయః। పురాణాని, శ్రీ విష్ణుపురాణ ప్రభృతీని, స్మృతయశ్చ పురాణాని చ స్మృతిపురాణాని, తాన్యేవ పురస్సరాణి ప్రముఖాని యేషాంతాని తథోక్తాని। సేతిహాస సంతర్కణానిచ తాని స్మృతి పురాణ పురస్సరాణి చేతికర్మధారయః। పురస్సరాణీతి లక్ష్మీతంత్రాదీని ద్రావిడ దివ్య ప్రబంధ రూపాణి ప్రమాణానిచ సంగృహ్యంతే॥

పటూని చేత్యత్ర చకారోభిన్నక్రమః। పురస్సరాణిచేతి చ స్త్వర్థః। తానితు తద్ద్వార పాటన పటూని తస్య శ్రుతి లక్షణత్వ గుణ మణికోశ గృహస్య ద్వార పాటనే కవాట వివృతౌ త్వద్గుణ వైభవ తాత్పర్య వివృతా విత్యర్థః। పటూని సమర్థాని కుంచికా రూపాణి గృణం తీత్యనుషంగః। తదుక్తమ్:-

"ఇతిహాస పురాణాభ్యాం వేదం సముప బృంహయేత్।
బిభేత్యల్ప శ్రుతాద్వేదః మామయం ప్రతరిష్యతి॥"

ఇతి శ్రుతిం త్వద్గుణౌఘ మణికోశ గృహం స్మృతి పురాణ పురస్సరాణి తద్ద్వార పాటన పటూనిచ గృణంతీతి యథా శ్రుతమేవాన్వయః

ఇతిహాసేషు శ్రీరామాయణస్య వేదోపబృంహణత్వం శ్రీ విభవ ప్రతిపాదకత్వంచ:-

"వేదోపబృంహణార్థాయ తావ గ్రాహయత ప్రభుః।
కావ్యం రామాయణం కృత్స్నం సీతాయాశ్చరితం మహత్॥"

ఇతి తత్రైవ ప్రసిద్ధమ్। మహాభారతాదేస్తు భగవద్వైభవ ప్రతిపాదనే శ్రియస్తదంతర్భావాత్ తద్వైభవ ప్రతి పాదకత్వం "నమామి సర్వలోకానాం జననీమ్" ఇత్యాది నా స్పష్టమేవ। ఏవ మన్యత్రాపి యోజనీయమ్॥

11. ఇత్థం శ్రీవిభవే నవరికరాం శ్రుతిం ప్రమాణీకృత్య "యావత్పరమతం న నిరాక్రియతే తావత్ స్వమత మస్థిర" మితి న్యాయేన బాహ్యకుదృష్టి మతాని నిరసితుం తన్మతాన్యు పక్షిప్య బాహ్య ప్రభృతయో నమయా నిరసనీయాః, కిన్తు మిథో విరోధాత్ పరస్పరమేవ ప్రతిహతా బభూవుః యతస్తవ కటాక్ష లక్ష్యతాం నగతా ఇతి శ్రియం సంబోధ్యాహః- ఆహురితి:-

హే శ్రీరంగ హర్మ్యాంగణ కనకలతే, శ్రీరంగేపురే హర్మ్యస్య దివి విమానస్య, శ్రీరంగాఖ్యస్య దివ్య విమానస్యవా అంగణ మజిరం పురః ప్రదేశః "అంగణం చత్వరాజిరే" ఇత్యమరః, తస్య కనకలతే తత్రోద్భూత కనకలతే వస్థితే, కనకే త్యనేన ఔజ్జ్వల్య లావణ్య సౌందర్యాని సూచితాని, 'లతా' ఇత్యనేన సౌగంధ్య సౌకుమార్య యౌవనాని సూచితాని, యే పురుషాస్తే తవ లక్ష్యం జాయమాన కటాక్ష విషయాః క్షణం క్షణమపి జన్మ పరంపరాసు కదాపి నాసన్ నా భవన్॥

"జాయమానం హి పురుషం యంపశ్యే న్మధుసూదనః।
సాత్త్వికః సతు విజ్ఞేయః సవై మోక్షార్థ చింతకః॥"

ఇతి వచనం లక్ష్మీజాయమాన కటాక్షస్యాప్యు పలక్షణమ్ తత్కటాక్షత దుపేక్షయో రిష్టానిష్ట సాధనత్వం స్పష్టం శ్రీవిష్ణుపురాణే-

"సశ్లాఘ్యస్స గుణీధన్యః సకులీన స్సబుద్ధిమాన్।
సశూర స్సతు విక్రాన్తో యంత్వందేవి నిరీక్షసే॥"

"సద్యో వైగుణ్య మాయాంతి శీలాద్యా స్సకలాగుణాః।
పరాఙ్ముఖీ జగద్ధాత్రీ యస్యత్వం విష్ణువల్లభే॥"- ఇతి॥

జడాః తత్త్వజ్ఞాన హేతు త్వత్కటాక్ష విషయరాహిత్యాదేవ జడాః। అజ్ఞాన అన్యథాజ్ఞాన విపరీతజ్ఞాన విలసితాస్తే కతిచన సుగతచార్వా కాదయా వేదబాహ్యాః తేషా మవ్యపదేశత్వాత్ కతిచనేత్యుక్తి ఏవం కతిచేత్యాదిష్వపి బోధ్యమ్. వేదాన్

అపౌరుషేయత్వ నిత్యత్వ నిర్దోషత్వ అఖిల పురుషార్థాఉఉ వేదకత్వాదిభిః ప్రమాణత మాన్ అమానమ ప్రమాణం ఆహురితి సాహసికత్వం సూచితమ్।

కతిచన కాపిలాః ఏతత్ క్షేత్రజ్ఞా జ్ఞాతో పాదానక వివిధ విచిత్ర భూధర సముద్రాది రూపం బ్రహ్మాది పిపీలికాంతంచ విశ్వం జగత్ అరాజకం రాజశూన్య మనాథమాహు రిత్యనుషంగః, తేహి ప్రకృతి పురుషావేవ జగత్కారణం, ప్రకృతి పురుష సన్నిధానాత్ స్వవ్యతిరిక్త త్రయోవింశతి తత్త్వాత్మనా వికురుతే। ప్రకృతి పురుషాభ్యాం సహ పంచ వింశతి తత్త్వాన్యే వసంతి। తదతిరిక్త ఈశ్వరోనాస్తీత్యు పగచ్ఛంతి, ఉదాహరిన్తి చ "మూల ప్రకృతి రవికృతిః మహదాద్యాః ప్రకృతి వికృత యు స్సప్త, షోడశకశ్చ వికారో నప్రకృతిః నవికృతిః పురుషః॥" ఇతి॥

కేచిత్ కాణాదాః రాజన్వత్ సురాజకమ్ అనుమానిక నిమిత్త మాత్రేశ్వరమ్ "సురాజ్ఞి దేశే రాజన్వా" నిత్యమరః। విశ్వమిత్యనుషంగః। ఆహురితి సర్వత్రాన్వేతి।

అన్యే మృషావాదినః ఈశం నియన్తారం గుణినమపి "క్రియాచ", "యస్సర్వజ్ఞ స్సర్వవిత్" "అపహత పాప్మా సత్యకామస్సత్య సంకల్పః"–

"తస్మిన్యదంత స్తదన్వేష్టవ్యమ్ తస్మిన్ కామాః సమాహితాః"– కామ్యన్త ఇతి కామాః కల్యాణ గుణాః॥ ఇతి భాష్యమ్॥

"తేజో బలైశ్వర్య మహావబోధ సువీర్య శక్త్యాది గుణైకరాశిః"–

"సంఖ్యాతుం నైవ శక్యన్తే గుణదోషాశ్చ శార్ఙ్గిణః।
ఆనంత్యాత్ప్రథమో రాశిః అభావా దేవ పశ్చిమః॥"

ఇత్యాది పరస్సహస్ర వేదాంత స్మృతీతిహాస పురాణాగ మాది ప్రసిద్ధా పరిమిత గుణసాగర మపి తమేవ సర్వప్రమాణ విరోధేన గుణైః దరిద్రాణం శూన్యమ్। "దరిద్రా దుర్గతౌ"– ఇత్యతః శానచి దరిద్రాణ మితిరూపమ్। ఆహురిత్యన్వయః।

తేషాం నిర్గుణ శ్రుతి తాత్పర్య మజానంతః సజాతీయ విజాతీయ స్వగత భేద శూన్యం నిర్గుణ మేవ బ్రహ్మ, తదేవా విద్యా పరికల్పితం సగుణత్వ మనుభవ

తీతి కథయంతి। తేషాం "స్వాభావికీజ్ఞాన బలక్రియా చేత్యాది భిర్విరోధః స్ఫుట ఏవ। నిర్గుణ శ్రుతి తాత్పర్యం వర్ణితం శ్రీవత్సాంక మిశ్రైః:-

"దూరే గుణాస్త్వయితు సత్త్వ రజస్తమాంసి
తేన శ్రుతిః ప్రథయతి త్వయి నిర్గుణత్వమ్॥"

ఇతి। అన్యేశైవాః భిక్షౌ స్వకుక్షి పూరణేఽప్య శక్తే భిక్షుకే కపాలినీ త్యర్థః। సురాజం భవం సురాజత్వం "కర్తృకర్మణోశ్చ భూకృభో" ఇతి భూధాతోః "ఖచ్" ప్రత్యయే కృతే భావే సురాజం భవ మితి రూపమ్। ఆహురితి హేళనమ్। "బ్రూఞ్ వ్యక్తాయాం వాచి" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "బ్రువః పంచానా" మిత్యాది సూత్రేణ ఆదాదేశే లిట్ పరస్మైపద బహువచనస్య ఝేరుసాదేశే చకృతే "ఆహు"రితి రూపమ్॥

ఇతి ఉక్త ప్రకారేణ తలైశ్చ తలైశ్చ ప్రహృత్యేదం యుద్ధం ప్రవర్తత ఇతి తలాతలి తల ప్రహారం అకార్షుః అకుర్వన్, మిథ ఇతిశేషః। ఇతి చేత్యత్ర చ కారేణ గుణ గణ్య భేదం ఉక్తి తారతమ్య వాదాదినా కేచన తలాతల్యకార్షురితి తేచ సంగృహ్యన్తే॥

12. *త్వత్కటాక్ష విషయతా విధురాః మిథః ప్రతిహతా ఇత్యుక్త్వా తద్విష యత్వ భాగ్యశాలినః తన్మహి మాన మనుభవన్తీత్యాహ మనసీతి:-*

భగవతి- సకల కల్యాణ గుణ సంపన్నే నను లక్ష్మి-హే శ్రీః, ధన్యాః తత్కటాక్ష విషయత్వ రూప భాగ్యవంతః యేఽపి యే కేచన పురుషాః। యేఽపీత్యనేన తేషామతిశయో వాచామగోచర ఇతి సూచితమ్। భక్తి సిద్ధాంజనేన భక్తిః యుష్మత్ స్వరూప రూపగుణ విభూతి ష్వనితర సాధారణ ప్రావణ్యం సిద్ధాంజనమివ గూఢార్థ ప్రకాశకాంజన విశేష ఇవయస్య తేన భక్తి విశదీ కృతేనేత్యర్థః। అత ఏవ మనసి హృదయే విలసతా ప్రకాశమానేన అక్ష్ణా దృష్ట్యా జ్ఞానే నేత్యర్థః। శ్రుతి శిరసి వేదాన్తే। శ్రుతిశిరసీతి జాత్యేక వచనం శ్రుతి శిరస్స్విత్యర్థః। నిగూఢం నితరాం గూఢం వేదరహస్య వస్తుత్వాదితి భావః। తే తవ మహిమానం స్వరూపాది విభవం భక్తి సిద్ధాంజనేన భక్తి యుక్తం రచనా యుక్తం సిద్ధాంజనం సిద్ధ్యంజనం యస్యతేన

తథోక్తేన అత ఏవ విలసతా విశేష ప్రకాశమానేన అక్ష్ణా చక్షుషా శ్రుతి శిరసి శ్రవణకోణే నిగూఢం నితరాంగూఢం పరశ్రవణా నభిజ్ఞం రహస్యోపదిష్ట మిత్యర్థః। శిరసి నిగూఢమిత్యనేన నిధేః పర్వత శిరో నిగూఢత్వమపి సూచ్యతే। తథా భూతం నిధిమివ వీక్షమాణాస్సంతః భుంజతే అనుభవంతి। నిధిపక్షే భుక్తి ర్ధన వినియోగః మహిమ పక్షే తదనుసంధానం వేదితవ్యమ్। తే పురుషాః దైవీం సంపదమభి మోక్ష్య హేతుభూత దైవ సంపద మభిముఖీకృత్య, దైవ సంబంధినీ సంపత్ దైవీ। దేవాః భగవదాజ్ఞాన వర్తన శీలాః తేషాం సంపత్। సాచ భగవదాజ్ఞాను వృత్తిరేవ, తా మభిముఖీ కృత్య జాతా ఉత్పన్నా భవంతీతి శేషః। కార్యాత్కారణ మనుమీయతే ఇతి భావః। లక్ష్మి! తేదైవీం సంపద మభిజాతా నను సంపదుద్దేశేన ఉత్పన్నాహి ఇతి వాన్వయః।

యథానిధి సంపదను భావక భాగ్యవత్తయా తదుద్దేశేనోత్పన్నా ఏవ నిధ్యం జనాక్త దృశః పర్వతాది నిగూఢం నిధిం వీక్షమాణాస్త మనుభవన్తి, తథా దైవ సంపదుద్దేశే నోత్పన్నా ఏవ భక్తి సిద్ధాంజన స్ఫురత్ ప్రబోధ దృశా శ్రుతి శిరో నిగూఢం త్వన్మహిమానం విలోక్యానుభవంతీతి భావః॥

అత్ర "శ్రుతి శిరసి నిగూఢం" నిధిమివ "దైవీ సంపదం" ఇతి పదైః "తందుర్దర్శం గూఢమను ప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్॥" "తద్యథా హిరణ్య నిధిం నిహితం అక్షేత్రజ్ఞాః ఉపర్యుపరి సంచరంతో నవిందేయుః॥" దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయా సురీమతా॥" ఇతి శ్రుతిస్మృతి పురాణాని స్మారితాని॥

13. ప్రాధాన్యేన శ్రీసూక్తస్య శ్రీ సమృద్ధి ప్రతిపాదకత్వం దర్శయన్ పురుష సూక్తాదేరపి శ్రీ సమృద్ధి పరత్వం దర్శయతి:– అన్యేతి:–

అస్యేశానా జగత ఇతి శ్రుత్యనువాదః। హేశ్రీః– విష్ణుపత్ని! అస్య జగతః ఈశానా ఈశ్వరీ త్యనయా శ్రుత్యా తే తవ యాం సమృద్ధిం ఐశ్వర్యం అధీమహే అధీతాం కుర్మహే। అధి పూర్వాత్ "ఇజ్ అధ్యయనే" ఇతి ధాతోః ఉత్తమ పురుష బహువచనమ్। తాం సమృద్ధిం, చేతి చకారేణాధికాంచ సమృద్ధిం శ్రీసూక్తం

"హిరణ్య వర్ణామ్ హరిణీమ్" ఇత్యాదికమ్। శాఖానుశాఖం శాఖానుగతాశాఖా యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతి తథా, సర్వశాఖా వచ్ఛేదేన ఇత్యర్థః। బహుముఖయతే బహుప్రకారం ప్రతిపాద యతి। యద్వా "ఇదం హి పౌరుషం సూక్తం సర్వవేదేషు పఠ్యతే"– ఇత్యుక్త ప్రకారణే శ్రీసూక్త మపిశాఖాను శాఖం స్థితమితిశేషః। సర్వాసు వేదాన్త శాఖాసు అధీతం సత్, త్వత్సమృద్ధిం బహుముఖయతే ఇత్యర్థః।

(పద్మనేమీం:– నేమిః సుదర్శనం। పవిత్రం నేమిః లోకద్వారం సుదర్శనమ్" ఇతి నిఘంటుః। పద్మం నేమి రివయస్యాస్తాం। చక్రా కార వికసిత పద్మపాణి మిత్యర్థః। యద్వా పద్మమేవనేమిః నయన సాధనం యస్యాస్తాం। 'నియోమిః' ఇత్యౌణాదికో'మి' ప్రత్యయః। స్వకరస్థ కమలేన ఆశ్రితానాం అనిష్ట మపనీయ సర్వమిష్టం ఉపనీయ స్వచరణాంబుజేతాన్ ప్రాపయంతీమిత్యర్థః.) ఏవం శ్రీసూక్తం శ్రీ సమృద్ధిం బహుముఖయత ఇతి బోధ్యమ్॥ ప్రతిపాద్యతే॥

నను "దేవిశ్రుతిం" ఇత్యాదినా మత్సమృద్ధేః సర్వశ్రుతి వేద్యతాం ప్రతిజ్ఞాయ "అస్యేశానా జగతః" "శ్రీసూక్తం బహుముఖయత" ఇతి పూర్వకాండస్థ యత్కించిద్వాక్యస్య, శ్రీసూక్తస్యచ మత్సమృద్ధి ప్రతిపాదకత్వం ఉపపాదితం। తావతా పురుష సూక్తాది రూపాయాః శ్రుతేః కథం మత్సమృద్ధి పరత్వం ఇత్యత ఆహ– "ఈష్టే" ఇతి:–

పౌరుషే సూక్తే పురుష సూక్తాఖ్య ఉపనిషది కశ్చిత్పురుషః జగతః ఈష్టే, జగతః ఇతి కర్మణి షష్ఠీ జగన్నియమ యతీత్యర్థః। "ఈశ ఐశ్వర్య" ఇత్యస్మాత్ ధాతోః అదాదికా చ్ఛపోలుకిలట స్తఙి త కారస్య ఏత్వే "వ్రశ్చ" ఇతి షత్వేష్టుత్వే చ "ఈష్టే" ఇతి రూపమ్। అయంచార్థానువాదః। పురుష ఏ వేదం సర్వమ్, యద్భూతం యచ్చ భవ్యమ్, ఉతామృతత్వస్యేశానః" ఇత్యేవ శ్రవణాత్। ఇతి య ఉక్తః తం తత్ప్రతిపాదితమ్। చేతి చకారేణ మహానారాయణ మహోపనిషదాది ప్రతిపాదితం చేతిలభ్యతే। పురుష మితిశేషః।

ఉత్తరో౽నువాకః 'అద్భ్యస్సంభూతాను వాకః, చేతి చకారేణ "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" ఇతి "సుమజ్జానయే విష్ణవే"– "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ మశ్నుతే"

ఇత్యాది వేదాన్త వాక్యంచ సంగృహ్యతే। తంచ త్వత్కం తావకం పతిం స్వామినం। అధిజగౌ అధికం గాయతిస్మ। త్వత్పతిత్వ కృత సమృద్ధిం ప్రత్యపాదయత్ ఇత్యర్థః। తతశ్చ తస్య త్వదధీన సమృద్ధి కత్వాత్ తత్సమృద్ధి పరాణాం పురుష సూక్తా దీనాం త్వత్సమృద్ధి పరత్వమితి సాధూక్తమ్। తస్య త్వదధీన సమృద్ధికత్వంచ వక్ష్యతి "త్వదాయత్తర్ధిత్వేప్య భవదపరాధీన విభవః" ఇతి। అయం భావః। పురుష సూక్త నారాయణ మహోపనిషదాది ప్రతిపాదితస్య మహా విభవస్య భగవతో "వేదాహ మేతం పురుషం మహాన్త మాదిత్యవర్ణం తమసః"- ఇతి పురుష సూక్త తుల్యాను పూర్వ్యవగత దైవతైక్యేఽ ద్భ్యః సంభూతాను వాకో "హ్రీశ్చతే లక్ష్మీశ్చ పత్న్యౌ" "సుమజ్జానయే విష్ణవే"- "శ్రద్ధయా దేవో దేవత్వ మశ్నుతే" ఇత్యాది ప్రకారేణచ తస్య లక్ష్మీపతిత్వ ప్రయుక్త మవగమయతీతి తత్సమృద్ధి పరా సర్వాపి శ్రుతిః శ్రీ సమృద్ధి పరైవ॥

14. అత్యాదరేణోపనిషత్ప్రతి పాద్యతాం వదన్నేవ న కేవల ముపనిషత్ త్వద్వైభవం ప్రతిపాదయతి, కింత్వితిహాసాదయోఽపీత్యాహ:-

ఉద్బాహు రితి:- హే అస్మజ్జనని। అసావుపనిషదేకా ఏవ శ్రీసూక్తాది రూపా వైతాళిక ఇవ త్వమేవ జగతః స్వామినీతి శపథం కుర్వాణేవ వా ఉద్బాహుః ఉద్యత బాహుస్సతీ త్వాం నియంత్రీం జగత స్వామినీం నాహ। కింతు శ్రీమద్రామాయణ మపి త్వచ్చరిత్రే పరం తవ చరిత్రే సత్యేవ ప్రాణితి జీవతి। తవ చరిత్ర ప్రతిపాదన రూపధార కేణైవ జీవతీతి భావః। యద్వా పరమితి క్రియా విశేషణం సోత్కర్ష మిత్యర్థః। త్వచ్చరిత్రే ఇత్యధికరణే సప్తమీ। తథాచ రామాది చరిత్రే ప్రాణితి జీవన మాత్రం ధత్తే। త్వచ్చరిత్రేతు పరం ప్రాణితి సోత్కర్షం జీవతీత్యర్థః। అతి శయిత జీవన స్యైవ ఫలత్వాది తిహృదయమ్।

ప్రపూర్వాత్ "అనప్రాణనే" ఇత్యస్మాత్ ధాతోః "రుదా దిభ్యః సార్వధాతుకే" ఇతి "ఇటి, ణత్వేచ" కృతే, "ప్రాణితి" ఇతి రూపమ్।

త్వచ్చరిత్రే పరంప్రాణితీత్యనేన "కావ్యం రామాయణం కృత్స్నం సీతాయా శ్చరితం మహత్"- ఇతి వాల్మీకి వచనం స్మారితమ్। సీతా చరిత మహత్త్వంచ తత్పురుష కారోప యుక్త కృపా పారతంత్ర్య అనన్యార్హత్వ ప్రతిపాదనేన। కృపా ప్రకాశనం రావణా పహారకృతే భగవతా సీతాయాః ప్రథమ వియోగే సుస్పష్టమ్। తథాహి రావణవధానంతరం రామ విజయ రూప ప్రియాఖ్యాప కతయా సన్నిహితాత్ మహోపకారాత్ స్వస్యాం ఆర్ద్రాపరాధాశ్చిత్ర వధార్హా రాక్షసీర్దృష్ట్వా తదపరాధాను గుణం చిత్రవధం కర్తుముద్యతాత్ మారుతేః:-

"పాపానాం వా శుభానాం వా వధార్హాణాం ప్లవంగమ।
కార్యం కరుణమార్యేణ న కశ్చిన్నాపరాధ్యతి॥"

ఇత్యాద్యుపదేశేన తాసాం సంరక్షణాత్ మహతీ కృపా ప్రకాశితా। స్వయం రావణ గృహే బందీ భూయ బందీకృత సురసుందరీ విమోచనాద్వా మహతీకృపా ప్రకాశితా। ద్వితీయ విశ్లేషే భర్తృ నియమ నానతి క్రమణేన వాల్మీకాశ్రమే తస్యా నివాసాత్ పారతంత్ర్యం ప్రకాశితమ్। తృతీయ విశ్లేషే పతిపరిత్యక్తాయా స్తస్యాః పృథగాశ్రయా నవలంబేన భూమౌ ప్రవేశా దనన్యార్హత్వం ప్రకాశిత మితి కృత్స్నస్యాపి శ్రీరామాయణస్య సీతాచరితత్వం సిద్ధమ్॥

యతమేయే స్మర్తారః స్మృతి ప్రణేతారః పరాశరాదయః తతమేఽపి। అపి చేత్యేకం పదం। యత్తచ్ఛబ్దౌ "డతమచ్" ప్రత్యయాంతౌ సర్వనామ సంజ్ఞౌ। వేదాన్ తత్త్వహిత పురుషార్థ వేదకతయా వేదశబ్ద వాచ్యాన్ ఆమ్నాయాన్ సేతిహాసైః ఇతిహాస సహితైః; ఇతిహాస శబ్దేన భారతాది ర్గృహ్యతే। శ్రీరామాయణస్య పూర్వమేవ నిర్దేశాత్। పురాణైః శ్రీ విష్ణుపురాణాదిభిః త్వన్మహిమ్ని తవ విభవే ప్రమాణం భావ ప్రధానోఽయం నిర్దేశః। ప్రమాణతా మిత్యర్థః। నిన్యుః నయంతిస్మ। వేదానాం త్వన్మహిమా వేదకతయా తత్ప్రమాణతాం స్మృతీతిహాస పురాణైః పరాశరాదయోఽ దర్శయన్నిత్యర్థః। నిన్యురితి నియోద్వి కర్మకత్వాత్ కర్మద్వయమ్॥

15. ఇత్థం లక్ష్మీవిభవే సపరికరం ప్రమాణ ముపన్యస్య తత్ప్రతి పన్నం తదైశ్వర్య మాహ:- ఆ కుగ్రామేతి।

హే శ్రీరంగ భర్తుః ప్రియే శ్రీరంగరాజ వల్లభే। ఆకుగ్రామ నియామకాత్ కుగ్రామ నియామక మారభ్య కుగ్రామో గ్రామవాటికా, పల్లీత్యర్థః।

సర్వ నిర్వాహకాత్ సర్వలోకశాసితుః ఆ విభోరపి బ్రహ్మపర్యంతం, ఉత్తరోత్తర గుణం ఉత్తరోత్తరాతిశయితం, యదైశ్వర్యమస్తి। తుంగ మున్నతం మేర్వాది, మంగళం చందన కుసుమాది ఉజ్జ్వలం మణిద్యుమణి, దీపాది, గరిమవత్ గురుత్వ గుణయుక్తం హిమవన్మందరాది, పుణ్యం పరోలక సాధన భూతం యజ్ఞాది, పునః భూయః, పావనం పవిత్రీ కుర్వత్ కావేరీ ప్రభృతి, ధన్యం భాగ్యఫల భూతం నవనిధి రూపంచేతి, యదైశ్వర్య మస్తి తత్ పూర్వోక్తం కుగ్రామాధిప ప్రభృతి సర్వప్రభు పర్యంతైశ్వర్యం, అదశ్చ ఇదం తుంగా దైశ్వర్యమ్। చేతి చకారేణ అనుక్త మన్యద ప్యైశ్వర్యమ్। తే తవ వీక్షణ భువః కటాక్ష కందళితాః, పంచవాషడ్వా మానం యేషాంతే పంచషాః "సంఖ్యావ్యయేతి" సూత్రేణ బహుప్రీహి సమాసే "బహుప్రీహి సంఖ్యేయే" ఇత్యాదినా సూత్రేణ "డచి" "టేః" ఇతి టిలోపే పంచషా ఇతిరూపమ్।

విప్రుషోబిందవః లేశా ఇత్యర్థః। లోకే సమీచీనం సర్వం వస్తు త్వత్కటాక్ష లేశా యత్తమిత్యుక్తం భవతి॥

16. సంప్రత్యైశ్వర్య దారిద్ర్య యోః లక్ష్మీకటాక్ష తద భావ హేతు కతాం ఉదాహరతి:- ఏక ఇతి।

హే రంగరాజ ప్రణయిని। ఏకో మనుష్యః దృప్యత్ దంతావళస్థః మద ద్విరద మస్తకస్థితః ముక్తాత పత్ర ప్రచలమణి ఘణాత్కారి మౌళిః- ముక్తాత పత్రేమౌక్తిక ఛత్రే గజగమనేన ప్రచలైః మణిభిః ఘట్టనే ఘణాత్కారిభిః శబ్దాయమానో మౌళిః కిరీటం యస్యస తథోక్తస్సన్ నతాన్ నమ్రాన్ క్షోణిపాలాన్ నానా మండలాధి పతీన్ నగణ యతీతి యత్ ఇయ మైశ్వర్య పరాకాష్టా। అథ దారిద్ర్య కాష్ఠామాహ:- అన్య ఇతి। అన్యః ఇతరో మనుష్యః ఆ శరణః రక్షకాంతర రహితస్సన్ కృపణం దైన్య ప్రకాశోయథా భవతి తథా దంతపంక్తిం దర్శయన్ తస్మై దంతావళస్థితాయ

పురుషాయ తిష్ఠతే స్వాభిప్రాయం ప్రకటయన్నాస్తే, ఇతి యత్తదుభయం క్రమేణ తేతవ నయనోదంచిత న్యంచితాభ్యాం- నయ న యో రుదంచితేన కటాక్షేణ న్యంచితేన సంకోచేన చ భవతీతి శేషః॥

17. *"నశ్లాఘ్యన్స గుణీధన్యన్స కులీనన్స బుద్ధిమాన్।*
సశూరస్స చవిక్రాంతో యంత్వం దేవి! నిరీక్షసే॥"

ఇత్యుక్త ప్రమాణాను సారేణ సర్వసంపదాం లక్ష్మీ భ్రూవిలాస ప్రసరాభిముఖ జంఘాలతా మాహ:- రతిరితి। హే సుధా సఖి- అమృత సోదరే। అనేన మధుర తమత్వం జగదుజ్జీవన హేతుత్వంచ వ్యంజితం।

హే ఇందిరే! తవ భ్రూలతాయతోముఖం యత్పురుషాభిముఖం చిచలిషేత్ చలితుమిచ్ఛేత్, చలనం వినాపి చలనేచ్ఛాయా మేవతతోముఖం తత్పురుషాభి ముఖం రతిః ప్రీతిః మతి సరస్వతీ ధృతి సమృద్ధి సిద్ధి శ్రియః మతిః జ్ఞానం, సరస్వతీ వాక్ వాగధి దేవతాచ, ధృతిః స్థైర్యం, సమృద్ధిః పరిపూర్ణత్వం, సిద్ధిః అభిలషితా వాప్తిః, శ్రియః సంపదశ్చ, అథ సాకల్యేన "ప్రశ్న కార్త్స్న్య ష్వథో అథ" ఇత్యమరః। బహుముఖీం బహు ప్రకారాం, అహం పూర్వికాం "అహం పూర్వం ప్రవహామి అహం పూర్వం" ఇత్యహంతాం విగాహ్య ప్రవిశ్య వశం వదాః విధేయాః సత్యః, కూలంకషాః ఉద్వేలాః, పరివహన్తి పుత్ర పౌత్ర శిష్య ప్రశిష్య పర్యంతం ప్రసరంతీత్యర్థః। "సర్వ కూలాభ్ర కరీషేషః" ఇతి 'ఖచ్' ప్రత్యయే ముమాగమేచ కృతే "కూలంకషా" ఇతి రూపమ్॥

18. *సమస్త వస్తు నీచోచ్ఛ భావో లక్ష్మీకటాక్ష వికాస సంకోచాయత్త*
ఇత్యాహ:- సహేతి।

హే లక్ష్మి! స్థిర పరిత్రసవ్రజ విరించ నాకించనైః సహస్థిరాః స్థావరాః శైలవృక్షాదయః పరిత్రసాః పరిస్పందన శీలాః జంగమాః తేషాం వ్రజైః సమూహైః విరించనో బ్రహ్మా అకించనో దరిద్రః తైః సహ అనోకహా వృక్షాః బృహస్పతిః

గురుః ప్రవరో బలవాన్, విక్లబో దుర్బలః తేషాం ప్రకారో యస్మిన్ తథోక్తమ్। ఇదం పరిదృశ్యమానం జగత్ నిఖిలమేవ సమస్త మేవ, సదసదాత్మనా సమీచీనా సమీచీన రూపేణ నిమ్నోన్నతం నీచోచ్చం, ఇతి యత్తవ కటాక్ష తదుపేక్షయోః వీక్షణా వీక్షణయోః తాండవం నటనం హి॥

19. సంప్రతి భగవతో జగత్సృష్టిః లక్ష్మీ విహారాయే త్యాహః- కాల ఇతి।

హే శ్రీరంగేశ్వర దేవి! కాలే సర్గాద్య సమయే యోగ్యతాం సృష్ట్యోన్ముఖ్యం, శంసతి సతి స్రష్టమయ మవసరః ఇతి సూచయతి సతి, చిదచితోః ప్రకృతి పురుషయోః అన్యోన్య మాలింగతోః మిథో మిళిత యోః సతోః ప్రియః శ్రీరంగరాజః సంకల్ప మానః "బహుస్యాం ప్రజాయేయ" ఇతి బహుభవన సంకల్పం కుర్వన్ తే విహృతయే, భూతాహం కృతి బుద్ధి పంచకరణీ స్వాంత ప్రవృత్తీంద్రియైః, భూతాని పృథివ్యాదీని, అహంకృతిః ప్రకృతివికార రూపం అహంకార తత్త్వం, బుద్ధిః మహత్తత్వం, పంచానాం కరణానాం సమాహారః పంచకరణీ పంచజ్ఞానేంద్రి యాణి స్వాంతం మనః, ప్రవృత్తీంద్రియాణి వాగాది పంచకర్మేంద్రియాణి తైః సహ ఆవరణైః సప్త ఆవరణైస్సమం, తాన్ ప్రసిద్ధాన్ భూర్భువస్స్వర్వతః త్రైలోక్య వతః సహస్రం అండాన్ అనంతాన్ అకరోత్ కృతవాన్॥

20. "విచిత్రా దేహసంపత్తిః ఈశ్వరాయ నివేదితుమ్।" ఇత్యుక్త ప్రమాణానుసారేణ కరణకళేబర యోగరూప భగవత్కైంకర్యార్థత్వేఽపి, తద్విస్మృత్య తాని కరణాని శబ్దాది ప్రవణాని కుర్వాణా నాత్మనః భగవానేవ తథా భూతాన్కారయన్ తవ పరిహాస రస ముత్పాద యతీత్యాహ:-

శబ్దాదీనితి। హే శ్రీరంగేశ్వరి శ్రీరంగరాజ ప్రియే। పూర్వః పుమాన్ పురాణ **పురుషః శ్రీరంగరాజః। శబ్దాదీన్ శబ్దస్పర్శ రూప రసగంధాన్ విషయాన్, ప్రదర్శ్య**

దర్శయిత్వా దాస్యాత్మకం దాస్యత్వ రూపం, విభవ మైశ్వర్యం, విస్మార్య విస్మృతం కృత్వా, వైష్ణవ్యా విష్ణు సంబంధిన్యా స్వకీయయా ఇత్యర్థః।

"మమ మాయా దురత్యయా" ఇత్యుక్తః। గుణ మాయయా త్రిగుణాత్మకతయా ప్రకృత్యా। అత్ర మాయా శబ్దో విచిత్ర సృష్టి నిబంధనః। "దేవ మాయేవ నిర్మితా" ఇతి వత్।

ఆత్మ నివహాన్ జీవ సమూహాన్, విప్లావ్య వంచయిత్వా, పణ్య వధూ విడంబి వపుషా వేశ్యానుకారి శరీర వేషేణ, పుంసా పురుషేణ, ధూర్తా నివ ధృష్ట పురుషా నివ, ఆయాసయన్ వివశాన్ కుర్వన్, భగవానేవ ఆత్మనివహాన్ ధూర్తాంశ్చ ఆయాసయతి। గుణమాయా వేశ్యానుకారి పురుషశ్చ ద్వార మాత్రమితి భావః। తవ పరీహాసాత్మనే పరిహాస రసరూపాయ కేళయే విహారాయ, కల్పతే సమర్థో భవతి। "కృపూసామర్థ్యే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "కృపో రోలః" ఇతి లకారే "కల్పతే" ఇతి రూపమ్॥

కేచిత్తు ధూర్తా నివాసయన్ ఇత్యత ధూర్తానాయాసయన్ సూత్రధార ఇవేతి యోజయంతి। ధూర్తానివేతి ధూర్త పదాన్వితస్యైవ శబ్దస్య అధ్యాహృత సూత్రధార పదాన్వయే వ్యవహితాన్వయశ్చ। తవ పరీహాసాత్మనే కేళయే కల్పత ఇతి వచనానుపపత్తిశ్చ। సూత్రధారస్య లక్ష్మీపరిహాస రసాపాదనే దృష్టాన్తత్వా యోగాత్। నహిలోకస్య పరిహాస రస మాపాదయన్ సూత్రధారో లక్ష్మ్యా అపి తమా పాదయతి యేన తస్య దృష్టాంతతా స్యాత్।

న చ లోకస్య ఇత్యధ్యాహృత్య పణ్యవధూ విడంబి వపుషా పుంసా ధూర్తానాయాసయన్ సూత్రధారో లోకస్యైవ గుణ మాయయా౽౽త్మ నివహాన్ విప్లావ్య పూర్వః పుమాన్ తవ పరీహాసాత్మనే కేళయే కల్పత ఇతి యోజనాక్రియత ఇతి వాచ్యమ్। తథాసత్యా విష్కృతమేవ వ్యాఖ్యాన కౌశలం పండితమ్మన్యైః। ప్రథమాన్త షష్ఠ్యన్త పదద్వ యాధ్యాహార దోషాత్। ఇవ శబ్దస్య లోక పదాన్వయే నాత్యంత వ్యవధాన దోషాచ్చ। అవ్యవధానేన అనధ్యాహారేణ చ వాక్యార్థ వర్ణన సంభవే వ్యవధానాధ్యాహార కల్పనానౌ చిత్యాచ్చ। తథా కల్పనే విశేష స్వారస్యా సిద్ధేశ్చ।

న చ త్వత్పక్షా పేక్షయా దృష్టాంత దార్ష్టాంతిక భేద సిద్ధి రేవాస్మత్పక్షే విశేష సిద్ధి రితివాచ్యమ్। ధూర్తాయాసయితృత్వాత్మ నివహప్లావ కత్వ భిన్న విశేషణ విశిష్ట వేషైణైక స్యైవ దృష్టాంత దార్ష్టాంతిక భావే స్వారస్యాం క్షతేశ్చేత్యలం పల్లవితేన॥

21. ఇత్థం లక్ష్మ్యా లీలా విభూత్యుపయోగం ఉక్త్వా నిత్యవిభూతి యోగ మాహః- యదితి।

హే మాతః। యత్ స్థానం మనసఃదూరే అశక్యమ్ ఇత్యర్థః। మనస ఇత్య సంకోచే నోక్తేః। బ్రహ్మాదీనామపి వాఙ్మనసా గోచరత్వం వివక్షితమ్। తదుక్తమ్ శ్రీ భాష్యకారైః "బ్రహ్మాదీనాం వాఙ్మనసా గోచరే శ్రీమతి వైకుంఠే" ఇతి। యత్తమస ఇతి। యత్ తమసః ప్రకృతి మండలస్య పార ఏవ పరస్తా దేవ। ఏవ కారేణ రజస్తమోలవ స్పర్శోఽపి నేతి సూచితమ్।

యదేవ తమసః పారే యత్పదమేవ ప్రకృతి మండల పారవర్తి, బ్రహ్మాదీనాం పదంతు నతథా- ఇతి విశేష్య సంగత ఏవ వాఽయ మేవకారః। "క్షయం రజస్య తమ సః పరాకే" ఇతి శ్రుతేః। రజస్తమ శ్శబ్దౌ తత్తద్గుణ ప్రధాన ప్రకృతి వాచినౌ। యదత్యద్భుతం అత్యాశ్చర్యావహమ్। యత్కలాదపచేళిమం యత్ కాలాద్ధేతోః అపచేళిమం అపరిపక్వం అకాల కాల్యం "న కాలస్తత్ర వైప్రభుః" ఇతి స్మృతేః। ప్రభుత్వం పరిపాక హేతుత్వమ్॥

సురపురీ సురాణాం బ్రహ్మాదీనాం పురీ, వైరాజామ రావత్యాది రూపా, యద్గచ్ఛతః యత్స్థానం గచ్ఛతః పుంసః దుర్గతిః నరకః, "ఏతేవై నిరయాస్తాత। స్థానస్య పరమాత్మనః" ఇతి స్మృతేః (భారతేశాంతి పర్వణి 196-6).

సాయుజ్యస్య పరమ పురుష సామ్యాపత్తేః। యదేవ యత్ స్థానమేవ, సూతి రుత్పాదకం, నత్వితరత్ ఇత్యర్థః। అథవా కిమేతైర్లక్షణైః ఇదమేవ తల్లక్షణ మిత్యాహః- యద్దుర్గ్రహమితి।

మద్గిరాం మద్వాచాం యత్ దుర్గ్రహం అగోచరం విష్ణోః పర వాసుదేవస్య తత్పరమం పదం అత్యుత్కృష్ట స్థానం తవ కృతే త్వదర్థం త్వన్నిత్య వాసార్థమిత్యర్థః, సమామ్నాసిషుః అభ్యస్తవంతః, వేదా ఇతిశేషః।

సంపూర్వాత్ "మా అభ్యాసే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "లుఙిచ్లేఃసిచి 'య మ ర మ...' ఇత్యాదినా ఇట్ సకోః కృతయోః 'ఆదేశ ప్రత్యయోః' ఇతిషత్వే, ఝేర్జుసి 'సమామ్నాసిషుః' ఇతి రూపమ్। "తద్విష్ణోః పరమం పదం సదాపశ్యన్తి సూరయః"– ఇతి శ్రుతి రిహ ప్రమాణం ద్రష్టవ్యమ్॥

22. సేశ్వరం విభూతి ద్వయం తద్వర్తి వస్తుజాతంచ లక్ష్మీ పరికర భూతమిత్యాహ:– హేలాయామితి।

హే శ్రీరంగేశ్వర దేవి శ్రీరంగరాజప్రియే! అఖిలం చరా చరం జంగమ స్థావరాత్మక మిదం పరిదృశ్యమానం జగత్, తవ హేలాయాం క్రీడాయాం వినియుక్తం। "హరే! విహరసి క్రీడా కందుకైరివ జంతుభిః" ఇత్యుక్తేః। పరా ఉత్కృష్టా పరమ మహతీవా "త్రిపాదస్యా మృతందివి" ఇతి శ్రుతేః। విభూతిః శుద్ధ సత్త్వ రూపా తవ భోగే వినియుక్తా। భోగ్య భోగ్యోపకరణ భోగస్థాన త్వేన వినియుక్తే త్యర్థః।

త్వాం త్వత్ప్రియంచ, యే, సదాపశ్యన్తి సాక్షాత్ కుర్వంతి। పుణ్యాః యుష్మత్సదానుభవ హేతు సుకృత శీలాః తే సూరయః విష్వక్సేనాదయః తే తవ పరిచార కర్మణి వినియుక్తాః। వయం బుభుక్షు ముముక్షు భేదభిన్నాః జీవాః తవ కేవల కృపా నిర్వాహ్యా వర్గే త్వన్నిర్వ్యే తుక కృపా నిర్వాహకర్మీ కృతానాం వర్గే సంతతౌ వినియుక్తాః। పరమః పుమాన్ పరమ పురుషః త్వత్ప్రియః తవ శేషిత్వే వినియుక్తః। ఇత్యేతే పూర్వోక్తాః సర్వేఽపి తవ స్ఫారణే వ్యాప్తౌ త్వద్విభవే ఇత్యర్థః। పరికరా హి ఉపకరణ భూతాః ఖలు, హి ఇత్యాశ్చర్యే॥

23. శ్రీ శ్రీపత్యోః పరమవ్యోమ్ని, వైకుంఠ నగరీ యోగమాహ:– ఆజ్ఞేతి।

హే శ్రీరంగేశ్వర గేహ లక్ష్మి! శ్రీరంగేశ్వర దివ్య విమానాలంకరణ భూతే। యా పురీ ఆజ్ఞానుగ్రహ భీమ కోమల పురీపాలా ఆజ్ఞయా శాసనేన అనుగ్రహేణ దయయా యథాక్రమం, భీమాః భయం కరాః, కోమలాః సౌమ్యాః పురీపాలాః నగరపాలకాః యస్యాస్సా తథోక్తా। భేజుషాం భజతాం ఫలం భక్తానాం ప్రపన్నాంచ స్వతః పురుషార్థ భూతా అయోధ్యే త్యపపరాజితేతి యోద్ధు మశక్యేతి పరై రజితేతి చ హేతోర్యాతత్త దాఖ్యయా విదితా ప్రసిద్ధా శ్రుతా వితిశేషః। "దేవానాం పూరయోధ్యా" ఇతి, "విశాలాఖ పరాజితా" ఇతిచ శ్రుతేః।

నా కంపరేణ నాకస్య పరమాకాశస్య పరేణ ఉపరిష్టాత్ పరమ వ్యోమ్నీత్యర్థః। స్థితా వర్తమానా। "పరేణ నాకం నిహితం గుహాయామ్" ఇతి శ్రుతేః। సుధాస్యం దిభిః భోగ్యతమై రిత్యర్థః। అద్భుత భోగభూమ గహనైః అద్భుత భోగానాం ఆశ్చర్య సుఖానాం అనుభవానాం వాభూమ్నా బాహుళ్యేన గహనైః సంభృతైః భావైః పదార్థైః సాంద్రా నిబిడాచ భవతి। తాం యువయోః రాజధానీం ప్రధాన నగరీం విదుః। శ్రుతయో మునయో వా ఇతి శేషః। "ప్రధాన నగరీ రాజ్ఞాం రాజధానీతి కథ్యతే" ఇత్యమర శేషః॥

24. తత్రస్థిత మాస్థాన మనుసంధత్తే:-

తస్యామితి। భగవతి షాడ్గుణ్య పరిపూర్ణే హేశ్రీః। తస్యాం పురి త్వత్కృపావత్ త్వద్దయేవ నిరవధి జనతా విశ్రమార్హావకాశం నిరవధేః అవధిశూన్యాయాః అసంఖ్యా యాః, జనతాయాః జనసమూహస్య విశ్రమార్హః విశ్రాంతి యోగ్యః అవకాశః అంతరం యస్మిం స్తథోక్తమ్।

త్వత్కృపాయాః సర్వవిషయత్వాత్ తథాత్వ అవివాదం తద్వదిదమపీతి భావః। దాస్యతృష్ణా కలిత పరికరైః దాస్యే కైంకర్య కరణే తృష్ణయా స్పృహయా కలితాః గృహీతాః పరికరాః ఛత్రచామర పతద్గ్రహ కలాచికాదయః యైస్తైః ఆనంద నిఘ్నైః ఆనంద వివశైః పుంభిః ముక్త పురుషైః సంకీర్ణః సంభృతం।

స్నేహాత్ భగవద్దివ్యమంగళ విగ్రహ ప్రేమ్ణః అస్థాన రక్షా వ్యసనిభిః అస్థానే అకాండే రక్షాయాం రక్షణే వ్యసనిభిః వ్యాకులైః పరమ పదే భయ శంకాయా అనవకాశాత్ రక్షా వ్యసనస్య అస్థానత్వమ్। శార్ఙ్గచక్రాసి ముఖైః చాప సుదర్శన ఖడ్గ ప్రభృతిభిః పంచాయుధైః, అభయం భయరహితమ్। ఆనందైకార్ణవమ్ ఆనందస్యానుకూల జ్ఞానస్య అర్ణవం సముద్రం, అపరిచ్ఛిన్నా నందావహ మిత్యర్థః। తథాభూతం యువయోః శ్రీశ్రీ పత్యోః ఆస్థానరత్న మహామణిమంటప శ్రేష్ఠం చాహుః, వేదాంత ఇతి శేషః। తస్యాంచేత్యత్ర "చ" శబ్దస్య ఆస్థాన రత్నం చాహు రిత్యుత్తరత్రాన్వయః। "ప్రజాపతేస్స భాం వేశ్మ ప్రపద్యన్తే" ఇతి శ్రుతి రత్ర ప్రమాణ తయా అనుసంధేయా॥

25. తన్మండపే శేష సింహాసనే విశ్వరక్షా దీక్షితేన స్వామినాసహ సర్వానందావహత్వమాహ: –

తత్రేతి। హేదేవి! తత్ర మహామణిమంటపే స్రక్ స్పర్శ గంధం– స్రజః మాలికాయాః స్పర్శ గంధావివ స్పర్శ గంధౌ యస్యతం తథోక్తమ్। స్ఫురదుపరి ఫణా రత్నరోచిర్వితానం– స్ఫురతా ముపరిఫణా రత్నానాము పరితన మాణిక్యానాం రోచీంష్యేవ వితానాం ఉల్లోచః యస్యతం। అనంతభోగం అనంతస్య శేషస్య భోగం కామం విస్తీర్య విస్తృతం కృత్వా తదుపరి అనంత భోగోపరి నివిశ్యేతి శేషః। విశ్వం విభూతి ద్వయం ఏకాధిపత్యం ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం నయతాగమయతా అసంఖ్యైః సంఖ్యాతీతైః। తైః అవాఙ్మానస గోచరైః। శాంతోదిత గుణ విభవైః శాంతోదితస్య భగవచ్ఛాంతోదితదశాయాః స్వవైశ్య రూప్యానుభవ రూపాయాః గుణ విభవైః గుణాతిశయైః త్వాం అర్హతా త్వదనురూపేణ ప్రియేణ కాంతేన హరిణాసహ అన్యోన్యా ద్వైతనిష్ఠా ఘనరస గహనాన్ అన్యోన్యం పరస్పరం అద్వైత నిష్ఠయా ఏకీభావేన, పరస్పర గాఢానురాగేణేత్యర్థః। ఘనేన నిబిడేన రసేన ఆనందేన గహనాన్ నిర్భరాన్ భోగాన్ అనుభవాన్ బధ్నాసి ఘటయసి।

("త్వమేవత్వాం వేత్థ స్తిమిత వితరంగం వరద భోః"– నిస్తరంగస్య నిశ్చలిత సముద్రస్య స్థితౌ ఉషిత్వాత్వాం త్వమేవ జానాసి– ఇతి శ్రీరంగరాజస్తవే అనేనైవ గ్రంథ కర్త్రా వర్ణితా శాంతోదిత దశా.)

యువయోః సేవకానాం సూరిపరిషదాంచేతి భావః। 'బధ బంధనే' ఇత్యస్మాద్ధాతోః శ్నాప్రత్యయే లటస్సిపి 'బధ్నాసీ' తిరూపమ్॥

26. నకేవలం పత్యుస్త్వమేవానందావహా! త్వమివ పత్యుస్తవచ భోగ్యభూతాః పరస్సహస్రం సపత్న్యః సంతీత్యాహ:– భోగ్యా ఇతి।

హే దేవి! వామపి భోగ్యభూతయోర్యు వయోరపి పుష్పాంగ రాగైః సమం స్రక్చందనాదితుల్యం అంగరాగ శబ్దేన అంగరచనా హేతుభూత ఘన సారకుంకుమ కస్తూర్యాదయోఽపి గృహ్యంతే। నాంతరీయక తయా స్వభోగ్యతోప యోగేన భోగ్యాః యథా పుష్పాంగ రాగాదీనాం ప్రధానభూత స్వభోగ్యతో ప యోగేన భోగ్యత్వం తథా తాసామపీతి భావః।

నిర్వృత్త ప్రణయాతి వాహన విధౌ నిర్వృత్తస్య పరిపూర్ణస్య ఉద్వేలస్యే త్యర్థః, ప్రణయస్య ప్రేమరసస్య అతివాహన విధౌ అతిప్రవాహణే పరీవాహతాం నిర్గమ ప్రవాహతాం నీతాః ప్రాపితాః శ్రీ శ్రీపత్యోః ఉన్మస్త కః ప్రేమరసః సపత్నీ ముఖేన ప్రవహతీతి భావః। యథా తటాకః పరిపూర్ణస్సన్ నిర్గమ ప్రవాహం వినాన నిర్వహతి తథా శ్రీశ్రీశయోః అత్యుత్కటః ప్రేమరసః భూనీళాది సపత్నీముఖేన ప్రవహణం వినాన నిర్వహతీతి హృదయమ్।

నీలయా నీలాదేవ్యాసహ మహీభూదేవీత్వామను త్వద్వ్యాపృతయా ఇత్యర్థః। నీలయా సహేతి నీళాదేవ్యా భూమ్యపేక్షయా అవ్యాపృత్వం స్ఫుటమ్। "సహాయుక్తేఽప్రధానే" ఇత్యనుశాసనాత్। తథా భూనీతే ఇవ త్వామనుస్సృత్య సహస్రం దేవ్యస్సన్తీతి శేషః

త్వం యాభిః దేవీభిః స్వాభిః స్వకాభిః స్తనబాహు దృష్టిభిరివ స్వావయవైరివ ప్రియం ప్రేయాంసం శ్లాఘసే సంతోషయసి। "శ్లాఘుకత్థనే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః లడాత్మనే పది మధ్యమ పురుషైక వచనమ్। స్తన బాహు దృష్టిభిరిత్యత్ర మహావిభాషయా ద్వంద్వైకవద్భావ వికల్పః। నకేవలం లక్ష్మ్యాఃతాభిస్సమం సాపత్న్య కలహాభావః కింతు భగవతః తాభిః సహ సంశ్లేషే స్వావయవ సంశ్లేష ఇవ తస్యా మహతీ ప్రీతిర్వర్తతే ఇతి భావః॥

27. ఇత్థం లక్ష్మ్యాః సపత్నీ సహస్ర ముక్త్వా పరిచారక వర్గ మాహ:- త ఇతి।

హే జనని! శ్రీః సాధ్యాః సాధ్య నామకాః దేవాః ద్యోతమానా మోద మానావా నిత్యనిర్దోష గంధాః నిత్యం కాలత్రయేఽపి నిర్దోషగంధాః నిర్గతావద్యలేశాః। "లేశేఽపిగంధ" ఇత్యమరః। అస్పృష్ట సంసార గంధాః ఇత్యర్థః। గుణవపుర్వేష వృత్త స్వరూపైః గుణైః అపహత పాప్మత్వాదిభిః జ్ఞాన శక్త్యాదిభిశ్చ, వపుర్భిః విగ్రహైః వేషైః శంఖచక్రాద్యలంకారైః వృత్తైః నిరంకుశ వ్యాపారైః, స్వరూపైః, భోగైః సవిభూతిక భగవత్కల్యాణ గుణానుభవైర్వా, వాశబ్దశ్చార్థః। భోగైశ్చేత్యర్థః। నిర్విశేషాం- విశేష రహితాః। యువాభ్యాం పరస్పరంచేతి శేషః॥

అత ఏవ సవయస ఇవ సమానవయస్క ఇవ సఖాయ ఇవవాయే సంతి తే సూరయః శ్రీరంగభర్తుః తవచ పద పరీచార వృత్తై శ్రీపాద కైంకర్య కరణాయ సదాఽపి సర్వదేశదశాకాలేషు, సర్వావస్థాస్వపి ప్రేమ ప్రద్రాణ భావా విల హృదయహఠాత్కార కైంకర్య భోగాః- ప్రేమ్ణా ప్రీత్యా, ప్రద్రాణేన ద్రవీభూతేన భావేన అభిప్రాయ విశేషణ అవస్థా విశేషేణవా ఆవిలేన కలితేన, హృదయేన మనసా, హఠాత్ కారో ఝుటిత్యాచరణం యస్యత త్తథోక్తమ్।

తథాభూతం, కైంకర్యం పరిచరణమేవ, భోగోభృతిః సుఖంవా యేషాంతే తథోక్తాః। తథా భూతాభవంతీతి శేషః। "భోగస్సుఖే స్త్ర్యాది భృతౌ॥ ఇత్యమరః। **యద్వా యే సాధ్యా సాధ్యనామకాః ఇత్యాది పూర్వ విశేషణ విశిష్టాః ప్రేమ**

ప్రద్రాణ భావావిల హృదయ హఠాత్కార కైంకర్య భోగాః తేసూరయః శ్రీరంగ భర్తు స్తవచ పద పరీచార వృత్త్యై సన్తీత్వన్వయః॥

28. అథ లక్ష్మ్యా భగవత్ స్వరూప నిరూపక ధర్మతా మాహ:- స్వరూపమితి।

హే చంద్రవదనే। ఆశ్రితానందముఖి। మాతః శ్రీః। నిష్కర్ష సమయే నిర్ణయ వేళాయాం భగవతః శ్రీమన్నారాయణస్య ఇదం స్వరూపం దివ్యాత్మ స్వరూపం స్వాతంత్ర్యం నిరంకుశ స్వతంత్ర త్వంచ త్వదా శ్లేషోత్కర్షాత్ త్వన్నియోగాతి శయాత్ భవతి ఖలు। తత్ర హేతుమాహ త్వమాసీరితి।

కమితుః ప్రేయసః త్వమిదం ఇత్థంత్వ విభవః ఆసీః। అయమీశ్వరః ఇతీదంత్వ విభవః। ఈదృశః ఈశ్వరః ఇతీత్థంత్వ విభవః। ఉయభమపి త్వమేవ అభవః। సంతః త్వాం భగవతి దృష్ట్వా త్వదాశ్రయ మీశ్వరం నిశ్చిన్వన్తి। త్వత్పతిత్వ మీశ్వర లక్షణం జానంతి చేతి భావః। శ్రుతి స్త్వామపి తదంతర్భావాత్, పృథక్ భగవతః పృథక్కృత్య నాభిధత్తే। నవదతి। అభిపూర్వాత్ "డుధాఞ్ ధారణ పోషణయోః" ఇత్యస్మాద్ధాతోః జౌహోత్యాదికాత్ శపః శ్లౌ "శ్లౌ" ఇతిద్విత్వే అభ్యాస హ్రస్వత్వే "శ్నాభ్యస్త యోరాతః" ఇతి 'ఆ'లోపే "దధస్తథోశ్చ" ఇతి భష్భావే అభిధత్త ఇతి రూపమ్॥

29. "మంగళం భగవాన్విష్ణుః మంగళం మధుసూదనః।
మంగళం పుండరీకాక్షో మంగళం గరుడధ్వజః।"

పవిత్రాణాం పవిత్రంయో మంగళానాంచ మంగళమ్" ఇతి భగవతి ప్రయుజ్య మానం మంగళపదం శ్రీ సంబంధాయత్త మిత్యాహ:- తవేతి।

హే కమలే! ఈశం స్వామినం తవస్పర్శాత్ త్వత్సంబంధాత్ మంగళపదం మంగళ శబ్దః స్పృశతి బోధ యతి। ఇదం ఏతన్మంగళ పదం ఉపాధేః ప్రయోజకాంత రాత్ తవ నో నిపతితం నత్వద్వాచకత్వేన సంబద్ధమ్। కింతు స్వత ఏవ. తత్ర హేతుమాహ యతః శ్రీరసీతి, యతోహేతోః త్వం శ్రీః మంగళం అసి। తత్ర దృష్టాన్త మాహ:- ప్రసూనం పుష్పం పుష్పస్రీం అతిశయితం కుర్వంతీ। పరిమళర్ధిమపి గంధ సంపద మపి జగదిషుః స్వాద్యాం గదితుమిచ్ఛుః। ఏవం త్వాత్ ఏతాదృశగుణ యోగాత్ ఏవం స్వదతే ఇత్థం హృద్యాభవతి ఇతి కశ్చిత్ కోఽపి పుమాన్ నచ కవయతే న కథ యతిహి, చో హ్యర్థః। పుష్పాతిశయ నిరూపణే పరిమళాపేక్షేవ, పరిమళాతిశయ నిరూపణే గుణాంతరాపేక్షా యథా నాస్తి తథా భగవన్మంగళత్వే శ్రీ సంబంధః నియామకః। న తు తస్యాస్తత్వే నియామకాంతరాపేక్షా ఇతి భావః॥

30. సర్వేశ్వరస్య లోకపాలానాంచ లక్ష్మీకటాక్ష లబ్ధ విభవత్వ ముక్త్వా సర్వేశ్వరం లోకపాలాంశ్చ ప్రతిపాదయన్ వేదః త్వామేవ ప్రతిపాదయతీ త్యాహ:- అపాంగా ఇతి।

హే శ్రీః। తవ భూయాంసః బహు సంఖ్యాః అపాంగాః కటాక్షాః యదుపరి యస్యవస్తున ఉపరిప్రసృతా ఇతిశేషః తద్వస్తు పరబ్రహ్మ భూత్। తవ భూయః కటాక్ష విషయీభూతం వస్తు పరబ్రహ్మత్వే మగమదిత్యర్థః। అమీ అపాంగాః యత్ర వస్తుని ద్విత్రాః ద్వౌవాత్రయోవా మానం యేషాం తేద్విత్రాః తే ప్రసృతాః, స చత దధరాత్ తతః పరబ్రహ్మణః అధరాత్ అర్వాచీనః శత మఖాదిః అభూత్। ఇద ముపలక్షణం విధిశివయో రపి తదవరత్వం బోధ్యమ్। "నారాయణాత్ బ్రహ్మాజాయతే, నారాయణా ద్రుద్రోజాయతే।"

"క ఇతి బ్రహ్మణోనామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్।
ఆవాంత దంగే సంభూతౌ తస్మాత్ కేశవ నామవాన్॥"

ఇతి బ్రహ్మరుద్రయోరపి భగవత ఉత్పన్నతయా శ్రుతిస్మృత్యవగతత్వాత్ స చేతి శతమఖాద్యపేక్షయా పుంలింగ నిర్దేశః। అతస్త్వత్కటాక్ష లబ్ధ విభవత్వాత్

తదుభయం పరబ్రహ్మ విధిశివ శతమఖాది రూపం ఉశన్ కామయమానః వదన్నిత్యర్థః।

ఆమ్నాయోవేదః త్వాం ప్రణిజగౌ, ప్రవ్యక్తం గదితవాన్। ప్రణి పూర్వాత్ "గైశబ్దే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః లిట్ పరస్మై పద ప్రథమ పురుషైక వచనమ్। తథాహి:- పురీ కోశాదికథనం పూర్వాః రాజధాన్యాః కోశస్య ధన సంచయాదేశ్చ, కథనం అతిశయేన వర్ణనం క్రియత ఇతి యత్, జనైరితి శేషః, సారాజ్ఞః తత్పరిపాలకస్య ప్రభోః ప్రశస్తిః ప్రసిద్ధిః; అత్రపురీకోశ కథనం రాజ్ఞః ప్రశస్తి రితి సామాన్య నిర్దేశేన పరబ్రహ్మాది పరామ్నాయ కృత లక్ష్మీప్రశస్తి కథన విశేషస్య సమర్థనాత్ సామాన్యేన విశేష సమర్థన రూపార్థాంతరన్యాసాలంకారః॥

31. భగవత్ స్వరూపం స్వాతంత్ర్యం త్వదాశ్లేషాది ప్రాగుక్తం సింహావలోకేనేననిరీక్ష్య తథాత్వే పరాధీనత్వ మన్యాహితాతి శాయిత్వం, విగుణత్వంచ ప్రసజ్యేదిత్యా శంకాం హేతువిశేషణ దృష్టాంత బలేన చ పరిహరతి:- స్వత ఇతి।

హేశ్రీః! త్వం విష్ణోః స్వతః స్వభావాత్ నిరుపాధికాత్మ స్వరూప స్వభావాత్ ఇత్యర్థః। స్వమసి శేషభూతాసి,

"స్వత్వమాత్మని సంజాతం స్వామిత్వం బ్రహ్మణి స్థితమ్।
ఆత్మదాస్యం హరేః స్వామ్యం స్వభావంచ సదాస్మర॥"

ఇత్యాద్యనేక ప్రమాణ సిద్ధేః। తత ఏవ స్వత్వాదేవ ఏష భగవాన్ శ్రీరంగరాజః త్వదాయ తర్ధిత్వేఽపి అపరాధీన విభవః అభవత్। తథాహి రత్నం మాణిక్యం స్వయాదీప్త్యా స్వకాంత్యా మహార్ఘం నిరవధిక మూల్యం భవదపి, విగుణం గుణహీనం న; కుంఠ స్వాతంత్ర్యం ప్రతిహత స్వోత్కర్షం చ న। అన్యాహితగుణం పరాధీనాతి శయంచ న భవతి। తద్వత్ త్వత్ప్రియోఽపి త్వదధీన సంపత్త్వేఽపి న విగుణో నకుంఠ స్వాతంత్ర్యో నాన్యాహితాతి శయశ్చ భవతీతి భావః॥

32. ఇత్థం లక్ష్మీరూప మనుసంధాయ స్వరూపాశ్రితాన్ దివ్యమంగళ విగ్రహాశ్రితాంశ్చ కల్యాణ గుణాన్వి వక్షుః ప్రథమం శ్రీశ్రీ శయోః సాధారణ గుణా ననుసందత్తే:- ప్రశకనేతి।

హే ఇందిరే- పరమైశ్వర్య ప్రదే! శ్రీః। ప్రశకనం ప్రకృష్టా శక్తిః, బలం సర్వజగద్భరణ సామర్థ్యం, జ్యోతిస్తేజః, జ్ఞానం సర్వదా సర్వవస్తు సాక్షాత్కారః, ఐశ్వరీ ఈశ్వరత్వం, విజయ ప్రథా జయశీలత్వ ప్రశస్తిః, ప్రణత వరణం ఆశ్రిత వశీకారః, ప్రేమ ఆశ్రిత విషయ ప్రీతిః, క్షేమంకరత్వం ఆశ్రితేష్ట ప్రాపకత్వం తదనిష్ట నివర్తకత్వంచ, పురస్సరాః ప్రధానాని యేషాంతే తథోక్తాః ఏతేదివ్యాత్మ స్వరూప గుణాః।

అథ దివ్య మంగళ విగ్రహగుణా నాహ:- అపీతి। అపి అపి చేత్యర్థః। న కేవలం ఆత్మగుణా ఏవ సాధారణాః విగ్రహగుణా అపిచేత్యపి శబ్దార్థః। పరిమళః సౌగంధ్యం, కాంతిః సౌందర్యం, సాచావయవ శోభా, లావణ్యం సముదాయ శోభా, అర్చిః ఔజ్జ్వల్యం, పరప్రకాశత్వ మితియావత్। ఇత్యేతే ద్వివిధా అపి స్వరూప విగ్రహాశ్రిత గుణ రాశయః గుణసమూహాః తవ భగవతశ్చ సాధారణాః సమానా ఇత్యర్థః। అత్ర భగవతో విజయ ప్రథా శ్రీరామాయణే "శత్రోః ప్రఖ్యాత వీర్యస్య రంజనీయస్య విక్రమైః" ఇతి రావణ వచనాత్ అభివ్యక్తా। సీతాయాస్తు వాసిష్ఠ రామాయణే శతకంధర సంహారే విజయ ప్రథాసువ్యక్తా। భగవతః క్షేమం కరత్వం ఉభయ విధమపి సాక్షాదేవ! లక్ష్మ్యాస్తు ఇష్ట ప్రాపణం సాక్షాత్ పరంపర యా వాపి సంభవతి। అనిష్ట నివర్తకత్వంతు భగవద్ద్వారేతి బోధ్యమ్॥

33. పున స్సాధారణ గుణా ననుసందత్తే:-

అన్యేఽపీతి। హే శ్రీరంగమంగళ విజృంభణ వైజయంతి! శ్రీరంగోత్సవ ప్రకాశనోద్యత కేతో! శ్రీరంగోత్సవ వృద్ధి కరీత్యర్థః। అన్యే ఉక్త గుణ వ్యతిరిక్తా యౌవన ముఖా యౌవనాదయః ముఖశబ్దేన సౌకుమార్యాదయోగృహ్యాన్తే।

యువయోః భగవత స్తవచ సమానాః సాధారణా స్సంతః, తవగుణాః తస్మిన్, తస్యగుణాః త్వయిచ దర్పణే ఇవ సంస్తీర్య అభివ్యాప్య, పరస్పరేణ అన్యోన్యం ప్రచురం ప్రకామం స్వదంతే రస్యాభవంతి। "స్వాద ఆస్వాదనే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః లడాత్మనే పద ప్రథమ పురుష బహువచనమ్।

భగవాన్ లక్ష్మ్యాం ప్రశకన బలాదీన్ ఆవలోక్య స్వకీయా ఏవ ఏతే గుణా ఇత్యానంద మనుభవతి। ఏవం లక్ష్మీరపి భగవతి తానుపలక్ష్య స్వకీయా ఏవ ఏత ఇతి సంమోదం భజతే, ఇతి వక్తృభిప్రాయః॥

34. నను ఉభయోః స్వరూప రూపగుణ సాధారణ్యే సేవకానాం శ్రీశ్రీశ పృథగనుభవః కథం ఘటతే ఇత్యత్రాహ:- యువత్వాదా వితి।

హే శ్రీః! యువత్వాదౌ యౌవనాదౌ తుల్యేఽపి యువయోరితి శేషః। భగవతి హరౌ పుంస్త్వ సులభాన్ పురుషైక నిష్ఠాన్ అపరవశతా శత్రు శమన స్థిరత్వాదీన్ అపరవశతా స్వాతంత్ర్యం, శత్రుశమనం విరోధి నివర్తకత్వం, స్థిరత్వం అప్రకంప్యత్వం, ఆదిః యేషాంతాన్ గుణాన్ కృత్వా భేదకాన్ అనుసంధాయ, త్వయి భవత్యాం స్త్రీత్వైకాంతాన్ స్త్రీ స్వభావాంత రంగాన్, మ్రదిమ పతిపారార్థ్య కరుణా క్షమాదీన్వా, మ్రదిమ మృదుహృదయత్వమ్, పతిపారార్థ్యం భర్తృపారతంత్ర్య, కరుణా పరదుఃఖా సహత్వమ్, క్షమా అపరాధ సహత్వమ్, ఆదిః యేషాం తాన్, వా శబ్దశ్చార్థః। క్షమాదీంశ్చేత్యర్థః। కృత్వా భేదకాననుసంధాయ భోక్తు మనుభవితుం యువయో రాత్మని స్వరూపే విగ్రహేచ భిదా భవతి। భేదః సిద్ధ్యతి। అనుభవితౄణా మితిశేషః। యద్యపి మ్రదిమ కరుణా క్షమాః భగవతోఽపి సమానాః తథాఽపి స్వాతంత్ర్యా సమవహితాః తా ఇహ వివక్షితాః। భగవతో మ్రదిమా ద్యాస్తు న తథా విధా ఇతి భావః॥

35. శ్రీశ్రీపత్యోః స్వరూప భేదక గుణాన్ అనుసంధాయ రూప భేదక గుణా ననుసంధత్తే:-

ఘనేతి! కుశే ఉదకే శేతే ఇతి కుశేశయం పద్మం, "జీవ నీయంకుశం విషమ్" ఇత్యమరః। తస్య ఉదరే గర్భే విహరతీతి కుశేశయోదర విహారిణి! కమల నిలయే! ఘన కనక ద్యుతీ ఘనస్య నీలమేఘస్య, కనకస్య సువర్ణస్య, ద్యుతీ ఇవ ద్యుతీ, యువదశాం యువత్వమ్। ముగ్ధ దశాం తారుణ్య మపి యువతరుణత్వయోః యువత్వ తారుణ్యయోః ఉచితం యోగ్యం పరం ఉత్కృష్టం పరస్పర విలక్షణం వా అత ఏవ అసమాన దేశ వినివేశి అసమాన దేశే పరస్పర భిన్నదేశే ధర్మిణి వినివేశః సంవేశనం యస్య తత్తథోక్తం, ఆభరణాది భూషణాది ఆది శబ్దేన శ్మశ్రు పీతాంబరోర్ధ్వ పుండ్ర యజ్ఞోప వీతాది, స్తన వసనాంజన హరిద్రా కాశ్మీర మకరికా పత్రాది చ గృహ్యతే। హరౌత్వయిచ విభజ్య విభాజకం కృత్వా! నిర్విశసి అనుభవసి హరిం త్వాం చేతిశేషః। ధ్రువం ఏతత్సత్యమ్। ఏవం విభాజక ధర్మాన్ అనుసంధానే యువయోః భేదగ్రహః యువయోరేవ నభవేత్ ఇతి భావః। నిరిత్యుప సర్గాత్ "విశప్రవేశనే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః లణ్మధ్యమ పురుషైక వచనే 'నిర్విశసి' ఇతి రూపమ్॥

36. క్షీరాబ్ధిసార సమిష్టితయా లక్ష్మీవిగ్రహం వర్ణయిత్వా కల్పలతాదేః తదృజీషతాం ఉత్ప్రేక్ష్య తథావర్ణనం పయోధేరా విర్భూతస్య అప్రాకృతస్య లక్ష్మీ దివ్యమంగళ విగ్రహస్య నయుక్త మిత్యాహ: - అంగ మితి।

హే శ్రీరంగేశ్వరి! తే తవ అంగం వపుః అంగశబ్దేన అవయవ వాచినా తత్సముదాయ రూపం వపుర్లక్ష్యతే। మృదు శీతముగ్ధ మధురోదారైః మృదుత్వ శీతత్వ ముగ్ధత్వ మధురత్వ ఉదారత్వైః, భావ ప్రధానోఽయం నిర్దేశః। గుణైః విగ్రహగుణైః సారభూతైరితి శేషః। గుంఫతః గ్రథయతః క్షీరాబ్ధేః త్వత్పితుః ఇందుః చంద్రః కల్పలతా సుధే ప్రసిద్ధే మధుసురా। కల్పలతా సుధామధూని ముఖమాదిః యేషాంతే తథోక్తాః తే ఋజీషతాం అసారతాం ఉపగతాః కిము ఇత్యుత్ప్రేక్షా కిం శబ్దః సంభావనాయాం తతః త్వదవయవ ఋజీషత్వాత్ మహార్ఘా అమూల్యా భవంతీతి భావః। మన్య ఇత్యుత్ప్రేక్షావ్యంజనమ్।

ఇతి పూర్వోక్త ప్రకారేణ ఆవిలాం కలుషాం వర్ణనాం ఉత్ప్రేక్షాం ప్రతి శాంత కృత్రిమకథం అపగత కృత్రిమ ప్రశంసం దివ్యం అప్రాకృతం వపుః విగ్రహః నార్హతి నోచితం భవతి। అకృత్రిమస్య లక్ష్మీవిగ్రహస్య కృత్రిమవస్తు సారత్వోత్ప్రేక్షణం అయుక్తమితిభావః॥

37. పునర్విగ్రహ మేవ వాగగోచరం వర్ణయతి:- ప్రణమదితి।

అత్ర శ్రీస్తవేతి పదద్వయ మధ్యా హార్యమ్। హేశ్రీః అగ్రే ఉత్తమాంగే ప్రణమ దనువిధిత్సా వాసనా నమ్రం ప్రణమతాం సేవకానాం అనువిధిత్సాయాం అనువిధానేచ్ఛా యాః వాసనయా పరిచయేన, నమ్రం ఈషద్వినతం పార్శ్వకేన పార్శ్వభాగేన ప్రణయ పరిచి చీషాకుంచితం ప్రణయినః ప్రియస్య తవ పరిచిచీషయా పరిచర్యేచ్ఛయా కుంచితం భయభక్తిభ్యాం హేతుభ్యాం సంకుచితం కనక నికషస్య ఛాయాయాః సువర్ణరేఖాయాః చంచత్యాః స్ఫురంత్యాః చంపకస్రజః చంపకమాలికా యాశ్చ సమానః తుల్యః ప్రవరః గోత్రం యస్య తత్తథోక్తం తయోస్సదృశ మిత్యర్థః। అనేన ఔజ్జ్వల్య సౌగంధ్యే సూచితే। ఉదారం ఊర్జితం సర్వాభీష్ట ప్రదంవా, ఇదం ఏతత్ అప్రాకృతం తవ వర్ష్మ వపుః వాచమభూమిః అపదం వాగగోచరం ఇత్యర్థః॥

38. ఆశ్రిత రక్షానుకూలాధి రాజ్య సూచకాసికా విశేష విశిష్టాం శ్రియ మను సంధత్తే:-

ఏకమితి। అంబ! హే శ్రీః! మమదాస భూతస్య నతిక్షమం ప్రణామ యోగ్యం ఏకం పాదాంబుజం దక్షిణం న్యంచ్య సింహాసనాత్ అధః ప్రసార్య పరం ఇతరత్ వామ పాదాంబుజం ఆకుంచ్య తిర్యగితి శేషః; అభయం అభయ సూచకం అభయదాయివా హస్తాంబుజం మధ్యే విష్టర పుండరీకం ఆసన పద్మమధ్యే విన్యస్య నిషేదుషీం ఆ సీనాం కారుణ్య కూలంకష స్ఫారాపాంగతరంగం కారుణ్యేన దయయా కూలంకషౌ ఉత్కూలౌ స్ఫారౌ విశాలౌ అపాంగౌ తరంగా వివ యస్యతత్తథోక్తమ్, మధురం ప్రియం భోగ్యం వా। “స్వాదు ప్రియౌతు మధురౌ” ఇత్యమరః। ముగ్ధం

సుందరం। "ముగ్ధః సుందర మూఢయోః" ఇత్యమరః। ముఖం ఆననం బిభ్రతీం త్వాం ప్రతికలం సర్వకాలం పశ్యేమ సేవేమహి, విశ్వరక్షణోపయుక్త సింహాసనావ స్థితి విశేష ఏవ తే సంతత సేవనీయః సంశ్రితానామితి భావః॥

39. ఇత్థం శ్రియం సంసేవ్య జనిత ప్రీత్యా తత్పాదౌ శరణ ముపగచ్ఛతి:– సురభితేతి।

ఇందిరాయాః పరమైశ్వర్య ప్రదాయాః తవ కమల పలాశ ప్రక్రియం కమల పలాశానాం ప్రక్రియా రీతిః యస్య తత్ కమలదళ సదృశాం గుళీత్యర్థః। "పలాశః కింశుకే పత్రే" ఇతి విశ్వః।

సురభిత నిగమాన్తం వాసితవేదాంతం, వేదాన్త వేద్యమితి యావత్। పాదయుగ్మం వందిషీయ అభివాదయేయ। స్తువేయ వా। "వది అభివాదనస్తుత్యోః" ఇత్యస్మాద్ధాతోః లిఙాత్మనే పదోత్తమ పురుషే "ఇదితోనుమితి" నుమాగమే "లిఙః సీయుట్" ఇతి సీయుడాగమే తస్య ఇడాగమే షత్వే "ఇతోఽత్" ఇతి ఇటః" అదాదేశే 'వందిషీయ' ఇతి రూపమ్।

ఉత్తరార్ధేన పాదయుగ్మమేవ విశినష్టి:– వహతీతి। వైజయన్తీ వనమాలా కాంత బాహాంతరాళే ప్రియవక్షసి యదుపమర్దైః సంఘర్షైః హిమాంభః ప్లుతిభిరివ హిమ సలిల సేచనైరివ నవత్వం నూత నత్వం వహతి। అమృతస్యంది సుకుమార శ్రీపాద సంస్పర్శేన శోభాతిశయం ధత్తే ఇతి భావః।

40. లక్ష్మీకటాక్ష విగ్రహ వైలక్షణ్య మనుసంధత్తే, త్వదితి।

హే లక్ష్మి! రాజ్ఞాం లోకపాల ప్రభృత్యాధునిక పర్యంతానాం ప్రభూణాం దృశః దృష్టయః త్వత్ స్వీకార కలావలేప కలుషాః త్వత్ స్వీకార కళా త్వత్కటాక్ష లేశః స్వీకార శబ్దేన సదయ దృష్టిః లక్ష్యతే। కళాశబ్దేనావయవ వాచినా లేశో లక్ష్యతే। తేన జాతేన అవలేపేన గర్వేణ కలుషాః ఆవిలాః సత్యః దుర్వచాః వర్ణయితు

మశక్యాః భవంతి, కవీనామితి శేషః। త్వత్కటాక్ష లేశ ప్రసరణ గర్వేణ శోభా విశేష జుష్టాః ప్రభుదృష్టయః కవి వాగగోచరా భవంతి ఇత్యభిప్రాయః కిముత లోకపాలానామ్!?

పత్యుస్తవ పుండరీక నయనత్వంచ త్వద్విగ్రహానుభవ సమయసక్త విగ్రహా రక్తి మాయత్త మిత్యాహః- నిత్యమితి। నిత్యం సర్వకాలం త్వన్మధు పానమత్త మధుపశ్రీ నిర్భరాభ్యాం త్వన్మధుపానే త్వద్రూప మకరంద పానే మత్త మధుపయోః దృప్త షట్పదయోః శ్రియా సంపదా నిర్భరాభ్యాం పూర్ణాభ్యామేవ యథా మధుపానే మత్త మధుపో నైశ్చల్యం రక్తతాంచాను భవతి తథా మధురూప త్వదనుభవే మధుపతుల్య నైశ్చల్యరాగ సంపూర్ణాభ్యామే వేత్యర్థః।

దృగ్భ్యాం లోచనాభ్యాం హేతుభూతాభ్యాంతే తవ పతిం ప్రియం వేదః "తస్య యథా కప్యాసం పుండరీక మేవ మక్షిణీ" ఇతి ఛాందోగ్యోపనిష ద్రూపః, పుండరీక నయనం పుండరీకాక్షం విదామాస విజ్ఞాత వాన్ ఖలు। "విద జ్ఞానే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "ఉషవిద" ఇత్యాదినా 'ఆమ్' ప్రత్యయే "కృఞ్చాను ప్రయుజ్యతే లిటి" ఇతి అస్తే రను ప్రయోగే "విదామాస" ఇతి రూపమ్।

ఏవం సకలలోచనాతిశయస్య త్వదవలోకనాధీనత్వే త్వదవలోక సౌందర్యం వర్ణనాతీత మిత్యాహః సాక్షాదితి। తవసాక్షదవలోక విభవః కటాక్ష సౌందర్యం కయా కాక్వా కీదృశ్యా భంగ్యా వర్ణతే, న కయా పీత్యర్థః॥

41. పునర్లక్ష్మీ కటాక్షానేవ వర్ణయన్తైః స్వరక్షణం ప్రార్థయతి:- ఆనందేతి।

హే పద్మే! తే తవ అత్రయద్యపి "యుష్మదస్మదోః ఆమంత్రితం పూర్వమ విద్యమానవత్" ఇత్యామంత్రితస్య అవిద్యమానవద్భావేన 'త' ఇత్యాదేశో నభవతి, తథా౽వ్య విద్యమానవద్భావస్య అనిత్యత్వం కాశికాయాముక్తమ్। "విద్యమానవచ్చేతి వక్తవ్యమితి వార్తికాత్। యుక్తం చైతత్। అత ఏవ "భిక్షోతే దయితాస్తికిమ్? నహి నహిప్రాణ ప్రియా కుండికా" ఇతి మహాకవి ప్రయోగః।

అత ఏవ శుభకార్యారంభే "లక్ష్మీపతే తేఽంఘ్రి యుగం స్మరామి" ఇతి సర్వవైదిక ప్రయోగః।

యద్వా పద్మేతే, పద్మం కమలం ఇతే ప్రాప్తే, కమల వాసినీత్యర్థః। పద్మే లీలారవిందే ఇతా హస్తాభ్యాం ప్రాప్తా పద్మేతా। తస్యాః సంబుద్ధిర్వా।

ఆనందాత్మభిః ఆనంద ఏవ ఆత్మాస్వరూపం యేషాంతైః ఆనందరూపైః ఇత్యర్థః। ఈ శమజ్జన మదక్షీబాలసైః ఈశస్య హరేః మజ్జనేన స్వేషు అవగాహనేన యోమదః తేన క్షీబైః మత్తైః, అలసైః మందరైః, ఆగళ ప్రేమార్ద్రైః ఆగళం ఆకంఠం ప్రేమ్ణా ప్రీత్యా ఆర్ద్రైః శిశిరైరపి, అపిశ్చార్థః, కూలముద్వహ కృపాసంప్లావితాస్మా దృశైః కూలముద్వహయా తీరరోధిన్యా ఉద్వేలయా ఇత్యర్థః। కృపయా సంప్లావితాః స్నాపితాః అస్మాదృశాః అకించనాఃయై స్తైః।

ప్రతిబిందు బద్ధకలిక బ్రహ్మాది విష్కంభకైః ప్రతిబిందు ప్రతికటాక్ష లేశం బద్ధ కలికాః మమాయం కటాక్షలేశోఽస్తు మమాయ మితి బద్ధకలహాః బ్రహ్మాదయ ఏవ విష్కంభకాః నిర్వాహకాః యేషాం తైః। విష్కంభ శబ్దో నగర రక్షార్థార్గళ దండవాచీ తత్సాదృశ్యాత్ నిర్వాహ కసామాన్యే గౌణః "తద్విష్కంభోఽర్గళం ననా" ఇత్యమరః। ఐశ్వర్యోద్గమ గద్గదైః ఐశ్వర్యస్య సంపదః ఉద్గమేన ఉత్పాదనేన గద్గదైః విలాసాతిశయేన స్ఖలితగతిభిః। ఆలోకితైః కటాక్షైః భావేక్తః। అశరణం రక్షకాంతర శూన్యం మాం పాలయ। "పా రక్షణే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "హేతుమతి చ" ఇతిణిచి "పాతేర్ణౌ" లుగా గమోవక్తవ్యః, ఇతి లుగాగమే 'పాలయ' ఇతి లోణ్మధమ పురుషైక వచనమ్॥

42. లక్ష్మ్యాః సౌకుమార్య మనుసంధత్తే:–

పాదేతి। హే అంబ! శ్రీః! పంకజ రజః పద్మరేణుః తే పాదారుంతుదమేవ పాదయోః పాదతలయోః, పాదశబ్దేన పాదతలే లక్ష్యేతే। అరుంతుదం కంటక ఇవ మర్మస్పృక్ "అరుంతుదస్తు మర్మస్పృక్" ఇత్యమరః। చేటీ దృశాలోకితైః చేటీనాం

సంతత సహవాస పరిచారికాణాం భృశాలోకితైః అధిక వీక్షణైః అంగమ్లానిః గాత్ర తాంతిః, భవతీతి శేషః।

అథేతి వాక్యాంతరారంభే। మంగళానంతరారంభ ప్రశ్న కార్త్స్న్యే ష్వథో అథ" ఇత్యమరః। తే తవ లీలార వింద గ్రహః లీలా కమలధారణం సాహస విధౌ సాహస కర్మ విధానే భవతీతి సర్వత్రా నుషజ్యతే। తే తవహరిభుజే ప్రియ వక్షసి, భుజశబ్దేన తన్మధ్యం లక్ష్యతే। వనమాలయా వైజయంత్యాదోలా దోలావిహరణం హా కష్టశబ్దాస్పదం హేతి కష్టమితిచ శబ్దే ఆస్పదం యస్యతత్కర్మ భవతి। అతి కోమలా అతి సుకుమారా ఇయం అప్రాకృతా తనుర్విగ్రహః కేన కేన హేతునా వాచాం స్తుతి వచసాం విమర్దక్షమా విమర్దస్య ప్రతిపాద్యతయా సంఘర్షస్య క్షమా యోగ్యా భవతిని నకేనా పీత్యర్థః। అతి సుకుమారస్య శ్రీ వపుషః పురుష వచస్తవనం అయుక్త మితి భావః॥

43. అథ శ్రియస్తారుణ్యం వర్ణయతి:- ఆ మర్యాదమితి।

హే శ్రీః! తే తవ స్తనయుగం ఆమర్యాదం యావత్ పరిమాణ మర్యాదం అద్యాపి అకంటకం న। కింతు సకంటకం సప్రతిబంధమేవ। స్తన పరిణామ పూర్తి రద్యాపి న జాతేతి భావః। పూర్ణయౌవన ఏవ పరిమాణ పూర్తిః స్యాదితి హృదయమ్। ఆలోకిత భ్రూభేదస్మిత విభ్రమాః ఆలోకితస్య వీక్షణస్య భ్రూభేదస్య భ్రూభంగస్య స్మితస్య మందహాసస్య విభ్రమా విలాసావా వాశబ్దశ్చార్థః నైసర్గికత్వాయశః నజహాతి నముంచంతి తారుణ్య ప్రయుక్త నేత్రాది లీలా స్త్వతిచంచలాః సత్యః స్వభావ ప్రయుక్తత్వ శంకామేవ ఆపాదయంతి నతు యౌవన ప్రయుక్తామ్ ఇతి భావః।

భోగస్రోతసి క్రీడా ప్రవాహే కాంతదేశిక కరగ్రాహేణ కాంతః ప్రియ ఏవ దేశికః పరిజ్ఞాతా తస్య కరగ్రాహేణ హస్తావలంబేన కాంతహస్తం గృహీత్వా ఇతి యావత్, గాహే అవగాహనే క్షమాయోగ్యః మౌగ్ధ్యాతిశయాత్ ఏవం భోగః కార్యః ఇతికాంతోపదేశ సాపేక్ష ఇత్యర్థః శైశవయౌవన వ్యతికరః శైశవస్య బాల్యస్య యౌవనస్య యువత్వస్యచ వ్యతికరః సంధిః తారుణ్య మిత్యర్థః। తేతవ గాత్రేషు

అవయవేషు సౌరభం నిరతిశయ సౌగంధ్యం సూతేజనయతి। తారుణ్యోదయాత్ కుచోదంచన నేత్ర విలాస గాత్ర సౌరభాణి సంజాతాని ఇతి భావః॥

44. శ్రియః దివ్యమంగళ విగ్రహం పుష్పదామత్వేన వర్ణయిత్వా తస్య హరివక్షః పరిష్కారతా మాసాద్య సుకుమారతమం వపుష్తథా వర్ణయంతం స్వాత్మానం ఉపాలభతే:- ఆమోదేతి।

హే దేవి! ఆమోదాద్భుత శాలి ఆమోదాద్భుతేన అద్భుత సౌంగంధ్యేన శాలతే ఇతి శాలి। ఆమోదో గంధహర్షయోః". ఇత్యమరః। యౌవన దశావ్యాకోచం యౌవన దశయా తారుణ్యేన వ్యాకోచం వికాసి ఇత్థం భావే తృతీయా తారుణ్యా భిన్నవికాస మిత్యర్థః। అమానిమత్ అతాంతం సౌందర్యామృత సేకశీతలం సౌందర్యం అవయవ శోభైవ అమృతం తస్య సేకేన వ్యాప్త్యేత్యర్థః। శీతలం శిశిరం, లావణ్య సూత్రార్పితం లావణ్యం సముదాయ శోభైవ సూత్రం గుణః తస్మిన్నర్పితం. గ్రథితం, లావణ్యస్య సర్వావయవ అనుస్యూత త్వాత్ సూత్రత్వరూపణమ్। తేతవ కోమలాంగ సుమనస్సందర్భణం సుకుమారావయవ పుష్పమాలికా, కాంతోరః ప్రతియత్నం కాంతస్య హరేః ఉరసో వక్షసః ప్రతియత్నం పరిష్కారం అర్హతి।

హరి వక్షోఽలంకరణార్హం భవతీత్యర్థః। అకాండాకులం అకాండే అనవసరే ఆకులం వివశం కవిం మాంధిక్ నిందనీయమ్। పుష్పా పేక్షయా నిరతిశయ సౌగంధ్య సౌకుమార్య లావణ్యయుక్త లక్ష్మీవపుషః పుష్పదామత్వ రూపణం తస్య దనుజ వృష విషాణోల్లిఖిత కఠిన హరివక్షః పరిష్కరణత్వ కల్పనం చాయుక్త మితి స్వస్యాకాండాకులత్వం తతో నింద్యత్వం చేతి బోధ్యమ్। కఠిన తమేఽపి హరివక్షసి ఆశ్రిత లక్షణ చాపల్యాత్ సుకుమారాయా అపి శ్రియః స్థితిరుప పన్నైవేతి మంతవ్యమ్॥

45. అథ శ్రియో భగవతా సహ సంభోగ శృంగారం వర్ణయతి:- మర్మేతి।

హే దేవి! మర్మస్పృశో మర్మ స్పర్శినీః రసశిరాః రస నాడీః వ్యతివిధ్య వేధితాః కృత్వా వృత్తైః ఉద్భూతైః కాంతోప భోగ లలితైః సంభోగ విలాసైః లులితాంగ యష్టిః మృదిత గాత్ర యష్టిః సతీ రసిక భ్రమరోప భుక్తా రసిక భ్రమరేణ రసాస్వాద చతురేణ చంచరీకేణ ఉపభుక్తా నిపీతరసా, పుష్పావళీవ స్థితా త్వం ముకుందం ప్రేయాంసం అభినందయసే అభినందయసి, నయన హృదయానంద కందళితం కరోషీత్యర్థః॥

46. శ్రియోదివ్యాభరణగణయోగ కృత కాంతి విశేష మనుసంధత్తే:- కనకేతి।

హే జనార్దన జీవికే! శ్రీరంగ రాజజీవనౌషధి!

కనక రశనా స్వర్ణమేఖలా స్వర్ణ సూత్రం వా, ముక్తా తాటంకే మౌక్తిక కర్ణపత్రే హారోముక్తా హారః, లలాటికా కనకమయం మాణిక్యమయం వా, తిలకం లలంతీవా మణిమాలికాః, తులాకోటీ మణిమంజీరౌ ఏతే ప్రాయాః ప్రధానాని యేషాంతైః ముగ్ధ విభూషణైః సుందరాభరణైః ప్రకృతి మధురం స్వభావ రమ్యం తే గాత్రం వలయ శకలైః శర్కరా ఖండైః దుగ్ధం యథాక్షీరమివ, పుష్పైః కల్ప లతా యథా కల్పవల్లీవ చ జాగర్తి విశేషేణ ప్రకాశతే॥

47. "రూపాకార విభూతి భిశ్చ సదృశీమ్" ఇత్యుక్తరీత్యా భగవతః సామ్యాపన్నాయాః శ్రియః కౌస్తుభ వైజయన్తీ పంచాయుధ ధారణస్య సాధారణేఽపి తేషాం భగవదే కధారణే హేతుముత్ప్రేక్ష తే:- సామాన్యేతి।

హే శ్రీరంగధామ మణిమంజరి! శ్రీరంగధామ్నః హరేః దివ్య విమానస్య వా మణిమంజరీ రత్న గుచ్ఛికా తస్యాః సంబుద్ధిః। సామాన్య భోగ్యమపి యువయోరితిశేషః। సామాన్యేన సాధారణ్యేన భోగ్యమపి భూషణతయా

ప్రహరణతయా చ ధార్య మపి కౌస్తుభ వైజయంతీ పంచాయుధాది, కర్మ, ఆదిశబ్దేన పరశు పరిఘాది గృహ్యతే। త్వద్భార ఖేదం త్వద్వహనాయాసం తే తవ పరిహర్తుకామ ఇవేత్యుత్ప్రేక్షా। స్వయమేవ బిభ్రత్ సన్। త్వాం గాహతే సంశ్లిష్యతి। దివ్యాభరణ దివ్యాయుధ గణం వహన్ ప్రియస్త్వా మనుసరతీతి భావః॥

48. *"రాఘవత్వేఽ భవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణ జన్మని।*
అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽ న పాయినీ॥"

ఇత్యుక్త రీత్యా భగవతః తత్తదవతారానుగుణం శ్రియోఽ నవ తార భగవతోలీలా నరోచత ఇత్యాహ:- యదీతి।

ద ర దళదరవిందస్య ఈషద్వి కసిత పుండరీకస్య ఉదన్తో వృత్తాంతః తేన గర్భపత్రం లక్ష్యతే। తద్వత్ కాంతే శోభమానే ఆయతే విశాలే అక్షిణీ యస్యా స్తస్యాః సంబుద్ధిః మాతః జనని! లీలయా స్వేచ్ఛయా నతుకర్మణా మనుజ తిరశ్చాం మనుష్యతిర్యక్ జంతూనాం ఇదం ఉపలక్షణం, సురనర తిర్యక్ స్థావర శరీర చతుర్విధాత్మనామపి, తుల్య వృత్తేః రామకృష్ణ మత్స్య కూర్మ కుబ్జా మ్రాదిరూపేణ సమాన శీలస్య నాథస్య శ్రీరంగరాజస్య అనుజనుః ప్రత్యవతారం అనురూపా సీతా రుక్మిణ్యాది రూపేణ అనురూపాకారా నావాతరిష్యోయది నావ తరసిచేత్, నాథస్య తస్య నర్మక్రీడా "క్రీడాఖేలాచ నర్మచ" ఇత్యమరః। అసరసం విరసం అభవిష్యత్ తదవతారానురూప మవతీర్య త్వదభినందనే సత్యేవ తస్యతన్నర్మ ప్రీత్యై భవేత్ న చేన్నేతి భావః॥

49. *సంశ్రితార్థం సముద్ర మథనాయాసం భజతో భగవతః శ్రమాపనయనాయ సముద్రా దావిర్భూతా సీత్యాహ:- స్ఖలితేతి।*

హే భగవతి! షడైశ్వర్య సంపన్నే! స్ఖలితాని యేషుతైః దోర్భిః బాహుభిః అబ్ధిం క్షీరార్ణవం దధిమాథం దధీవ ఉపమానార్థే "ణముల్ప్రత్యయః"। మథ్నతః మథనం కుర్వతః అమృతార్థ మితిభావః। మురారేః మాధవస్య శ్రాన్తి శ్రాంత్యై

శ్రమాపనయనాయ స్మిత నయన సుధాభిః స్మితం మందహాసః నయనాని అవలోకనాని నయన శబ్దేన అవలోకితాని లక్ష్యంతే। తాన్యేవ సుధాః తాభిః సించంతీ సతీ చంద్రికేవ। "భ్రమదమృత తరంగా వర్తతః భ్రమతాం ఉల్లోలానాం అమృత తరంగాణాం సుధా వీచీనాం ఆవర్తతః వలయాత్ తత్సారత యేతి భావః।

తదుక్తం శ్రీ వత్సాంక మిశ్రైః "ఉదధిగ మంథరాద్రి మథిమంథనలబ్ధపయో మధుర రసేందిరాహ్వ సుధసుందరదోః పరిఘమ్।" ఇతి। ప్రాదురాసీః ఆవిర్భూతాసి। యథా జగత్ సుధాభిః సించతీ చంద్రికాపయోధేరావిర్భవతి తథా భగవంతం స్మిత నయన సుధాభిః సించతీ పయః పయోధ్యుల్లురత్ సుధాతరంగా వర్తాత్ త్వమా విర్భూతతా సీతి భావః॥

50. అధ భగవత్ క్షమాయా అపి లక్ష్మీక్షమా మతిశయితా ముదాహృత్య సామహాపరాధినోఽ స్మానానందయత్వీత్యాశాస్తే:- మాతరితి।

హే మాతః। నిరుపాధిక జనని! మైథిలి! కృపైక మూర్తితయా సీతావతారం కుర్వాణే! శ్రీరంగేశ్వరి! త్వయి త్వద్విషయే తదైవ హనుమదా గమనా వ్యవహిత పూర్వసమయ ఏవ, రావణస్య తదానీమేవ నాశాదితి భావః। తథైవ ఇతి పాఠే తథైవ రామరాహిత్యే నేత్యర్థః। రావణ జీవన దశాయాం యథా తథైవ తన్నాశ దశాయామపీ తివార్థః। ఆర్ద్రాపరాధాః రావణనాశా పరిజ్ఞానాత్ హనుమదాగమన పర్యంతం అవిరతాపరాధాః రాక్షసీః ఏకాక్ష్యాదికాః పవనాత్మజాత్ తిర్యక్ భూతాత్ స్వతో మర్కటాత్ రక్షంత్యా పాలయంత్యా, ఏతేన బుద్ధ శూన్యత్వం దుస్సాధ్యత్వంచ వ్యంజితమ్।

కాకం కాకాసురం తం "విభీషణస్తు ధర్మాత్మా నతు రాక్షస చేష్టితః" ఇతి ప్రసిద్ధ విభీషణం చ। శరణ మిత్యుక్తి క్షమౌ త్రీన్ లోకాన్ సంపరిక్రమ్య తమేవ శరణం గతః"- "త్యక్త్వా పుత్రాంశ్చ దారాంశ్చ రాఘవం శరణం గతః" ఇతి శరణ వరణోక్తి క్షమౌ రక్షతః పాలయతః ఉభయోః శరణ వరణం రక్షణ నిమిత్తం సూచితమ్।

"వద్యం ప్రపన్నం నప్రీతి ప్రయచ్ఛంతి"– ఇతి శ్రుతేః। రామస్య త్వత్ప్రియస్య గోష్ఠీ పరిషత్ లఘుతరా లఘీయసీ కృతా। రామోలఘూకృత ఇతి వక్తవ్యే గోష్ఠ్యాంత దుక్తిః అపచారభియా। రామస్య గుణ పరిషద్వా। మందబుద్ధేః దుస్సాధ్యాత్ నిర్నిమిత్తం ఆర్ద్రాపరాధ రక్షణ శీలయాత్వయా, నిమిత్త మపేక్ష్య రక్షతో రామస్య గుణగోష్ఠీ లఘూకరణం యుక్త మితి తాత్పర్యమ్।

సా ఆర్ద్రాపరాధ సహత్వ రూపేణ ప్రసిద్ధా ఆకస్మికీ నిర్హేతుకా। తవక్షాంతిః సాంద్రమహాగసః నిరంతర మహాపరాధాన్ అస్మాన్ సుఖయతు సుఖినః కరోతు। సా క్షమైవ అస్మాక మాశ్వాస హేతురితి భావః।

అత్రకేచిత్:– "ప్రణిపాతప్రసన్నాహి మైథిలీ జనకాత్మజా!" ఇతి శ్రీమద్రామాయణ వచనేన లక్ష్మీ క్షమాయా అపి ప్రణిపాత హేతుకత్వ ప్రతీతేః ఆకస్మికత్వం నాస్తీతి వదంతి। తదాపాతప్రతీతి విలసితమ్। తథాహి:– కల్యాణ స్వప్నదర్శిన్యా, త్రిజటయా "మైథిల్యాః శ్రేయః కాలః సమాగతః, తదేనాం మాపీడ్యత; ప్రత్యుత శరణం గచ్ఛత, రావణే హతేஉపి యుష్మానియం రక్షిష్యతీత్యుక్త్వా "మహాపరాధ కారిణీః అస్మాన్ కథం రక్షిష్యతి" ఇతి తదాశంకాం "ప్రణిపాత ప్రసన్నాహి మైథిలీ" ఇత్యౌచిత్యాత్ స్వబుద్ధ్యైవ పరిహృత వతీ, నతు ప్రణిపాత ప్రసన్నతా మైథిలీ ధర్మః। అత ఏవ రావణవధానంతర మపి తద్వధాపరి జ్ఞానేన హింసమానాః రాక్షసీః హనుమతోరక్షితవతీ। అత ఏవ స్వ విషయే మహాపరాధం కాకాసురం విముఖ పతితం భగవత్పాదార విందయోః యోజితవతీ! అతస్సాధూక్త మేవ క్షాంతిస్తవా కస్మికీతి। ఏతచ్ఛంకా పరిహారౌ అస్మదుక్త శ్రీగుణ సుధాసార లహరీ స్తోత్రే ప్రదర్శితౌ।

1. "తవ క్షాంతిం భట్టారక గురు రవాదీత్ తవనుతావక స్మాదుద్భూతా మిహ జనని! కేచిజ్జడధియః। ప్రసన్నా హీత్యుక్తేః ప్రణిపతనతో మైథిల సుతా సహేతుః సాపి స్యాదితి జగదు రాపాత మతితః॥

2) స్వబుద్ధ్యైవ ప్రోక్తం ప్రణత సుముఖీతి త్రిజటయా నచైతద్ధర్మస్తే నళిన దళనేత్ర ప్రియతమే!

యదే కాక్షీ ప్రఖ్యాయత బహుళ హింసానవధిక ప్రవృద్ధార్ద్రా గస్కాః పవన తనయా ద్రక్షిత వతీ॥" ఇతి॥

51. *అస్మాకం భగవదుద్దేశ్యత్వం త్వత్సంబంధ నిబంధనమ్। అతస్తద్దర్శన తదాశ్రయణ తత్కైంకర్య కరణ తజ్జనితానంద బాష్పాదీ న్యస్మాక ముప పద్యంతే ఇత్యాహ:- మాతరితి।*

హే మాంతః! మే జనని! లక్ష్మి తే తవ మైథిలి జనః యథా స్వీయ ఇతిశేషః, తేనాధ్వనా మార్గేణ తద్వదిత్యర్థః। వయమపి స్వీయా ఇత్యర్థః। తతః కిమ్ ఇత్యత్రాహ:- త్వదితి। త్వద్దాస్యైకర సాభిమాన సుభగైః త్వద్దాస్యే త్వత్కైంకర్యే ఏకరసః ముఖ్యప్రీతిః త్వదభిమానేన భగవత్కైంకర్యేఽపి త్వత్కైంకర్య బుద్ధ్యా ఇత్యర్థః। సుభగైః భావైః శోభనైః అభిప్రాయైః జామాతేతి జనక విష్ణుచిత్త యోరితి శేషః। మైథిలి జనాభిప్రాయేణ జనకోక్తిః। అస్మదభిప్రాయేణ శ్రీవిష్ణుచిత్తోక్తిః। తవ త్వదీయ ఇతి, భవతీ సంబంధ దృష్ట్యా భవత్యా స్సంబంధజ్ఞానేన, "భూ సత్తాయా" మితి ధాతో "లటశ్శతృశానచౌ" ఇతి శత్రాదేశే "ఉగితశ్చేతి" ఙ్ణీపి "భవతీ" ఇతిరూపమ్। హరిం శ్రీరామం శ్రీరంగనాయకంచ ఇహా ముత్ర చ లీలా విభూతౌ నిత్య విభూతౌ చ। పశ్యేమ సదా దర్శినోభవేమ। ప్రతియామ శరణం గచ్ఛేమ। పరీచారాన్ కింకర వృత్తీః యామ భజేమచ। ప్రహృష్యేమ ప్రకృష్టానంద భావాభవేమ। మైథిల జనః స్వప్రభు జనక జామాతేతి తవ జన కూటస్థ, త్వత్పితృ విష్ణుచిత్త జామాతేతి, త్వత్ప్రియ ఇతిచ, శ్రీరంగరాజం వయముపచరామ ఇతి భావః॥

52. *"చంద్రమా మనసోజాతః" ఇత్యుక్త రీత్యా శీతాశయేఽపి భగవతి యావత్కాల మవచ్ఛిన్న మహాపరాధా నస్మానవలోక్య మనాక్ నిగ్రహాభి ముఖం మనః కుర్వతి సతి, తదనుచితమితితం తతః కర్మణో నివర్త్య వాత్సల్యాతిశయాత్ త్వమస్మాన్ స్వజన యసీత్యాహ:- పితేతి।*

హే జనని! శ్రీః! త్వత్ప్రేయాన్ తవ ప్రియః శ్రీరంగ రాజః పరిపూర్ణాగసి సంపూర్ణాపరాధే జనే చేతనవర్గేపితేవ పుత్ర ఇతి శేషః హితస్రోతో వృత్త్యా తత్కాలా ప్రియం పథ్యపర్యవసాయిచ హితం తదేవ స్రోతః ప్రవాహః తత్ర వృత్త్యా వర్తనేన హితైక పరత్వా దిత్యర్థః "యా చితోఽపి సదా భక్తై ర్నాహితం కారయేద్ధరిః" ఇత్యుక్తేః కదాచిత్ కదాఽపి సంతతం అనుకూల ఏవ సన్ మహాపరాధ దర్శనేన కదాఽపి సమయే కలుషధీః కుపితమనాః భవతిచ భవత్యపి నతు కుపితమనస్త్వం తస్య నైజమితి భావః

తద్దర్శిన్యాః శ్రియో వ్యాపారమాహ:- కిమేతదితి ఏతత్ ఇదం కాలుష్యం కిం కిం నిబంధనమ్? అనుచిత మిత్యర్థః అనుచితత్వ ముపపాదయతి నిర్దోష ఇతి

ఇహ దోషైకాశ్రయే జగతి లీలా విభూతౌ నిర్దోషః కః? నకోఽపీత్యర్థః ఏ తద్విభూతి సంబంధేన హేయ ప్రతిభటస్య తవాపి దోషః ప్రసజ్యేదితి భావః అతోదోష దర్శనేన తవ మనః కాలుష్యం నయుక్తమిత్యేవం ప్రకారేణ ఉచితైః అపరాధ క్షమాపణయోగ్యైః, ఉపాయైః ఆలోకాలాప నీవీశ్లథనాది భిః విస్మార్య తస్య దోషా దర్శిత్వ మాపాద్య నః అస్మాన్ స్వజన యసి

భగవతః స్వత్వాభిమాన గోచరాన్ కరోషి తత్ తస్మాత్ కారణాత్ ప్రియైక పరత యేత్యర్థః త్వం మాతా అసి పితుః హితపరత్వం మాతుః ప్రియ పరత్వంచ సుప్రసిద్ధం యువయోః దృష్టమితి భావః॥

53. "పరిత్రాణాయ సాధైనాం వినాశాయచ దుష్కృతామ్ ధర్మ సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే॥" "అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽ న పాయినీ॥" ఇతి ప్రమాణద్వయోక్త *ప్రకారేణ సంశ్రిత రక్షణాయ శ్రీ శ్రీశౌ కృపా స్వాతంత్ర్యాభ్యాం హేతుభ్యాం లీలా విభూతావవతీర్య సుకుమార వపుర్లపన*

విరహక్లేశాదికం అనుభూతవంతౌ అత ఏ తత్కృపా స్వాతంత్ర్యే ధిగితి తద్విగ్రహ ప్రేమ పారవశ్యా దాహ:- నేతురితి।

హే జనని! శ్రీః! నేతుః నాయకస్య నిత్యసహాయినీ త్వం నః అస్మాన్ అకించనాన్ త్వత్ స్థలా సన్నిహితాన్ వా త్రాతుం రక్షితుం త్వన్మహిమావ బోధ బధిరే త్వద్వైభవ జ్ఞానశూన్యే అత్రలోకే లీలా విభూతౌ ఆగతా సమవతీర్ణాసతీ బహు అధికం విమర్దం ఆయాసం ప్రాప్తా గతవతీ।

ఆయాస ప్రాప్తిం ఉపపాదయతి। క్లిష్టమితి। మాలతీ మృదు జాతికుసుమ సుకుమారం పదం పదద్వయం గ్రావసు పాషాణేషు క్లిష్టం కేశం ప్రాప్తవత్। వనే విశ్లిష్య విరహం ప్రాప్యవాసో జాతః వర్తనం జాతం। నిత్యానపాయి నోః యువయోః పృథగ్వర్తనం జాతం। అత్యంకుశం అమర్యాదం విగ్రహ సౌకుమార్య విరోధినీం యువయోః కరుణాం ప్రతి ధిగస్తు నిందా భవతు। అత్యంకుశం స్వాతంత్ర్యం చ ప్రతి ధిగస్తు నిందా భవతు। తదుభయ ప్రయుక్తత్వాత్ ఉభయోః ఏతాదృశస్య క్లేశస్యేతి భావః।

సుకుమార భగవద్దివ్యమంగళ విగ్రహే ప్రేమ పారవశ్యాత్ ధిక్ కరుణాం ధిక్ స్వాతంత్ర్య మితిస్తోతుః తదుభయనిందా యుక్తై వేతి మంతవ్యమ్॥

54. సంశ్రిత రక్షణోపయుక్తం శ్రియః స్వాధీన పతికాత్వమాహ:-

అధీతి! హే మైథిలి! సీతావతార అభేదాను సంధానేన శ్రీరంగనాయక్యాః మైథిలీతి సంబోధనమ్।

అసౌనాథః త్వత్ప్రియః త్వచ్చాటు చుంచు మనోరథస్సన్ త్వత్ చాటునా త్వత్ ప్రియా చరణేన విత్తః సంపన్నః మనోరథః యస్య సః త థోక్తస్సన్ "తేన విత్తః చుంచుప్ చణపౌ" ఇతి చుంచుప్ ప్రత్యయః। అబ్ధిం అధి అబ్ధౌ "అధిశీజ్ స్థానాంకర్మ" ఇతి సప్తమ్యర్థే ద్వితీయా శయితవాన్ శయనం కృతవాన్। త్వజ్జనన భవన ప్రీత్యేతి భావః। తం అబ్ధిం మమంథ మథితవాన్। బబంధ చ సేతునా

బద్ధవాంశ్చ। హరధనుః శివకోదండం వల్లీభంజం వల్లీ మివ 'ఉపమానార్థేణముల్ ప్రత్యయః' బభంజ, చ భంగం కృతవాంశ్చ। దశముఖిం దశానాం ముఖానాం సమాహారం దశాపి ముఖానీత్యర్థః। లూత్వాచ్ఛిత్వా। రక్షః కబంధం రావణ శరీరం అనర్తయ దపి నర్తితవాంశ్చ। అపిశ్చార్థః। రణరంగ ఇతి శేషః। సర్వత్ర తద్వల్లభాయేతి యోజ్యమ్।

అబ్ధిశయన తన్మథన హరధనుర్భంజనాబ్ధి బంధన రక్షః కబంధ నర్త నానాం క్రమేణ వ్యక్త వ్యత్వేఽపి "అత్యంత శక్తియుక్తానాం నైవ శాస్త్రం నచ క్రమః।" ఇతి ప్రమాణానుసారేణ భక్త్యతి శయాత్ అత్ర క్రమోనాను సంహితః।

న పర మిదమేవ కింత్వ శక్యమపి కుర్యాదిత్యాహ:- కిమివేతి। పతిః త్వత్ప్రియః। కిమివ నకర్తా కింవా నకుర్యాత్? ఇవ శబ్దో వార్థః। అఘటితం సర్వమపి కుర్యాదేవేత్యర్థః। అత ఏవోక్తం హనుమతా "యది నామ సముద్రాన్తాం మేదినీం పరివర్తయేత్। అస్యామేతోర్వి శాలాక్ష్యాః, యుక్త మిత్యేవమే మతిః।" ఇతి। కర్తేతి "డు కృఞ్ కరణే" ఇతి ధాతోః కర్తరి లుట్॥

55. భగవతః సర్వప్రకార విభవేఽపి లక్ష్మీవిలాస లవానుభవే న పర్యాప్త ఇత్యాహ:- దశశతేతి।

హే కమలే! తవకమితా నా యకోహరిః "సహస్ర శీర్షా పురుషః". అనంత బాహూదర వక్త్ర నేత్రమ్"- ఇతి శ్రుతి స్మృత్యుక్త ప్రకారేణ దశశతాని సహస్ర సంఖ్యాః పాణయో హస్తాః, పాదాశ్చ చరణాః। వదనాని ముఖాని అక్షీణి నయనాని, ముఖాని అని యేషాంతై స్తథోక్తైః అనురూప గుణైః త్వద్గుణానురూపై రఖిలైః అన్యూనైః నిజ వైశ్వరూప్య విభవైః నిజం స్వకీయం నిత్యం వా "నిజం నిత్యే స్వకేత్రిషు" ఇత్యమరః। విశ్వరూపమేవ వైశ్వరూప్యమ్। విశ్వరూప సంబంధివా। తస్యవిభవైః అతిశయై రపి। అపిశ్చార్థః।

అతైః తద్భిన్నైః వైశ్యరూప విభవభిన్నై రిత్యర్థః। అవతరణైః వాసుదేవాది చతుర్వ్యూహ, విరించి గిరీశ మధ్యవర్తి, విష్ణూపేంద్ర, మత్స్య కూర్మాది రూపైశ్చ రసయన్ అనుభవన్ త్వ ద్విభ్రమమితి శేషః।

క్వచన క్వాऽపి సముద్ర తుషారవత్ ఏకదేశే ఇత్యర్థః। విభ్రమ భ్రమిముఖే విలాసావర్త గహ్వరే వినిమజ్జతి నిమగ్నో భవతి। నత్వేక దేశమపి ప్రయాతీత్యర్థః। వినిపూర్వాత్ "టుమస్జో శుద్ధౌ" ఇత్యస్మాద్ధాతోః సస్య జశ్త్వేన దత్వేశ్చుత్వే 'వినిమజ్జ'తీతి రూపమ్॥

56. శ్రియో దుగ్ధార్ణవ పరమ పద శ్రీరంగేషు నిత్యవాసే హేతుమాహ:- జననేతి।

హే జనని! శ్రీరంగేశ్వరి! జనన భవన ప్రీత్యా జన్మగృహ ప్రణయేన దుగ్ధార్ణవం క్షీరాబ్ధిం బహుమన్యసే। మానయసి। తత్రవాసం విధత్సే ఇత్యర్థః। బహుపూర్వాత్ దివాది పాఠాత్ "మనుఅవబోధనే" ఇత్యస్మాద్ధాతోః "దివాదిభ్యః శ్యన్" ఇతి శ్యన్ ప్రత్యయే "బహుమన్యసే" ఇతి లణ్మధ్యమ పురుషైక వచనం। తత్ ప్రసిద్ధం "తద్విష్ణోః పరమం పదం" ఇతి వేదాన్త విదితం పరమం పదం పరమవ్యోమ దయిత ప్రేమ్ణా ప్రియ ప్రీత్యా ప్రియగృహ ప్రీత్యా ఇత్యర్థః। పుష్ణాసి పోషయసి। తత్రసాన్నిధ్యం కురుషే ఇత్యర్థః। "పుష పుష్టౌ" ఇతి ధాతోః పరస్మై పద పఠితాత్ శ్నాప్రత్యయే పుష్ణాసీతి రూపమ్॥

ఉదధి పరమవ్యోమ్నోః దుగ్ధార్ణవ పరమ పదయోః విస్మృత్య విస్మరణం కృత్వా తత్ర స్థానాం నిత్యం సన్నిహితా ఇయం ఇతి బుద్ధిం ఉత్పాద్య ఇత్యర్థః। "అధీగర్థ దయేశాం కర్మణి" ఇతి కర్మణిషష్ఠీ। మాదృశ రక్షణ క్షమ మితి ధియా మాదృశాకించన పాలన యోగ్యమితి బుద్ధ్యా భూయః పునః అతిశయేనవా శ్రీరంగధామని శ్రీరంగ నగరే దివ్య విమానేవా మోదసే మోదం భజసి॥

అత్ర దుగ్ధార్ణవం బహుమన్యసే, పరమ పదం పుష్ణాసీత్యుక్త్వా శ్రీరంగధామని మోదస ఇత్యానంద భజనోక్త్యా సంశ్రిత రక్షణోపయుక్త త్వేన శ్రీరంగధామ్న

స్తదుభయాదపి ఆనందావహత్వ వ్యతిరేకోవ్యజ్యతే, ఇతి వ్యతిరేకా లంకార ధ్వనిః వాక్యగతో ద్రష్టవ్యః॥

57. "అర్చావతార విషయే మయాప్యుద్దేశత స్తవ।
ఉక్తాగుణా నశక్యంతే వక్తుం వర్షశతై రపి॥"

ఇత్యుక్త ప్రకారేణ సర్వావతారా పేక్షయా శ్రియః శ్రీరంగ ధామన్యర్చావతారే సర్వగుణానాం అతిశయితత్వ మాహ:- ఔదార్యేతి।

మే మాతః! శ్రీరంగేశ్వరి! ఔదార్య కారుణికతా శ్రితవత్సలత్వ పూర్వేషు, ఔదార్యం స్వార్థ నైరపేక్ష్యేణ పరేష్ట ప్రాపకత్వం, కారుణికతా పరదుఃఖా సహిష్ణుత్వం, ఆశ్రిత వత్సలత్వం ఆశ్రిత దోషభోగ్యత్వం, తాని పూర్వాణి ప్రధానాని యేషాం తేషు గుణేష్వితి శేషః। సర్వం గుణ జాతం శ్రీరంగధామ్ని శ్రీరంగ నగరే దివ్య విమానేవా, అత్ర త్వదీయార్చావతారే అతిశాయితం అతిశయం ప్రాప్తమ్।

మాతర్మైథిలీ త్యాదినా సీతావతారే క్షమా దయాద్యతిశయ వర్ణనా దత్ర కథంతతో ఉ ప్యతిశయ ఇత్యాహ:- యదుతేత్యాదినా।

అన్యత్ అర్చావతారాత్ ఇతరాత్ సీతావతార ప్రభృత్యవతారం అతిశయిత గుణ ముదాహరన్తీతి యదేతత్ అముష్య అర్చావతారస్య యోగ్యా, అభ్యాసః। సర్వావతారేషు కారుణ్యాది గుణవ్యసనేన సర్వగుణాతి శయవాన్ అయమర్చావతారః పరిణత ఇతి భావః॥

58. శ్రియోవాఙ్మానసా గోచర మౌదార్యం వర్ణయతి:- ఐశ్వర్యమితి।

హే అంబ! శ్రీరంగేశ్వరి! అంజలిభరం అంజలిరేవ కరతల యుగళ యోజనమేవ భరం త్వదభిప్రాయేణ గురుతర భారం వహతే। నతు తదధిక తయాం కించిదస్తీతి భావః।

కస్మైచిత్ కులగోత్ర వృత్తిశూన్యాయ జంతవే ఐశ్వర్యం ఐహలౌకికం పారలౌకికం చ, అక్షరగతిం కైవల్యం, పరమపదం పరమ పురుషార్థ లక్షణం భగవత్కైంకర్యం వా, వాశబ్దశ్చార్థః। కైంకర్యం చ ఇత్యర్థః।

అథకార్త్స్న్యేన వితీర్య దత్వా అస్మై అంజలి భరవాహినే ఉచితం తద్భారవహ నానుగుణం కించిత్ కిమపి న కృతమితి 'నోపకృత మితి త్వం లజ్జసే। వ్రీడావినమ్ర వదనాసి। "ఓ లజ్జీవ్రీడాయామ్" ఇతి ధాతోః లడాత్మనేపదమధ్యమ పురుషైక వచనమ్।

అయం ఉదారభావః కః? లోకవిలక్షణోవాచాం అగోచర వైభవశ్చేత్యర్థః॥

59. ఇతః పరం శ్లోకద్వయేన స్వనైచ్య మనుసంధత్తే:- జ్ఞానేతి।

హే దేవి! "అర్థే సమర్థో విద్వాన్" ఇత్యుక్త ఇచ్ఛాధికార శకనాను శయానభిజ్ఞః । ఇచ్ఛాపురుషార్థ స్పృహా, అధికారో నియోజ్యత్వం, శకనం కర్మానుష్ఠాన సామర్థ్యం, అనుశయః విహితాకరణ కృతానుతాపః। తేషాం అనభిజ్ఞః, అత ఏవ జ్ఞాన క్రియా భజన సంపదకించనః జ్ఞానం జ్ఞాన యోగః, క్రియా కర్మయోగః, భజనే భక్తి ప్రపత్తీ, తా ఏవ సంపత్ ఐశ్వర్యం, తేన అకించనః దరిద్రః అహం యువయోరపి అపరాధైకోపహార యోః భవతోరపి దుస్సహాని సోఢుమశక్యాని ఆగాం సి భగవ దపచార భాగవతాపచార అసహ్యాపచార రూపాణి, బధ్నామి సమూహ రూపేణ సంచినోమి। నకేవలం త్వద్విషయానుకూల్యాభావః। ప్రాతికూల్యా పరిపూర్ణశ్చాస్మీ త్యాశయః। తతః కిమిత్యత్రాహ:- మూర్ఖేతి।

మూర్ఖచరితః బాలిశవ్యాపారః। ఇదం హేతుగర్భ విశేషణం। మూర్ఖ చరితత్వాత్ అహం వాత్సల్యాతిశయ భాజోఽపి తవదుర్భరోఽస్మి సోఢు మశక్యో భవామి। రక్షణ విషయో నాస్మీత్యర్థః॥

60. ఉక్తనైచ్య మపి పూర్వాచార్య నైచ్యాను కరణ మాత్రం, నమనః పూర్వకం తతో నిర్హేతుక కృపయైవ త్వంవరణ మసీ త్యాహ:-

ఇత్యుక్తీతి।

హే అంబ! శ్రీరంగేశ్వరి! ఇతి పూర్వోక్త ప్రకారేణ ఏతత్స జాతీయతయావా ఉక్తి కైతవ, శతేన కపట నైచ్య వచన సహస్రేణ తాన్ భగవన్నిర్హేతుక కటాక్షైక లబ్ధ విశదతమజ్ఞాన తయా ప్రసిద్ధాన్ సత్యవచసః యథార్థ వాచః ప్రామాణికా నిత్యర్థః। పురాణాన్ పురుషాన్ పూర్వాచార్యాన్ పరాంకుశ పరకాల యామున యతివరాదీన్ విడంబయామి అనుకరోమి। "న ధర్మ నిష్ఠోఽస్మి" మనోవాక్కాయైః "సత్కర్మ నైవకిల కించన సంచినోమి" ఇత్యాది తత్తన్నైచ్యాను సంధానవత్ అహమపి నైచ్యాను సంధానం కరోమీత్యర్థః।

పరాంకుశాది నైచ్యాను సంధానం భాషాంతరత్వాత్ న సూచితమ్। తన్నైచ్యాను కరణ మాత్రేణ మద్రక్షణం కార్య మిత్యాశయః।

రక్షణే త్వంతర మాహ:- యద్వేతి। యద్వానోచేత్ తవపాదపద్మలాభే త్వచ్చరణారవింద సంప్రాప్తౌ మే భుజబలం న మత్సామర్థ్యం కించిదపి నాస్తి। కింతు 'విధితః' త్వన్నిర్హేతుక కృపయా

"ఈశేశితవ్య సంబంధా దనిదం ప్రథమాదపి"- ఇత్యుక్త నిరుపాధిక ఈశేశితవ్య సంబంధ నియతేర్వా, త్వమేవ శరణం ఉపాయః కృతాసి। విధితః కుతోఽపీతి పాఠే నిర్హేతుకాదిత్యర్థః। తదా శరణ మిత్యనంతర మితి శేషః।

విధి శబ్దః కృపావాచిత్వేన శ్రీ పరాంకుశైః ద్రామిడోప నిషత్పంచమ శతకాద్య గాథా తృతీయ చరణే ప్రయుక్తః। వ్యాఖ్యాతశ్చ కలిమథన దేశికైః॥

"విది వాక్కాయిన్ను కాప్పారార్" ఇతి.

61. దృష్టా దృష్టే ఉభేఽపి శ్రీముఖతః ప్రార్థయన్ స్తోత్రం పరిసమాప యతి:- శ్రీరంగ ఇతి।

హే శ్రీరంగేశ్వరి! శ్రీరంగే దివ్య నగరే శతంశరదః "శతాయుః పురుషః" ఇతి శ్రుత్యుక్త ప్రకారేణ శతమపి వత్సరాన్ "కాలాధ్వ నోరత్యంత సంయోగే

ద్వితీయా"। సుహృద్వర్గేణ సహ పుత్ర పౌత్ర బంధు శిష్య ప్రశిష్యాదిభిః సమం నిష్కంటకం నిరుపద్రవం, నిర్దుఃఖం సుతరాం సౌఖ్యంచ యథాభవతి తథా దాస్యరసికాం త్వత్కైంకర్య రసజ్ఞాం పరాం సర్వోత్కృష్టాం సమృద్ధిం శ్రీరంగ శ్రియం భుక్త్వా అనుభూయ– ఏవం దృష్ట ముక్త్వా అదృష్ట మాశాస్తే:– యుష్మదితి।

యుష్మత్పాద సరోరుహాంతర రజః యువయోః పాదపద్మ గర్భరేణుః స్యామ భవేమ। యుష్మచ్చరణ కమల కైంకర్యక భోగా భవేమ ఇత్యర్థః।

ఏవం శ్రియం దృష్టాదృష్ట ప్రదానే హేతుమాహ:– త్వమిత్యాదినా। త్వమంబా త్వమేవ మాతా, త్వమేవపితా త్వమేవ జనకః। అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇతివత్। త్వమిత్య వధారణార్థః। త్వమేవ భవ ఇత్యుపరితన ఏవకారోవా అనుకృష్యతే। సర్వవిధోఽపి బంధుః త్వమేవ త్యర్థః॥

ననుమమ సర్వబంధుత్వేఽపి మత్ప్రాప్త్యు పాయాననుష్ఠానే తవకథం మత్ప్రాప్తి సిద్ధిః ఇత్యత ఆహ:–

సర్వమితి। త్వమేవ నః అస్మాకం సర్వమపి ధర్మమలౌకిక శ్రేయస్సాధనం కర్మజ్ఞాన భక్తి ప్రపత్త్యాదికం భవ। "స్యాద్ధర్మమస్త్రియాం పుణ్యం "ఇత్యమరః। సర్వధర్మస్థానే పురుష కారతయా త్వమేవ స్థిత్వా సిద్ధోపాయేన భగవతా మదిష్టం ప్రాప యేత్యాశయః।

త్వయి గుణలేశా భావే కథం మమ తథాభావ ఇత్యత ఆహ:–

స్వీకుర్వితి। అకస్మాత్కృపాం నిర్హేతుక దయాం స్వీకరు అంగీకురుష్వ। మద్గుణ లవ నిరీక్షణే కృపాయా నిర్హేతుకతా న సిద్ధ్యేదితి తదనపేక్షమేవ మాం రక్షేతి భావః

ఇతి శ్రీ వత్సకులతిలకస్య వీరరాఘవాచార్యస్య
కృతిషు "శ్రీ గుణరత్న కోశ" వ్యాఖ్యానమ్॥

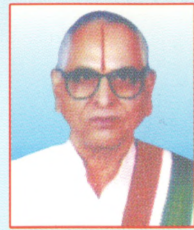
స్వస్తి

◇ ◇ ◇

వాచస్పతి, పండితరత్న

శ్రీ మాన్ కె.వి. రాఘవాచార్యుల
జీవన రేఖలు

జననం	: విభవ, పుష్య శుక్ల ద్వాదశి, 22 జనవరి 1929
స్వగ్రామం	: నారాయణపురం, ఎల్లారెడ్డిపేట మండలం, కరీంనగర్ జిల్లా (ఆం.ప్ర.)
తల్లిదండ్రులు	: కీ॥శే॥ తిరుమల వెంకటమ్మగారు, కీ॥శే॥ తిరుమల మనోహరాచార్యులు గారు
భార్య	: కీ॥శే॥ పద్మావతి
సంతానం	: డా.॥ కె.వి.రమణాచార్యులు ఐ.ఎ.ఎస్; మనోహరాచార్యులు; శకుంతల; రమాదేవి, సువర్ణ
చదువు	: సంస్కృతం ఎం.ఏ; తెలుగు ఎం.ఏ; బి.ఇడి
సోదరసోదరీమణులు	: తిరుమల పార్థసారథి, తిరుమల నరసింహాచారి, డా॥ తిరుమల శ్రీనివాసాచారి, కీ॥శే॥ డా. వెంకట రమణాచారి, కొండమ్మ, శ్రీనివాసమ్మ
గురువులు	: తండ్రిగారు, దివ్యప్రబంధాలు (ద్రావిడం), సంస్కృత సాహిత్యం, శ్రీమాన్ నమిలకొండ శ్రీరంగాచార్య స్వామి వారు, (నారాయణపురం), బ్ర.శ్రీ. భావికృష్ణ శాస్త్రిగారు (నారాయణపురం), బ్ర.శ్రీ. జోగా వెంకన్న శర్మగారు.
ప్రోత్సాహకులు	: కారంచేటి తిరుమల వెంకట నరసింహాచార్యులు గారు (మెదక్)
భగవత్ విషయ బోధకులు	: ఉ.వే. శ్రీమాన్ కండ్లకుంట (ఎలిజర్ల) సీతారామాచార్య స్వామి వారు
వృత్తి	: విశ్రాంత ఆంధ్రోపన్యాసకులు
ప్రవృత్తి	: పురాణ, ప్రబంధ కాలక్షేపం; దైవమానుషయాజ్ఞికం; గ్రంథ పఠనం, రేడియో టివీ ప్రసంగాలు

జయగోవింద　　　　జయ శ్రీ భాష్యకార

శ్రీ భాష్యకార సిద్ధాంత పీఠం

జె.పి.రోడ్, అడ్డ వంతెన వద్ద, భీమవరం

ఫోన్: 08816గీ227599